

Od Redakcji

Na początku miał być „Mielnicki Hostineć". To dawna, zapomniana droga z Bielska do Mielnika. Chcieliśmy przez to pokazać, że będziemy pisać o nieznanej, zapomnianej historii i przywracać stare szlaki do życia. Ale na ziemię sprowadził nas o. Grzegorz Sosna. Przecież będziecie tworzyć pismo w Bielsku, a wszystkie gościńce do waszego miasta prowadzą – powiedział. Umacniajcie historię zbudowaną i podążajcie drogami przetartymi, a stare, zapomniane trakty przez to też z czasem się odrodzą. Taki był sens przekazu, który wynieśliśmy z wizyty w rybołowskiej plebanii jesienią 1997 r.

I tak podążamy bielskim, mielnickim, suraskim, litewskim, carskim gościńcami już szesnaście lat. Od stycznia 1998 r. ukazało się 50 numerów „Bielskiego Hostincia", z czego jesteśmy dumni. Na początku były to cienkie zeszyty, teraz rozrosły się do pokaźnej książeczki. Z pisma szkolnego, w którym materiały z krajoznawczych zajęć zamieszczali uczniowie białoruskiej „trójki", staliśmy się almanachem popularno-naukowym, poszukiwanym przez badaczy historii i kultury regionalnej.

Od samego początku pismo jest redagowane w Studziwodach. Ileż myśli twórczych trzeba było położyć, aby każdy numer nabrał swojego kształtu. W tym miejscu chcemy podziękować współpracownikom i autorom, którzy bezinteresownie pokładają wiele trudu w stworzenie każdego numeru. Któż dziś tworzy bez honorariów? Nasza redakcja trzyma się na takich bezinteresownych pasjonatach.

Jubileuszowy, bo 50 już numer „Bielskiego Hostincia", poświęcamy prawie w całości naszemu matecznikowi – Studziwodom: historii majątku, wsi, ulic i ich mieszkańców. Przypominamy o wydarzeniach sprzed wieków i tych współczesnych, w tym o bieżeństwie mieszkańców Studziwód w 1915 r. Wówczas na studziwodzkich polach rozegrała się wielka bitwa (czego pamiątką jest cmentarz wojenny w centrum dzielnicy), a prawie wszyscy mieszkańcy opuścili swe gospodarstwa i udali się na tułaczkę na wschód. Część z nich do rodzinnej wsi już nie powróciła. W setną rocznicę bieżeństwa i wielkiej bitwy o Bielsk i Białostocczyznę pragniemy, aby na cmentarzu wojennym była wzniesiona pamiątkowa kapliczka.

W numerze publikujemy wiele dawnych fotografii, gdzie odnajdziemy naszych przodków i nas samych. Na początku fotoreportaż Mikołaja Jakubiuka z 1972 r. Nauczyciel, pojmujący potrzebę dokumentacji chwili, zwołał pewnego dnia studziwodzkich rodziców z dziećmi do wspólnej fotografii. A *żemerwy* w wieku 2-8 lat było wówczas w naszym przedmieściu dużo. Wszyscy zebrali się „na wiosce", czyli placu przy krzyżach i świetlicy. Dzieci, jak to dzieci, nie wszystkie chciały do zdjęcia pozować, uciekając spod obiektywu. Prym wiódł w tym naczelny redaktor naszego pisma...

Mikołaj Jakubiuk umiejętnie rejestrował w kadrze cały proces ustawiania się dzieci do fotografii. Pozostawił nam przez to ciekawy reportaż.

Wszystkim osobom, które użyczyły do numeru swych fotografii i informacji, serdecznie dziękujemy.

Redakcja

Studziwodzkie dzieci w 1971 roku
Reportaż Mikołaja Jakubiuka

Zoja Sacharewicz, Maria Panasiuk i Oksenia Akułow (w chustce) zaczynają nas ustawiać

Jeden z chłopców wyrywa się z grupy; to naczelny redaktor „Bielskiego Hostincia" z mamą Julianną

Maria Zabrocka powstrzymuje swego syna Marka, za nią Wiera Kondraciuk

Janek Pryzowicz patrzy z zainteresowaniem w obiektyw; Maria Kłopotowska z maleńką Edytką na rękach

Basia Chomaniuk dobiega do grupy, Leon Grabowski cały czas zaangażowany

I jest kadr... Tylu z nas dotrwało do końca, od prawej: Alik Owerczuk, Ela Kondarciuk, Mirek Chomaniuk, Wiesio Panasiuk, Basia Chomaniuk, Leszek Akułow, Bożenka Borowska, Marek Zabrocki, ..., Jurek Panasiuk, Ula Panasiuk, Andrzej Łukianiuk i Ala Siemieniuk

Rodzina Pryzowiczów – Janek, Lonia i Lusia z mamą Nadzieją

Leon Grabowski z synem Gienkiem

Maria Ziniewicz z córeczką Gienią

Zawsze na pierwszym planie

Месцы святыя

Ёсць ў Студзіводах месцы, асвячаныя крыжамі. Тут нашыя продкі збіраліся на малітву, перад імі здымалі шапкі, тут расставаліся з роднымі, што адыходзілі на вечны спачын. Тут развітваліся з сялом перад выездам у бежанства 1915 г. Большасць з тых крыжоў мае даўнюю традыцыю, некаторыя былі пастаўлены нядаўна. Такіх месцаў у Студзіводах цяпер 6, стаіць там 13 крыжоў, з чаго 11 праваслаўных, два каталіцкія ды дзве слупавыя каплічкі. Хочам прадставіць чытачам гэтыя святыя месцы.

Крыжы ў цэнтры Студзівод

Гэтае месца заўсёды было цэнтральным ў Студзіводах. Яго называлі ўласцівай вёскай. Калі хтось казаў – "Іду на вёску", гэта абазначала менавіта, што ідзе пад крыжы і святліцу. Тут праходзілі святочныя сустрэчы дарослых, тут гулялі дзеці.

Першапачаткова стаяў тут драўляны крыж. Пасля яго застаўся толькі каваны, металічны крыжык. У 1932 г. Анастасія Кондратюк з сынам Мікалаем фундавалі тут бетонны крыж, захаваны да сёння. На ім прачытаем надпіс: "О здравіи раб(овъ) Божіихъ Анастасіи Николая и всехъ сродн(иковъ). Сей кр(естъ) сооруженъ ж(ителемъ) д(еревни) Студзиводы Николай Павловичъ Кондратюкъ въ 1932 г.".

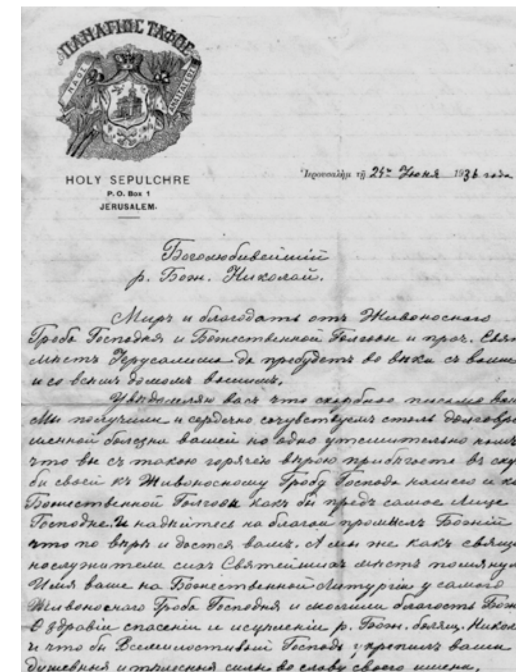
Другі, бетонны крыж фундавала сужонства Андрэй і Марыя Сахарэвічы. На ім прачытаем надпіс: "Спаси Господи люди Твоя и благослови достояніе Твое. О здравіи р. Б. Андрея Маріи. Крестъ соор. А. Сахаревичъ 1937-9-6". Трэці крыж быў фундаваны ў 1981 г. усімі жыхарамі Студзівод. Надпіс на ім "Господи пошли мир во всем мире" звязаны напэўна з трывожнай тады сітуацыяй у краіне. Гэта малітва студзіводцаў за спакой у свеце.

Адраджэнне абходаў палёў пачалося з малебна пры крыжах, служыць а. Георгій Багацэвіч з Прачысценскай царквы; дзень Аддання Пасхі, 12.06.2002 г.

Крыжы з 1932, 1937, 1981 і 1997 г. у цэнтры Студзівод

ΠΑΝΑΓΙΟΣ ΤΑΦΟΣ

HOLY SEPULCHRE
P.O. Box 1
JERUSALEM.

Ἱεροσολύμοις τῇ 24го Іюня 1936 года

Боголюбивѣйшій
р. Бож. Николай.

Миръ и благодать отъ Живоноснаго Гроба Господня и Божественной Голгоѳы и проч. Святыхъ мѣстъ Іерусалима да пребудетъ во вѣки съ вами и со всѣмъ домомъ вашимъ.

Увѣдомляю васъ что скорбное письмо ваше мы получили и сердечно сочувствуемъ столь долговременной болѣзни вашей но одно утѣшительно намъ что вы съ такою горячею вѣрою прибѣгаете въ скорби своей къ Живоносному Гробу Господа нашего и къ Божественной Голгоѳѣ какъ бы предъ самое Лице Господне. И надѣйтесь на благой промыселъ Божій что по вѣрѣ и достется вамъ. А мы же какъ священнослужители сихъ Святѣйшихъ мѣстъ помянули Имя ваше на Божественной Литургіи у самого Живоноснаго Гроба Господня и молили благость Божію о здравіи спасеніи и исцѣленіи р. Бож. болящ. Николая и что бы Всемилостивый Господь укрѣпилъ ваши душевныя и тѣлесныя силы во славу своего имени,

Фундатар крыжа з 1932 г. Мікалай Кондратюк вёў карэспандэнцыю з Ерусалімам; ліст ад архімандрыта Кірыяка, настаяцеля храма Гробу Гасподняга, 1936 г.

У 1997 г. быў адноўлены на гэтым месцы драўляны крыж, вышынёю ў 5 метраў. Фундавалі яго Дарафей Фіонік і Яўген Ваппа, рэалізатары праекту "Бельск Падляшскі – сэрца памежжа". Уключылася ў гэта таксама рэдактарка "Нівы" Ганна Кандрацюк, якая сарганізавала ў Студзіводах "Сустрэчы Зоркі", падчас якіх дзеці размалявалі крыж. Крыж быў пасвячаны 9 ліпеня 1997 г. а . Уладзімірам Блізнюком, настаяцелем Прачысценскай царквы.

Месца з крыжамі "на вёсці" было каля 1990 г. абгароджана металічным плотам, фундаваным жыхарамі, а зробленым Жоркай Панасюком. У 1995 г., з грашэй абхадной абедні (традыцыйна выпадае ў дзень Аддання Пасхі) жыхары Студзівод закупілі ходнікавыя пліткі і грамадскім пачынам палажылі іх кругом агароджы, ствараючы пляцык. Пліткі былі заменены ў 2010 г. новымі, падчас пракладкі тратуару на вул. Вейскай.

Пляц з крыжамі пасярод Студзіводаў ёсць месцам малітоўных сустрэч жыхароў. У Вялікую Суботу тут усе прыносяць кошычкі асвяціць пасху. Тут малебнам пачынаюцца абходы вуліц і палёў, абноўленыя пасля доўгага перапынку ў 2002 г. (цяпер яны перанесены на адну з нядзеляў пасхальнага перыяду). Тут таксама выводзяць пакойнікаў, каб усе жыхары маглі з імі развітацца.

Крыжы пры вуліцы Грабняк

Да 1970 года галоўнай дарогай са Студзівод да Бельска была вул. Вейска

Крыжы на вуліцы Грабняк у 1990 г

і Грабняк. Калі адыходзіў у вечнасць жыхар, яго вялі менавіта сюдою. І пры крыжах з ім прашчаліся. Заўсёды стаяла тут два крыжы – праваслаўны і рымакаталіцкі. Да камасацыі зямель праваслаўны крыж стаяў насупраць тартаку, а рымакаталіцкі ў ста метрах далей на захад. Абодва крыжы былі драўляныя, вышынёю каля 5 метраў, абгароджаны драўляным плотам. Пасля камасацыі зямель ў 1970 г. крыжы замяніліся месцамі - праваслаўны быў перанесены на поле Юхіма Кірылюка, а рымакаталіцкі на поле Станіслава Граеўскага. Тады і жыхары фундавалі пры іх новыя крыжы з бетону (лястрыка).

Каля 2000 г., пасля продажы нашчадкамі Юхіма Кірылюка зямлі, праваслаўныя крыжы апынуліся на сярэдзіне новасарганізаванай вуліцы. Трэба было знайсці новае, годнае для іх месца. І так збыўся другі перанос крыжоў. Гэта было ў 2003 г. Спачатку драўляны крыж быў перанесены на скрыжаванне вул. Дубяжынскай і Грабняк, па сусудску з полем Панасюкоў. Побач яго неўзабаве быў пастаўлены другі крыж, размаляваны дзяцьмі, якія ўдзельнічалі ў здымках фільма "Праваслаў'е у Польшчы" (рэжысёр Юры Каліна, сцэнар Анна Радзюкевіч). У гэтым фільме знаходзіцца сцэна з маляванння і пасвячэння крыжа. Апошнім этапам арганізавання тут святой прасторы быў перанос бетоннага крыжа, які адбыўся ў 2011 г. Кіраваў гэтым Андрэй Кандрацюк, староста Пакроўскай царквы. Металічную агароджу вакол крыжоў фундаваў Раман Якубюк.

З-пад гэтых крыжоў прыгожы від на Пакроўскую царкву. Тут затрымліваюцца на малітву паломнікі, якія Мельніцкім Гостінцём ідуць на св. Гару Грабарку ды ў Яблачын.

Крыжы на Дубяжынскім (Міельніцкім) Гостінцові

Да камасацыі зямель са Студзівод да Пілік вяла непасрэдная дарога, наўпраскі. Яна перасякала Дубяжынскі Гостінэць у тым месцы, дзе цяпер стаяць праваслаўныя крыжы. Найстарэйшы з іх – бетонны, з палавіны XX ст. Аднак старэйшы за яго быў крыж драўляны, пра якога гісторыю

Абходы палёў, Студзіводы 1966 г.; Евангелле чытае а. Яўген Навумаў

Каменны і драўляны крыжы, 2002 г.

расказвала ў 1987 г. Оксэня Сахарэвіч: "Было тое вжэ давно – хто ёго помэтае колі. У вёску нашу дэсь зо свіета прышла зараза. Ходіла вона по вёсці, морыла люді. Ніхто нэ знав, як ейі прогнаті. Но однэйі ночы, одному дядьку пpыснілося, што всіе бабы вёсковы мают соткаті ручнік довгі і ёго вышыті. А мужчынам трэба зробіті крыж. Крыж той, обвязаны ручніком трэба было поставіті пры Гостінцёві коло Осушка. А всё тое трэба было зробіті за одну нуоч. Мнуого поробілі студзівуодці, мнуого потруділісь, але назавтра крыж з ручніком ужэ стояв. Зараза з вёскі втэкла".

Зараза – эпідэмія, магла мець месца ў 1710 г. (чума), або пазней - у 1831 г. (халера). Крыж, тады пастаўлены, прастаяў да міжваеннага перыяду, калі людзі фундавалі тут крыж бетонны. Тут затрымліваліся маліцца ў час абходаў палёў. Калі гэты святы абычай каля 1965 г. заняпаў, закінутае было і шанаванне крыжа. З часам ён праваліўся і так ляжаў да 1988 году. З ініцыятывы ніжэй падпісанага, ў гэтым жа годзе быў тут пастаўлены невялікі крыж з дуба, а год пазней грунтоўна абноўлены крыж бетонны, з ўстанаўленнем на ім металічнага, шасціканцовага крыжа.

У 2008 г. быў зроблены новы, дубовы крыж, вышынёю ў 5 метраў. Матэрыял для яго фундавала Надлясніцтва Бельск, а зрабіла яго майстэрня Мар'юша Алдытоўскага, ўласніка тартаку на вул. Дубяжынскай. У лютым 2009 г. прыйшлося мне пазнаёміцца з разьбярам з Камянца Анатолем Турковым. Паколькі крыж быў яшчэ не пастаўлены, было вырашана, што мастак аформіць крыж разьбою. Так узнікла на крыжы распяцце Іісуса Хрыста, выява св. Афанасія Берасцейскага, арна-

менты і надпісы. Гэтай благаслаўлёнай справай пачалася ідэя падляшска-палескіх разбярскіх пленераў, якіх шосты выпуск прайшоў сёлета.

Крыж быў урачыста пасвячаны ў чэрвені 2009 г., у дзень Сабора Усіх Святых Беларускай Зямлі. З Пакроўскай царквы прыбыў тут крэсны ход, каб адначасова пасвяціць месца пад новыя могілкі, якія побач.

Крыж на ваенных могілках

21-22 жніўня 1915 г. на студзіводскіх палях Пувлочкі і Загоны разыгралася крывавая бітва паміж расійскай і нямецкай арміямі. Шмат тут загінула салдат – больш за 1000. Спачылі яны на супольных могілках у цэнтры Студзівод. Тады людзей у вёсцы амаль не было, падаліся ў бежанства. Тэрыторыю пад могілкі Немцы выразалі з пляцу, які належаў да Панасюкоў. З часам могілкі былі добраупарадкаваны. На брацкіх магілах палажылі пліты і паставілі крыжы. Могілкі даглядалі і ў міжваенны перыяд. Кругом пасадзілі ёлкі, пабудавалі агароджу з брамай, накрытай дашкам.

І прыйшлі гады пасляваенныя, якія прынеслі могілкам зруйнаванне. Агароджа была паступова разабрана, намагільныя пліты вывезены на дарогу, што вядзе да чыгункі. У 1970-ых гадах могілкі зараслі гушчаром бэзу і язміну; толькі стройныя ёлкі і бярозы ад сержантавай хаты вызначалі іх граніцу. Дзеці любілі гуляць у гэтым гушчары, а мужычкі ў святую нядзелю сустракаліся на могілках ... пграць у карты.

Нарэшце, у пачатку 1990-ых прыйшла да жыхароў задума, што трэба ачысціць апаганенае месца. Грамадскім пачынам выкарчавалі гушчар; вачам усіх адкрыліся рады брацкіх магіл. Да ўладаў горада пайшлі лісты-сведчанні з подпісамі жыхароў Студзіводаў, якія успаміналі даўнія могілкі і патрабавалі іх ушанавання. Змест аднаго з іх, накіраванага 22 лютага 1993 г. да Управы Горада Бельска прыводзім:

„My, niżej podpisani członkowie starej rady dzielnicy Studziwody oraz zainteresowani mieszkańcy dzielnicy Studziwody stwierdzamy z autopsji oraz ze wspomnień mieszkańców, iż na terenie naszej dzielnicy od roku 1915 istnieje cmentarz żołnierzy niemieckich i rosyjskich (ogólnie 1010 osób), poległych w czasie bitwy w obrębie pól wsi Studziwody. Cmentarz ten od kilkudziesięciu lat, do dnia dzisiejszego ulega postępującej dewastacji.

Każde miejsce wiecznego spoczynku, niezależnie od wyznania lub narodowości pochowanych, stanowi miejsce, którego spokoju nie winniśmy zakłócać. Na odwrót, na podstawie stosunku żywych do umarłych możemy mówić o naszym człowieczeństwie, postawie chrześcijańskiej. Aktualne przykłady dewastacji cmentarzy różnych wyznań są, niestety, tego dobitnym dowodem.

Uważamy, że miejsce wiecznego spoczynku 800 żołnierzy niemieckich i 200 żołnierzy rosyjskich w Studziwodach powinno zostać odpowiednio uszanowane poprzez uporządkowanie, ogrodzenie oraz wystawienie właściwej trójjęzycznej tablicy informacyjnej (w języku polskim, niemieckim i białoruskim). Sugerujemy także przeniesienie tu jednego z kamiennych krzyży, znajdujących się na terenie cmentarza żołnierzy niemieckich z II wojny światowej na Hołowiesku.

Karta ewidencyjna oraz opis cmenatrza znajduje się w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku (Ekspozytura Bielsk Podlaski), zespół: Prezydium PRN w Bielsku P., sygn. 1089. Powyższe potwierdzamy własnoręcznymi podpisami...”

Пры ваенных могілках у 1946 г., злева: Фёдар Стэпанюк, Вацлаў Граеўскі, Фёдар Осташэўскі (у форме Pułku Ochrony Rządu), Павел Осташэўскі

Пасвячэнне крыжа на ваенных могілках, 7 лістапада 1999 г.

ГІСТОРЫЈА

У 1994 г., у Вялікую Суботу, пры нагодзе пасвячэння пасхі, а. Іаан Баршчэўскі з Прачысценскага прыходу адслужыў тут першую ліцію за загінуўшых. Мінула яшчэ крыху часу і 7 лістапада 1999 г. Уладыка Бельскі Грыгорый пасвяціў на могілках шасціканцовы крыж з дашкам, з надпісам на расійскай і нямецкай мове. Быў ён пастаўлены на спецыяльна насыпаным кургане. Перад урачыстасцю жыхары Студзівод папрацавалі яшчэ над упарадкаваннем тэрыторыі. Фундатарам і выканаўцам крыжа быў ніжэй падпісаны; дапамагаў мастак Алег Кабзар. Матэрыял на драўляную яго агароджу фундавала сямейства Кучынскіх.

У гэты час змяніліся таксама ўладальнікі тэрыторыі могілак. З рук спадчынніцы Панасюкоў – Ірыны Сінякевіч, адкупіў іх скарб дзяржавы. Гэта дазволіла ўладам горада, з дзяржаўнай субсідыі, абгарадзіць могілкі металічным плотам. Была таксама пастаўлена інфармацыйная табліца. З гэтага часу пачалі сістэматычна дбаць пра парадак і чысціню на могілках.

Крыж пры мастку

Пры Мельніцкім Гостінцы, непадалёк мастка на рэчцы Быстрай (прыток Белай), да камасцыі зямель ў 1970 г. стаяў драўляны крыж. Ён як бы вызначаў край студзіводскіх зямель. У час царкоўных абходаў палёў тут затрымліваліся і маліліся. Хто і калі яго паставіў, невядома. Пасля крыж зваліўся і ніхто яго ўжо не абнавіў.

Крыж пры Фанасовуй клуні

Іншы драўляны крыж, якога ўжо няма, стаяў за клуняй Фанаса Кондратюка, на даўнім выгоне. Крыж ахоўваў вёску з усходу. Тут таксама ў час абходаў палёў затрымліваліся на малітву.

Каплічкі пры Музею

Пры Музеі Малой Бацькаўшчыны ў Студзіводах знаходзіцца некалькі выяў святых. Гэта слупавая капліčка з Бельскай Іконай Багародзіцы, вырэзана ў кедравай дошцы. Была яна створана Уладзімірам Чыквіным у час разьбярскага пленеру ў 2011 г. і пасвячана падчас фестывалю “Там по маёвуй росі” у тым жа годзе. Пры каплічцы час ад часу служацца малебны. Апошнім часам з нагоды ўрачыстасці 500-годдзя першай звесткі пра Студзіводы.

Іншая слупавая каплічка з выразанай у дубе іконай Архангела Міхаіла была створана Анатолем Турковым і Уладзімірам Чыквіным у час пленеру ў 2012 г. На каплічцы ёсць таксама выява бельскай Прачысценскай царквы і гістарычны тэкст. Побач каплічкі стаяць дзве постаці бельскай гісторыі – княгіня Васса Міхайловая Гольшанская і князь Міхал Сэмэновіч Кобрынскі. Княгіня Васса трымае ў руцэ ікону Багародзіцы.

* * *

Багародзіца ахоўвае Студзіводы ад заснавання. Ад самога пачатку тутэйшыя праваслаўныя былі прыхажанамі Прачысценскай, замкавай царквы, а рымакаталікі -касцёлу Нараджэння Дзевы Марыі. І цяпер Студзіводцы знаходзяцца пад пакровам Багародзіцы, як прыхажане новай, Пакроўскай царквы. Яна пабудаваная пры Мельніцкім Гостінцу, на самой мяжы гістарычных зямель Студзіводцаў і Бяльшчан. Месцазнаходжанне храма як бы ўвасабляе характар самых Студзіводаў, якія заўсёды знаходзіліся на памежжы горада і вёскі. А ведаем, што на межах растуць найпрыгажэйшыя кветкі.

Дарафей Фіонік

Л'УДЕ

С'егеніевічы – студіводскі

Колі тој руод појавівс'е в Біел'скові, того докладно не віедајем. Напевно жыв тут в XV віекові. Почынал'ніком роду быв Сіеген'. Од јого іміені потомкі назваліс'е С'егеніевічамі. Початково небогаты біел'скі міешчане, в І половіні XVI в. выход'ат на најбуол'ш знаны міешчанскі руод на Пудл'ашу. Іх гісторыја того часу вел'мі добре опісана. А звезана вона, јак з Біел'ском, так і Студзіводамі.

Десці коло 1495 р., колі Біел'ск отрымовував магдебурскі права, велікі кн'аз' літовскі Ал'ександр Јагіелончык надав Протасу Тышкіевічу жереб, значыт кусок землііе на пувден' од Біел'ска. Називалі тују земл'у Студзіводамі. Была вона шче пустаја, незасіел'она, поросша ліесом. В доліні повноводнуј тугды рыкі Біелуј рослі соковіты травы, а в водіе было повно рыбы.

Протас Тышкіевіч переказав “жереб земли студиводский” своім потомкам – Іванові і Васіл'ові С'егеніевічам. Документ з 1514 р. называје Тышкіевіча іх продком. Најхутчеј быв діедом со стороны матеры. Напочатку того року Іван С'егеніевіч выбравс'е до Віл'ні, коб од велікого кн'аз'а Жыгімонта І отрыматі потверджен'е на своіе мајонткі. Господар на “чоломбите” Івана Сегеніевіча потвердів “вечно ему самому и его жоне, и их детем и вымяняны жеребей Студиводский и брата его Василя”.

Не туол'кі власност' Студзівуод потвердів Жыгімонт, ал'е таксамо іншых земел', закупл'еных С'егеніевічом од Міколаја Петрыковского. Звалісе' воны Пухаловшчына і Грыніевшчына. Отрымав іх Міколај Петрыковскі коло 1500 року од біел'ского наміестніка Міколаја Радзівіла. За тоје быв зобовјазны оддаваті натурал'ну даніну і подніматі велікого кн'аз'а обіедом: “... а с того мает порубы до гаевника давати и куницу, и дан медовую, и обед наш з ыншими людми поднимати”.

Іван С'егеніевіч, рез'ба з брамы до музеја в Студзіводах

Цікаво, што Петрыковскі міев обовјазок даваті обіед велікому кн'аз'у. Відно јого землі Пухаловшчына і Грыніевшчына ліжалі коло Міел'ніцкого Гостінц'а, кудоју пројеждждав Господар. Тепер такіх мікротопонімув в Студзіводах нема. Може то быті урочышче Господіско. Обовјазкі службы з тых земл'ув перешлі і на Івана С'егеніевіча з братом Васіл'ом. Творыті воны міелі јеји на рувні з іншымі біел'скімі міешчанамі.

Іван С'егеніевіч од разу почав актывно загосподаровл'уваті студзіводскі землі.

Одным з першых почынув была будова мліна на рыці Біелуј. Першы млынар быв відно і ремісніком – рымаром. Тому млін і почалі называті Рымаревскім. Прывіліеј з 1514 р. показује нам јого росположен'е - находів'се вуон недал'еко од міесц'а, де речка Шыдлова впадала до рыкі Біелуј. Речка Шыдлова то теперешн'а Шыловка, котора тече спуд Парцева.

Прывіліеј з 1514 р. вспомінаје про дорогу ведучу до Берест'а. З јеју гранічылі студзіводскі земли С'егеніевічув. На пувноч од доліны рыкі Шыдловуј былі вже земли господарскіје (пузніејшого фол'варку Головес'к). Став, которы творывс'е перед мліном, залівав часом тыје земли. Урадникі зверталі на тоје увагу С'егеніевічам і доносілі велікому кн'азові, погрожајучы навет знесіен'ом мліна. Ал'е Жыгімонт добродушно решыв додаті Івану С'егеніевічу троху господарского грунту, которы залівало, а млін оставіті на міесц'у. Говорыт про тоје документ:

"Мы ему дозволяем тот млын мети и тот малый кус того поля нашого по реку под Шидлову и по дорогу берестейскую, з ласки нашое, для того его млына ему даем. Мает он тот млын со впокоем держати вечно, а чия будет воля добрая на том млыне его молоти, тот мает доброволне молоти без каждое забороны".

С'егеніевічам давав доходы не туол'кі студзівуодзкі млін. На греблі, котора проходіла через доліну Біелуј і сполучала міесто з Головес'ком, моло тры замковы мліны. Одін з іх нал'ежав Кондрату С'егеніевічу.

Ал'е вернемс'е шче до часу Івана С'егеніевіча, которому в 1520 р., в понедіелок по дн'ові Св. Тројцы, Жыгімонт І потвердів права власності Студзівуод. То быв час велікуј господарчуј і громадскуј актывності роду. Ігумен Пафнутіј Сіеген' творыв православны монастыр в Супрасл'ові. Не без вплыву на јого хуткі матерыјал'ны розвіток была пудтрымка богатых біел'скіх братуов - Івана і Тімоша (Тімофіеја) С'егеніевічув. Воны, так јак і треті з братуов – ігумен Пафнутіј, былі прыбліжонымі особамі двору Ал'ександра Ходкіевіча, фундатора і ктітора Супраскуј Лавры.

Напочаткові XVI в. ігумен Пафнутіј Сіеген' почав пісаті помјаннік, которы је правдівым л'етопісом монастыра і Велікого Кн'ажества Літовского. Бо там запісаны былі сотні імјон православных магнатув, шл'ахты, міешчан і л'уді посполітых. Початково о. Пафнутіј подвізавс'е в монастырові в Городкові. Ал'е жыц'е на замкові Ходкіевіча не спрыјало монашескому подвігу. І о. Пафнутіј отрымав згоду перенесті обітіел' вглыб Блудовскуј Пушчы. В 1509 р. сам Жыгімонт І дозволів збудоваті на новум міесц'у монастыр і в ім мурованую церкву. В документі чытајем:

"Бил нам чолом игумен супрасльски Пафнутий о том, штож он працою своею ... будовати монастр в пушчы пана Александра Ходкевича на реце Супрасли и просил нас о том, штоб дозволили церков и монастыр муровати. Ино мы з ласки нашое на его чолобите дозволили ему церков и монастыр муровати в той пушчы пана Александра Ходкевича, где ся будет видеть угодно будовати".

В 1510 р. ігумен Пафнутіј Сіеген' почав будоваті муровану, Благовіешчен'ску церкву. Ал'е не дане было јому закунчыті початого. Тры ліета пузніеј мітрополіт Іосіф Солтан поклікав јого на јепіскопску кафіедру в Владымірові, одкул' перешов на каф'едру турово-пінску. Звјазкі м'еновіто Пінска з супраскім монастыром будут вел'мі муоцны через довгі ліета. Пројавіц'е тоје в головным в кніжных і музычных спрвах. З Пінска походілі некоторы перепісчыкі кніг, а Богдан Онісімовіч,

Духовіенство і м'ешчане на мініјатуры з Радзівіловского л'етопісу, конец' XV в.

автор супраского Ірмологіјону таксамо быв з Пінска. Не без значен'а в тых контактах было тоје, што женоју А'лександра Ходкіевіча была Васіліса, сестра кн'аз'а пінского Фјодора Јарославовіча.

Іван і Тімош С'егеніевічы велі з Ал'ександром Ходкіевічом велікі господарчы інтересы, звезаны з богацтвом јого пушчы. Ал'е не все супрацовніцтво магната з міешчанамі укладалос'е гладко. В 1519 р. Жыгімонт І розгл'адав скаргу Івана С'егеніевіча на маршалка Ал'ександра Ходкіевіча, што тој безправно зан'ав потажовују буду в Біел'скуј Пушчы і не оддав довгу на суму 600 коп грошы літовскіх. Велікі кн'аз' зобовјазав Ходкіевіча вс'о тоје урегул'оваті:

"Пакъ ли жъ бы еси тое шкоды, што ся ему оть тебе стала в буде, и тое сумы пенязей позычоное ему заплатити не хотел, ты бы стал з нимъ перед нами к праву, какъ, дасть Богъ, будемъ в панстве нашом Великомъ Князстве Литовъскомъ скоро на Громнъницы на тот рокъ, на который перед нас он тебе зазоветь того межы вами досмотрети. Естьли бы еси тое шкоды ему заступити не хотел, або передъ нами з нимъ къ праву не стал, ведай певно, ижъ кажемъ тыи шкоды его и пенези позыченыи на которомъ именьи твоемъ отъправити и ему отъдати".

Јак богаты мусів быті Іван С'егеніевіч, колі магнаты у јого позычалі грошы? Ал'е і на потребы міеста С'егеніевічы позычалі велікі сумы. Колі в 1526 р. міешчане пожадалі выкупіті војтоство біел'скоје од Јана Радзівіла, Іван С'егеніевіч позычыв ім на выкуп 300 коп грошы. Выніком было тоје, што Жыгімонт І потвердів міешчанам право выбіраті вуојта спосеред себе, коб туол'кі знавс'е на магдебурскіх правах. Такім кандыдатом напевно быв сам Іван С'егеніевіч. І јого вже в 1525 р. спотыкајемо јак біел'ского вуојта. Разом з выкупом војтоства, до міеста быв долучоны војтовскі фол'варок в Голодах.

Герб Біел'ска з 1574 р.

То быв таксамо час, колі С'егеніевічы черпалі велікі доходы з аренды мытных коморув. В Біел'скові крыжовалос'е пару важных гандл'овых шл'ахуов. Најважніејшым з іх была Веліка Дорога, котороју јехалі з Берест'а до Городні, знана шче з часуов Кіевскуј Русі. Купцы мусілі перемішчатіс'е вызначоным шл'ахом, коб не омінаті біел'скуј мытнуј коморы. Платілі тут мыто всіе купцы загранічны. Јак говорыт документ: "Турковe, кияне, кафинъцы и москвичы повинны платити от копы по тры грошы". Однак звол'ноны од мыта былі купцы, што јехалі з Прус і до Прус, а таксамо з Познан'а до ВКЛ.

Од 1523 р. мытны коморы на Пудл'ашу, в тым сол'анују і восковују в Біел'скові, арендовав берестіејскі м'ешчанін Міхел' Езофовіч. Брав з того вс'ого велікі доходы, најбуол'шы од збуожа – четверту частку јого цены, а од солі пјату. За аренду всіех коморув платів скарбові 3000 коп грошы в руок.

Біел'скім спул'ніком Езофовіча быв бургомістр Тімош С'егеніевіч. Однак од самого почaтку супраца іх не складалас'е. В 1524 р. бургомістр скаржывс'е, што л'уде спул'ніка нечестно прыдбалі собіе 1000 коп грошы. Так перед судом говорыв С'егеніевіч Езофовічу:

"Коли есми поспол с тобою комору восковую и соляную заведалъ и который скуга твой Богданъ, жидъ, при мне мешкал, тотъ слуга твой вси доходы твои с тое коморы, што на твою част приходило, бралъ къ своимъ рукамъ, а мне в томъ личъбы не вчинилъ, и тых реестровъ мне не далъ. А ты пред ся оную дельницу свою на мне взялъ, в чомъ жо я немало шкодую".

Міхел' Езофовіч одказував:

"Я тое речи не сведомъ, абы слуга мой тыи доходы, што на часть мою прити мели, къ своим рукамъ бралъ, бо тотъ слуга мой при тобе мешкалъ, а ты вси доходы, што на мою часть прити мели, къ своимъ рукамъ брал. Ты жъ мне тыи пенези платил. А естли што будет тотъ слуга мой тобе ушкодилъ, я тобе того Богдана к праву поставлю перед паны радами их милостью, где их милость вкажуть".

Віл'енскі војевода Ол'брахт Гаштолд прыказав Езофовічу сплатіті грошы державному скарбові. Ал'е тој сам позвав біел'ского бурмістра до суда о тоје, што не заплатів скарбові нал'ежного податку. Тогды віл'енскі војевода запотребовав од С'егеніевіча переказаті скарбові пару дес'аткув поставув сукна і 130 фунтув шафрану (понад 50 кіл'о). Однак Жыгімонт І полічыв справу нејаснуј і наказав почыкаті з розсудом.

В 1525 р. Тімош С'егеніевіч, разом со своім братанком Ф'едкоју (Фјодором) зложылі скаргу на Езофовіча, што тој через руок безправно корыстав з доходув мытных коморув в Біел'скові і Саражові, хот'а былі воны одданы в аренду С'егеніевічам.

Брат бурмістра Тімоша С'егеніевіча – вуојт біел'скі Іван С'егеніевіч міев

Так муог выгл'адаті двуор С'еген'евічув в Студзіводах; гравјура Городні з 1568 р.

в тым часі пробл'емы в господарчых рел'ацыјах з Радзівілами. Перед 1522 р. домовівс'е з власніком мајонтку Гон'ондз Міколајом Радзівілом про спул'ну екс-пл'уатацыју Гон'ондзкуј Пушчы. Л'уде Івана С'егеніевіча, разом з л'уд'мі Радзівіла міелі тут гнаті і продаваті смолу, ділівшыс'е доходамі. Однак в першым рокові С'егеніевіч завјуоз вс'у смолу до Гданска і там продав. На другі руок пінскі староста Іван Міхајловіч, которы репрезентовав інтересы Радзівілув, сам продав смолу на суму 100 коп грошы. І так почав спорыті С'егеніевіч з Радзівіламі. В 1525 р. вуојт Іван С'егеніевіч подав скаргу на пінского старосту Івана Міхајловіча, которы безправно затрымав в Тыкоціні націеле ліето јого товары і зан'ав 90 коп грошы. В 1528 р. Іван С'егеніевіч зголосів тоже попередн'у справу продажы смолы.

Вспомн'оны вже сын Івана – Фјодор С'егеніевіч, оказавс'е таксамо добрым предпрымал'ніком. Своіе доходы міев передо всіем з гандл'у дервом, сукном, воском, футрамі і дорогімі камен'амі. Інтересы віуов з Гданском, Віл'ном, Познан'ом і Смол'енском. Дл'а прыкладу, в 1527 р. Ф'ед'ка С'егеніевіч прывјуоз до Познан'а пару тыс'ач кілограмув воску. За грошы з продажы товарув купів пару дес'аткув кг шафрану і к. 15 поставув сукна.

Грошы, которымі оборочав Фіед'ка С'егеніевіч позволілі јому закупіті од іншого міешчаніна добра Шумкі і Гаврыловічы. Заплатів за тоје велізну суму 600 коп грошы (вартосц' коло 150 кілограмув серебра). В 1533 р., за суму 450 коп грошы, Фіед'ка С'егеніевіч вз'ав в застав Біел'скоје Војтоство з фол'варком Голоды.

За своіе заслугі в економічно-господарчым і громадскім розвојові Біел'скуј Земліе Іван С'егеніевіч отрымав од Господара шл'ахецкі права. Переходілі воны, по насліедству, на сынуов. Знајем двоје з іх – Фіед'ку і Васіл'а. Про першого вже мы росказалі. Другого бачым в документах з 1563 р. В першым з іх – фрагментові л'устрацыі Біел'ска, Васко С'егеніевіч маје свуој двуом і пл'ац на гуліці Велікуј, напротів церкві Міхајловскуј. Јого женоју была Б. Хведоровічовна, которуј в 1569 р. Васко потвердів права до спадчыны по ім.

В лацінскіх і пол'скіх документах

С'егеніевічы в гандл'овы інтересах трафл'алі до Познан'а і Гданска

Студзіводы пішуц'е „Studziwodzinami", а С'егеніевічы достајут прыдомок „Studziwodzinskich". Прыведем тут орыгінал'ны записы з кніг гродскіх:

1565: Nobilis Jakim filius Waszko Sziehenyewicz de Studziwodziny (Шляхетны Јакім сын Вашкі Сегеневіча со Студзівуод)

1569-70: Jakchim (Joachim) filius Laurenty Studziwodzinski (Јакім сын Лаврентіја Сегеневіча)

1569: Szlachetny Wasiley Iwanowicz Siehen Studziwodzinsky

1573: Nobilis Alexandri fili olim Joachim (Шляхетны Александр сын Јакіма)

1573: Laurentis Siehen ni Studziwodziny (Лаврентi Сіеген со Студзівуод)

Јак бачым, попул'арнымі імієнамі у С'егеніевічув был Васіл' і Јакім. Остатніх знаjем двоје: Јакім Васіліевіч С'егеніевіч і Јакім Лаврентіевіч С'егеніевіч.

В тым же часі С'егеніевічы велі спорны справы о гранічны землі з мајонтком Л'евкі, јакі нал'ежав до Івана Јесмана, а таксамо з іншымі сусіеднімі земл'анамі. За ліета 1565-1573 такіх впісув односно земел' студзіводскіх, в кнігах гродскіх біел'скіх находім аж 15. Опроча Јесмана, С'егеніевічы міелі справы со Station Станіславом Лубоју, Лаврентіјем Завадзкім, Јакубом Бол'естоју і Абрагамом Вішоватым.

Тој остатні міев свуој удіел і в Студзіводах. В документові з 1569 р. вспомінајец'е "Nobilis Abram Wissowaty ni Szimky et Studziwodziny" (ходіт відно о тыје Шумкі, которы закупів раніеј Фіед'ка С'егеніевіч). А в 1573 рокові чытајем знов: "Nobilis Abraham Wissowaty de Studziwodziny". Докладніејшу інформацыју даје нам на мнуого пузніејшы запіс 1640 р., з рејестру подымного. З його довіедујемс'е, што Пан Вішоваты (певно внук Абрагама) платів в Студзіводах податок з 10 подданых. Міев таксамо 4 подданых в Стрыках. Вішоваты быв тогды одіным власніком Студзівуод. В 1569-1573 р. јакі быв тут його удіел, того докладно не віедајем. Чы міев своіх подданых? Одне је певне – з часом Вішоваты вытіеснілі С'егеніевічув со Студзівуод. А може по-просту вошлі з імі в с'еміејны стосункі?

В час Велікого Сојму 1564 р. С'егеніевічы зајмалі шче важне міесц'е в громадскім жыц'ові Біел'ска. Васіл' з сыном Јакімом і Лаврентіј, таксамо з сыном Јакімом держалі Студзіводы. Всіе воны, јако шл'ахціцы, бралі напевно чынны удіел в Велікім Сојмі в Біел'скові. 14 маја 1569 р. Јакім С'егеніевіч (Joachim filius Laurenti Siechen de Studzivodzini) подпісав в Л'убліні прыс'агу шл'ахты Біел'скуј Землі на віерност' Короні.

З того ж 1569 р. документы Літовскуј Метрыкі дајут нам інформацыјі про Јана С'егеніевіча, которы закупів 7 волок в біел'скім старостві. Земл'а таја находілас'е в "обрубі пухловскім"; то певно в теперышніх Пухлах над Нарвоју. Волокі раніеј держав Тімош Ігнатовіч, которы задовжывс'е у віленскіх міешчан Романа і Фјодора Јакімовічув на 86 коп грошы літовскіх. Не будучы в стані іх вернуті, корол' Жыгімонт Август прыказав пухловску земл'у продаті Јану С'егеніевічу, зобовјазавшы його сплатіті з теjі землие довг братам Јакімовічам. Кім прыходівс'е Јан С'егеніевіч дл'а Јакіма Лаврентіевіча, пока не віедајем.

Пуд кунец' XVI в. С'егеніевічы гінут со студзіводского і біел'ского небосхілу. Што з імі сталос'е, чы туол'кі назвіско іх пропало, а воны самі даліеј жылі тут в потомках іншых родув. Цікаво, чы стары руод С'еген'ув, которы жыве коло Чыжуов, Лосінкі і Нового Березова, звезаны со студзіводскімі С'еген'амі?

Рышард Крас'ко, которы в 1967 р.

Купец' з Велікого Кн'ажества Літовского в XVI в.

напісав артыкул про С'егеніевічув (Ryszard Kraśko, *Z teki szperacza*, Lublin 1967) звернув увагу, што моглі воны покінуті своіе родове гніздо в Студзіводах: "W ten sposób najenergiczniejszy i najbardziej przedsiębiorczy ród mieszczański na Podlasiu, opuściwszy swoje środowisko, porzuciwszy dorobek wielu pokoleń, zaprzepaścił nabyte w ciągu dziesiątków, a może i setek lat doświadczenie w prowadzeniu przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, by roztopić się bez pożytku dla siebie i społeczeństwa w masie szlacheckiej".

Так чы інакш, С'егеніевічы оставілі выразны сліед в студзіводскуј, біел'скуј і пудл'ашскуј гісторыјі. Мнуого од іх можемо доброго поучытіс'е. А тоје што Студзіводы і Біел'ск не стіхајут в својуој актывності, то тоже іх колісн'а заслуга.

Дорофіеј Фіонік

Dzieje rodu Siehieniewiczów – Studziwodzkich w dokumentach

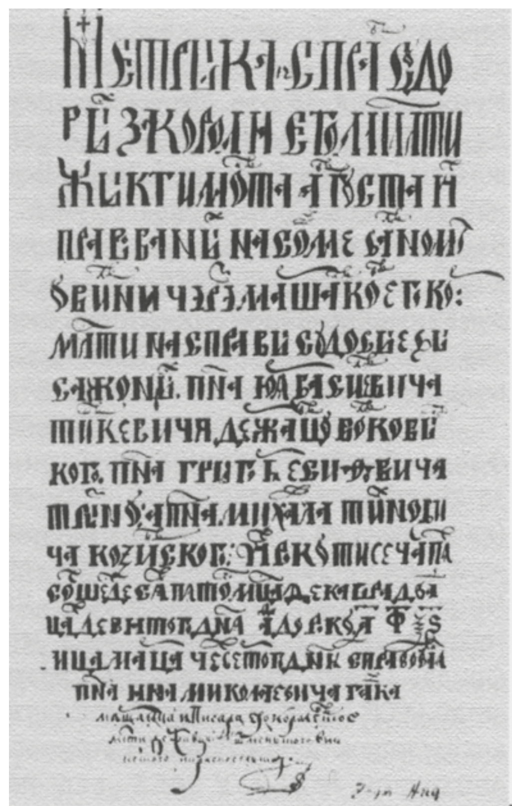
Działalność społeczno-gospodarcza mieszczańsko-szlacheckiej rodziny Siehieniewiczów w XVI wieku jest dosyć dobrze opisana w źródłach. Są one zawarte w dwóch rękopiśmiennych zbiorach – księgach Metryki Litewskiej (w zbiorach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Akt Dawnych) oraz Księgach Grodzkich Bielskich (w zbiorach Narodowego Historycznego Archiwum Białorusi w Mińsku).

Staraniem Litewskiej Akademii Nauk, a także badaczy na Białorusi, od prawie dwudziestu lat kontynuowany jest program opracowywania i wydawania drukiem poszczególnych ksiąg Metryki Litewskiej. Dzięki tej tytanicznej pracy możemy dziś przeczytać bez trudu wiele kapitalnych dokumentów, dotyczących historii Podlasia w XV i XVI wieku. Część źródeł, wzmiankowanych wcześniej w materiałach historyków, może teraz odczytać w całości nawet zwykły krajoznawca.

Tak było m.in. z przywilejem Zygmunta I, potwierdzającym w 1514 r. prawa Iwana Siehieniewicza do własności Studziwód. Na początku XX wieku wspominał o nim w swej monografii o Podlasiu Aleksander Jabłonowski. W tomie 6, cz. 2 „Źródeł dziejowych" (Warszawa 1909) pisał, że „między 1511 a 1514 r. Zygmunt I nadał Janowi Siehieniewiczowi żreb Studziwodowski koło Bielska". Dzięki publikacji przywileju z 1514 r. wiemy, że „żreb" ten nadał Aleksander Jagiellończyk jeszcze przodkowi Siehieniewicza – Protasowi Tyszkiewiczowi.

Król i wielki książę Zygmunt Stary, który w 1514 r. zatwierdził Iwanowi Siehieniewiczowi przywilej na „Żereb zemli studiwodskij"

W księgach „Metryki Litewskiej" są wpisane dokumenty dotyczące Siehieniewiczów

Zapisy w księgach Metryki Litewskiej prowadzono w języku ruskim (starobiałoruskim). Nie było to tylko prawo zwyczajowe, ale także potwierdzone zapisami w aktach wagi państwowej, takich jak II Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego. Tekst tego dokumentu był zatwierdzony na Sejmie Wielkim w Bielsku w 1564 r., zaś oficjalnie przyjęty w 1566 r. W tekście II Statutu znajdziemy następujący zapis: „ПИСАР ЗЕМСКИЙ МАЕТЬ ПО-РУСКУ ЛИТЕРАМИ И СЛОВЫ РУСКИМИ ВСИ ЛИСТЫ И ПОЗВЫ ПИСАТИ, А НЕ ИНШЫМ ЯЗЫКОМ И СЛОВЫ" (Pisarz ziemski ma ruskimi literami i słowami wszystkie listy i pozwy pisać, a nie innym językiem i słowami").

Prezentowane poniżej materiały z Metryki Litewskiej pochodzą z pięciu jej ksiąg: 9, 11, 14, 15 i 52. W księdze 9 (Wilno 2002), obejmującej lata 1511-1518 znajdziemy potwierdzenie nadania gruntów Puchałowszczyny i Hryniewszczyny ziemianinowi Mikołajowi Pietrzykowskiemu. Grunty te zakupił niebawem od niego Iwan Siehieniewicz, o czym mówi drugi z dokumentów.

Dokument z 1519 r., pochodzący z księgi 11 ukazuje związki gospodarcze Iwana Siehieniewicza z Aleksandrem Chodkiewiczem. Najwięcej, bo aż osiem dokumentów o działalności kilku przedstawicieli rodu Siehieniewiczów: Iwana, Timosza i Fjodora, zawiera księga 14, obejmująca lata 1524-1528 (Wilno 2008). To głównie rozstrzygnięcia spraw spornych z dzierżawcą komór celnych na Podlasiu Michelem Ezofowiczem oraz starostą pińskim i namiestnikiem bielskim Iwanem Michajłowiczem, związanym z dworem Radziwiłłów. W księdze 15 znajdziemy dokument z 1528 r., w którym Zygmunt I rozstrzyga pozew Iwana Siehieniewicza na wojewodzinę wileńską Elżbietę Radziwiłł oraz jej synów, w związku z bezprawnymi działaniami namiestnika bielskiego Iwana Michajłowicza.

Dwa dokumenty z 1569 r., pisane po polsku, zawiera księga 52. Dotyczą one wykupienia przez Jana Siehieniewicza (syna lub wnuka Iwana) siedmiu włók puchłowskich w starostwie bielskim. Chodzi najwidoczniej o wieś Puchły nad Narwią.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ, кн. 9, *(1511-1518), Wilno 2002, nr 187*

Берестье 1511. 06. 27

Жыгимонт I потверджае земянину Миколаю Петриковскому надане земли Пухаловщына и Грыневщина.

Жикгимонт, Божю милостью корол и великий князь.

Бил нам чолом земянин бельский Миколай Петрыковский о том, што ж пан Миколай Миколаевич Радивиловича, воевода виленский, канцлер наш, как от брата нашого Белеск держал, далъ ему две земли пустовских на имя Пухаловщину а Гриневщину и казал ему с тое земли порубы и куницу и дан медовую до гаевника давати, а обед наш посполу з ыншыми людьми поднимати, которыи ж подачьки перед тым с тое земли бывали, нижли ся он тогды не поднял с тое земли службы тяглое служити и дякла давати, и порубов подводных и иных тяглых подачок платити, и на то ему пан Миколай лист свой дал. А потом брат наш Александръ, корол его милость, своим листом то ему потвердил, и он тыи листы перед нами покладал, и бил нам чолом, абыхмо ему на то дали наш листь.

И мы ему на то сесь наш листь дали, нехаи он тыи две земли Пухаловщину и Гриневщину держить со всими с тым, што к ней здавна прислухало, а с того мает порубы до гаевника давати и куницу, и дан медовую, и обед наш з ыншими люд-

ми поднимати. А службы тяглое и дякла, и порубов подводных, и иных тяглых подачок ненадобе ему с тое земли платити, подлуг листу пана Миколаева.

Писан в Берести, июня 27 день, индикт 14.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ, кн. 9, (1511-1518), Wilno 2002, nr 277.

Вільня 1514. 02. 10

Прывилей Жыгимонта I, выданый мещанину бельскому Ивану Сегеневичу на жереб земли Студиводский, две земли пустых Пухаловщину и Грыневщину и на вечне держане млына Рымаревского на реце Белой.

Чиним знаменито сим нашим листом, хто на него посмотрит або чтучи его услышит, нынешним и потом будучим, кому будет потреб того ведати.

Бил нам чолом мещанин белский Иван Сегиневич о том, што брат нашь Александръ корол и великий князь его милость, дал предку его Протасу Тишкевичу земли пустовское жеребей на имя Студиводский и брат его Василев в Бельском повете, и теж поведил перед нами, штож он купил в земянина белского в Миколая Петрыковского две земли пустых на имя Пухаловщину и Гриневщину. И на то на все листы, данину и потвержене брата нашого Александра, короля его милости, перед нами вказывал и бил нам чолом, абыхмо ему тыи вышейписаныи земли потвердили нашим листом на вечность.

Ино мы, з ласки нашое, на его чоломбите, то вчинили: потвержаем то сим нашим листом вечно ему самому и его жоне, и их детем и вымяняны жеребей Студиводский и брата его Василя, и теж тыи две земли купленых, Пухаловщину и Гриневщину, держат со всими с тым, как тот жеребей и тыи земли здавна в собе ся мают, и што к тому здавна прислухало, а нам с того посполъ з мещаны службы служит.

И теж поведил он перед нами, штож на том же жереби на реце на Белой нарядил собе млын на имя Римаревский. Ино дей с одное стороны того млына пришло поля нашого, как бы на чотыри бочки або на пят, по речку по Шидлову, а по дорогу берестейскую и тым ставом их, штос мало того поля заливает. И бил нам чолом, абыхмо для того поля нашого не казали того млына его сказити. Ино коли так немало того поля нашого заняло, мы ему дозволяем тот млын мети и тот малый кус того поля нашого по реку под Шидлову и по дорогу берестейскую, з ласки нашое, для того его млына ему даем. Мает он тот млын со впокоем держати вечно, а чия будет воля добрая на том млыне его молоти, тот мает доброволне молоти без каждое забороны.

А на твердость того и печат нашу казали есмо приложити к сему нашому листу.

Писан оы Вилни, месеца февраля 10 день, индикт 2.

При том были: воевода полоцкий, староста белский, пан Олбракт Мартиновичь Кгаштовтовича.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (11) 61 1519. 02. 25

Лист упоминалный албо позов до пана Александра Ходкевича, в кривде мещанина белского Ивана Сегеневича о буду и о долг позычоный.

Жикгимонтъ.

Маршалку нашому, державцы острынскому, пану Александру Ивановичу Ходкевича.

Жаловал намъ мешчанинъ белский Иванъ Сегеневич о том, штожъ дей онъ нанял в тебе в пущы твоей буду робити, ино дей тую буду забрано. Ино дей тую буду забрано у него к Белску для того, штож дей ты тую буду дал ему мети не в своей властной пушчы, але в нашой, а в том дей ему отъ тебе шкоды ся стало болши, нижли на шестьсотъ коъ грошей. А к тому дей винен ему некоторую суму пенязей, и того дей ему платити не хочешъ.

Прото жъ естъли будет такъ, какъ намъ он жаловал, будеш ли ты тую буду дал ему в нашой пушчы, а не в своей, а ему в томъ шкода ся стала, прыказуем тобе, ажъбы еси тую шкоду ему заступилъ, и за то ему досыть вчынил тую суму пенязей, чымъ ему заплатил подлугъ того, какъ будешъ в него позычыл. Пакъ ли жъ бы еси тое шкоды, што ся ему отъ тебе стала в буде, и тое сумы пенязей позычоное ему заплатити не хотел, ты бы стал з нимъ перед нами к праву, какъ, дасть Богъ, будемъ в панстве нашом Великомъ Князстве Литовъскомъ скоро на Громнъницы на тот рокъ, на который перед нас он тебе зазоветь того межы вами досмотрети. Естъли бы еси тое шкоды ему заступити не хотел, або передъ нами з нимъ къ праву не стал, ведай певно, ижъ кажемъ тыи шкоды его и пенези позычоныи на которомъ именьи твоемъ отъправити и ему отъдати.

Писан в Петрыкове, февраля 25 ден. Индик 7.

Копоть писарь.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (14), 1524-1529, Wilno 2008, nr 672 (586).

по 1524. 12. 14

Бурмистру белскому Тимошу Сегеневичу в справе з мытником Михелем Езофовичом о некоторие шкоды.

Листъ до воеводы виленьского, пана Кгаштолта.

Жаловалъ бурмистръ места Бельского Тимошъ Сегеневич на мытника Михеля Езофовича о шкоды свои, которыи ему от слуги Михелева стали с в тотъ часъ, какъ онъ посполь с нимъ держалъ комору восковую и соляную бельскую. Который жо его слуга на имя Богдан от него тую комору при немъ заведал и тую всю часть, што на Михеля приходило, бралъ а ему в томъ личьбы не вчинилъ и реистровъ не отдалъ. Яко жъ его милост панъ воевода, с порученья всих пановъ, водлугъ выроку их милости того Тимоша правого знашол.

Абы его милост Михелю, жиду, приказалъ, ажъбы он тыи шкоды, на чом он присягнет, ему заплатил подлугъ суда его милости и листу судового. Пак ли жъ бы он черес то тых шкод ему платити не хотелъ, его бы милост тыи шкоды его водле присеги его казал на Михели моцно отправити и ему отдати.

Горностай, писаръ.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (14) 1524-1529, Wilno 2008, nr 673 (587).

по 1524. 12. 14

Лист тому жъ до Михеля Езофовича – отпущене мыта старого етс.

Жаловалъ намъ Тимош Сегеневичъ о томъ, што жъ взяли его за купца и отпустили ему мыто старое, кромъ восковничого, и листъ нашъ на то ему дали, и он через тотъ листъ хочетъ на немъ мыто старое брати.

Приказуючи, абысь мыта старого, кром восковничого, с того купъца не брал подлугъ листу, который ему дали, и справовал бы ся в томъ во всем подле оранды етс.

Горностай, писаръ.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (14), 1524-1529, Wilno 2008, nr 771 (673).

Краков 1525. 06. 02

В жалобе войта белского Ивана Сегеневича на старосту пинского, пана Ивахна Михайловича о загамованье некоторих товаров и сумы пенезей в тот час, як служил небожчику пану Радивилу, воеводе виленскому.

Князю Яну, бискупу виленьскому, што перво сего жаловал намъ воитъ бельский Иванъ Сегеневич на старосту пиньского, пана Ивахна Михайловича, што он, какъ служилъ у воеводиной виленской, каньцлеровое нашое, пани Микоилаевое Миколаевича, пани Алжбеты, в тотъ часъ его гамовалъ безвиньне и взял дей в него девяносто коъ грошей и шкоды дей ему в томъ гамованьи стало на полтораста коп грошей. И мы, калъ будучи у в отчизне нашой, Великомъ Князьстве Литовъскомъ, посылали зъ его руки судями до пани воеводиное виленьское тивуна виленьского, пана Добка Скилондъевича, а пана Яна Скундера и тыи суди межи ними того смотрели, и суда своего перед нами не отказывали для спешного выеханя нашого з Великого Князьства Литовъского до Коруны Полское. О чомъ жо перъво сего довсих вашой милости пановъ рад наших писали, аэъбы ваша милост тых судей в томъ опытали. И ваша милост о томъ к намъ отписали, иж есте тых судей опытывали и они перед вашою милостю суд свой отказывали тымъ обычаемъ, ижъ Сегеневич жаловал на пана Ивахна, што бы он взялъ в него чотыри трафъты, а иныи товары его в Тыкотине загамовал, а готовых грошей взял в него девеносто копъ грошей, а тотъ товар его стоялъ. Черес все лето загамованъ. В которомъ жо дей его гамовани онъ собе шкодуеть на полтораста коъ грошей. И панъ Ивахно дей к тому гамованю и девеносту копамъ грошей знал ся и поведил, ижъ он то вчинилъ с росказаня пана своего, небожъчика пана воеводы виленского; тыи пенези тежъ далъ до скаръбу его милост. И писали ваша милост к намъ за тымъ Сегеневичом, абыхмо тыи пенези и шкоды его казали ему заплатити и отправити тому, на ком се намъ виделo то усказати. И мы, тому коньца не чинечи, дали то им зас до вашой милости и росказали есмо вашой милости, какъ будучи на сойме, о том межи ними досмотрети и справедливость тому вчинити, и то знашодши, хто бы мял емы тыи пенези и шкоды платити, на томъ бы ваша милост на конец усказали, и на имени того то велели отправити и к намъ отписати. Ино ему в томъ ни справедливость, ани заплата се не стала ажъ и до сих часовъ. И тыми разы подчачий нашъ, державца василишский и марковский, пан Ян Миколаевич очевисто перед нами с тымъ Сегеневичом мовил, и в томъ его сам от себе и от братьи своей успирал, поведаючи, иж теж тое ж гамованье не ведають, а было л з росказаня отца их, а и о пенезех не ведають, естли будуть даны до скаръбу отца их, и хотят ешчо о томъ мовити з старостою пиньскимъ, паномъ Ивахномъ Михайловичомъ. Как жо королевая ее милость жадала нас, абыхмо на тых справахъ з руки старосты ее милости пиньского казали быти твоей милости. А панове воеводичы зволили на то тых жо делчихъ своихъ, абы были зъ их руки.

А про то, какъ будуть они тамъ и о именяхъ своихъ у Вилни лесы метати, и твоя бы милост, згодивши се с тыми их делчими, на тотъ жо рокъ, на ден светого Миколая, о тое гамованье и о пенези пановъ воеводичовъ с паномъ Ивахном досмотрели, и справедливость тому вчинили. И што ваша милость межи ними знайдете, о томъ бы есте и намъ отписали. Мы вжо подле того суда и отпису вашой милости кажомъ на виньномъ пенези тыи и шкоды Сегеневичом отправити, и ему отдати. И мы тежъ в той речи до пана Ивахна писали, ажъбы он перед вашою милостью во всем с панею воеводиною и з сыньми ее, и с тыми Сегеневичи рахунокъ вчинил, и во всемъ ся тамъ с нимъ росправил.

Писан у Кракове, под леть Божъего нароженья 1000 пятсот 25 месеца июня 2 ден, иньдикть(тъ) 13.

Горностай, писаръ.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (14), 1524-1529, Wilno 2008, nr 783 (685).

по 1525. 06. 16

Бурмистру белскому Тимошу Сегеневичу до Михеля Езофовича о заплачене пенезей, на нем прислужоных.

Листъ до Михеля Езофовича.

Жаловал бирмистръ места Белского Тимошъ Сегеневичъ о томъ, што воевода виленский, панъ Кгаштолтъ присудилъ ему на нем некоторую суму пенезей, на што жъ и листъ судовый ему далъ, который жо онъ лист пана воеводичъ перед нами вказывал; писали, приказуючи, ажъбы тыи пенези ему заплатил водлугъ суда и листу. А естли бы заплатити не хотел, казали тыи пенези моцне на нем отправити дворанину Сасину Федоровичу.

Горностай, писаръ.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (14), 1524-1529, Wilno 2008, nr 784 (686).

по 1525. 06. 16

Сегеневичом о чинене перешкоды от Михеля ж Езофовича в коморах белских и саражских восковых и соляных, от них арендованых.

Лист до подскаръбего, пана Богуша.

Жаловал нам биръмистръ места Белского Тимошъ Сегеневичъ а купець нашъ Федоръ Ивановичъ Сегеневича о томъ, што жъ продали имъ коморы белскии и саражскии восковыи и соляныи, ино дей мытъникъ Михел Езофович тыи коморы через рокъ держал. Абы о томъ досмотрел и справедливость учинилъ, и о томъ достаточне ся доведал, естли бы тыи пенези, на которыи он через тот рокъ бралъ, пришли имъ за тое вудержанье чересъ рокъ на Михели, абы казал тыи пенези моцно на немъ отправити и имъ отдати. А естли жъ бы то мело приити на насъ, и ты бы о том к намъ отписал.

Горностай.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (14), 1524-1529, Wilno 2008, nr 572 (492).

1525. 10. 05 – 12. 11

В справе мещанина белского Сегеневича з мытником Михелем о промыту.

Листъ до подскаръбего, пана Богуша.

Бил намъ чоломъ мешчанинъ белский Тимошъ Сегеневичъ, што воевода виленьский судилъ его з мытникомъ Михелемъ о промыту, и присудилъ на немъ намъ, господару, и поставы ледъскии, а деветънадъцать колътрышских, - а к тому сто и бтридцать фунътов шафрану. Абыхмо тое промыты не казали на немъ брати, што бы мело приити на нас.

Ино ему господаръ тую промыту отъпустил до приеханья своего къ Великому Князьству Литовъскому.

Писан. Копоть.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (14), 1524-1529, , Wilno 2008, nr 64 (61).

Бельск 1527. 12. 05

Вырок пана Олбрахта Кгаштолта, воеводы виленского етс., межи бурмистром белским Тимошом Сегеневичом а Михелем Езофовичом о некоторую суму пенезей, з доходов аранды их сполное.

Мы, Олбрахтъ Мартиновичъ Кгаштолт, воевода виленский, канъцлер Великого Князства Литовъского, явно чинимъ тымъ листомъ нашим.

Як были есмо первей сего на сойме у Бересть, такъ три годы, весполокъ з князем бискупомъ его милостью воленьскимъ и з ыншыми паны радами их милостью Великого Князьства Литовъскаго, жаловалъ нам бурмистръ места Белского Тимошъ Сегеневичъ на Михеля Езофовича тым обычаем: “Коли есми поспол с тобою комору восковую и соляную заведалъ и который слуга твой Богданъ, жидъ, при мне мешкал, тотъ слуга твой вси доходы твои с тое коморы, што на твою част приходило, бралъ къ своимъ рукамъ, а мне в томъ личьбы не вчинилъ, и тых реестровъ мне не далъ. А ты пред ся оную дельницу свою на мне взялъ, в чомъ жо я немало шкодую”.

И Михель на он часъ к тому мовилъ: “Я тое речи не ведомъ, абы слуга мой тыи доходы, што на часть мою приити мели, къ своим рукамъ бралъ, бо тотъ слуга мой при тобе мешкалъ, а ты вси доходы, што на мою часть приити мели, къ своимъ рукамъ брал. Ты жъ мне тыи пенези платил. А шстли што будет тотъ слуга мой тобе ушкодилъ, я тобе того Богдана к праву поставлю перед паны радами их милостью, где их милость вкажуть”.

И панове их милост поручили мне одному в томъ с тым Богданомъ справедливость тому Тимошу на конецъ вчинити. И Михелю рок положили подъ страченьемъ права того слугу его Богдана перед нами поставити, а естли бы он на тотъ рокъ того слуги своего перед нами не поставилъ, онъ мелъ самъ Тимошу тую шкоду платити, на чомъ онъ мелъ присягу вчинити. А такъ Михель на тотъ рокъ того слуги своего тое право свое тратилъ. Кгды Михель на тотъ рокъ перед нами того слуги своего Богдана не поставилъ, Тимошъ к намъ к тому року до Трабъ приехал, а в тотъ часъ былъ в насъ князь Миколай Вежъкгайло, бискуп киевъский. Он намъ то оповедил, ижъ Михел на тот рокъ положоный не сталъ и того слуги своего не поставил, и поведилъ перед нами и пред княземъ бискупомъ куевъскимъ, ижъ бы онъ шкоды от того Богдана мел на полтораства копъ грошей. И мы на он часъ роту нашу Тишому дали, которое он мелъ присегу вчинити на тую суму, што он часъ перед нами меновалъ, або ещо и тое уменшити яко жъ того обычаи есть: хто перед правомъ менуеть суму великую, а кгды приидеть на присегу онъ для образы душное тое сумы уменшиваеть. А такъ Тимошъ перед нами и перед княземъ бискупомъ киевскимъ меновалъ тое шкоды своее, которая се бы ему стала от Богдана полътораста копъ грошей и на тую суму з роты нашое присягу мелъ вчинити, або ещо и тое сумы уменъшити мел, и он, с тою ротою нашою приехавши до Берестья, на тысячи копах грошей присягнул на того Богдана, чого жъ перед нами в праве не поменял, нижли што первей того была ему лизъба з Михелем в Тыкотине с коморы восковое, которую он отъ него держалъ. Какъ жо на той личбе, от насъ высажоные, седели бойт виленский небожъчикъ Никел Прокопович, а бурмистръ места Виленского Янушко, а староста наш тыкотинской Ян Мерла. А так онъ тое личьбы зостажъ ему всего виненъ семьсотъ копъ и тридцать и шесть копъ грошей. К чому ж ся и самъ Тимошъ перед нами на он часъ знал, иж то ему винен зостал, як жо то казали есмо Тимошу, подле тое личьбы и его вызнанья, Михелю заплатити. И он тую суму на того Богдана зложил и на тысечу копахъ грошей присегу вчинилъ. Ино тыми часы, будучи намъ в Белску, весполокъ з нижей написаными паны ихъ милостю. Михель перед нами поставилъ того слугу своего Богдана, который ж слуга его Богданъ перед нами мовилъ, ижъ я жадного пенезя черезъ свои руки с тое коморы Михелю не давалъ, нижли тыи пенези вси в руках Тимошовыхъ были в скринъцы, а я только о немъ был и того смотрелъ, ажъ быхъ отдал, што приходу будетъ, абы пану моему шкоды не было. Он жо тыи пенези пану моему давал, и я жадного пенезя к своим рукам не брал.

Ино мы в Тимоша Сегеневича пытали: “Ты присягал на тысячи копах грошей на того Богдана, менуючи, иж бы он тыи пенези бралъ и через свои руки тыи пенези Муихелю давалъ, и теперь перед нами пове, етс ли Богданъ будет тую тысячу коъ грошей взялъ и Михелю далъ. Он перед нами двакротъ рекъ, ижъ тыи пенези не Богдань у мене бралъ, але Михель нижлимъ для того в тую шкоду попалъ, иж тотъ Богданъ ку той личбе не былъ, какъ есми личъбу в Тыкотине Михелю давалъ. И онъ рекъ, ижъ ты мене к личъбе не звалъ и тепере реистра суть, в которых не найдешъ, абыхъ я, пенези беручи, Михелю давалъ, которыи жъ реестра были в захованью нашомъ. Мы, бачечы на то, ижъ онъ неслушне на того Богдана присягал на тысячи копах грошей, а перед нами меновалъ шкоды своее полтораста копъ грошей, а потомъ самъ зналъ, ижъ не он тыи пенези в него брал, але Михель, а Михель тыи пенези в него бралъ, што онъ зосталъ ему виненъ з личьбы, которую онъ з нимъ мелъ, казали есмо с тых реестровъ ему облику учинити мытнику господарскому пану Агрону Нахимовичу, а войту бельскому Ивану Сегеневичу, брату рожоному того Тимоша, а подъскаръбему нашому Миколаю Захаричу. И на томъ есмо положили, што бы в тыхъ реистрахъ мело найдено быти, штобы тотъ Богданъ бралъ и Михелю давалъ, то Михел мелъ Тимошу заплатити для того, што онъ на тотъ рокъ, отъ пановъ ихъ милости положоный, того слуги своего Богдана перед нами не поставил, як же и самъ Тимошъ, отступивши от присяги своее, к той личьбе зволилъ. Ино тыи реистра з росказанья нашого сумовали, а потомъ казали есмо тыи реистра перед нами чести. Ино в тых реистрехъ ничого не найдено, што бы Богданъ взялъ и Михелю далъ, але што брано восковничое – то все брал Тимош.

А такъ, йгды жъ Богданъ тыхъ пенезей къ своимъ рукамъ не бралъ и Михелю не давал, Михел за того Богдана тое тысечи коп грошей вжо платити Тимошу неповиненъ. И на то есмо ему дали сесь нашъ листъ с печетью нашою.

При томъ были: панъ Матей Охмистрович, марьшалокъ господарский, староста волковыйский; а пан Ян Стецкевич, маршалокъ господарский; панъ Ян Довойнович; панъ Шимъко Скиндеръ, хоружий земьский.

Писан у Бельску, под лет Божьего нароженья 1527 месеца декабря 5 день, индиктъ 1.

Под печатью пана воеводы его милости виленьского.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ (15), 1528-1538, Wilno 2002, nr 16.

1528. 06.

Вырокъ мешчанину белскому Ива-

ну Сегеневичу зъ воеводиною виленскою, пани Миколаевою Микоалевича Радивиловича и з сынами ее милости о забране от пана Ивана Миколаевича, наместника белского, маетности его в тот часъ, кгды от небожчика пана воеводы Белскъ држалъ.

Жыкгимонътъ

Смотрели есьмо того дела с паны радами нашими.

Стояли перед нами очевисто. Што перъво сего жаловалъ намъ мещанинъ бельский Иванъ Сегеневичъ на воеводиную виленскую, канцълеровую нашу, пани Миколаевую Миколаевича Радивиловича, пани Альжбету Богъданову, и на ее милостьи сынов, бискупа жомойтского, князя Миколая а державъцу василишъского и марковъского, пана Яна, а державцу ушъполского и пеняньского, и вилькомирьского, пана Станислава Миколаевича, о томъ, ижъбы староста пиньский, писар королевое нашое и великое княгини ее милости Боны, панъ Иванъ Михаиловичъ, будучы на оный час наместъникомъ у Белску от отца их, воеводы виленьского, канъцлера нашого, небожщыка пана Миколая Миколаевича Радивиловича, забрал его безъ всякое прычыны. И мы пани воеводиной съ сынъми ее положили рокъ перед нами стати. И панове воеводичы поведили, ижъ имъ в томъ потреба старосты пинского, пана Ивана Михайловича для того, ижъ онъ на оный часъ от отца их Белескъ и иныи врады держалъ. И коли панъ Иванъ с паны воеводичы на тот рокъ перед нами сталъ, онъ поведилъ тымъ обычаем, ижъ за отца их онъ неодно некоторый держанья мелъ, але и инъшыми многии вряды заведалъ; его милость, яко панъ мои, видячы мою верность, того мне всего верыллъ, а я доходы его милости збирывалъ и его милости есьми даивалъ, и с того личъбу на оный часъ его милости чынивалъ. А так, мял ли бых сыномъ его милости о томъ личъбу, або што на комъ брал подле росказанья пана своего, а мел быхъ в томъ кожъдому отъповедати, тогъды бых тому жадною мерою досыть вчынити не могъ. Чого жъ быхмо и мы, господаръ, ему не допустили, бо онъ и перве сего, какъ будучы намъ у Городне, такъ шесть летъ минуло, о томъ бил намъ чоломъ, абыхмо его от того вызволили.

И мы, еще на оный час с паны радами нашими вырокомъ нашымъ господарским с того его вызволили, иж он неповиненъ никому с тых врадов, который от пана своего мел, и што з росказанья его справовал, никому личбы чынити, ани тежъ ни о чомъ никому отъповедати и в томъ ничого шкодовати. А такъ и тых часов панъ Иванъ бил нам чоломъ, абыхмо пры первом выроку нашомъ его зоставили.

Ино мы, пометаючы на тот вырокъ нашъ первый, и к тому на жеданье и с порады панов рад нашых ихъ милости пана Ивана, старосту пиньского, с того вызволили, ижъ онъ неповиненъ за тыи справы и врады, што отъ пана своего справовал, и што на комъ бралъ и пану своему давалъ, никому личбы делати ани на то отповедати и в томъ собе ничого шкодовати не маетъ. И на то есьмо пану Ивану дали сесь нашъ лист з нашою печатью

Писан у Вильни.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ 52 (1569-1570), Wilno 2004, nr 88.

1569. 10. 09

List Jana Siechenia na wykupienie włók 7 w starostwie bielskim.

Zygmunt August.

Sławetnym Romanowi a Fiodorowi Jakimowiczom, mieszczanom miasta wileńskiego, nam wiernym.

Sławetni nam wierni. Iż czasów przeszłych z pewnego okazania długów niejakiego Cimosza Ichnatowicza, za występ jego skaranego, co był wam winien został, podano jest wam z wyroku naszego gruntu naszego, który on Cimosz Ichnatowicz w starostwie bielskim w obrębie pochłowskiem trzymał włók siedm w pewnej sumie pieniędzy w ośmidziesiąt sześci kopach i czterydziestu gr liczby litewskiej, którą włók siedm wy i teraz w onym długu trzymacie. A tak my chcąc ten grunt mieć ku rękom naszym, pozwolilismy te włók u was wykupić ziemianinowi naszemu powiatu bielskiego Janowi Siecheniewiczowi, jakoż i tę sumę pieniędzy długu waszego przy urzędzie bielskiem odłożycieśmy jemu rozkazali.

Dla czego mieć chcemy i pilnie wam rozkazujemy, iżbyście tę sumę pieniędzy, w której ona włók siedm puchlowskich pomieniona wam zawiedziona, kop litewskich ośmiedziąt sześć gr czterdzieści od pomienionego Jana Siecheniewicza wzięli, a onę siedm włók jemu postąpili i prawo, które na te włók siedm od nas macie, jemuż wrócili. A gdzie byście tych pieniędzy przyjąć a onych włók siedm, jako własności naszej, jemu postapić nie chcieli, tedy te pieniądze od Jana Siecheniewicza urzędowi naszemu bielskiemu na urzęd wziąć a jemu one włóki podacieśmy rozkazali, o czym byście wiedząc wedla tego listu i rozkazania naszego zachowali.

Dan w Knyszynie, dnia 9 oktobra.

МЕТРИКА ЛИТОВСКАЯ 52 (1569-1570), Wilno 2004, nr 89.

1569. 10. 09

List w tejże rzeczy Jana Siechenia do starosty bielskiego.

Zygmunt August.

Wielmożnemu Mikołajowi Kiszce wojewodzie podlaskiemu, staroście drogickiemu i bielskiemu, nam wiernie miłemu, a w niebytności samego w Bielsku, podstarościemu jego wierności bielskiemu, łaska nasza królewska.

Wiernie nam miły. Iż czasów przeszłych z pewnego okazania długów niejakiego Cimosza Ichnatowicza, za występ jego skaranego, co był winien został sławetnym Romanowi i Fiodorowi Jakimowiczom, mieszczanom wileńskim, z wyroku naszego gruntu naszego, który trzymał włók 7 w pewnej sumie pieniędzy, w ośmidziesiąt sześciu kopach i we cztyrydziestu gr litewskiej liczby, było podano, którą długu trzymają. A tak my, chcąc ten grunt mieć ku rękom naszym, pozwoliliśmy te włók 7 u tych przerzeczonych mieszczan wileńskich wykupić ziemianinowi naszemu Janowi Siecheniewiczowi, jakoż tę sumę pieniędzy długu ich przy urzędzie naszem bielskim odłożycieśmy jemu rozkazali. Dla czego mieć chcemy i pilnie wierności waszej rozkazujemy, iżbyście tę sumę pieniędzy, w której one siedm włók puchłowskich pomieniona, tym mieszczanom wileńskim zawiedziona, kop litewskich ośmdziesiąt sześć i gr 40 od pomienionego Jana Siechenia wziąwszy, urzędownie pomienionym mieszczanom wileńskim zapłacicili, a onę siedm włók Janowi Siecheniowi postąpić kazali. A gdzie by tych pieniędzy ci mieszczanie wyszej mianowani przyjąć a onych włók 7, jako własności naszej, postąpić nie chcieli, tedy wierność wasza te pieniądze od Jana Siechenia na urzędzie naszym zostawiwszy, Siecheniowi one włóki podać rozkażcie i wedla tego listu i rozkazania naszego w tym się zachowajcie.

Dan w Knyszynie, dnia 9 oktobra roku 1569.

Dzieje majątku Studziwody od XVI do XX wieku

Pierwsza wzmianka o Studziwodach pochodzi z 1514 r. i dotyczy potwierdzenia wcześniejszego nadania „żerebu zemli studiwodskoj" Protasowi Tyszkiewiczowi. Nadania dokonał Aleksander Jagiellończyk, najwidoczniej za zasługi wobec władzy hospodarskiej. Tyszkiewicz mógł być bielskim mieszczaninem, podobnie jak jego potomek (najwidoczniej wnuk) Iwan Siehieniewicz. Starobiałoruski przywilej z 1514 r., wydany w Wilnie w kancelarii króla Zygmunta I, nazywa Protasa przodkiem Iwana. W jego czasach teren Studziwód był niezasiedlony (pustowskaja ziemla), aczkolwiek tradycje osadnicze na tym terenie sięgają średniowiecza.

W czasach Siehieniewiczów

Iwan Siehieniewicz, w swych studziwodzkich dobrach na rzece Białej zbudował młyn, który miał mielić na potrzeby okolicznych mieszkańców. Młyn, zwany Rymarewskim był położony niedaleko miejsca, gdzie do Białej wpada rzeczka Szydłowa (obecnie Szyłowka), wypływająca z okolic dawnej mieszczańskiej wsi Parcewo. Grunta studziwodzkie z tej strony dochodziły do Drogi Wielkiej, czyli gościńca brzeskiego. Od strony zachodniej przez dobra przechodził Mielnicki Gościniec. Zachodnią granicę majątku stanowiła droga do Bociek oraz ziemie przynależne do folwarku zamkowego Hołowiesk (obecny las Osuszek). Na południu Studziwody graniczyły z ziemiami majątku Lewki-Rajki, w połowie XVI wieku należącego do Iwana Jesmana (Jesmanowicza). Północna zaś strona dóbr dotykała gruntów miejskich.

Takie sąsiedztwo stanowiło o atrakcyjności dóbr Studziwody. Uniemożliwiało jednak ich terytorialny rozwój. Dlatego też majątek pozostawał przez cały czas jednym z najmniejszych w Ziemi Bielskiej. Grunty miejskie i hospodarskie były nie do wzięcia. Pozostawało konkurować Siehieniewiczom z okolicznymi ziemianami. W księgach grodzkich bielskich, przechowywanych w Narodowym Historycznym Archiwum Białorusi w Mińsku zachowało się kilkanaście dokumentów z lat 1565-1573, dotyczących spraw spornych o grunta. Prowadził je Laurenty i Jakim Siehieniewicze z Iwanem Jesmanem, właścicielem dóbr Lewki, położonych na południe od Studziwód.

Wcześniej, bo przed 1514 r. Iwan Siehieniewicz zakupił od Mikołaja Pietrzykowskiego grunta, zwane Hryniewszczyna i Puchałowszczyna, nadane mu w 1511 r. przez Zygmunta I. Trudno ustalić ich dokładną lokalizację. Analizując nazwy uroczysk w okolicach Bielska, nazwę Hryniewszczyna znajdujemy obecnie tylko w obrębie gruntów wsi Hołody. Natomiast nazwa Puchałowszczyna może jest pierwotną formą, później przekształconej nazwy Purowszczyna. Te grunty obecnie leżą w obrębie kolonii Lewki, na południe od studziwodzkiego lasu „Za Bystrą". Sądząc po nazwisku, szlachcic Pietrzykowski pochodził z nieodległego od Studziwód Pietrzykowa. Więc nazwane grunta mogły również być położone blisko tej wsi.

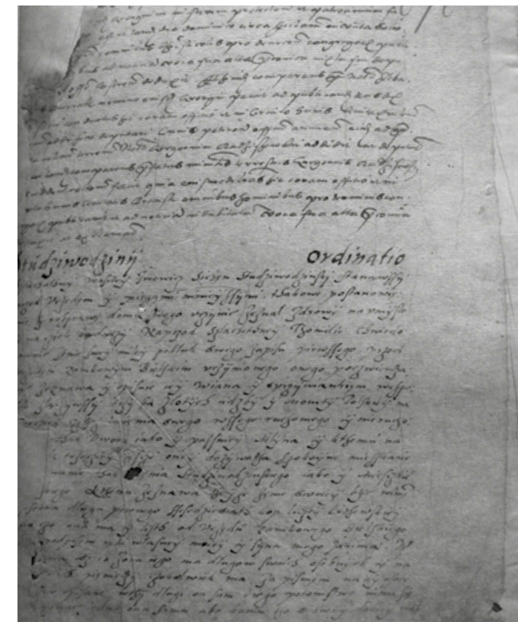
Tak więc w 1514 r. król i wielki książę Zygmunt I potwierdził Iwanowi Siehieniewiczowi prawa władania „żerebem zemli studiwodskoj". Jak mówi o tym przywilej:

Ino my, z łaski naszoje, na jeho czołombitie, to wczynili: potwierżajem to sim naszym listom wieczno jemu samomu i jeho żenie, i ich dietiem i wymianiany żerebiej Studiwodskij i brata jeho Wasila, i też tyi dwie zemli kuplenych, Puchałowszczynu i Hryniewszczynu, dierżat, so wsimi s tym, kak tot żerebiej i tyi zemli zdawna w sobie sia majut, i szto k tomu zdawna prysłuchało, a nam s toho pospoł z mieszczany służby służyt.

Iwan Siehieniewicz w dokumentach z 1525 r. wspominany jest jako wójt bielski. Jego brat Timosz (Timofiej) był w tym czasie bielskim burmistrzem. Wtedy to mieszczanie zdecydowali się na wykupienie wójtostwa na własność od Jana Radziwiłła, który dzierżył je po swym ojcu Mikołaju, wojewodzie wileńskim. Potrzebna była bowiem zaledwie 300 kop groszy litewskich. W sprawy własnościowe wójtostwa był już wcześniej uwikłany Iwan Sieheniewicz, który założył za mieszczan potrzebną sumę. W taki oto sposób wójtostwo wraz z młynem hołodowskim przeszło w posiadanie mieszczan, mających od tego czasu prawo do wybierania wójta ze swego grona. Wolne rządy mieszczan nad Bielskiem dały miastu bodziec do dalszego rozwoju, co też było intencją monarchy, gdy zezwolił zakupić im wójtostwo. Odpowiedni akt prawny, spisany w języku starobiałoruskim, został wydany w 1526 r. przez Zygmunta I Starego. Czytamy w nim m.in.:

A toje wojtowstwo k miestckomu pożytku majut dierżati i jeho wżywati so vsim szto na toje wojtowstwo zdawna prysłuhujet, a wojta majut sobi obirati tamosznieho dobroho czełowieka mieszczanina Bielskoho chto im budiet lub i kotoryj by sia dobre u prawie Matborskom radił i z nimi sprawował...

Nie jest to jedyny przypadek pożyczania dużych sum pieniędzy przez Iwana Siehieniewicza Znany jest zapożyczenia się u niego w 1519 r. samego Aleksandra Chodkiewicza, któremu Iwan Siehieniewicz udzielił 600 kop groszy litewskich. Do najbogatszych ludzi ówczesnego Podlasia należał również syn Iwana – Fied'ka (Fjodor) Siehieniewicz, prowadzący szerokie interesy handlowe w całym Wielkim Księstwie Litewskim oraz w Poznaniu i Gdańsku. O gospodarczej działalności Siehieniewiczów więcej piszemy w dwóch innych materiałach.

Zapis majątkowy, uczyniony w 1569 r. przez Wasila Iwanowicza Siehieniewicza swojej żonie; NHAB w Mińsku, Księga Grodzka Bielska z lat 1569-1570.

Drugim synem Iwana Siehieniewicza był Wasil, który w 1569 r. swej żonie uczynił zapis majątkowy na Studziwodach. W Księdze Grodzkiej Bielskiej z lat 1569-70 czytamy:

"Szlachetny Wasiley Iwanowicz Siehen Studziwodzinsky stanowszy przed Urzędem y Księgami takowe postanowienie y rosprawy domu swego uczynił. Zeznał na umyśle y na ciele będący. Nayprzód szlachetney B... Chwiedorowiczownie żenie swey miłey podług swego zapisu pierwszego przed Urzędem Zamkowym Bielskimu czynionego onego poczwierdza, zeznawa i opisuie iey Wiana ... trzy złotych liczby y monety polskiey ... mienia swego wszego ruchomego y nieruchomego ... oney do żywota spokojno ... imienia Studziwodzinskiego iako y wiecz-

Dokument z Księgi Grodzkiej Bielskiej z 1565 r., dotyczący majątku Studziwody i Lewki; NHAB w Mińsku

nie ... zaznawa ... kop liczby litewskiey ... od Urzędu Zamkowego Bielskiego ... ręki własney moiey y Syna mego Jakima ... ."

Z tego dokumentu dowiadujemy się, że Wasil Iwanowicz Siehieniewicz miał syna Jakima. Od miejsca zamieszkania otrzymali oni przydomek Studziwodzińskich. Z majątkiem był związany również Laurenty Siehieniewicz, który miał także syna Jakima, wspomnianego kilkakrotnie w 1569 r. Prowadził on w tym czasie sporne sprawy z Iwanem Jesmanem z Lewek, Laurentym Zawadzkim z Zawad oraz Abramem Wiszowatym, komornikiem bielskim, dziedzicem wsi Szumki, który miał swój ziemski udział w Studziwodach. W tymże roku Jakim, syn Laurenta Siehieniewicz-Studziwodziński podpisał w Lublinie akt przysięgi szlachty Ziemi Bielskiej na wierność Koronie.

Wiszowaci, Sarnaccy i Wyszyńscy

Synem Jakim (Joachima) był Aleksander Siehieniewicz, wspomniany w dokumencie z 1573 r., przy spornej sprawie ziemskiej z Abrahamem Wiszowatym. Jego ród potem przejmuje w całości Studziwody w swe władanie. Wcześniej jednak majątek należał do Jana Lipskiego, który wspomniany jest jako „dziedzic wsi Studziwody (parafia Bielsk)" w Rekognicyarzu poborowym województwa podlaskiego z 1581 roku w części dotyczącej powiatu bielskiego. Lipscy krótko jednak rządzili w Studziwodach. Księga Grodzka Brańska z lat 1640-41 odnotowuje, że „Jego Mć Pan Wyszowaty s podddanych dziesiąciu a z Strykow poddanych czterech (14)". W tym samy czasie ze Studziwodami związany był także Jan Pietranko, woźny Ziemi Bielskiej. W lutym 1637 r., z jego inicjatywy, rozpoczął się sąd królewski, dotyczący zajść na tle religijnym w Bielsku. Dotyczyły one siłowego przejęcia dwóch cerkwi prawosławnych przez unitów i 200 osobowy oddział uzbrojonej piechoty pod dowództwem rotmistrza Jana Sokoła. Doszło wówczas do rękoczynów i znieważenia świątyń. Proces toczył się kilka miesięcy w atmosferze wzajemnych oskarżeń.

Jaki wpływ na majątek studziwodzki miały wojny i niepokoje społeczne z połowy XVII wieku? Na pewno majątek ucierpiał materialnie, a wieś demograficznie, częściowo wyludniając się. Kiedy sytuacja się uspokoiła, zaczęli tu przybywać nowi osiedleńcy. Jednym z nich był Trochim Kozłowski, który wprowadził się do Studziwód w 1668 r. Wcześniej był poddanym szlachcica Tomasza Owsianego. Od niego zbiegł do Studziwód również Chwedor Budiony.

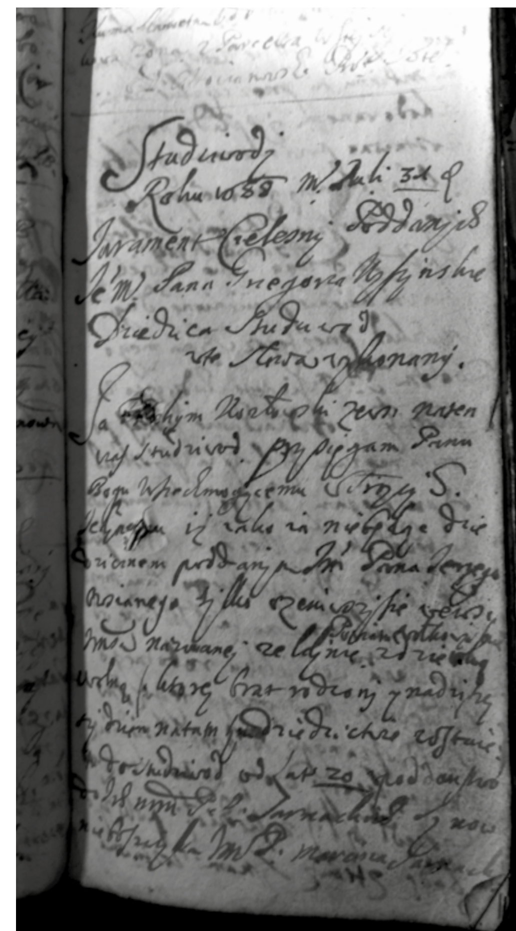
Studziwodzkim dziedzicem był wówczas Marcin Sarnacki, miecznik liwski. Po nim majątek przejął syn Andrzej Sarnacki, ożeniony z Marcybelą Hryniewicką. W 1686 r. połowę majątku Studziwody odsprzedał Grzegorzowi Jerzemu Wyszyńskiemu, pisarzowi mielnickiemu i podstolemu ziemi bielskiej. Majątek był w tym czasie znany jako ośrodek produkcji słodu jęczmiennego, niezbędnego do wyrobu piwa. Czy sam trunek był w Studziwodach wówczas produkowany, tego nie wiemy. Na pewno natomiast słód eksportowano do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zajmował się tym m.in. Bonifacy Kozłowski, syn wspomnianego Trofima. Nie zawsze jednak udawało się mu dowieźć towar dobrej jakości, czym narażał dziedzica na straty materialne.

Na kartach księgi metrykalnej cerkwi Preczystieńskiej w Bielsku (przechowywanej obecnie w dziale starodruków Rosyjskiej Biblioteki Państwowej), do której należały Studziwody, zachowały się dwa akty przysięgi z 31 lipca 1686 roku, dotyczące Trochima i Sebastiana Kozłowskich. W pierwszym z nich Trochim Kozłowski zobowiązuje się wraz z synami być wiernym nowemu właścicielowi majątku Grzegorzowi J. Wyszyńskiemu. Oto treść tego dokumentu:

Studziwody

Roku 1688 M... 31Jurament Cielesny Poddanych Je M. Pana Grzegorza Wyszyńskiego Dziedzica Studziwod z te słowa wykonany

Ja Trochym Kozłowski ze wsi ... Studziwod przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu S. Troycy ... iż iako ja nie będąc dziedzicznem Poddanym Imć Pana Jerzego Owsianego tylko ... we wsi ... nazwaney ... wolną, który brat rodzony y na dzisieyszy dzień na tamtym dziedzictwie zostaie ... do Studziwod od lat 20 spoddany do J.M. PP Sarnackich ... nieboszczyka Imc P. Marcina Sarnackiego Miecznika Liwskiego dobrowolnie przyszedłem y przez Imc Pana Andrzeia Sarnackiego y Marcybelę Hryniewicką Małżonkom Jego Mościow Panu Grzegowi Jerzemu Wyszyńskiemu Pisarzowi Mielnickiemu przy przedaniu połowy tey wsi współ z synami mo-

Tekst przysięgi Trochima Kozłowskiego dla dziedzica Grzegorza Wyszyńskiego z 31 lipca 1688 r.; Księga metrykalna cerkwi Preczystieńskiej w Bielsku

imi ieszcze na ten czas nieżonatemi podany iestem... ze wsi Studziwodach zap... tak teraz tą przysięgą obowiązuje się, że w tym że poddanstwie Imc P. Wyszyńskiego Pana moiego poki mnie Pan Bog na tem swiecie trzymać będzie wespoł z synami moiemi tu przez ciężkie lata zhodowanemi i spłodzonemi zostawać powinieniem y lubo z okazji zaciągnionć przez Syna mego starszego na imię Sobiecha ma lat 30. ... Z innych szkody iako kolwiek ... pomienionego długu u szkod przez tegoż Syna mego do Imc P. Owsianego ... porozumienia tych się ia ... odprzysięgam y od tego czasu mieć ich nie będę lecz za wiernym poddancie Jego M. P. Wyszyńskiego Pana mego,

jako tak dawno od wzięcia tu w Bielsku robotnego Chwedora Budionego tegoż Imć P. Owsianego Poddanego Dziedzicznego, który do tejże wsi Studziwod wyszedł był. Za... poki żyć będę z temiż synami zostawać poprzysięgam. Tak mi Pan Bog dopomóż y Niewinna Męka Pan Chrystusa... Imć Pana... gardłem karać.

Druga przysięga z 1686 r. dotyczy trzydziestoletniego wówczas Sebastiana (Sobiecha) Kozłowskiego, który był żonaty z mieszkanką Studziwód i miał już dzieci. Gospodarz składa przysięgę na wierność dziedzicowi, zobowiązuje się uiścić dług 30 złotych oraz wyraża skruchę za zmarnowanie słodu jęczmiennego, przewożonego na Litwę. Obie przysięgi złożono w obecności duchownego parafialnej cerkwi Przeczystieńskiej i wpisano do księgi metrykalnej. Oto tekst drugiego dokumentu:

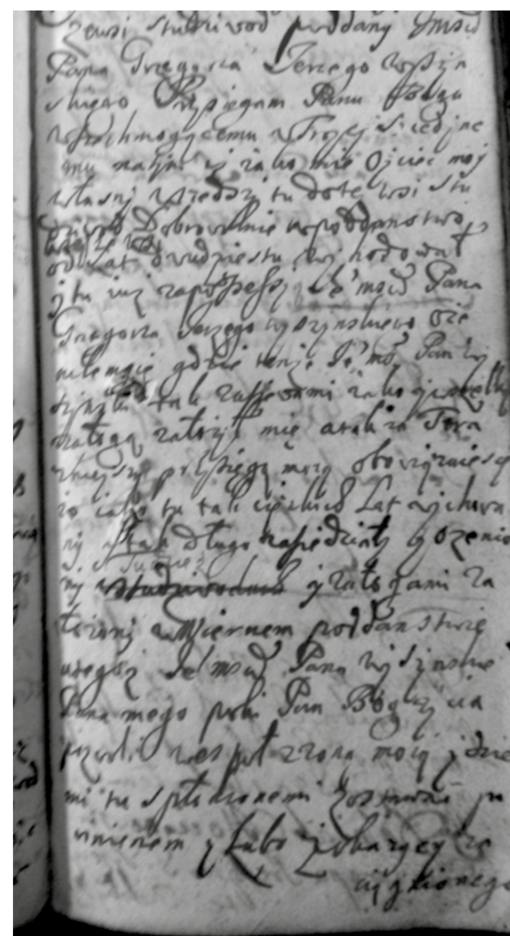
Ja Sebestian syn Trochyma ze wsi Studziwod poddany Imć Pan Grzegorza Jerzego Wyszyńskiego przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Troycy Ś. Iedynemu na tym, iż iako mię Ojciec moy własny zszedszy do tey wsi Studziwod dobrowolnie na poddanstwo, w tey że wsi od lat dwudziestu wyhodował i tu iuż na possesyi Je. Mosci Pana Grzegorza Jerzego Wyszyńskiego ... maią, gdzie tenże Jego Mość P. Wyszyński ... założył mię ... za teraznieyszą przysięgą moią obowiązuje się, że iako tu tak ciężkich lat wychowany y tak długo zasiedziały y ożeniony tudzież y za ro założony w wiernem poddanstwie u tegoż Jego Mości Pana Wyszyńskiego Pana mego, poki Pan Bóg życia pozwoli wespół z żoną moią y dziećmi tu spłodzonemi zostawać powiniem y lubo z okazyiey zaciągnionego Jego Mości Panu Wyszyńskiemu Panu swemu na zł trzydzieści długu dla tego żebym tego długu mogł uniknąć y przed tym słod piwny przez moy niedozor zgnoiwszy umyslnie do Litwy ciągałem, aby po ... robotnego Chwedora poddanego dziedzicznego Imć pana Jerzego Owsianego, który tu za nami zbiegł był ... wszystkich porozumienia ... tego czasu na oszukanie Pan Jego Mości Pan swego czyniłem odprzysięgam się. A że Jego Mości Panu Grzegorzowi Jerzemu Wyszyńskiemu iako Panu swemu iemu posłuszenstwo poprzysięgam, tak mi Panie Boże dopomóż. A ieślibym y Niewinną Mękę Chrystusa Pana. A ieślibym tę przysięgę ... Pana mego zdradzić, tedy wolno mię Imć Panu iako zdrajcę ... karać.

Prawdopodobnie na przełomie XVII i XVIII wieku doszło do konsolidacji całego majątku Studziwody w rękach Wyszyńskich, którzy najwidoczniej odkupili część należącą do Sarnackich. Synowie Grzegorza Wyszyńskiego: Mikołaj, wojski polski oraz Antoni Józef, podstoli bielski, nazywani są bowiem „dziedzicami na Studziwodach i Wyszankach”. W 1720 r. król August II odnowił i potwierdził Antoniemu Wyszyńskiemu i jego żonie Katarzynie z Tarkowskich, podstolance drohickiej, przywilej na wójtostwo we wsi Piliki.

Następnie Studziwody przechodzą w posiadanie ich syna Jana Ludwika Wyszyńskiego. Od 1746 r. był on łowczym bielskim, „pułkownikiem infanteryi [piechoty] wojsk koronnych” (zachował się akt nominacji wydany przez króla Augusta III), podstolim bielskim oraz od 1752 r. komendantem fortecy zamojskiej, z pensją miesięczną 533 zł. Zatem jego kariera zawodowego wojskowego wyszła poza Ziemię Bielską. Twierdza w Zamościu należała bowiem do najbardziej znaczących w Rzeczpospolitej. Żoną Jana Ludwika Wyszyńskiego była Anna Sarnacka, pochodząca z tej samej rodziny Sarnackich, do której należały Studziwody w drugiej połowie XVII wieku.

Anna Sarnacka urodziła się w 1725 r. w Rumejkach parafii juchnowieckiej, jako córka Jakuba Sarnackiego, stolnika zakroczymskiego i kapitana wojsk koronnych oraz Eleonory z Rzeczyńskich. Niebanalną postacią był brat Anny, Antoni Sarnacki (1726-1787),

ГІСТОРЫЯ

Tekst przysięgi Sebastiana Kozłowskiego dla dziedzica Grzegorza Wyszyńskiego z 31 lipca 1688 r.; Księga metrykalna cerkwi Preczystieńskiej w Bielsku

który sprawował kolejno funkcję łowczego i skarbnika bielskiego, podwojewodzkiego bielskiego oraz chorążego malborskiego. Przez jakiś czas związany był z dworem Jana Klemensa Branickiego, a następnie Karolem Radziwiłłem „Panie Kochanku”. Był również posłem na Sejm i konfederatem barskim. Po 1775 r. osiadł w dwóch nadanych mu przez Radziwiłła wsiach Ostrówki i Miniewicze, położonych nieopodal Zabłudowa.

Jan Ludwik Wyszyński umarł przed 1762 r. W tym bowiem roku, w kościele w Juchnowcu Anna Wyszyńska z Sarnackich ponownie wyszła za mąż za Władysława Orsettego, łowczego ziemi łomżyńskiej. Jan Ludwik Wyszyński nie pozostawił syna, a jedynie dwie córki: Katarzynę i Anastazję. O losach tej drugiej nic nie wiadomo. Natomiast Katarzyna poślubiła w 1783 r. w kościele w Bielsku Feliksa Trojanowskiego. To jedna z najciekawszych, choć kompletnie dziś zapomnianych postaci, związanych z Bielskiem i Ziemią Bielską.

W czasach Trojanowskich

Trojanowscy herbu Szeliga byli starym szlacheckim rodem, osiadłym na Podlasiu od XVI wieku. Stanisław Trojanowski, syn rotmistrza Andrzeja z województwa sandomierskiego, ożenił się z Anną Czarnocką i przeniósł się do Ziemi Bielskiej, gdzie sprawował funkcję rotmistrza tykocińskiego (1571-1574) i leśniczego bielskiego (1574-1592). Jego potomkiem był sędzia bielski Feliks Trojanowski, syn Jana i Katarzyny z Komarnickich. Nie znamy ani daty ani miejsca jego urodzenia, choć przypuszczalnie mógł to być rodzinny dwór w Kruhłem pod Bielskiem.

Feliks Trojanowski niewątpliwie musiał być człowiekiem wykształconym, przy tym w dziedzinie prawniczej, na co wskazuje jego późniejsza działalność. W 1779 r. widzimy go bowiem jako komisarza Komisji Bonis Ordis (Dobrego Porządku), czyli instytucji zajmującej się administrowaniem miastami królewskimi, która została utworzona na mocy decyzji sejmu z 1768 r. W 1780 r. Komisja przyjęła ponad 60-stronicowy dokument o nazwie „Ordynacya Miasta J.K.Mci Bielsk a W Woiewodztwie Podlaskim Leżącego”, który reguluje ustrój miasta, określa tryb wyboru burmistrza, ławników, działanie sądów, cechów miejskich, czy nawet straży ogniowej.

Również w 1780 r. Trojanowski publikuje rozprawę: „Uwagi na niektóre punkta nowo utworzonego prawa i dowody, że mimo

ORDYNACYA

MIASTA J. K. MCI BIELSKA

W WOIEWODZTWIE PODLASKIM LEŻĄCEGO

W POSSESYI UPRZYWILEIOWANEY

JAŚNIE OŚWIECONEY Z XIĄŻĄT PONIATOWSKICH

BRANICKIEY

KASZTELANOWY KRAKOWSKIEY

HETMANOWY WIELKIEY KORONNEY

BĘDĄCEGO

NA KOMMISSYI BONI ORDINIS Z RESKRYPTU

NAYIAŚNIEYSZEGO KROLA JMCI

STANISŁAWA AUGUSTA

ŁASKAWIE PANUIĄCEGO

PRZEZ

KOMMISSARZOW TYMŻE RESKRYPTEM WYZNACZONYCH

ROKU 1779. ODPRAWUIĄCEY SIĘ, PO ROZEZNANIU

LICZNYCH OKOLICZNOŚCI I KATEGORYI

UDZIAŁANA

Z AKTU KOMMISSYI TEYŻE

WYIĘTA.

W WARSZAWIE 1780.
w Drukarni J. K. Mci i Rzplitey u XX. Scholarum Piarum.

Studziwodzki dziedzic Feliks Trojanowski działał w Komisji Boni Ordinis i był jednym z autorów Ordynacji Miasta Bielska z 1780 r.

wolą JW Zamoyskiego musieli być umieszczone przez IMci Pana Feliksa Trojanowskiego obywatela ziemi bielskiej napisane. Do rozstrząśnienia na sejmiku przedsejmowym w Brańsku J.W.W. urzędnikom i obywatelom tejże prześwietnej ziemi bielskiej podane roku 1780".

Tekst jest odpowiedzią na burzliwie dyskutowany przez szlachtę projekt „Zbioru praw sądowych", czyli próbę skodyfikowania prawa polskiego, zgłoszony w 1778 r. przez kanclerza wielkiego koronnego Andrzeja Zamoyskiego. W swojej rozprawie Trojanowski skrytykował propozycję ograniczenia praw szlachty nieposesjonatów, ale jednocześnie zaproponował wprowadzenie kadencyjności wszystkich urzędów za wyjątkiem senatorskich. Co ciekawe, postulował również zniesienie kary śmierci, którą uznawał za sprzeczną z prawami boskim i niemożliwą do odwrócenia w razie pomyłki. W ówczesnych czasach była to propozycja niezwykle wizjonerska.

Wieść o talentach prawniczych Trojanowskiego zapewne szybko się rozniosła, skoro we wrześniu 1780 r. Izabela Branicka zwróciła się do niego, aby wspólnie z Wojciechem Matuszewiczem, podskarbim hetmanowej, rozsądził istniejący od ośmiu lat spór między kupcami żydowskimi z Orli, należącej wówczas do Branickich. Po kilku miesiącach pracy dwuosobowa komisja wydaje ustawę kahału orlańskiego, która określiła kompetencje rabina, sposób wyboru i zasady działania władz gminy.

W kolejnych latach widzimy Feliksa Trojanowskiego na stanowisku delegata Ziemi Bielskiej do Trybunału Koronnego w Lublinie (1785/1786). 6 lipca 1786 r. przesłał królowi Stanisławowi Augustowi list z dołączonym projektem prawa o spadkach. Trojanowski uważał, że kwestia ta wymaga lepszego i bardziej szczegółowego uregulowania. Widać więc, że był człowiekiem, któremu bliska była troska o dobro publiczne. Król w liście z 17 sierpnia 1786 r. (zachowanych w archiwum Kościa-Zbirohowskich w Ossolineum) odpowiada Trojanowskiemu, że przyjął jego projekt o spadkach oraz zapewnia go „o szczerze przychylnym dla niego szacunku moim".

W kolejnych latach sprawuje funkcję wojskiego większego bielskiego (1788), pisarza bielskiego (1788-1789) oraz sędziego bielskiego (1790-1794). Funkcje te tylko potwierdzają, że musiał zdobyć wcześniej odpowiednią dla tego edukację.

Pierwszą żoną Feliksa Trojanowskiego była Helena z Kościów-Zbirohowskich herbu Leliwa, córka Jana Kości-Zbirohowskiego, pułkownika wojska litewskiego i Krystyny z Chrzanowskich. Małżeństwo zostało zawarte w 1765 r., posag wyniósł 10 tys. złotych polskich. Trojanowski figuruje wówczas jako stolnik chełmiński (funkcję tę sprawował jego ojciec Jan Trojanowski). Siostrą Heleny był Jacek (Hiacynt) Kościa-Zbirohowski, poseł z województwa brzeskiego na Sejm 1764 r. i generał brygady polnej litewskiej. Helena Trojanowska zmarła jednak przedwcześnie i bezdzietnie.

W 1783 r. Feliks Trojanowski żeni się po raz drugi z Katarzyną z Wyszyńskich. Zachowała się przedślubna intercyza przyszłych małżonków, na mocy której Feliksowi Trojanowskiemu, nazwanego w dokumencie „stolnikiem mińskim", przypadła połowa majątku studziwodzkiego, obarczona długiem w wysokości 8 tys. złotych polskich, którą Trojanowski zobowiązał się spłacić. Otrzymał także sumę 14 tys. złotych z sumy 46 tys. złotych pozostawionej przez Jana Wyszyńskiego i „w skarbie niegdy Jaśnie Wielmożnego Branickiego Kasztelana Krakowskiego na Dobrach Tykocinie lokowanych" (z tej sumy 18 tys. przypadło wdowie po Wyszyńskim,

a kolejne 14 tys. Anastazji Wyszyńskiej, młodszej siostrze Katarzyny).

Ze swej strony Feliks Trojanowski zgadza się „na który termin umówiony (...) do Dóbr Studziwód zjechać będzie obligowany" oraz zobowiązał się swej przyszłej małżonce „zapisać na dobrach swoich dziedzicznych Kruhłym" sumę 24 tys. zł. Po ślubie Trojanowski zapewne przeniósł się do dworu w Studziwodach. Po rodzicach odziedziczył wsie Czechy i Szyposze oraz 1/3 część Kruhłego i Moskiewców, których pozostałymi częściami władali Wysłouch i Komarnicki.

Poza aktywną działalnością polityczno-urzędniczą Feliks Trojanowski zajmował się również zarządzaniem swoim gospodarstwem. I najwidoczniej szło mu dobrze, skoro w swoich wspomnieniach pt. „Pamiętniki pana Kamertona" hrabia Leon Potocki pisze o nim: „Trojanowski, dziedzic Studziwód i Kruhłego, miał sukiennika, który się uczył w Grodnie. Trojanowski ten zaprowadził u siebie same kasztanowate owce, aby mieć tegoż koloru sukno bez farbowania".

Z inwentarza podziału dziedzicznych dóbr, sporządzonym w 1788 r. między Katarzyną Trojanowską i rodzeństwem po drugim ojcu dowiadujemy się, jakie zwierzęta gospodarskie znajdowały się w folwarku studziwodzkim. Inwentarz wylicza je z podziałem na właścicieli; u Trojanowskich pozostały następujące:
Krowa siwowata, lat 6 (32 zł)
Krowa pstra łatki czerwone (32 zł)
Krowa czerwona, lat 6 (28 zł)
Krowa czerwona, lat 14 (20 zł)
Jałoszka czerwona, (8 zł)
Byczek siwy boykowaty (8 zł)
Krowa czerwona lat 8 (32 zł)
Jałowica płowa lat 5 (32 zł)
Krowa smołowata, lat 6 (28 zł)
Buhaj czarny pstry (32 zł)
Jałoszka siwa (8 zł)
Jałoszka czerwona (7 zł)
Byczek płowy (4 zł)
Byczek płowy (3 zł)

Ponadto było 5 koni i 3 źrebaki, lecz w inwentarzu dokładnie nie określono, czy wszystkie znajdowały się w Studziwodach (z tego po jednym koniu i źrebaku zabrali Piotr i Marianna Wilczyccy oraz Franciszek Orsetti). Były też owce (10 przypadło Trojanowskim) i świnie (14 zatrzymali Trojanowscy). Kilka krów z obory studziwodzkiej otrzymali Wilczyccy: krowa siwa lat 8, krowa pstra czerwona lat 22 i krowa pstra, łatki siwe, lat 9.

W 1784 r. wieś Studziwody liczyła niewiele ponad 14 gospodarstw. Tyle bowiem domów odnotowała wizytacja cerkwi Narodzenia Bogarodzicy (Preczystieńskiej), a większość mieszkańców należała tradycyjnie do Kościoła wschodniego. W tym zapewne czasie powstała w Studziwodach cegielnia, która produkowała cegły na potrzeby dworu i na sprzedaż. Zakład znajdował się na południe od obecnej ulicy Sosnowej, na skraju lasu. Glinę pozyskiwano na tzw. Tureckich Mohiłkach, gdzie do 2000 r. było duże wyrobisko (obecnie boisko). Cegielnia widnieje na mapie pruskiej z ok. 1800 r. Z tej samej mapy dowiadujemy się, że w Studziwodach było 16 domów.

Dokumenty wskazują, że w dobrach studziwodzkich funkcjonował w tym czasie młyn. Była też karczma, zlokalizowana nieopodal cegielni, w miejscu gdzie ulica Sosnowa skręca w stronę Zimowej Drogi. W połowie XX w. rosła tu jeszcze wielka grusza, a do niedawna ziemia odsłaniała resztki czerwonej cegły. O istnieniu karczmy wspominał mi mój dziadek Grzegorz Sidorski.

W 1789 r. ukazuje się anonimowy traktat polityczny „O polepszeniu sposobu elekcyi królów polskich", a w 1790 r. kolejny „Przeciwko tym, którzy myślą o sukcesyi tronu

polskiego". Wśród badaczy pisarstwa politycznego tamtego okresu od dawna trwa spór o autorstwo obu dzieł, które stały się głośne w Rzeczpospolitej. Podpisane zostały bowiem: „obywatel województwa podlaskiego ziemi bielskiej". Część z nich uważa, że ich autorem był Seweryn Rzewuski, jeden z późniejszych przywódców konfederacji targowickiej. Inni są zdania, że wyszły spod pióra sędziego bielskiego Feliksa Trojanowskiego.

Znaczenie i wpływy Trojanowskiego rosły, gdyż w 1790 r. zostaje wybrany posłem Ziemi Bielskiej na Sejm, który potem przejdzie do historii jako Sejm Wielki (drugim posłem z regionu był Jan Walenty Węgierski ze Szczytów-Dzięciołowa). Trojanowski w Warszawie szybko dał się poznać jako aktywny deputowany, zainteresowany działalnością publiczną oraz gorliwy zwolennik Konstytucji Trzeciego Maja. W swojej działalności sejmowej zgłosił projekty „O sługach i służyć chcących cudzoziemcach w Krajach Rzeczypospolitej" oraz „O podymne na utrzymanie wojska".

W czerwcu 1791 r. Trojanowski wszedł do zgromadzenia, które miało opracować projekt Kodeksu Stanisława Augusta. Musiał być aktywnym jej uczestnikiem, skoro król w liście do Trojanowskiego z 6 sierpnia 1791 r. uznał jego obecność w Sejmie za potrzebną, pisząc: „abyście niezawodnie na ten dzień zjechali do Warszawy, a to do pomocy mnie w czynnościach około dobra nas wszystkich".

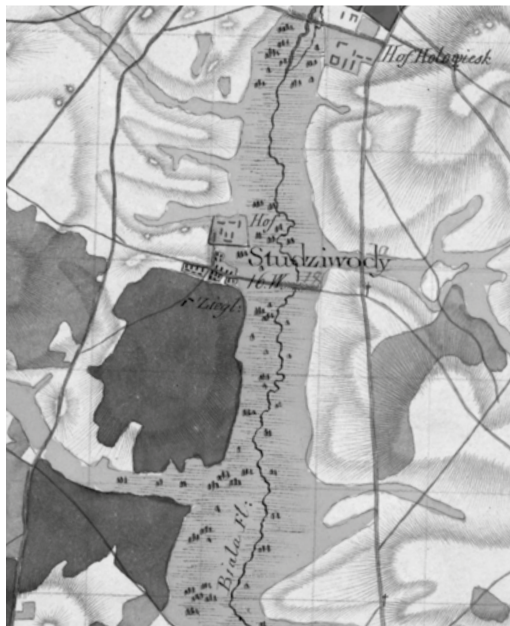
Zofia Zielińska, badaczka działalności Trojanowskiego na Sejmie, w świetle zachowanych jego listów uznała, że „ujawnia się rzetelność i uczciwość (…) w rozpatrywaniu spraw, a także jego współczucie dla trudnych problemów ludzi, których spory rozstrzygał. Ten życzliwy stosunek wobec cudzych kłopotów przejawiał Trojanowski nie tylko wobec szlachty, ale także wówczas, gdy rozpatrywał sprawy chłopów czy Żydów". Król Stanisław August Poniatowski musiał szanować Trojanowskiego „wielce nam miłego", bo wiemy, że w liście z 1792 r. przychylił się do jego prośby „ze wzgląd na osobę i zasługi jego" i wydał dyspozycję szambelanowi Badeniemu, aby po pożarze dworu w Kruhłem, zasilił go drewnem z Puszczy Białowieskiej, deklarując jednocześnie „nieustanną przychylność swoją".

W lutym i marcu 1792 r. Trojanowski, wespół z Węgierskim, na sejmiku bielskim w Brańsku wyjaśniał zebranej szlachcie podstawowe założenia Konstytucji, co nie było łatwe, bo nastroje panowały tam opozycyjne. 4 marca 1792 r. Trojanowski w liście do Hugona Kołłątaja napisanym z Kruhłego tak opisuje sytuację w Ziemi Bielskiej: „Doszły mię wiadomości o latających duchach po naszej Ziemi Bielskiej podniecając zapał w szlachcie, że im wolność odjęta, i że jak chłopów w inwentarz wpisywać kazano (…) z piętnastu tysięcy kilkuset szlachty, mieszczącej się w ziemi naszej, i pięciuset nie zapisało się w Księgi Ziemiańskie".

O późniejszej działalności Trojanowskiego niewiele wiadomo. Aktywnie wsparł Insurekcję Kościuszkowską. W 1794 r. mianowano go komisarzem cywilno-wojskowym ziemi drohickiej. W czerwcu 1794 r. Rada Naczelna Narodowa wyznacza go do Komisji Porządkowej Ziemi Bielskiej (obok niego wybrani zostali m.in. Benedykt Jaroszewicz i Jan Walenty Węgierski). Co najmniej do 1795 roku sprawował funkcję sędziego Bielskiego Sądu Apelacyjnego. Jego dalsze losy są nieznane.

W 1801 r. w Hermanówce pod Juchnowcem zmarła Katarzyna Trojanowska z Wyszyńskich. Mąż Feliks odszedł w 1805 r. we dworze w Studziwodach, co potwierdza, że była to jego główna siedziba.

Feliks Trojanowski pozostawił dwie córki: Annę Salomeę oraz Konstancję, które

Studziwody na mapie pruskiej z ok. 1800 r.

wydał za braci Aleksandra i Adam Kościów-Zbirohowskich, synów Jacka Koście-Zbirohowskiego. Zatem sędzia bielski wydał swoje dwie córki za synów swojego dawnego szwagra.

Studziwody odziedziczyła Anna Salomea i jej mąż Aleksander Kościa-Zbirohowski (zm. 1831 r.), który był porucznikiem artylerii litewskiej, brał udział w bitwie z Rosjanami pod Maciejowicami w 1794 r. i odznaczony został orderem Virtuti Militari. Poza Studziwodami należały do niego jeszcze Raczki (nieopodal Zbirohów w ziemi brzeskiej) i Wołkorawiszki. Druga z córek Feliksa Trojaniowskiego, Konstancja (zm. 1862 r.) i jej mąż Adam Kościa-Zbirohowski, rotmistrz wojsk polskich i marszałek powiatu białostockiego, odziedziczyli wieś Kruhłe. Co ciekawe, w pierwszym podziale majątku po zmarłym Feliksie Trojanowskim, dokonanym w 1805 r., Adam i Konstancja Kościowie otrzymali Studziwody. W czerwcu 1807 r. wymienili je jednak z Aleksandrem i Anną Kościami za połowę majątku Raczki i Smolin.

Kościowie krótko jednak gospodarzyli w Studziwodach, choć pewne szczegóły o ich działalności zachowały się w korespondencji między małżonkami. W liście do męża Anna Kościowa z Trojanowskich pisze o „dostarczeniu kamienia na granicy studziwodzkiej z Pilikami, która ma być (...) oznaczona". Wkrótce jednak postanowili Studziwody sprzedać Jakubowi Dietrichowi, majorowi Wojsk Polskich.

27 grudnia 1807 r. Anna i Aleksander Kościowie podpisali w Studziwodach pierwszy akt sprzedaży dóbr Studziwody: „wieś ze wszystkiemi przynależnościami y własnościami: inwentarzem rogatym (...) meblami, budowaniem dworskim i wieyskim, oboiey płci poddanemi na gruncie znaydującemi się, jako też i zbiegłem, zasiewem ozimym y jarynnym, z załogami, karczmami, młynami, ogrodami, polami, lasami, łąkami, stawami, rzekami i wszelkimi użytkami i pustkami, zgoła z tym wszystkim, co wspomniana wieś w sobie zawiera". Cena sprzedaży została wyznaczona na 103 tys. złotych polskich „w monecie srebrnej grubej", w tym wieś została wyceniona na 70 tys. zł, a inwentarz i meble na 33 tys. zł. Ta ostatnia suma została Kościom wypłacona przy podpisaniu tego dokumentu.

Ponadto Jakuba Dietricha zobowiązano do zapłaty sukcesorom po Aleksandrze i Ignacym Piaseckim „sumy kapitalnej" w wysokości 10 tys. zł oraz 3 tys., Monice Piaseckiej 3,9 tys. zł, a także Szumowiczom, obywatelom kleszczelowskim 6 tys. złotych. Łącznie więc Dietrich miał wypłacić 22,9 tys. zł osobom, które zgłaszały roszczenia do części Studziwód. Suma ta miała być odjęta z kwoty, jaką zapłacić powinni byli Kościom.

Jeszcze w 1760 r. Jan Wyszyński, prawdopodobnie syn Teofili Wyszyńskiej i bratanek Jana Ludwika Wyszyńskiego, sprzedał swoją część wsi Studziwody Ignacemu Piaseckiemu za 20 tys. złotych polskich. W 1797 r. tenże Jan Wyszyński, zawodowy wojskowy, kwestionuje transakcję, zgłaszając pretensje finansowe wobec Piaseckiego. Nie wiemy, jak została rozstrzygnięta ta sprawa. Można przypuszczać, że Feliksowi Trojanowskiemu udało się skonsolidować całą wieś w swoich rękach (wcześniej na pewno należał do niego dwór studziwodzki i połowa wsi), jeśli jego spadkobiercy mogli sprzedać całość Studziwód Dietrichowi. Skoro jednak w akcie sprzedaży wpisane zostały sumy do zapłaty m.in. Piaseckim, można zakładać, że wciąż zachowali oni pewne prawa do Studziwód.

21 maja 1809 r. w Białymstoku Anna z Trojanowskich Kościowa, za 70000 złotych polskich, zawarła z Jakubem Dietrichem ostateczny akt kupna-sprzedaży folwarku Studziwody. Dokument podpisany został w obecności męża Anny – Aleksandra Koście. W ten sposób skończyły się cztery dekady rządów Trojanowskich w majątku studziwodzkim.

6 maja lipca 1809 r. doszło do transakcji wymiany między Adamem i Konstancją Kościami, właścicielami dóbr Kruhłe, a Aleksandrem i Anną Kościami, właścicielami dóbr Michnowicze w powiecie słonimskim. Na mocy podpisanego wówczas dokumentu „majętność Kruhłe ze wsiami Kruhłe, Czechy, Szyposze i Moskiewice" przeszła „po wieczne czasy" na własność Aleksandra i Anny, a Michnowicze przypadły Adamowi i Konstancji.

W czasach Dietrichów i Zabielskich

Nabywca Studziwód – Jakub Dietrich był majorem wojsk polskich, w czasach pruskich oberamtmanem (administratorem) amtu Kleniki. Jego ojciec, Michał Dietrich, w czasach Stanisława Augusta Poniatowskiego sprawował funkcję kanclerza dworu królewskiego; matka – Józefa, pochodziła z rodu Litmanów. Jakub Dietrich miał siostrę Filipinę, po mężu Hofmanową.

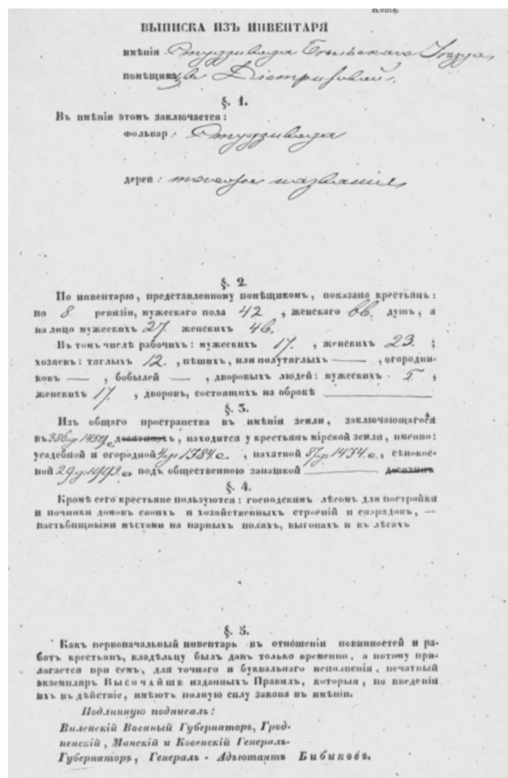
Kiedy rozpoczęła się napoleońska kampania w 1812 r., Jakub Dietrich pomaszerował z armią na Moskwę. Przed wyruszeniem postanowił jednak spisać testament, w którym cały folwark studziwodzki, wraz z wsią, chłopami, budynkami, ziemią i majątkiem ruchomym przekazał na wieczne władnie swojej żonie Ludwice z Zabielskich (1787-1849). Swym rodzicom zapisał w testamencie 3000 zł, które zdeponował u hrabiego Jana Potockiego.

Z kampanii napoleońskiej major Jakub Dietrich już nie powrócił. Po dwóch latach, w Klenikach zebrała się jego rodzina, aby 7 lipca 1814 r. podpisać akt przekazania majątku Studziwody wdowie Ludwice Dietrich. Członkowie rodziny jej męża: Michał i Józefa Dietrichowie oraz Filipina Hofman zrzekli się wszelkich praw do majątku. Akt został przygotowany przez radcę kolegialnego Michała Korybuta Daszkiewicza, w obecności radców: Jana Rejcha i Andrzeja Jaworskiego oraz ławników: Augusta Wejsa i Stanisława Ołdakowskiego.

Ludwika Dietrich pochodziła z rodu Zabielskich herbu Trzaska, których gniazdem rodowym była wieś Zabiele w ziemi różańskiej na Mazowszu. W połowie XVIII wieku rodzina związała się z Podlasiem. W 1773 r. Ignacego i Franciszkę Zabielskich spotykamy

Dziedziczka Majątku Studziwod – Ludwika Dietrych

Podpis dziedziczki Studziwód Ludwiki Dietrich

Копія

ВЫПИСКА ИЗЪ ИНВЕНТАРЯ

имѣнія [illegible]

помѣщицы [illegible]

§. 1.

Въ имѣніи этомъ заключается:

фольвар: [illegible]

дерев: [illegible]

§. 2.

По инвентарю, представленному помѣщикомъ, показано крестьянъ: по 8 ревизіи, мужескаго пола 42, женскаго 66 душъ, а на лицо мужескихъ 27 женскихъ 46.

Въ томъ числѣ рабочихъ: мужескихъ 17, женскихъ 23; хозяевъ: тяглыхъ 12, пѣшихъ, или полутяглыхъ —, огородниковъ —, бобылей —, дворовыхъ людей: мужескихъ 5, женскихъ 17, дворовъ, состоящихъ на оброкѣ ——

§. 3.

Изъ общаго пространства въ имѣніи земли, заключающагося въ 386 д. 1457 с. ~~десятинъ~~, находится у крестьянъ мірской земли, именно: усадебной и огородной 4 д. 1784 с., пахатной 87 д. 1434 с., сѣнокосной 29 д. 1443 с. подъ общественною запашкой —— ~~десятинъ~~

§. 4.

Кромѣ сего крестьяне пользуются: господскимъ лѣсомъ для постройки и починки домовъ своихъ и хозяйственныхъ строеній и снарядовъ, — пастьбищными мѣстами на парныхъ поляхъ, выгонахъ и въ лѣсахъ

§. 5.

Какъ первоначальный инвентарь въ отношеніи повинностей и работъ крестьянъ, владѣльцу былъ данъ только временно, а потому прилагается при семъ, для точнаго и буквальнаго исполненія, печатный экземпляръ Высочайше изданныхъ Правилъ, которыя, по введеніи ихъ въ дѣйствіе, имѣютъ полную силу закона въ имѣніи.

Подлинную подписалъ:

Виленскій Военный Губернаторъ, Гродненскій, Минскій и Ковенскій Генералъ-Губернаторъ, Генералъ - Адъютантъ Бибиковъ.

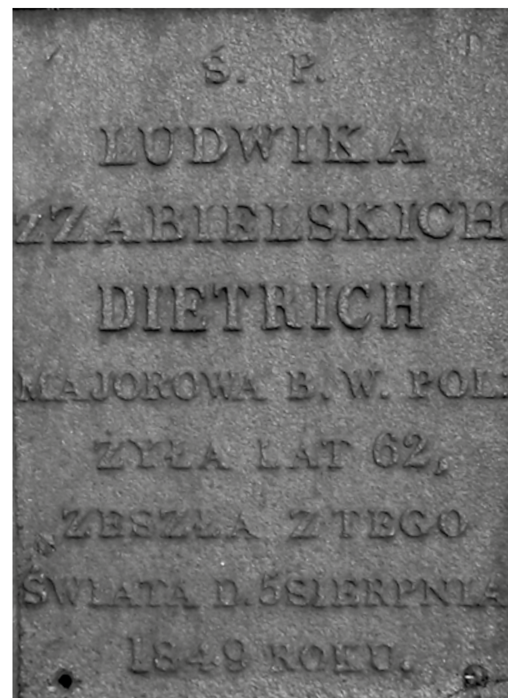
Jedna ze stron Inwentarza majątku Studziwody z 1845 r.; w zbiorach NHAB w Grodnie

jako parafian kościoła w Narwi (w 1803 r. Ignacy figuruje jako wójt w Grabowcu i Strykach). W 1773 r. była tu ochrzczona ich córka Magdalena, zaś w 1775 r. – syn Erazm Antoni. Trzecim dzieckiem Ignacego i Franciszki była znana już nam Ludwika Dietrich, która, z powodu przedwczesnej śmierci męża, nie doczekała się dzieci. Jej siostra Magdalena wyszła za mąż za Dionizego Strzeszewskiego. W 1807 r. w Bielsku przyszła im na świat córka Ludwika Anastazja, matka Walentego Sumińskiego, który w przyszłości doprowadzi do całkowitej likwidacji majątku Studziwody.

Tymczasem, od 1814 r. w Studziwodach gospodarzyła Ludwika z Zabielskich Dietrichowa. W tymże roku dziedziczka została po raz kolejny ciocią. W styczniu 1834 r. w małżeństwie jej brata Erazma Antoniego (1771-1860) z panną Józefą Olszewską (1794-1888) z Dębowa urodził się syn Czesław (1834-1891), który później także zostanie właścicielem Studziwód.

Majorowa Ludwika Dietrich dla swych poddanych była dobrą panią. Starała się zapewnić im godny byt i utrzymanie. Taki przynajmniej obraz wyłania się z inwentarza majątku Studziwody, spisanego w 1845 r. Cały obszar majątku liczył 386 dziesięcin ziemi, czyli ponad 420 hektarów. Posiadłość dworska z sadem, ogrodem, zabudowaniami folwarcznymi oraz wsią zajmowała ponad 8 dziesięcin powierzchni, grunty orne – 186, łąki – 72, lasy i pastwiska – 102, wypusty i nieużytki – 16 dziesięcin. We wsi znajdowało się 12 siedzib gospodarskich, w których mieszkało 108 osób, odnotowanych w spisach rewizyjnych, w tym 12 parobków i pastuchów. Osób, zobowiązanych do odbywania pańszczyzny było znacznie mniej – 19 mężczyzn i 23 kobiety.

Z ogólnego areału 386 dziesięcin, w użytkowanie włościanom dwór przekazał 141 dziesięciny, tym 87 dz. gruntów ornych. Ta nadzielona ziemia otrzymała nazwę „Nadatków". Średni przydział ziemi dla gospodarstwa wynosił w granicach 9 hektarów, w tym ornej 7 ha. To był tzw. „uczastek". Ponadto gromada wiejska otrzymała 15 dziesięcin ogólnego pastwiska i 3 dz. wygonów. Grunta orne była przeważnie dobrej jakości, scharakteryzowane jako czarnoziemy oraz gliniaste. Ziemię uprawiano sochą, zaprzęgniętą w parę wołów oraz broną. Na polach dworskich oraz chłopskich zasiewano żyto, pszenicę, jęczmień, owies, len i groch. Duży areał zajmowały ziemniaki. Za lata 1834-1843 średni urodzaj zbóż ozimych wynosił 6 (6 ziaren z jednego), jarych – 5, zaś ziemniaków – 12. Łąki nad rzeką Białą były dobrej jakości; średni zbiór siana wynosił 90 pudów (1474 kg) z dziesięciny łąki.

Fragment żeliwnego nagrobka Ludwiki Dietrich na bielskim cmentarzu, 2014 r.

Nagrobek Erazma Zabielskiego na bielskim cmentarzu (nie istnieje), 1997 r.

Interesująco wyglądał stan posiadania włościan. Wszystkie bez wyjątku budynki należały do dworu i były przez jego zarządców zbudowane. Oprócz 12 domów, we wsi znajdowało się 12 obór, 3 stajnie, 12 chlewów, 18 stodół oraz 2 spichlerze. Wszystkie konie, w sumie 12, należały do dworu. Woły należały zarówno do dworu – 11 sztuk, jak też włościan – 13. Pozostały inwentarz żywy należał do gospodarzy: krów – 12, pozostałego bydła – 14, owiec – 32, świń – 24 sztuki.

Dworska ekonomia pomagała nowym, początkującym gospodarzom. Otrzymywali oni bezpłatnie parę wołów, konia, krowę, półwłóczek ziemi zasiany zbożem ozimym i jarym oraz zasiany ogród.

Przyjrzyjmy się powinnościom studziwodzkich włościan wobec dworu. Każde gospodarstwo powinno było odrobić pańszczyzny po trzy dni tygodniowo (mężczyźni z uprzężą, a kobiety pieszo). Zdolnymi do pracy uważano mężczyzn od 16 do 60, zaś kobiet – od 13 do 55 roku życia. Dzień roboczy trwał od 7.00 do 20.00, w okresie od kwietnia do września oraz od 6.00 do 17.00 w pozostałym czasie. Pańszczyzna nie obowiązywała w dni świąteczne.

Określone były normy pracy do wykonania. Przykładowo, w ciągu jednego dnia trzeba było zaorać parowołową sochą 782 sążni pola, na urodzajnym polu zżąć 1 dziesięcinę przez 6 osób, wymłócić 30 snopów zboża ozimego lub 60 jarego, w 4 kosiarzy skosić 1 dziesięcinę trawy z dobrej łąki.

Dodatkową powinnością, związaną ze żniwami były tłoki (inaczej zwane gwałtami), po 6 dni rocznie dla każdego zobowiązanego do pańszczyzny. Ponadto, włościanie, na życzenie dworu musieli przewozić towary na rynki oraz do spławnych rzek – Narwi

i Bugu, przy czym opłaty za mostowe i targowe dwór brał na siebie, a za przejazd każdych 90 wiorst odliczano po jednym dniu pańszczyzny. W poczet zobowiązań zaliczano także przygotowanie płótna na potrzeby dworu, szarwarki przy naprawie dróg i mostów oraz nocne warty we dworze.

Trzy lata po opisaniu majątku, 23 czerwca 1848 r. Ludwika Dietrich spisała testament, na mocy którego całość praw do majątku Studziwody przekazała swemu bratu Erazmowi Zabielskiemu. Zobowiązała go także do przekazania kuzynom ekwiwalentu pieniężnego w wysokości po 10 tys. złotych: Ludwice Sumińskiej oraz jej siostrze pani Popławskiej, rodzeństwu Józefowi i Annie Popławskim, a także Ludwice Nosowskiej, której dodatkowo zażyczyła przekazać swoją garderobę i bieliznę. Ubodzy włościanie ze Studziwód mieli ponadto otrzymać po 1 sztuce bydła.

Przed otrzymaniem Studziwód Erazm Zabielski był już właścicielem innego majątku – Pianowo w powiecie pułtuskim na Mazowszu, który nabył od kapitana Puciatyckiego. Miał więc co ze swą żoną Józefą z Olszewskich podzielić pomiędzy dwóch synów: Aleksandra i Czesława. Na mocy testamentu z 20 sierpnia 1858 r. pierwszy otrzymał w spadku Pianowo, drugi zaś Studziwody. Od każdego z majątków, proboszczowi bielskiego kościoła, Erazm Zabielski zażyczył przekazać po 100 rubli na budowę kaplicy pw. Św. Wincetego a Paulo na cmentarzu w Bielsku. W testamencie nie zapomniał także o wiernych sługach z majątku studziwodzkiego – woźnicy Wasilowi Wasilukowi oraz kucharce Annie Głowackiej, którym zapisał pewne sumy (za zasługi w służbie dworskiej Głowaccy otrzymali plac, który zamieszkują do dziś). Rolę egzekutora testamentu otrzymał Karol Zawistowski, sędzia Bielskiego Sądu Powiatowego, który miał być także opiekunem jego syna Czesława, w razie słabości cielesnej.

W 1861 r. nastąpiło, długo oczekiwane przez włościan, wyzwolenie z zależności pańszczyźnianej. Powstały wiejskie samorządy – gminy (wołosti), z wybieranym przez walne zebranie gminne wójtem (wołostnoj starszina). Na terenie powiatu bielskiego powstało 15 gmin. Największą z nich była gmina Dubiażyn, która liczyła 40 wsi, 25 dworów i folwarków oraz 13 kolonii, uroczysk i stróżówek leśnych. W skład gminy weszły również Studziwody, które w 1861 r. liczyły 67 mieszkańców wyznania prawosławnego. W 1866 r. wójtem gminy Dubiażyn był Ignacy Pawluczuk, zaś pisarzem gminnym Jefim Jegorow. Studziwody liczyły wówczas 32 mężczyzn i 47 kobiet, razem 79 osób. Właścicielem majątku był nadal Czesław Erazmowicz Zabielski.

W 1873 r. gospodarze ze Studziwód zakupili część ziemi dworskiej, sąsiadującej z gruntami wsi Lewki, Piliki oraz miasta Bielska. Rozgraniczenia gruntów dokonał geodeta Walerian Bietkowski. Obecni byli przy tym: Przemysław Dzierżko, dziedzic z Lewek, Roman Kiryluk – studziwodzki wiejski starosta, Michał Demianiuk – starosta z Lewek, starosta z Pilik oraz Iwan Antychowicz, radny Bielskiej Dumy Miejskiej.

Marceli Sumiński i wielka wyprzedaż majątku

Czesław Zabielski był dziedzicem majątku w Studziwodach do początku 1891 r. Nie zdążył spisać testamentu, kiedy 5 czerwca tegoż roku bezpotomnie zmarł, pozostawiając żonę, Zofię Emilię z Wołodkiewiczów (1839-1914). O prawo do majątku, liczącego 240 dziesięcin zaczął ubiegać się kuzyn zmarłego – Marceli Antoni Sumiński, syn Walentego i Ludwiki ze Strzeszewskich, której matka Magdalena (1785-1841) była rodzoną siostrą

Epitafie na nagrobku Czesława i Emilii Zabielskich na bielskim cmentarzu, 2014 r.

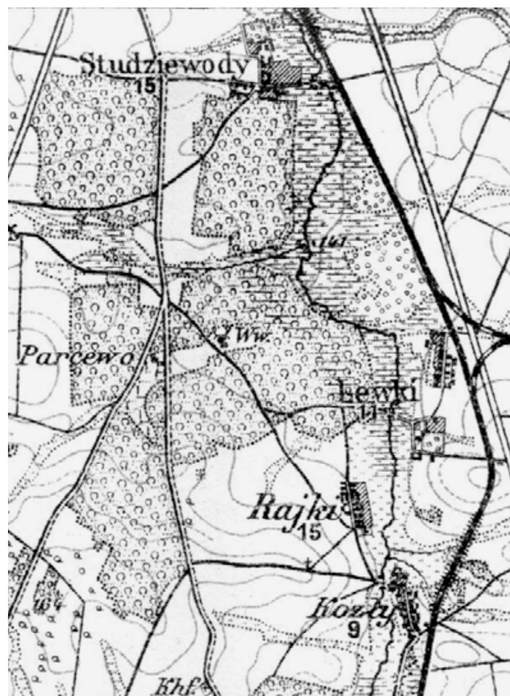
Epitafia na nagrobku Czesława i Emilii Zabielskich na bielskim cmentarzu, 2014 r.

Erazma Zabielskiego. Marceli Sumiński był więc kuzynem Czesława Zabielskiego w trzecim pokoleniu. Taki przypadek sąd musiał rozpatrywać w trybie specjalnym. Ostatecznie, Sumiński otrzymał prawa własności do Studziwód. Od wartości majątku – 15632 rubli 50 kop. musiał zapłacić jedynie 937 rubli. W prawne władanie wszedł w 1894 r.

Nowy właściciel Studziwód był synem Walentego Sumińskiego (1798-1876). Sumińscy herbu Leszczyc pochodzili z Sumina w ziemi dobrzyńskiej; należeli do znaczniejszych rodów tej ziemi. Marceli Sumiński (ur. w 1849 r.) ożenił się z Emilią Gabrielą Dziewulską herbu Rawicz; ślub odbył się w 1875 r. w parafii św. Krzyża w Warszawie. Parze urodził się dwoje dzieci: Zofia Emilia (1876-1928) oraz Piotr Władysław. Rodzina faktycznie zamieszkiwała w Warszawie przy ul. Ujazdowskiej 39, do dworu studziwodzkiego przyjeżdżając na lato.

W dobie kryzysu rolnego, zarządzany przez administratorów majątek nie mógł przynosić zysków. Spotkał go więc podobny los, jak setki innych podobnych gospodarstw – został stopniowo wysprzedany. Do tego doszły jeszcze roszczenia innych przedstawicieli rodziny Zabielskich. Wdowa po Czesławie, Zofia Zabielska zażądała od Sumińskiego spłaty 22500 rubli. Tylko wyprzedaż majątku mogła to zapewnić. Trwała ona nieprzerwanie do 1914 r.

Do prowadzenia transakcji sprzedaży Marceli Sumiński wyznaczał pełnomocników. W 1893 r. był nim G. Janowski, zaś w 1895 r. stanowisko to objął Rubin Wolfo-

Studziwody w II połowie XIX w., jeszcze przed wycięciem wschodniej części lasu dworskiego; fragment niemieckiej mapy sztabowej.

wicz Zylbersztejn z Bielska. Działał on na podstawie pisemnego upoważnienia, dającego możliwość sprzedaży całego majątku.

Największą transakcją tego roku była sprzedaż dla Julii Uszakowej 31 dziesięcin ziemi, położonej między linią kolejową Bielsk-Brześć a drogą do Brześcia. Akt notarialny zawarto 21 kwietnia 1895 r. w kancelarii Chrysanfa Smogarzewskiego przy ul. Maryńskiej w Bielsku. Jako pełnomocnik Julii Uszakowej występował jej ojciec pułkownik Adam Smulski, właściciel sąsiedniego majątku Hołowiesk. Majątek Studziwody reprezentował Zylbersztejn, zaś świadkami byli Antoni Piotrowski, Paweł Boguszewski i Wiktor Tymoszycki (SNG, sygn. 302, k. 10-19).

Pamiętajmy, że Studziwody w tym czasie były wsią niewielką i niezamożną. Dlatego też z możliwości kupna tu ziemi korzystali w większości mieszkańcy dużych i bogatych wsi miejskich: Augustowa, Szastał, Stryk, Parcewa i Spiczków. Jednymi z pierwszych kupujących byli mieszczanie wsi Augustowo: Łukasz Maliszewski, Szymkowicz, Kordziukiewicz, Osip Busłowicz oraz Daniel Plutowicz. Nabyli oni kilka dziesięcin łąki w uroczysku „Ohorody". W tym że roku Łukasz Maliszewski zakupił kolejnych 5 dziesięcin gruntu, a Ignacy Busłowicz – 2 dziesięciny.

A oto kolejne transakcje kupna-sprzedaży z 1895 r.:

Łukasz Maliszewski, syn Grzegorza z Augustowa kupuje jedną dziesięcinę łąki w uroczysku „Ohorody", w sąsiedztwie łąki kupionej przez Szymkowicza i Kordziukiewicza oraz Osipa Busłowicza i Daniela Plutowicza (SNG, sygn. 225, k. 313)

Jakub Maliszewski z Augustowa kupuje 1 dziesięcinę łąki w ur. „Ohorody" przez Jakuba Maliszewskiego; sąsiedzi Osip Busłowicz, Daniel Plutowicz, ziemia majątkowa oraz Jan Żukowski (sygn. 225, k. 320)

Iwan Kordiukiewicz i Emilian Szymkowicz kupują jedną dziesięcinę łąki w ur. „Ohorody" (sygn. 225, k. 327)

Grzegorz Laszewicz, Archip Busłowicz i Kornił Kozłowski z Augustowa kupują 1,5 dz. łąki w uroczysku „Klimowo Bołoto"; w sąsiedztwie od wschodu linia kolejowa, od południa łąka Piotra Zinkiewicza, zachodu pastwisko majątku, północy łąka Krysiewicza i Żukowskiego; świadkowie Łuka i Jakub Maliszewscy oraz Paweł Boguszewski (sygn. 225, k. 332)

Piotr Zinkiewicz z Augustowa kupuje 1 dz. łąki w uroczysku „Klimowo" lub „Bołoto" (od wschodu granica z koleją) (sygn. 225, k. 335)

1895 r. Michał Gonta i Iwana Dolina z Topczykał kupują 1 dz. łąki w ur. „Klimowo" lub „Bołoto"; od wschodu ziemia sąsiadowała z gruntami sprzedanymi dla Lewek

Fragment planu majątku Studziwody, sporządzonego w 1895 r.; w zbiorach muzeum w Studziwodach

przez majątek Studziwody; Sąsiad Krysiewicz i Fiedoruk (sygn. 225, k. 338)

Osip Pietrow Panasiuk, Iwan Leonow Panasiuk 1, Iwan Leonow Panasiuk II, Iwan Onufriew Kondratiuk, Jakim Francew Gulewicz, Jakow Leonow Panasiuk, Roman Jakimow Kiryluk, Aleksander Leonow Pryzowicz, Paweł Onufriew Kondratiuk, Osip Ignatiew Ostaszewski, Jakow Wikientiew Grajewski, Ignacy Grabowski s. Stefana i Leon Stanisławow Grabowski kupują uczastek ziemi ornej, łąki i pastwiska (wygonu) w uroczysku „Wyruby" – 13,13 dziesięciny; w granicach: od północy wieś Studziwody, wschodu – łąki majątku i wsi; od południa i zachodu las majątku Studziwody (sygn. 225, k. 408)

Jan Żukowski z Pilik kupuje od dworu dwa kawałki ziemi ornej i łąki o pow. 3 dziesięciny: 1 kawałek łąki w uroczysku „Ohorody"; po sąsiedzku Łukasz Maliszewski; drugi kawałek 2 dziesięciny – od północnego-wschodu graniczy z drogą do Dubiażyna, od południa z lasem Osuszkiem, od wschodu ziemia Mikołaja Pieczyńskiego (sprzedana przez maj. Studziwody), a od zachodu sprzedaną dla Filipa Makacewicza (sygn. 225, k. 412). W 1910 r. Jan Żukowski sprzedał 1 dz. łąki za 1400 rubli w uroczysku „Ohorody" Fieoktistowi Artemiukowi z Parcewa. Sam wówczas mieszkał w Stołowaczu, gdzie zakupił część dawnego majątku skarbowego (sygn. 257, k. 68).

Jan Żukowski w 1910 r. mieszkał w Stołowaczu, wcześniej w Pilikach

Borys Zinkiewicz, Iłarion Kasperowicz, Władimir i Nikit Sakowski, Iwan Pugacewicz, Lew Zinkiewicz, Trofim Zinkiewicz, Kornił Czarkowski, Stefan Pugacewicz, Demian Górski, Aleksander Górski, Nikofor Pugacewicz i Dymitr Pugacewicz z Szastał kupują we wspólne władanie 4,12 dziesięciny łąki i nieużytków; w dwóch kawałkach: 1. w uroczysku Ohorody – od wschodu graniczył z linią kolejową, północy – łąki kupione przez Antoniego i Jakuba Koziaków; 2 kawałek – w uroczysku „Klimowo" (sygn. 225, k. 362)

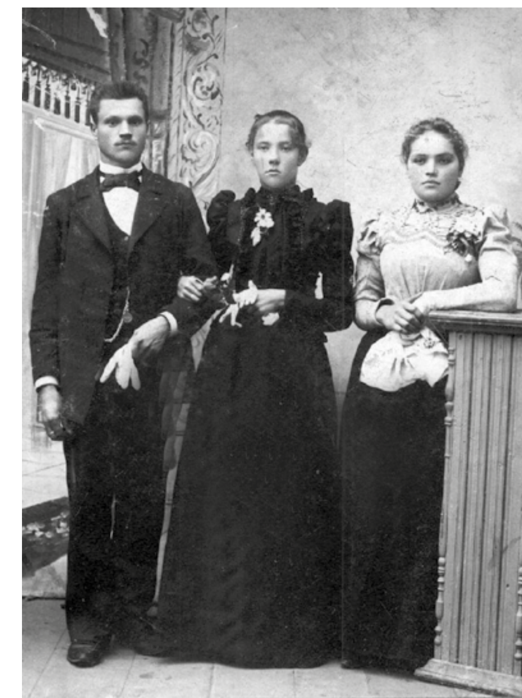
8 stycznia 1896 r. Grzegorz Minkiewicz z Pilik kupił za 450 rubli ziemi 3 dz. ziemi ornej w uroczyskach: „Klin" i „Zahaisko" (od północy ziemia miejska, południa – droga do Studziwód, wschodu – ziemia sprzedana dla W. Fiedoruka, zaś zachodu ziemia sprzedana dla Kacpra Samusiewicza) (sygn. 231, k. 342).

W 1895 r. wykupiono w sumie prawie 35 dziesięcin dworskich gruntów. Widzimy, że wśród 9 transkacji, tylko jedna dotyczyła kupna ziemi przez mieszkańców Studziwód. Trzynastu gospodarzy zakupiło znaczący obszar ponad 14 hektarów, położony na południe od wsi, nazwany wówczas „Wyruby". Do II połowy XIX wieku rósł tu jeszcze las, więc przodkowie obecnych mieszkańców Studziwód musieli się napracować, by należycie zagospodarować grunty. Do dziś zachowała się zmodyfikowana nazwa tego obszaru – Staryje Poruby (w odróżnieniu od Nowych Porubów, gdzie las wycięto w końcu XIX wieku). W skład Starych Porubów wchodzą uroczyska: Podoużnie, Lichaniowa i Kupiaśkie Bołoto. Obecnie część tego terenu, między ulicami Zimową Drogą i Bagnistą, jest zabudowana. Tu znajduje się plac Muzeum Małej Ojczyzny.

Kolejnych sześć transakcji kupna-sprzedaży dokonano w 1896 r. Najważniejszą z nich była niewątpliwie sprzedaż placu z dworem, ogrodem i zielenią parkową dla Anny Andrejewny Terpiłowskiej, wdowy po rotmistrzu. Z aktu notarialnego z 17 czerwca 1896 r. dowiadujemy się, że już przed zakupem mieszkała w majątku Studziwody. Posiadłość obejmowała powierzchnię 3 dziesięcin i 33 sążni. Znajdował się tu dwór, lodownia, dwie stróżówki i studnia. Świadkami przy

Józef Tarasiuk z żoną zakupili w 1896 r. 5,5 dziesięcin ziemi ogrodowej przy dworze; fotografia z ok. 1900 r.

Dzieci Józefa Tarasiuka - Barbara (po mężu Kiryluk) oraz Fiodor z żoną; fotografia z 1910 r.

zawieraniu transakcji byli: Tytus Kamieński, Paweł Boguszewski i Filip Zakrzewski (sygn. 228, k. 116). Obecnie teren ten należy do spadkobierców Mikołaja Demianiuka.

Nieco później, bo 10 października 1896 r. duży obszar ogrodowej ziemi dworskiej – 5,5 dziesięciny, zakupił Józef Andrejewicz Tarasiuk. Zapłacił za to Sumińskiemu 970 rubli. Świadkami przy zawieraniu transakcji byli: Paweł Boguszewski, Filip Zakrzewski i Hersz Ele-Beroza Ryszlewski. Ziemia od południa graniczyła z ulicą wiejską, od wschodu z ziemią Kałużyńskiego oraz drogą koło sadu dworskiego, od północy ziemią majątku Studziwody (późniejsza szkółka leśna), od zachodu z ziemią Władimira Fiedoruka, a dalej z ziemią Iwana Kiryluka.

Zastanawia zbieżność imion po ojcu Anny Terpiłowskiej i Józefa Tarasiuka. Czy były to dzieci jednego Andrzeja? Józef Tarasiuk na zakupionej działce zaczął rozwijać ogrodnictwo; do dziś starsi mieszkańcy wspominają go i jego dzieci jako „Ogrodników" (więcej o dalszych losach tych gruntów w materiale o ul. Wiejskiej).

A oto cztery kolejne transakcje, zawarte w 1896 r.:

13 marca 1896 r. Antoni s. Iwana Krysiewicz z Pilik zakupił 4 dziesięciny ziemi za sumę 900 rubli, w następujących miejscach: 2 dziesięciny ziemi ornej w ur. „Zadubnik" (sąsiedzi Feliks Żukowski i Kondrat Żukowski); 1 dz. ziemi ornej w ur. „Klin" (za gościńcem), w sąsiedztwie ziemi Kacpra Samusiewicza, Pawła Mikina, lasu pilickiego i drogi do Bielska; 1 dz. łąki w ur. „Klimowo" (w sąsiedztwie z Michałem Gontą) (sygn. 226, k. 96).

26 lutego 1896 r., Roman Kacejko, Grzegorz Kałużyński i Piotr Buryło z Lewek

zakupili u Sumińskiego za sumę 500 rubli 5 dz. 70 sążni pastwiska w uroczysku „Klimowo"; po sąsiedzku linia kolejowa, ziemia Lewek, Fiedoruka, Archalenki i Doliny (sygn. 226, k. 81)

13 września 1896 r., Łukasz Maliszewski zakupił 2,25 dz. łąki oraz ziemi ogrodowej w uroczysku Kwatyry za sumę 800 rubli; akt podpisano u notariusza A. Kleczkowskiego przy ul. Maryńskiej ulice, w domu Brodacza (sygn. 228, k. 234)

Trofim Zinkiewicz, Łarion Kasperowicz, Włodzimierz i Nikita Sakowscy oraz Borys Zinkiewicz z Szastał, za sumę 805 rubli zakupili od Sumińskiego 4 dz. ziemi ornej i łąki, położonych na północ od sadu i dworu; od zachodu grunta graniczyły z dróżką do Bielska (ob. ul. Studziwodzka), od północy był rów, za rowem ziemia kupiona przez Pawła Zinkiewicza; od wschodu rów, a za rowem pastwisko kupione przez Archipa Busłowicza i Iwana Pugacewicza (sygn. 229, k. 99). Grunty te są obecnie zabudowane, m.in. domami, pochodzących z Szastał, Czarkowskich.

Ogólny obszar gruntów, sprzedanych przez Sumińskiego w 1896 r. wynosił blisko 24 dziesięcin. Z 1897 r. znane są dwie kolejne transakcje:

21 lutego 1897 r., Osip Rubaszewski, Fieoktist Artemiuk, Sidor Michajłow Fionik, Makar Połowianiuk i Piotr Waśkiewicz z Parcewa kupili od Sumińskiego 2,5 dz. łąki za sumę 600 rubli; w granicach: od północy droga ze Studziwód do linii kolejowej; z drugiej strony łąki Iwana Koziaka oraz gospodarzy ze Studziwód (sygn. 229, k. 65).

17 marca 1897 r., Piotr i Kazimierz Zajączkowscy oraz Kondrat Żukowski kupili za sumę 300 rubli 3,75 dz. ziemi ornej w czterech kawałkach: 1. w uroczysku „Klin"; 2. w ur. „Klin"; 3. W uroczysku „Zadubnik" (po sąsiedzku z Filipem Makacewiczem, Antonim Krysiewiczem); 4. w ur. „Zadubnik" (po sąsiedzku z Antonim Krysiewiczem, Karolem Żukowskim i lasem „Dubnik") (sygn. 229, k.105).

25 marca 1897 r. Ignacy s. Stefana Grabowski oraz Aleksander s. Leona Pryzowicz kupują 2 dziesięciny ziemi za sumę 250 rubli (sygn. 231, k. 191).

17 marca 1897 r. Kondrat Żukowski oraz Kazimierz i Piotr Zajączkowscy z Pilik kupują od Sumińskiego 3 dz. ziemi w uroczyskach Klin i Zadubnik (sygn. 233. k. 388). Jedną z dziesięcin ziemi 28 października 1900 r. piliccy gospodarze odsprzedali za 150 rubli gospodarzom z Pilik: Iwanowi I i Iwanowi II Panasiukom.

Zinowij Wawreszuk i Iwan Koziak z Parcewa kupują od Sumińskiego 2,5 dz. łąki; odsprzedają ją w 1903 r. Laurentemu Sidorskiemu s. Sylwestra, Michałowi Żukowskiemu, Stefanowi Augustyniukowi oraz Piotrowi i Merkuremu Markiewiczom z Pilik.

26 lipca 1897 r. Grzegorz s. Stefana Kałużyński z Lewek kupuje od Marcelego Sumińskiego 1,5 dz. ziemi ornej w centrum wsi. 26 września 1903 r. 1 dz. odsprzedał za 200 rubli dwóm braciom ze Studziwód: Iwanowi I i Iwanowi II Panasiukom (Liwoniukom), (sygn. 238, k.394). Jest to obecny teren zabudowany między ul. Studziwodzką i Łąkową; znajduje się tu również cmentarz wojenny z I wojny światowej.

Nikita Sakowski i Borys Zinkiewicz z Szastał kupili u Sumińskiego 1 dz. 1400 sążni kw. ziemi ornej, w sąsiedztwie dworu. 6 listopada 1909 r. sprzedali ją Jakubowi Grajewskiemu s. Wincentego za 150 rubli (sygn. 255., k. 255).

Największą jednak transakcją, którą zawarł Sumiński w 1897 r. była sprzedaż gruntów Iwanowi Markowowi. To ciekawa postać życia społeczno-gospodarczego powiatu bielskiego na przełomie XIX i XX wieku. Był synem Aleksandra Nikołajewicza Markowa,

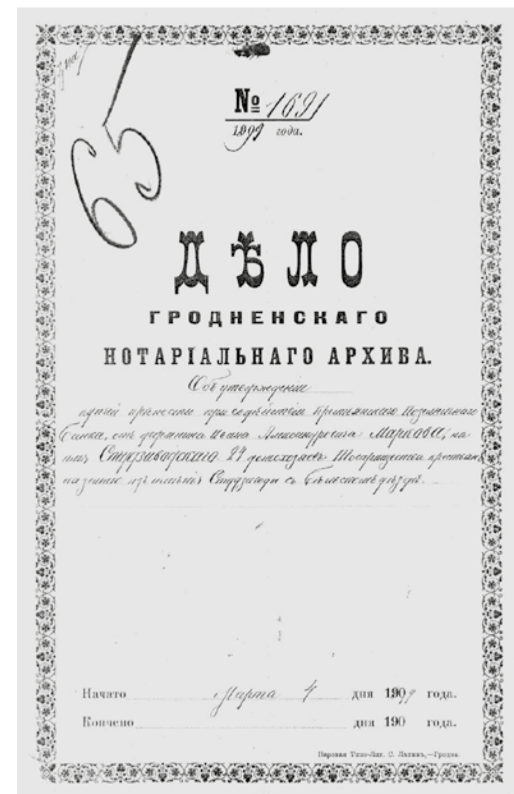
ГІСТОРЫЯ

właściciela majątku Dubicze Murowane (Tofiłowce). W końcu XIX w. zakupił od właściciela majątku Orla Aleksandra Oskarowicza Patona „Czarny Las" koło wsi Krywiatycze.

Jedną z kolejnych transakcji Markowa był właśnie zakup od Sumińskiego większości ziemi dworskiej majątku Studziwody. Jego interesy przedstawiał pełnomocnik kupiec 2 gildii Jankiel Mejer Herszowicz Lerinman. Akt kupna-sprzedaży zawarto 25 lutego 1897 r. Na jego mocy Markow kupił za sumę 5600 rubli 85,44 dziesięcin ziemi, w tym: placu – 2,76 dz., gruntów ornych – 7,90, łąk 0,87 dz., lasu 66,30 dz oraz pastwiska – 7,25 dziesięcin (sygn. 236, k. 44). W przeciągu kilku lat, na sprzedaży tych gruntów zarobił czterokrotnie.

W 1898 r. Studziwody obiegła wieść, że Iwan Markow uzyskał od Grodzieńskiego Komitetu Ochrony Lasów pozwolenie na wycięcie dwóch trzecich areału zakupionego wcześniej lasu. Kompleks, liczący 66,3 dziesięciny (73 ha) powierzchni rozpoczynał się wówczas tuż za zabudowaniami wsi (obecna linia ul. Sosnowej) i ciągnął się w kierunku południowym prawie do rzeczki Bystrej.

Niebawem pod topór poszło 41,89 dziesięcin lasu mieszanego. Wyrąb odbywał się latem i jesienią 1898 r. Można sobie wyobrazić, jak wielki ruch zapanował wówczas w Studziwodach. We wsi zjawiło się dziesiątki pilarzy i rębaczy, którzy potrzebowali wyżywienia i miejsc noclegowych. Setki ogromnych kloców, przeważnie sosny, świerku i dębu poddały się piłom i siekierom. Markow i jego pośrednicy zarobili na tym bardzo dobrze, a studziwodzcy gospodarze postanowili wykupić nowy poruby. Świadomi byli, jak tytaniczna praca czeka ich przy karczowaniu, głód ziemi doskwierał jednak bardzo. W II połowie XIX w. Studziwody zaczęły się rozwijać, w 1897 r. licząc 168 mieszkańców, zamieszkałych w 28 domach.

№ 1691
1897 года.

ДѢЛО
ГРОДНЕНСКАГО
НОТАРIАЛЬНАГО АРХИВА.

Начато ... дня 190 года.
Кончено ... дня 190 года.

Strona tytułowa zbioru dokumentów Towarzystwa 24 gospodarzy; w zbiorach AP w Białymstoku

Studziwodzkie Towarzystwo

Po dogadaniu się z właścicielem, gospodarze w liczbie 24 osób założyli Towarzystwo, dzięki któremu mogli ubiegać się o uzyskanie pożyczki z Włościańskiego Banku Ziemskiego w Wilnie. Przedstawione materiały Towarzystwa zostały przez grodzieński oddział banku rozpatrzone pozytywnie z wydaniem na to stosownego zaświadczenia. Bank zapewniał udzielenie nie oprocentowanej pożyczki w wysokości 2850 rubli. Spłatę rozłożono na okres 26,5 roku, ze spłatą po 106,8 rubli rocznie. W zastaw bank wziął zakupywaną ziemię.

Po uzyskaniu od grodzieńskiego gubernatora zezwolenia na transakcję, 21 lutego 1899 r. zainteresowane strony zebrały się

w biurze notariusza Andrzeja Kleczkowskiego. Stawili się wszyscy gospodarze ze Studziwód; Iwana Markowa reprezentował pełnomocnik Efraim Kelmanowicz Mazja. Bez problemów ustalono ostateczną sumę transakcji: za 41 dziesięcin trzeba było Towarzystwu zapłacić 5412 rubli, z czego tylko mniejszą część włościanie musieli zapłacić z zasobów własnych w czasie zawierania transakcji.

Na mocy aktu notarialnego gospodarze otrzymywali 33 dziesięciny we władanie indywidualne, 8 dziesięcin pozostawało we wspólnocie jako pastwisko (obecne uroczysko „Dubnik"). Własnością gospodarzy stawała się także droga, znajdująca się na skraju dawnego lasu; kuźnia z placem, domami i ogrodami pozostawała we władaniu Markowa (niebawem odkupił ją Jan Panasiuk, ojciec Andrzeja, Michała i Mikołaja). Poszczególni gospodarze uzyskali prawo własności na odpowiednią ilość gruntów, zależnie od wysokości wkładu (sygn. 231, k. 150). Przedstawiało się to następująco:

1. Stefan Kiryluk d. Jana – 1200 sążni kwadratowych
2. Leon Kiryluk s. Jakima – 1200 sążni kwadratowych
3. Jan Kiryluk s. Jakima – 1 dziesięcina
4. Roman Kiryluk s. Jakima – 1 dz.
5. Zachariasz Kiryluk s. Romana– 1 dz.
6. Grzegorz Kiryluk s. Leona – 1 dz.
7. Jan Ostaszewski s. Ignacego – 1 dz.
8. Józef Ostaszewski s. Ignacego – 1 dz.
9. Paweł Kondratiuk (Sacharewicz) s. Onufrego – 1 dz.
10. Jan Kondratiuk (Sacharewicz) s. Onufrego – 1 dz.
11. Andrzej Sacharewicz (Kondratiuk) s. Antoniego – 1 dz.
12. Jan Sacharewicz (Kondratiuk) s. Stefana – 1 dz.
13. Stefan Głowacki – 1 dz.
14. Jakim Gulewicz (Demiańczuk) s. Franciszka – 1 dz.
15. Jakub Panasiuk (Pietruczuk) s. Jakima – 1 dz. 1200 s. kw.
16. Jan Panasiuk II (Pietruczuk) s. Leona – 1 dz. 1200 s. kw.
17. Stefan Grabowski s. Stanisława – 2 dz.
18. Jakub Grajewski s. Wincentego (Cesiuk) – 2 dz.
19. Antoni Kondratiuk (Sacharewicz) s. Jana– 2 dz.
20. Leon Grabowski s. Stanisława – 2 dz.
21. Jan Panasiuk I (Pietruczuk) s. Leona – 2 dz.
22. Józef Panasiuk (Pietruczuk) s. Piotra – 2 dz.
23. Aleksander Pryzowicz s. Leona – 2 dz. 1200 s. kw.
24. Jakub Panasiuk (Pietruczuk) s. Leona – 2 dz. 1200 s. kw.

W taki oto sposób w lutym 1899 r. zaczęło funkcjonować studziwodzkie Towarzystwo. Była to wielka szkoła obywatelska dla jego członków. Organizacja uczyła ich wzajemnej odpowiedzialności, solidarności i wspierania. Gdy jakiś z gospodarzy z różnych przyczyn występował ze spółki, powinien był znaleźć swego następcę. Tak było w 1908 r., gdy Jan Sacharewicz zrzekł się udziału, przekazując go swemu synowi Łukaszowi. Funkcjonowanie towarzystwa zostało przerwane bieżeństwem w 1915 r. Niespłaconych jeszcze dziesięć rocznych rat pożyczki odeszła w niepamięć.

Mieszczanie bielscy i grodzieńscy udziałowcami w Studziwodach

Tak więc widzimy, że do 1899 r. zaczyna się już wtórny handel byłą ziemią majątkową, a jej dawny obszar coraz bardziej się rozdrabnia. Wyprzedaż uskutecznia nie tylko bogaty Markow, ale też miejscowi gospodarze. 13 kwietnia 1899 r. Aleksander Pryzowicz i Ignacy Grabowski sprzedali 2 dziesięciny ziemi resortowi wojskowemu z Warszawy; wzięli za to sumę 600 rubli (sygn. 231, k. 186). Grunta potrzebne były władzom wojskowym do uzupełnienia placu o powierzchni ponad 9 dziesięcin ziemi, które wcześniej wojsko zakupiło od Marcelego Sumińskiego. Na tych gruntach zaplanowano wybudować magazyny i arsenał dla I Obozowego Batalionu Kadrowego, który stacjonował w Bielsku. Przy zawieraniu transakcji interesy Warszawskiego Okręgu Wojskowego przedstawiał pułkownik Dmitrij Michajłowicz Kriukow, który mieszkał w hotelu „Wiktoria" w Bielsku.

Budynki jednostki wojskowej stały tu do lat 30-tych XX wieku, kiedy je rozebrano, a z uzyskanego materiału wzniesiono m.in. bielskie kino „Znicz". Potem założono tu szkółkę leśną; obecnie jest to osiedle domów jednorodzinnych.

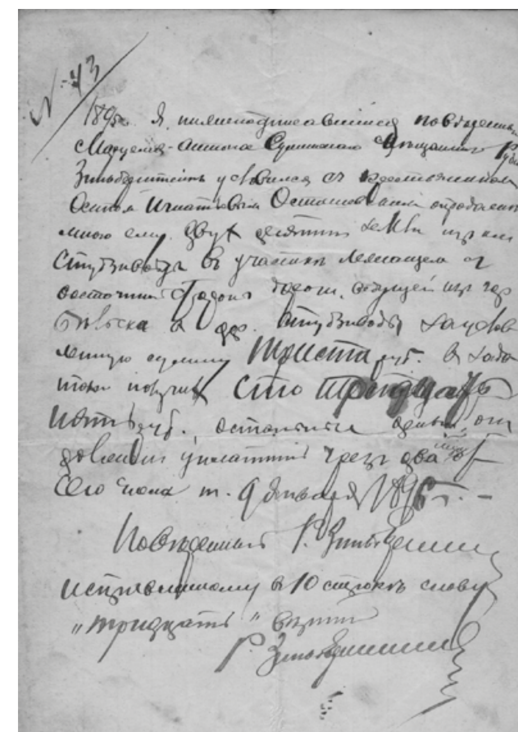
Do końca XIX wieku Marceli Sumiński zbył więc większość swego areału gruntów, co pozwoliło mu zapewne na spłacenie długów i dostatnie życie w Warszawie.

W 1899 r. dokonano jeszcze kilku transakcji ziemskich:

5 czerwca 1899 r., Grzegorz s. Wasila Minkiewicz z Pilik sprzedał Jerzemu s. Wasila Minkiewicza z Pilik za 300 rubli 2 dz. ziemi w uroczysku „Klin"; po sąsiedzku ziemia Zajączkowskiego i Mikołaja Pieczyńskiego (sygn. 231, k. 337).

24 września 1899 r., Iwan Markow sprzedał Michałowi s. Karola Żukowskiemu, Emilianowi s. Łukasza Sidorskiemu oraz Stefanowi s. Nikity Augustyniukowi 2 dziesięciny ziemi w dwóch kawałkach (sygn. 231, k. 424).

Władimir Fiedoruk sprzedał Michałowi Kazimirukowi ze Spiczek 1 dz. łąki (od północy łąka Nikifora Pacewicza, od południa

Notatka pełnomocnika Sumińskiego Rubina Zylbersztjena, dotycząca sprzedaży 2 dz. ziemi Józefowi Ostaszewskiemu, 1895 r.; w zbiorach muzeum w Studziwodach

I. Archalenki, od wschodu – łąki Lewek, a od zachodu mieszczan Parcewa) (sygn. 233, k. 13).

Po wyżej opisanej sprzedaży ziemi 24-osobowemu Towarzystwu ze Studziwód, następną dużą transakcją Iwana Markowa była sprzedaż ziemi dla Grzegorza Dulewicza. Doszło do niej 22 sierpnia 1900 r. Pełnomocnikiem Markowa był Kelman Efraimowicz Mazja, syn bielskiego kupca. Sam Dulewicz był emerytowanym urzędnikiem

i zamieszkiwał w Grodnie przy ul. Sapernej. Markow sprzedał mu 28 dziesięcin placów oraz lasu, w tym zabudowania folwarczne w uroczysku Horody (sąsiadem była posiadłość dworska Heleny Terpiłowskiej) oraz plac w centrum wsi, gdzie stała była

kuźnia dworska. Pozostałe grunta leżały na Nowych Porubach, uroczysku „Dubnik" i „Pilicka" (sygn. 233, k. 45).

W zakupionej ziemi Dulewicz widział, podobnie jak Markow, lokatę kapitału. Dlatego w niedługim czasie zaczął ją wysprzedawać. W tym czasie pojawił się wśród właścicieli ziemi studziwodzkiej inny, zamożny człowiek – feldfebel Ignacy Archalenko. Przed 1897 r. zakupił od Marcelego Sumińskiego areał 4 dziesięcin ziemi ornej, położonej między obecnym tartakiem i gościńcem dubiażyńskim. Ziemię tę sprzedał w 1907 r. Kasprowi Samusiewiczowi, Wasilowi Makacewiczowi, Antoniemu Żukowskiemu z Pilik oraz Józefowi s. Piotra Panasiukowi, za sumę 260 rubli (sygn. 248, k. 1).

W międzyczasie, w 1901 r. Archalenko kupił kolejnych 5 dziesięcin, tym razem od Grzegorza Dulewicza. W 1909 r. całość tej ziemi, położonej w obecnym uroczysku „Pilicka", Archalenko odsprzedał Porfirowi Sidorskiemu s. Płatona z Pilik. Ziemię porastały jeszcze drzewa i krzaki. Do aktów kupna zostało dołączone zaświadczenie z gminy Malesze, potwierdzające tożsamość rodziny Porfira Sidorskiego. Miał on syna Andreja 27 l., Mikołaja 19 l., Iwana 15 l., Pawła 13 l. oraz Filipa 8 lat; posiadał 20 dziesięcin ziemi. (sygn. 255, k. 185). Porfir Sidorski energicznie zabrał się z synami do zagospodarowania gruntów. Na planie z 1910 r. widzimy tu już 3,5 dziesięciny gruntów ornych i tylko 1,5 lasu (NHAB Grodno f. 11, 6, 59).

Powróćmy jeszcze do Grzegorza Dulewicza. Po sprzedaży feldfeblowi Archalenko ziemi w uroczysku „Pilicka", przyszła kolej na wyprzedaż przez niego poleśnego uroczyska „Dubnik", gdzie znajdowały się jeszcze pnie po ściętych dębach oraz pozostałej części Nowych Porubów. 20 dziesięcin gruntów w 1902 r. kupiło 13 mieszczan z Parcewa oraz 2 włościan z Lewek: Andrej Artemiuk, Zinowij Wawreszuk, Jakub Koziak, Aleksiej Breczko, Iwan Koziak, Demian Pryzowicz, Tichon Artemiuk, Demian Breczko, Siergiej Artemiuk, Andrej Breczko, Afanasij Rubaszewski, N. Wojdę, Aleksandra Waleszko, Andrej Mieleszko i Emilian Gawryluk. Zapłacili za to 2000 rubli (sygn 236, k. 61).

Po dwóch latach, 9 stycznia 1904 r. Jakub Koziak, Iwan Koziak, Demian Pryzowicz, Tichon Artemiuk, Demian Breczko, Siergiej Artemiuk, Afanazy Rubaszewski, Aleksander Waleszko, Andrej Mieleszko i Emilian Gawryluk odsprzedali z tego za 1000 rubli 10 dziesięcin ziemi gospodarzom ze Studziwód: Jakubowi Panasiukowi, Iwanowi Panasiukowi I i Iwanowi Panasiukowi II, Józefowi Panasiukowi, Iwanowi Kondratiukowi, Jakimowi Gulewiczowi, Benedyktowi Kirylukowi, Aleksandrowi Kondratiukowi, Jakubowi Grajewskiemu, Aleksandrowi Pryzowiczowi, Stefanowi Kirylukowi, Jakubowi Panasiukowi, Józefowi i Janowi Ostaszewskim, Ignacemu Grabowskiemu, Łukaszowi Sacharewiczowi, Zacharowi Kirylukowi, Pawłowi Kondratiukowi, Andrejowi Sacharewiczowi, Leonowi Kirylukowi, Grzegorzowi Kirylukowi i Leonowi Grabowskiemu. Warunkiem sprzedaży było publiczne udostępnianie drogi, która była za kuźnią Dulewicza (obecnie ul. Sosnowa). Każdy gospodarz otrzymał prawo do udziału ziemi w wielkości od 600 s. kw do 1200 s. kw. (sygn. 239, k. 41).

Trzecią z transakcji, uskutecznionych przez Dulewicza w 1902 r. była sprzedaż placu o wielkości ponad 2 dz. Kupili go mieszkańcy Pilik: Andrzej i Grzegorz s. Wasila Minkiewiczowie. Na placu stał drewniany dom, kryty gontem oraz piwnica (sygn. 236, k. 32).

W tym czasie resztę ziemi wysprzedawał Iwan Markow. W 1902 r. Franciszek i Grzegorz Żukowscy z Pilik kupili od niego 2 dz. łąki w uroczysku i „Kwatyry", by w 1910 r. odsprzedać ją za 300 rub. Aleksandrowi Pryzowiczowi ze Studziwód. Wójt gminy Dubiażyn zaświadczył, że gospodarz mieszkał sam z synami Stefanem (21 l.) i Pawłem (17 l.) (sygn. 257, k. 304).

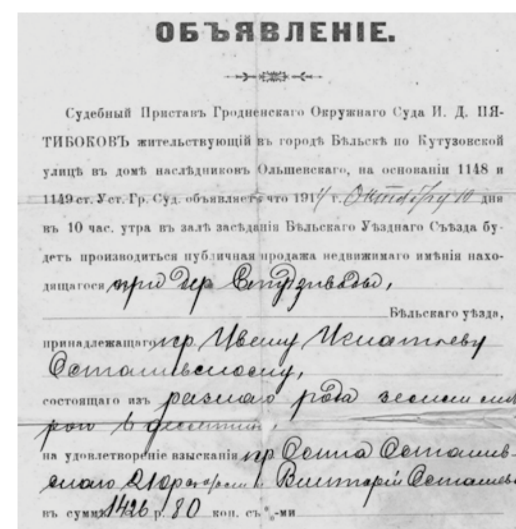
Los posiadłości dworskiej

Widzimy, że lata 1895-1910 były bardzo aktywne w życiu gospodarczym Studziwód. Miejscowi gospodarze stopniowo powiększali areały gruntów uprawnych na południe od wsi, karczując pnie po wyciętym lesie oraz zarośla. Bielscy notariusze i geodeci mieli dużo roboty.

W starym, drewnianym, krytym gontem dworze, mieszkała nadal wdowa po rotmistrzu Anna Terpiłowska. Po sąsiedzku gospodarzył ogrodnik Józef Tarasiuk, u którego miejscowa młodzież mogła znaleźć zatrudnienie. Terpiłowska tymczasem przeżywała kłopoty finansowe. 5 lipca 1910 r. pożyczyła u Olgi Aleksiejewej, wdowy po geodecie, 1000 rubli. Jako zabezpieczenie długu założyła swój majątek z dworem i sadem, o powierzchni ponad 3 dz. (sygn. 258, k. 18).

Spłacić dług Anna Terpiłowska miała w ciągu trzech lat. Najwidoczniej jednak nie było to tak łatwe, dlatego też postanowiła studziwodzką posiadłość sprzedać. 22 maja 1914 r. zakupił ją za 1500 rubli kolegialny registrator Bronisław Inojewicz. Na ponad trzy hektarowym placu stał nadal dwór, lodownia, dwie stróżówki, studnia, ogrodzenie, rosły drzewa owocowe i parkowe (sygn. 273, k. 104).

W 1915 r., w wyniku Wielkiej Wojny i bieżeństwa Studziwody pustoszeją. Dwór opuszcza także Bronisław Inojewicz. W okresie międzywojennym dzierżawią go Ciechanowscy. Walentyna Owerczuk, z domu Ostaszewska (ur. w 1929 r.) wspomina, że „dwór pierwotnie był drewniany, potem ob-

ОБЪЯВЛЕНІЕ.

Судебный Приставъ Гродненскаго Окружнаго Суда И. Д. ПЯТИБОКОВЪ жительствующій въ городѣ Бѣльскѣ по Кутузовской улицѣ въ домѣ наслѣдниковъ Ольшевскаго, на основаніи 1148 и 1149 ст. Уст. Гр. Суд. объявляетъ что 1914 г. Октября 10 дня въ 10 час. утра въ залѣ засѣданія Бѣльскаго Уѣзднаго Съѣзда будетъ производиться публичная продажа недвижимаго имѣнія находящагося [illegible]

Бѣльскаго уѣзда,

принадлежащаго гр. Ивану Игнатьеву [illegible]

состоящаго изъ разнаго рода земли [illegible]

на удовлетвореніе взысканія гр. [illegible]

въ суммѣ 1426 р. 80 коп. съ %-ми

Fragment dokumentu urzędowego z 1914 r. dotyczącego spraw majątkowych studziwodzkich gospodarzy Ostaszewskich; w zbiorach muzeum w Studziwodach

murowany cegłą, kryty gontem. Tam, gdzie obecnie rośnie olszyna był staw, a na nim wyspa z altanką i stołem. Część placu dworskiego wcześniej odkupił Minkiewicz z Pilik. Jedna z jego córek wyszła za mąż za Chomaniuka z Kotłów. Tu, gdzie oni mieszkali, stał jakby drugi dwór". Potwierdza to wspomniana transakcja kupna-sprzedaży domu z placem, zawarta w 1902 r. między Grzegorzem Dulewiczem i Andrzejem oraz Grzegorzem Minkiewiczami.

Regina Ciechanowska z domu Markiewicz miała syna Mariana (rocznik 1918), Witka (rocznik 1921), Eugeniusza, Jana (rocznik 1927) oraz córkę Reginę (rocznik 1929). Najstarszy z rodzeństwa – Marian, w II połowie lat trzydziestych zajmował się dworem. Dochody dawał zadbany sad oraz ogród, gdzie sadzono m.in. duże ilości marchwi.

Włodzimierz Gulewicz (ur. w 1915 r.) oraz Teodor Ostaszewski (ur. w 1923 r.) wspominali, że Marian Ciechanowski grał na harmonii i mandolinie, był teatralnie uzdolniony i miał dar społecznika. Ze studzi-

Dwór w Studziwodach był drewniany, obmurowany cegłą, w II połowie XIX w. pokryty dachówką ceramiczną; rysunek Mikołaja Jakubiuka

Teren dawnego dworu w 1992 r.

wodzką młodzieżą w dworze przygotowywał spektakle-komedyjki oraz Herody. Przybywali je oglądać mieszkańcy wsi, a nawet Bielska. Aby zdobyć środki na teatr, np. na kurtynę, w dworze organizowano zabawy.

Tragicznie złożyły się wojenne losy rodzeństwa Ciechanowskich. Marian walczył na froncie i trafił do niewoli niemieckiej. Wiktor Ciechanowski 6 maja 1942 r. był zabity w majątku Bystre. Po wojnie jego ciało ekshumowano i 12 września 1945 r. pochowano na cmentarzu w Bielsku. Po II wojnie pani Regina Ciechanowska mieszkała w Tomaszowie Mazowieckim u syna.

W latach 1939-1941 sam dwór, z otaczającym go placem zajęły wojska radzieckie. Studziwody, wraz z nieodległym lasem „Osuszkiem" i lotniskiem był terenem zmilitaryzowanym. Na terenie miejscowości stacjonował 77. samodzielny zmotoryzowany batalion saperów 13. Korpusu Zmechanizowanego oraz znajdował się magazyn paliw i smarów 126. pułku lotnictwa myśliwskiego 9. Mieszanej Dywizji Lotniczej. W wiejskich domach mieszkało wielu żołnierzy i oficerów radzieckich. Zajmowali oni także, sąsiadujący z dworem dom Minkiewiczów. Aleksandra Minkiewicz wyszła nawet za mąż za radzieckiego żołnierza i wyjechała z nim do ZSRR. W rękach potomków Minkiewiczów-Chomaniuków ta część posiadłości dworskiej znajdowała się do końca XX wieku, kiedy została sprzedana państwu Tomczukom ze wsi Rajki.

Natomiast główną część posiadłości dworskiej – dwór z sadem zakupił po II wojnie Mikołaj Demianiuk ze wsi Kozły, ożeniony ze studziwodzianką Eugenią Panasiuk, córką Michała. Gospodarze rozebrali dwór i z jego materiału zbudowali nowy dom. Demianiukowie zajmowali się wyrobem i sprzedażą walonek oraz jabłek z dworskiego sadu. Hodowali zwierzęta gospodarskie i uprawiali żyzny ogród dworski. Będąc dzieckiem, zimą

Żeliwny moździerz z dawnego dworu studziwodzkiego

rodzice wysyłali mnie często do dworu po jabłka, przechowywane w piwnicy pod kuchnią. Do dziś pamiętam ich zapach oraz rozmowy z inteligentnymi gospodarzami.

Doroteusz Fionik
Wojciech Konończuk

Autorzy dziękują Panu Piotrowi Jerzemu Piotrowskiemu z Wielunia za przekazane informacje dotyczące historii rodziny Trojanowskich i Kościów.

ŹRÓDŁA I LITERATURA:
OKRES SIEHIENIEWICZÓW:

J. Jaroszewicz, *Miasto Bielsk*, Bielsk Podlaski 2007.
Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku:
Księga Grodzka Bielska 1564-1665, f. 1706, op. 1, 6.
Księga Grodzka Bielska 1569-1570, f. 1706, op. 1, 2
Lietuvos Metrika, kn. 9 (1511-1518), Wilno 2002.
Lietuvos Metrika, kn. 11, Wilno
Lietuvos Metrika, kn. 14 (1524-1529), Wilno 2008.

Lietuvos Metrika, kn. 15 (1528-1538), Wilno 2002.
Lietuvos Metrika, kn. 52 (1569-1570), Wilno 2004.

Okres Wiszowatych, Sarnackich i Wyszyńskich:

Archiwum Państwowe w Białymstoku:
- Księga Grodzka Brańska z lat 1640-41.

Rosyjska Biblioteka Państwowa, Dział Starodruków:
- Księga metrykalna cerkwi Preczystieńskiej z Bielska z 1686 r., F. 743, karton 22

A. Boniecki, *Herbarz Polski*
K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, Lipsk 1839-1845.

Okres Trojanowskich i Kościów:

A. Boniecki, *Herbarz Polski*
K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, Lipsk 1839-1845.
Informacje Piotra Jerzego Piotrowskiego z Wielunia.
Lwowska Narodowa Biblioteka im. Stefanyka:
Archiwum Kościa-Zbirohowskich, fond 5
- sygn. 7904, k. 64-68
- sygn. 7906 k. 80-84, 94-98
- syg. 7907 cz. II, k. 16-19, 25-28, 30-34, 418-419, 473-477, 537-540
- sygn. 7907 cz. III k. 71-73, 81-84, 95-98, 157-175

Anatol Leszczyński, *Ustawa kahału orlańskiego z 27 X 1780,* „Biuletyn ŻIH”, nr 2, 1976.
Ordynacya Miasta J.K.Mci Bielska w Woiewodztwie Podlaskim Leżącego, Warszawa 1780.
Rewizja miasta Bielska z 1779 r., „Opisanije Wilenskoj Publicznoj Bibliotieki”, t IV, Wilno 1904.
Józef Maroszek, *Pięć wieków Ziemi Juchnowieckiej,* Juchnowiec-Kościelny 2013.
Leon Potocki, *Pamiętniki pana Kamertona – szkice,* Poznań 1869.
Jan Siedlecki, *Sejmiki szlachty bielskiej w Brańsku w XVI-XVIII wieku,* „Przegląd Historyczny”, nr 2, 1989.
Wojciech Szymanowski, *Opis parafii Kleszczele w latach 1793-1866*, Białystok 2004 (nieopublikowana praca magisterska)
Wojciech Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994
Urzędnicy Podlascy XIV-XVIII wieku. Spisy, oprac. Ewa Dubas-Urwanowicz, Włodzimierz Jarmolik, Michał Kulecki, Jerzy Urwanowicz, Kórnik 1994.
Zofia Zielińska, *Trojanowski czy Rzewuski? W sprawie autorstwa trzech pism z lata 1788-1790,* „Przegląd Historyczny”, nr 1-2, 1990.

Okres Dietrichów, Zabielskich i Sumińskiego:

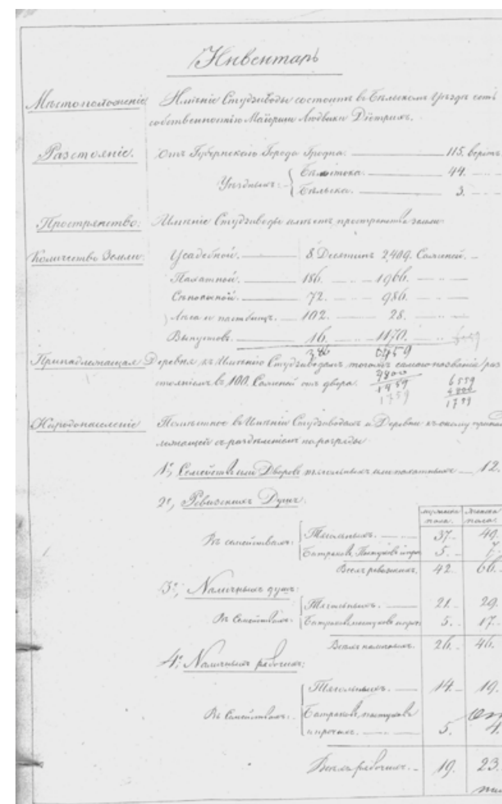
Archiwum Państwowe w Białymstoku, Starszy Notariusz Grodzieński:
- sygn. 290 k. 16-24
- sygn. 291, k. 313-342, 362-369, 408-415.
- sygn. 292 k. 81-86, 292 k. 96-100.
- sygn. 294 k. 114-118, 234-239, 267-292 .
- sygn. 295 k. 65-71, 99-117, 154-174, 182-193, 210-215, 465-473.
- sygn. 297 k. 150-172, 186-195, 337-347, 424-429.
- sygn. 299 k. 13-22, 45-49, 382-389.
- sygn. 302, k. 10-19.
- sygn. 302 k. 32-36, 44-54, 60-67.
- sygn. 304 k. 3-12, 394-401.
- sygn. 305 k. 41-47.
- sygn. 314 k. 1-12.
- sygn. 321 k. 185-198, 255-257.
- sygn. 323 k. 68-76, 304-312.
- sygn. 324 k. 18-22.
- sygn. 333 k. 331-338.
- sygn. 336 k. 235-242.
- sygn. 339 k. 104-110.

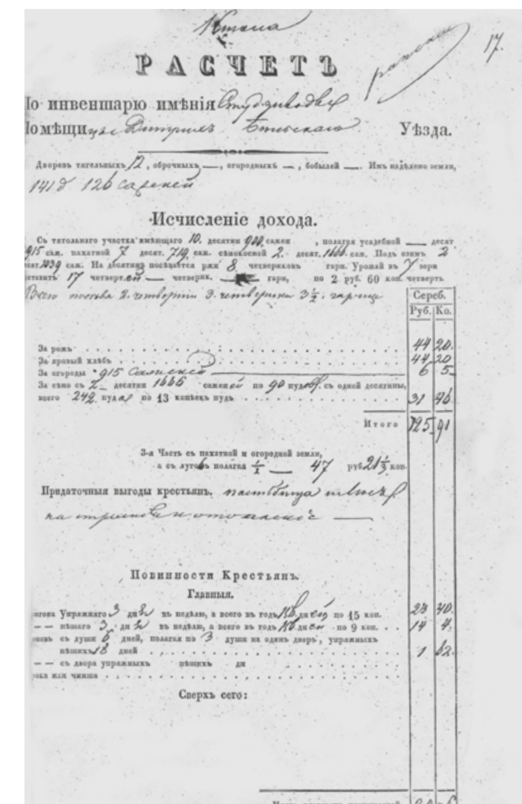
Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Grodnie:
- Fond 14, op. 2, nr 51
- Fond 96, op. 1, nr 1329

Інвентар маёнтку Студзіводы з 1845 г.

У Нацыянальным Гістарычным Архіве Беларусі у Гродне захоўваюцца інвентары прыватных маёнткаў бельскага павета з саракавых гадоў XIX ст. (фонд 96, Гродненскій Губернскій Комитет для составленія и разсмотренія инвентарей помещичьих имений). Дакументы падрабязна апісваюць уладанні маёнткаў – землі, пасевы, жывёлу, лік прыгонных сялян, іх абавязкі адносна двара. У некаторых інвентарах знойдзем падрабязныя іменныя спіскі сялян, па вёсках. Так ёсць у апісанні маёнтку Подбіеле (глянь: “Бельскі Гостінэць” нр 43).

Инвентарь

РАСЧЕТЪ
По инвентарю имѣнія
Помѣщи
Уѣзда.
Исчисленіе дохода.
Итого
Придаточныя выгоды крестьянъ.
Повинности Крестьянъ
Главныя.
Сверхъ сего:
Итого главныхъ повинностей

У студзіводскім інвентары (ф. 96, воп. 1, 1329), складзеным у 1845 г. ўладальніцай Людвікай Дітріх, няма пераліку сялян. Інвентар паказвае за тое цікавы вобраз маленькай, прыгоннай вёскі, распаложанай пад самым горадам. Хаця сяляне мелі шмат абавязкаў у адносінах да двара, але былі таксама ад яго матэрыяльна забяспечаны. Кожны малады гаспадар, які аддзяляўся ад бацькоў, атрымліваў ад дворскай Эканоміі пару валоў, каня, карову, полувалочак, засеянай азімым і яравым збожжам зямлі ды агарод, таксама засеяны.

Пад інвентарам 1845 г. бачым уласнаручныя подпісі не толькі Людвікі Дітріх, але таксама ўладальнікаў суседніх

маёнткаў: Фамы Завадскага з Подбіеля ды Адама Дзержкі з Левак. Увесь дакумент прыводзім у мове арыгінала.

Инвентарное описание Гродненской губерніи, Бельскаго уезда имения Студзиводы составлено сентября 1845 года.

Инвентарь

Местоположеніе: Имение Студзиводы состоит в Бельском уезде есть собственность Маиорши Людвики Діетрих.

Разстояніе: От губернскаго города Гродна 115 верст

Уездных: Белостока – 44 верст; Бельска – 3.

Пространство:

Именіе Студзиводы имеет пространства земли:

Количество земли:

Усадебной: 8 десятин 2409 сажней

Пахатной: 186 десятин 1966 сажней

Сенокосной: 72 десятин 986 сажней

Леса и пастбищ: 102 десятины 28 сажней

Выпустов: 16 десятин 1170 сажней

Всего: 386 десятин 1759 сажней

Принадлежащая деревня к именію Студзиводам тогоже самаго названія разстояніем в 100 сажней от двора.

Народонаселеніе: Поместное в именіи Студзиводах и деревни к оному принадлежащей с разделеніем на разряды

1. Семейств или дворов тягольных или пахотных – 12.

2. Ревизских душ:

- В семействах тягольных – 37 мужеска и 49 женска пола; батраков, пастухов и проч. – 5 мужеска и 7 женска пола.

Всего ревизских: 42 мужеска и 66 женска пола.

3. Наличных душ

- В семействах, тягольных – 21 мужеска и 29 женска пола; батраков, пастухов и проч. – 5 мужеска пола и 17 женска.

Всех наличных: 26 мужеска и 46 женска пола.

4. Наличных рабочих:

- В семействах, тягольных 14 мужеска и 19 женска пола; батраков, пастухов и прочих 5 мужеска и 4 женска пола.

Всех рабочих: 19 мужеска и 23 женска пола.

Распределеніе земель для хозяйства именія Студзивод и крестьян к оному принадлежащих определено земли:

1. Для именія Студзивод:

Усадебной: 4 десятины, 925 сажни

Пахатной: 99 десятин, 532 с.

Сенокосной: 42 десятин, 1396 с.

Пастбищной и леса: 86 десятин, 1846 с.

Выпустов и неудобной земли: 12 десятин, 1637 сажней

2. Для крестьян:

Усадебной: 4 десятины, 1384 сажни

Пахатной: 87 десятин, 1434 с.

Сенокосной: 29 десятин, 1993 с.

Пастбищной: 15 десятин, 582 с.

Выпустов: 3 десятины, 1933 с.

Огородников вовсе не имеется.

Полеводство:

Полеводство в именіи Студзиводах и у крестьян зерновое трехпольное, земля обрабатывается по обычаю здесь существующему пароволовою сохою и бороною.

Полевыя работы начинаются с 1 апреля, продолжаются к 15 октября около 25 недель.

В именію Студзиводах у крестьян употребляется к посеву рожь, пшеница, ячмень, овес, горох, ліон и картофели, а также гречиха.

Посевы:

1. В именіи Студзиводах:

Ржи 40 четвертей

Пшеницы 20 четвертей

Ячменя 20 четвертей

Овса 32 четверти

Льну 4 четверти

Гороху 10 четвертей

Картофеля 140 четвертей

3. У крестьян 12 семейств или дворов:

Ржи 30 четвертей

Пшеницы 10 четвертей

Ячменя

Овса 30 четвертей

Льну 4 четверти

Гороху 8 четвертей

Картофель 120 четвертей

Вообще сеют крестьяне озимаго хлеба на одной десятине одну четверть и два четверика по поводу хорошей земли.

Степень обыкновеннаго девятилетняго урожая за исключеніем одного зерна нужнаго на посев.

Общій урожай хлеба и картофеля с посева	Каждогодный урожай озимаго хлеба	Каждогодный урожай яроваго хлеба	Каждогодный урожай картофеля
В 1834 году	6	5	12
1835	6	5	19
1836	6	6	12
1837	6	6	10
1838	7	4	12
1839	7	5	12
1840	5	5	10
1841	5	4	9
1842	7	5	11
1843	5	5	12

Среднiй десятолетній урожай озимаго хлеба – 6; яроваго хлеба – 5; картофеля – 12.

Общій сбор сена с десятины самородных лугов:

Каждогодный сбор с десятины:

1834 – 80 пудов

1835 – 190 пудов

1836 – 100 пудов

1837 – 100 пудов

1838 – 90 пудов

1839 – 100 пудов

1840 – 80 пудов

1841 – 80 пудов

1842 – 90 пудов

1843 – 80 пудов

Средній десятолетній с десятины самородных лугов – 90 пудов.

Наличное имущество крестьян:

Строенія	Тягольные собственных	Тягольные от поместной экономіи	Итого
Домов или изб	-	12	12
Скотных дворов	-	12	12
Конюшень	-	3	3
Хлевов	-	12	12
Гумен	-	12	12
Амбаров	-	2	2
Сараев	-	6	6
Итого:	-	59	59

Животных, рабочаго скота	Тягольные собственных	Тягольные от поместной экономіи	Итого
Лошадей	-	12	12
Волов	13	11	24
Итого	13	23	36
Животных нерабочаго скота			
Коров	12	-	12
Мелкаго скота	14	-	14
Овец	32	-	32
Свиней	24	-	24
Итого:	82		82

Распределеніе дневных уроков для крестьян рабочим скотом:

1. Запахать параволовою сохою 782 сажней
2. Забороновать одною бороною 1564 сажней
3. Оборознить пароволовою сохою 3 десятин
4. Запахать из под кустарников разчищенной земли 391 сажней

Без рабочаго скота сжать:

1. На земле лучшой 1 десятину в 6 рабочих
2. На земле посредственной 1 десятину в 5 рабочих
3. На земле худой – 1 десятину в 4 рабочих

Яроваго хлеба:

4. На земле лучшаго урожая 1 десятину в 5 рабочих
5. На земле посредственнаго урожая 1 десятину в 4 рабочих
6. На земле худаго урожая 1 десятину в 4 рабочих
7. Скосить гороху – 1 десятину в 6 рабочих

Обмолотить хлеба руками,
Озимаго 30 снопов
Яроваго 60 снопов

Скосить сена:

С хорошей почвы 1 десятину в 4 рабочих

С посредственной почвы 1 десятину в 3 рабочих

С худой почвы 1 десятину в 2 рабочих.

Прочіе сдесь неизложенные работы исполняются крестьянами по хозяйству Экономіи без уроков, считая день употребленный на работу за день инвентарный.

Подробныя правила о хозяйственных повинностях крестьян:

1. Каждое крестьянское семейство или двор состоящій на личных работах, по хозяйству Экономіи исполняет пригонных повинностей или барщины в неделю мужеска с упражею по три дня, по только же женска пола пешо. Сверх тех повинностей исполяют гвалтов или сгонов по 6 дней в год, который только употребляется к жатве. Гвалты выполняются всеми наличными работниками и работницами каждаго Семейства, кроме однаго рабочаго мущины или рабочей женщины остающихся для надзора за домом и хозяйством.
2. Рабочими или способными к работам считаются мущины от 16 до 60, а женщины от 13 до 55 лет., но те кои не имеют никакого увечья делающаго их неспособными к работам.
3. Для отправленія определенных Инвентарем работ, крестьяне являются по требованію Экономіи с рабочим скотом или пешими и с теми орудіями какіе по обычаю края употребляются, в праздники же крестьяне от работы освобождаются.
4. Рабочій день считается с Апреля по Сентябрь месяц, от 7 часов утра до 8 часов вечера, а в остальные времена от 6 часов утра до 5 часов вечера. Крестьяне выделенную для себя работу всегда оканчивают при исходе дня и нет даже обыкновенія дабы прежде временно кончили свою работу.
5. При провозе Экономических произведеній в торговые места или к сплавным рекам тяжесть клади определена не свыше 90 пудов. За проезд каждых 90 верст с тяжестью положено защищать один день рабочій, плату за мосты и переправы, а такъже установленные по некоторым городам и местам сборы

Экономія принимает на собственную ответсвенность.
6. Строительныя работы или шарварки от крестьян поместною Экономіею требуются только к починке дорог, мостов и то не в рабочее время, а весною и осенью когда нет полевых занятій.
7. Повинность по выделке пряжи и холста и простаго сукна, крестьяне объязаны исполнять в осенное и зимовое время из даннаго Экономіей матеріала за барщину.
8. Ночный караул отправляют крестьяне поочередно, сверх определенных пригонов дней, караульные назначаются по очереди, повинность эта исполняется крестьянами от сумерка до разсвета следующаго дня.
9. За пользованіе отведенными Экономіею пастбищами и лесом крестьяне необложены никакими другими повинностями ниже оброчных платежем кроме поясненных в сем Инвентаре.
10. Все крестьяне Именія Студзивод имеют от Экономіи строенія возведены иждивеніем Вотчинницы.
11. Каждому хозяину при новом обзаведеніи дается от Экономіи сверх прочаго одну пару волов, лошадь, корову, полуволочок земли обсеянный озимым и яровым хлебом и огород тоже обсеянный.

Dziedziczka Maiątku Studziwot Ludwika Dietrych

Сведенія об именіи Студзиводах состоящем в Бельском уезде, принадлежащем Помещице Людвике Діетрих.

А. О благоустройстве и состояніи именія

Порядок полеводства как в фольварке, так и у крестьян отправляется по трех польной системе. Крестьяне получают дерева на строенія и дрова на отопленіе из владельческих лесных дач без всякаго за то, со стороны крестьян вознагражденія, а так же дозволена им пастьба скота по господским угодьям в местах указанных владельцем.

Б. Содержаніе крестьянских хозяйств зависит ли исключительно от запашки или от запашки при пособіи заработков и промыслов, и каких именно.

Зависит единственно от запашки никакимиже промыслами и заработками крестьяне не занимаются.

В. О задельных ценах на крестьянскіе заработки, и мере выгод от тех промыслов, коими занимаются крестьяне.

Крестьяне посторнними заработками не занимаются, а потому и собственных выгод от сего не имеют.

Г. О степени плодородія поместной почвы и об урожаях на ней, при крестьянских средствах к обработке и удобренію.

Почва земли суглинистая и чернозем смешанная с сыроватою. На обсемененіе же одной десятины пахатной земли употребляется ржи по 7 и более четвериков. Урожай хлеба при крестьянских средствам к обработке и удобренію средній десятилетней сложности полагать можна с посевным зерном озимаго в 7 а яроваго в 6 зерн. Сенокосные луга вообще мурожные хорошаго качества в средней сложности с 1 десятины самородных лугов полагать можна до 100 пудов сена.

Д. О ценах платимых по вольному найму за участки на поместной почве.

Экономія и крестьянскіе участки обрабатываются сами для себя неотдавая никому в наймы а по тому цен на сей предмет определиыь невозможно.

Что о действительности выше прописанных показаній не находим причин к сомненію в том удостоверяем. Г. Бельск іюля 4 дня 1846 года.

Бельский уездный предводитель дворянства
Земскій исправник
Помещик Фома Завадскій
Помещик Адам Дзержек

Выписка из инвентаря именія Студзиводы Бельскаго уезда помещицы Діетриховой.

1.
В именіи этом заключается: фольварк Студзиводы, деревня тогоже названія.
2.
По инвентарю, представленному помещиком, показано крестьян: по 8 ревизіи мужескаго пола 42, женскаго 66 душ, а на лицо мужеских 27, женских 46. В том чилсе рабочих: мужеских 17, женских 23; хозяев: тяглых 12, пеших или полутяглых -, огородоников -, бобылей -, дворовыг людей: мужеских 5, женских 17, дворов, состоящих на оброке -.
3.
Из общаго пространства в именіи земли, заключающагося в 386 д. 1459 с. Находится у крестьян мірской земли, именно: усадебной и огородной 4 д. 1384 с., пахатной 87 д. 1434 с., сенокосной 29 д. 1993 с., под общественною запашкой -.
4.
Кроме сего крестьяне пользуются: господским лесом для постройки и починки домов своих и хозяйственных строеній и сапарадов, пастьбищными местами на парных полях, выгонах и в лесах.
5.
Как первоначальный инвентарь в отношеніи повинностей и работ крестьян, владельцу был дан только временно, а потому прилагается при сем, для точнаго и буквальнаго исполненія, печатный экземпляр. Высочайше изданных Правил, которыя, по введеніи их в действіе, имеют полную силу закона в именіи.

Подлинную подписал:

Виленскій Военный Губернатор, Гродненскій, Минскій и Ковенскій Генерал-Губернатор, Генерал-Адъютант Бобиков.

***

1846 года февраля 13 дня. Гродненскій Губернскій Комитет для разсмотренія и составленія Инвентарей помещичьим именіям разсматривал представленный при отзыве Бельскаго Уезднаго Предводителя Дворянства от 25 октября 1845 года за нр 1841. Инвентарь именія Студзивод, в котором значит:

Именіе сіе принадлежит в вотчинству помещицы Дитрих. Положено Бельскаго уезда, в разстояніи от губернскаго города Гродна в 115, уезднаго Бельска в 3 верстах.

К сему именію принадлежит деревня тогож наименованія, расположенная в растояніи на 100 сажен от фольварка.

В сем Именіи по последней VIII переписи числится крестьян коренных мужеска пола 42, женска 66, вольных мужеска -, женска – душ; а по инвентарю показано на лицо мужеска пола 27, женска 46, в том числе способных к работам мужеска 14, женска 19 душ. Дворов тяглых 12, полутяглых -, огородников -, бобылей -, дворовых людей мужеска 5, женска 4 душ.

Имущество крестьян следующее: лошадей 12, волов 24, коров 12, мелкаго рогатаго скота 14, овец 32, свиней 24, пчел ульев –.

Общее пространство сего Именія по инвентарю триста восемдесят пять десятин две тысячи пятьдесят девять сажень.

Распределеніе земель: У Помещика Усадебной 4, пашенной 99, сенокосной 42, пастбищной и под лесами 99, итого 245 десятин. Наделено для крестьян на каждый двор усадебной 915 сажень, пашенной 7 десятин 719 сажень и сенокосной 2 десятины 1666 сажень, пастбищной 15 десятин 582 сажень и выгонов 3 десятины 1933 сажни. Итого для всех 141 десятина 126 сажень.

Почва земли необъяснена.

Средній урожай ржи в семь, яроваго хлеба в шесть зерн.

Качество сенокосов необъяснено, собирается сена с десятины 90 пудов.

Пастьба скота: крестьяне имеют пастбища отведенныя от экономіи.

Средства крестьян для постройки и починки домов и хозяйственных строеній: лесный матеріял получают от экономіи.

Отопленіе: тоже.

Прочія выгоды предоставленныя крестьянам: на обзаведеніе каждому хозяину дается пару волов, одну лошадь и одну корову.

Повинности крестьян главныя: с двора наделеннаго десяти десятинным участком земли, пригона в неделю с упражью по три, пеших три, сгонов в год с души с упражью -, пеших шесть дней.

Добавочныя повинности. Для строительных работ или шарварков в пользу владельцев не требуется.

Подводы неназначены.

Сторожество неназначено.

Посадка, поливка и полотье огородов неназначено.

Ночной караул отправляют крестьяне по очереди.

Выделка пряжи, холста и сукна неназначена.

Данины или вещественные сборы с каждаго двора по одному каплуну, пять яиц и три копы грибов.

Денежная повинность неназначена.

Возраст рабочих в Инвентаре мужчин от 16 до 60, женщин от 13 до 55 лет.

Оценка рабочаго дня в Инвентаре непоказана.

Росписаніе уроков на хозяйственныя работы в Инвентаре несообразное с уроками установленными комитетом.

По разсмотренію сего в Губернском Комитете определено: Инвентарь Именія Студзиводы помещицы Дитрих, как содержащій все статьи, определяющія отношенія крестьян к их владелице соответственно закону и по уваженію что повинности сих крестьян непревышают того дохода, который следует владелице с наделенной им земли и за прочія представленныя им выгоды, допустить в таком виде, в каком он представлен с тем:

а) что каждый тяглый крестьянскій двор наделенный участком земли в десять десятин девятсот сажень. Должен отбывать в неделю в пользу владелицы пригона с упражью три и пеших три дня, сгонов в год с души шесть пеших дней, оставляя только при сгонах в каждом крестьянском дворе одно взрослое лицо для надзора за хозяйством.

б.) Что сверх сего крестьяне этаго Именія должны исполнять прочія добавочныя повинности, в настоящем инвентаре показанныя никакими же другими работами и данинами в пользу владельца необязываются.

в.) что крестьяне все, главныя в пользу владелицы натуральныя повинности с рабочим скотом и без рабочаго скота, должны отбывать по дневным урокам, изясненным в особо прилагаемом про сем росписаніи Комитета, при тех же работах, которыя неопределены урочным положеніем и в оном не показаны должна владелица день работ за день урока.

г.) что крестьяне имеют право пользоваться пастьбищными местами в дачах сего Именія, где какія соразмерно их надобности указаны будут.

д.) Что дрова на отопленіе и дерево на постройки, получают крестьяне от владелицы в количестве и качестве по ея назначенію.

е.) что в отношеніи возраста рабочим, мальчики с 14 до 18, а девочки с 14 до 16 лет по местному обыкновенію, могут быть занимаемы при сгоне легкими и непревышающими их сил работами, но без урокоы; крестьяне же мужескаго пола с 18 до 55, а женска с 16 до 50 лет должны заниматься всеми теми работами, какія экономіею указаны будут.

ж.) что на сторожество в господском доме, состоящее в разных работах, как то ношеніи дров, отопке печей, приносе воды, надзоре за скотом, птицами и т.п. и на послуги женскія для обработки, посадки, поливки и полотья огородов и по скотным дворам владелица может в случае надобности употреблять крестьян с зачетом за пригонные дни; а на ночной караул имеет право назначать их по очереди без зачета за инвентарные окладные дни.

Тастаменты Людвікі Дітрых і Эразма Забельскага

У 1893 г. Акружны Суд у Гародні даследваў справу права Маркела Сумінскага на спадчыну пасля Чэслава Забельскага, які памёр 5 чэрвеня 1891 г. Перад смерцю ён не падпісаў тастаменту, а да права на спадчыну пасля Забельскага звярнуўся толькі Сумінскі. Суду трэба было прааналізіраваць усе дакументы, звязаныя з уладаннем Студзіводамі сям'ёй Забельскіх, пачынаючы ад тастаменту Якуба Дітрыха з 1812 г. Натарыус даследваў таксама тастаменты Людві-кі Дітрых з Забельскіх ды яе брата Эразма Ігнацієвіча Забельскага, бацькі Чэслава. Дакументы пераклалі на расійскую мову і запісалі да справы. Дзякуючы гэтаму захаваліся яны ў фондзе Гро-дзенскага старэйшага натарыуса, які захоўваецца ў зборах Дзяржаўнага архіва ў Беластоку (сыгн. 224, к. 16-20). Крыніцы прадстаўляем увазе нашых чытачоў.

Домашнее духовное завещаніе Людвики Дитрих *(перевод з польского)*

Во имя Отца, Сына и Святаго Духа, Аминь.

Людвика дочь Игнатія Забельскаго, оставшаяся вдова после покойнаго Маіора польских войск Якова Дитриха, чувстуя телесную слабость, но состоя в здравой и твердой памяти составляю следующее духовное распоряженіе:

1. Им. мое Студзиводы в Бельском уезде и приходе расположенное, доставшее мне от покойнаго мужа моего маіора

Якова Дитриха по дарственной записи 16 іюля 1812 г. в Бельске составленной 7 іюля 1814 г. во 2 департаменте Белостокскаго Главнаго Суда, пріобретенное тем же мужем моим 21 мая 1809 г. от Анны з Трояновских Косциной за 10500 руб сер., каковой ... последовало утвержденіе, как удостоверяет документ 7 іюля того ж дога в том же Главном Суде покойным Михаилом Дитрихом Советником д. Польскаго Двора в именіи собственном и по доверенности оне жене своей Іозефе из Литманов Дитриховой, родителей сказаннаго Якова Дитриха и по дочери своей Филипине из Дитрихов Гофмановой оффиціально составленной и переданной в мое владеніе без всякаго препятствія по вводному акту уезднаго познаго Казимира Эйсымонта 24 іюля 1814 г. в Бельско-Дрогичинском Гражданском Суде сознанному, таковое именіе со всеми онаго принадлежностями дворовыми и крестьянскими повинностями крестьян, землями, сенокосами, выгоном, пастбищами, лесами и вообще со всем тем, что составляет доход сего именію и каким я владела, а теперь в вотчинное владеніе родному брату моему Эразму Забельскому со всею движимостью, как со всеми лесами и скотами рогатыми и нерогатыми, домашними снарядами, мебелью, серебром, ..., драгоценными камнями, повозками, упражью и вообще со всею движимостью, которую можно оценить в 1000 р. с.

2. Возлагаю обязанностью на того ж брата моего Эразма Забельскаго из именія уплатить 1500 р. с. племянницам моим происходящим от Магдалины из Забельских Стржешевской Людвике Суминской и ... Поплавской, ур. Стржешевской 10000 злотых или 1500 руб., племяннику Осипе и племяннице Анне Забельским, оставшимся детьми по Осипе Забельским и также количество, т.е. 1500 р. с. Людвике Носовской, а также назначаю ей последней весь мой гардероб и белье.

3. Бедным крестьянам им. Студзиводы брат Эразм Забельский сделает назначеніе из рогатаго скота. Наконец объявляю, что долгов никаких не имею.

Студзиводы 23 іюня 1848 г.

Людвика Детрих

Лично прошенный от Людвики Дитрих во свидетели к настоящему духовному завещанію… Колежскій Советник Осип Ярошевич, тоже свидетелями подписались колежскій секретарь Августин Шпицбарт, Петр Кобылинскій.

Губернскій Секретарь Осип Леонов сын Тваровскій.

Домашнее духовное завещаніе помещика Эразма Забельскаго (*перевод з польскаго*)

Во имя Отца, Сына и Св. Духа. Аминь.

Я, Эразм Игнатьев сын Забельский, зная, что каждый человек смертный, пока мне физическія и нравственныя служат силы, пользуясь благами закона дозволяющими распоряжаться добровольно своею собственностью, делаю последней волею моей распоряженіе, имущество мое составляется:

а) с фольварка Піалово с деревню тогоже названія в Царстве Польском в Варшавской губ., в Пултуском уезде расположенное, за собственныя мое заработанныя деньги от Капитана войск Польских Пуцятыцкаго пріобретеннаго, в законном моем владеніи … сегодня по моему соображенію 15000 р. сер. стоющаго; д. Инвентаря хозяйственных запасов и снарядов, там же находящаяся которое оценяю в 4000 зл. (600 р.).

в) из фольварка Студзиводы с дер. тогож названія в Російской Имперіи Гродненской губ. Бельскаго уезда состоящаго, а мне завещаніем сестры моей светлой памяти Людвики дочери после Игнатія Забельскаго, вдове после Якова Дитриха 3 іюля 1848 г. записаннаго, в законном моем владеніи состоящаго сегодня по моем соображенію 15000 р.с. стоющаго, и

г.) рогатаго и нерогатаго скота, а также всяких припасов и снарядов хозяйственных, как то: мебели, столоваго серебра и др. предметов, там же находящихся, которое оценяю 4000 зл. польск. (600 р.).

В супружеском союзе с Іозефой из Ольшевских имею 2 сыновей: Александра и Чеслава, которых одинаково желаю видеть их счастливыми и для оного целое мое имущество сказанным моим детям назначаю в собственность и записываю следующим образом: старшему сыну Александру даю, дарю вышеупомянутый фольварк Піаново с принадлежностями – с дер. того ж названія и всякими там находящимися запасами и инвентарями, кроме 6 коров, который суть собственность жены моей, при том на обязанность его Александра вкладываю жене моей, а матери его Іозефе Забельской, до дня ея смерти уплачивать на ея содержаніе по 2000 зл. польск. под квитанцію, равно уплатить начальнику Бельскаго костела для постройки на кладбище часовни 100 р. сер., слугам моим Матеушу Гавину 20 р., Катерине Рожанской 15 р., а детям Николаю и Розаліи Релицкий 15 р.

Младшему же моему сыну, т. е. Чеславу, отдаю и записываю в вечную собственность фольварк Студзиводы в Бельском уезде с дер. того ж названія и всякими в том фольварке находящимися снарядами, мебелью, запасами и серебром и на обязанность его вкладываю содержать при себе свою мать, а мою же жену Іозефу Забельскую и на ея выгоды желаю до дня ея смерти платить по 2000 злот. польск., равно уплотить Начальнику бельскаго костела для постройки на кладбище часовни 100 р. сер. Также служащим моим: извозчику Василію Василюку 20 р. и кухарке Анне Гловацкой 15 р. при том прощаясь с женою своею и благо сыновей моих, прошу о ежегодное молебствіе за мою душу.

Наконец экзекутором этого завещанія назначаю г. Карла Завистовскаго Секретаря Бельскаго Уезднаго Суда, котораго также прошу быть попечителем сына моего Чеслава, если бы он для слабости здоровья не мог сам .. по делам законным.

Августа 20 дня 1858 г.

Эразм Забельский

При составленіи сего завещанія, согласно воли г. Забельскаго свидетелем был ксендз Антон Акнинский.

Najstarsza ulica w Studziwodach

Gdy w 1514 r. Iwan Siehieniewicz otrzymał od Zygmunta I potwierdzenie nadania „żereba zemli studiwodskoj”, mogły już istnieć pierwsze zabudowania przy obecnej ulicy Wiejskiej. Było to zapewne w wysokiej jej części, położonej bliżej Mielnickiego Hostincia. Tu znajduje się uroczysko Hospodisko (Hospodiski), czyli duży dział ziemi między obecną ulicą Wiejską, Grabniak, Dubiażyńską, Myśliwską i Studziwodzką. To ziemia Hospodina, czyli właściciela dóbr studziwodzkich Iwana Siehieniewicza i jego następców.

Hospodisko przecina dolina, nazywana Hajem, która przechodzi przez teren założenia dworskiego, tworząc tam staw, obecnie porośnięty olchami. Dalej strumyk Haj wpada do Białej. Na skraju tej doliny, głównie na terenie dawnej posiadłości ogrodnika Józefa Tarasiuka (potem Kłopotowskich) z ziemi wybijały źródła z zimną wodą. Jak wspominają starsi ludzie, ta zimna – studiona woda, smakowała wyśmienicie.

Na Hospodisku, wzdłuż Haju działy się w historii różne rzeczy. Mogły znajdować się tu jakieś zabudowania, o czym świadczą odłamki cegieł, znajdowane na dawnych, użytkowanych polach. Trafia się też ceramika oraz przedmioty metalowe, w tym monety z XVI-XIX w.

Na wschodzie ulica Wiejska kończy się brodem na rzece Białej. Jadąc dalej, po przejechaniu linii kolejowej Bielsk-Brześć i drogi

Drużyna piłkarska ze Studziwód (z prawej) przy dawnych Tureckich (Szwedzkich) Mohiłkach, 1950 r.

brzeskiej (kleszczelowskiej), można było dotrzeć do wsi Parcewo. Już w XVI w. droga ta mogła być aktywnie użytkowana przez podróżnych, podążających z kierunku Mielnika, Drohiczyna i Brześcia. Tędy można było przeprawić się z Mielnickiego Hostincia na Hołowiesk czy też dotrzeć do Hołodów, gdzie znajdował się folwark wójta bielskiego. W 1533 r. wykupił go od miasta Fied'ka Iwanowicz Siehieniewicz. Drogę ze Studziwód do Parcewa i dalej do Hołodów, widzimy na pruskiej mapie z 1803 r. Przez Parcewo prowadziła też najkrótsza droga ze Studziwód do Orli.

Ale powróćmy do wysokiej części ulicy Wiejskiej i jej przedłużenia – ul. Grabniak. Wysokość bezwzględna najwyższego jej punktu wynosi 147 m n.p.m. Podobną wysokość posiada wzgórze na posesji Jakubiuków, czyli zachowany fragment Tureckich (Szwedzkich) Mohiłok. Różnica poziomów tych miejsc i doliny rzeki Białej wynosi więc ok. 10 metrów. Niedaleko stąd na plac Leona Jakubiuka. W czasie prac ziemnych, pod kilkunastocentymetrową warstwą ziemi natrafiono na pozostałości bruku kamiennego i przepaloną ziemię. Prace archeologiczne mogłyby zweryfikować przypuszczenie istnienia tu wczesnośredniowiecznego osadnictwa.

Natomiast na Tureckich Mohiłkach, gdy funkcjonowała tu żwirownia, znajdowano kości ludzkie i, ponoć, białą broń, m.in. szablę. Może mamy do czynienia z cmentarzem, związanym z jakąś bitwą, która rozegrała się na polach Hospodiska. Prawdopodobne, że rozegrała się ona w czasach wojen z połowy XVII wieku.

Niewątpliwie, już wówczas ulica Wiejska była zabudowana, dzieląc się na dwie części – zachodnią i wschodnią. Między nimi był niezabudowany, szeroki Wypust. Była to też zapewne granica między dwoma właścicielami. Podział Studziwód na dwie części sięga najwidoczniej jeszcze czasów Siehieniewiczów. Już w 1514 r. Iwan dzielił swe dobra z bratem Waśką. W 1565 r., obok Wasila Iwanowicza Siehieniewicza w Studziwodach występuje także Jakim syn Laurenta. Nie jest wykluczone, że w tym czasie powstały tu dwa dwory-folwarki. Pierwszy, na Hospodisku, obsługiwał zachodnią część dóbr, aż po boćkowski gościniec. Drugi zaś rozbudowywał się przy Haju, niedaleko wschodniej części wsi. Obecna ulica Łąkowa stanowiła połączenie dworu z ulicą Wiejską.

Pierwsza informacja o liczbie domów na ulicy Wiejskiej pochodzi z 1774 r. Z wizytacji parafii Preczystieńskiej dowiadujemy się o 14 domach i 59 parafianach ją zamieszkujących. W inwentarzu tejże parafii z 1843 r. odnotowanych jest 79 parafian. Widzimy więc, że przyrost liczby był niewielki. Mógł to być skutek wojen lub epidemii cholery, która zdziesiątkowała ludność powiatu bielskiego w 1831 r.

Wyliczmy wszystkich mieszkańców ulicy Wiejskiej w 1843 r. To są w większości przodkowie obecnych, rodowitych mieszkańców Studziwód:

1. Jakim Pietruczuk s. Jakima (ur. 1815), żona Eudokia c. Symeona (ur. 1820)
2. Symeon Sacharewicz s. Kondrata (ur. 1790), ż. Paraskiewa c. Pawła (1800), dzieci: Andrzej (1819), jego żona Barbara c. Emiliana (1818); Jan s. Symeona (1825)
3. Michał s. Symeona Sacharewicz (1822), żona Dominika c. Jakuba (1822)
4. Agata c. Stefana Sacharewicz (1811); dzieci: Onufry s. Adama (1837), Paraskiewa (1842)
5. Julianna c. Teodora Grajewska (1811), Marta c. Jakuba Grajewska (1840)
6. Stefan s. Grzegorza Sacharewicz (1822) oraz rodzeństwo: Marta (1819), Pelagia (1827), Barbara (1832)
7. Mikołaj s. Bazylego Gulewicz (1782), żona Tatiana c. Jakuba (1786)

8. Adam s. Jana Głowacki (1794), żona Helena c. Mikołaja (1800), dzieci: Michał (1826), Anna (1819), Tatiana (1823), Marta (1831), Pelagia (1837)
9. Jan Głowacki (1772)
10. Zachariasz s. Jakuba Gulewicz (1806), żona Anastazja c. Pawła (1800), dzieci: Jan (1836), Jakon (1825), Jakim (1840), Filip (1842), Eudokia (1831), Eufimia (1834).
11. Wasil s. Iwana Pietruczuk (1802), żona Magdalena c. Stefana (1807), dzieci: Leon (1824), Piotr (1834), Ksenia (1831), Maria (1842)
12. Iwan s. Jakuba Grajewski (1794), żona Katarzyna c. Jakima (1818)
13. Michał s. Jakuba Grajewski (1812)
14. Maria c. Kiryła Ostaszewska (1830)
15. Iwan s. Michała Kiryluk (1784)
16. Jakim s. Iwana Kiryluk (1811), żona Marta (1813), dzieci: Iwan (1834), Roman (1836), Leon (1841)
17. Anna c. Pawła Panasiuk (1802)
18. Stefania c. Mateusza Grajewska (1832), Anastazja c. Mateusza Grajewska (1837)
19. Maria c. Laurenta Mironiuk (1791), Kornił s. Symeona Mironiuk (1813), żona Agata c. Józefa (1817); Anna c. Symeona Mironiuk (1827)
20. Jakim s. Iwana Pietruczuk (1795), dzieci: Katarzyna (1817), Anna (1830), Barbara (1832), Julia (1837)
21. Tekla c. Wasila Jakubowska (1805)
22. Anastazja c. Iwana Ostaszewska (1815), dzieci: Wasil s. Andrzeja (1841), Symeon s. Andrzeja (1842), Justyna (1845)
23. Eudokia c. Grzegorza Kostiuczycha (1796), dzieci: Maria (1814), Anna (1819), Anastazja (1822)
24. Agata c. Ignacego Gulewicz (1782), córka Agata c. Józefa (1807), syn Moisiej (1842)
25. Franciszek s. Józefa Gulewicz (1812), żona Katarzyna c. Szymona (1822), córka Anna (1842)
26. Łukasz s. Michała Kiryluk (1786)
27. Pelagia c. Iwana Ludwiczuk (1802)
28. Józef s. Teodora Pacewicz (1782), synowie: Adam (1831), Emilian (1841)

Kolejne, zachowane inwentarze mieszkańców Studziwód pochodzą z lat: 1846, 1847, 1850, 1862, 1891. Ten ostatni publikowaliśmy w całości na łamach B.H. w nr 32-33 z 2006 r.

Niektóre nazwiska w spisie z 1843 r. występują w innej formie, niżeli potem zapisywane. Tak oto Pietruczukowie to przodkowie Panasiuków, a Sacharewicze – po części Kondratiuków. Odnotowany w punkcie czwartym Onufry Sacharewicz to ojciec Pawła Kondratiuka, z którego przyszli na świat bracia Mikołaj, Jakub i Afanazy - budowniczowie obecnego domu-muzeum w Studziwodach. Jednakże część odnotowanych w spisie Sacharewiczów, zachowała do dziś to nazwisko jako urzędowe (w samych Studziwodach nazwisko już nie występuje; natomiast w Orli mieszka Sławomir Sacharewicz, którego przodkiem jest Stefan Sacharewicz ze Studziwód; w spisie z 1843 r. punkt 6).

Kim dla obecnych studziwodzkich Kondratiuków jest Kondrat Sacharewicz (ur. ok. 1750 r.), ojciec Symeona Sacharewicza. Chociaż w dokumentach cerkiewnych z XIX w. nie spotykamy w ogóle Kondratiuków, w aktach urzędowych z tego czasu nazwisko Sacharewicz figuruje wymiennie z Kondratiukami (patrz: spis członków Towarzystwa Studziwodzkiego z 1899 r. w artykule o majątku). Również obecny ród Kondratów, występuje tam pod formą Kondratiuk vel Sacharewicz. Można więc sądzić, że wszyscy Sacharewicze – Kondratiukowie i Kondratowie to jedna rodzina.

Czy wspomniany Kondrat dał im nazwisko? Zastanawiający jest fakt, że jego wnukiem był Jan (ur. w 1825 r.), a takie imię nosił ojciec Antoniego Kondrata (Kondratiuka-Sacharewicza).

Nosiciele, odnotowanego w inwentarzu nazwiska Pietruczuk, w okresie międzywojennym będą występować już pod mianem Panasiuków. Wasil Pietruczuk (z punktu 11) to przodek wszystkich, obecnie mieszkających w Studziwodach Panasiuków. Takie same formy jak obecnie miały nazwiska: Kiryluk, Ostaszewski, Głowacki, Gulewicz i Grajewski. Aczkolwiek ci ostatni posiadali i drugi nazwiska, rzadko zapisywane: Gulewicz – Demiańczuk, Grajewski – Cesiuk). Interesujące, że przez cały XIX w. Grajewscy byli wyznawcami prawosławia. W okresie międzywojennym wszyscy Grajewscy są już rzymskimi katolikami; to zapewne efekt małżeństw mieszanych.

Fragment inwentarza mieszkańców wsi Studziwody z 1849 r.; spisy parafian cerkwi Preczystieńskiej w Bielsku

Pięć nazwisk, odnotowanych w spisie z 1843 r. nie występuje w 1891 r. – Mironiuk, Ludwiczuk, Pacewicz, Kostiuczycha i Jakubowska. Nie pierwsze to nazwiska, które przestały funkcjonować na przestrzeni wieków. W księdze metrykalnej cerkwi Św. Trójcy w Bielsku z lat 1719-1794 [w zbiorach archiwum parafii św. Michała w Bielsku Podlaskim] odnotowano kilkakrotnie Juszkiewiczów ze Studziwód. Oto treść trzech zapisów metrykalnych:

Z Studzywod

Roku [1727] mca hrudnia 21 okrzciłem dziecię na imię Kondrata z oyca rodzimego Woitka Juszkiewicza z matky rodzimey Ustyny Hreczanki, kum Jasko Hreczka, kuma Ulena Oniszczanka. K S. Sieckiewicz P.C. Sobornej

Ze wsy Studziwod

W roku 1729 augusta dnia 39 okrzciłem dziecie na imie Marianna z oyca rodzonego Wuitka Juszkiewicza z matky rodzimey Ustyny Hreczanki, kum Gregori Kuskiewicz, kuma Edoxyia Stefanowa Miniewiczowa, K.O.S. Sieckiewicz.

Ze wsi Studziwod

W roku 1729 w februara dnia 15 okrzciłem dziecię na ymię Harasym z oyca rodzonego Hryhory Juskiewicz z Matky rodzoney Ahafie Alexandrowna, kum Iwan Olexa, kuma Anna Wawrynowa, K.o.S.S.B.C. So.

Trudno na razie ustalić, czy Wojtek i Hryhory Juszkiewiczowie są przodkami obecnych mieszkańców ulicy Wiejskiej.

Południowa strona zachodniej części ul. Wiejskiej

Teraz powróćmy do zabudowy i mieszkańców zachodniej części ulicy Wiejskiej.

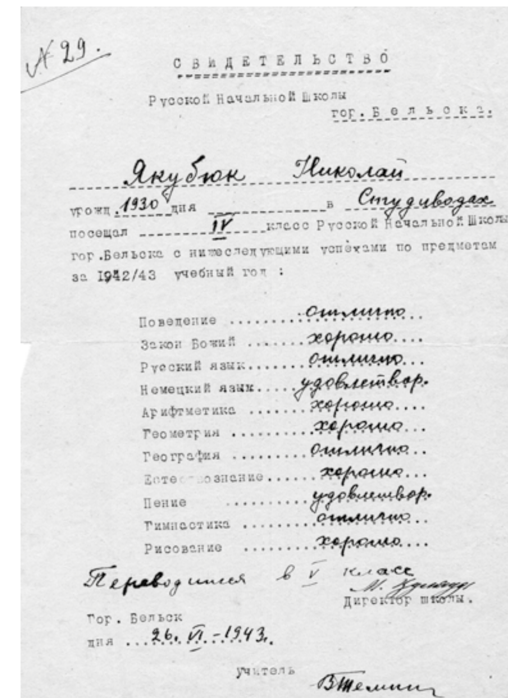

Zachodnia strona ulicy Wiejskiej, 1992 r.; od lewej Piotr Jakubiuk i jego trójrodne siostry: Ewa i Mirka Wyszyńskie

Wesele Leona Jakubiuka, 1957 r.; od lewej: NN, Jan Artemiuk, NN, Leon Jakubiuk, Michał Panasiuk, Mikołaj Panasiuk, Mikołaj Jakubiuk

ГІСТОРЫЯ

№ 29.

СВИДЕТЕЛЬСТВО

Русской Начальной Школы
гор. Бельска.

Якубюк Николай

урожд. 1930 дня ________ в Студиводах

посещал ____ IV ____ класс Русской Начальной Школы гор. Бельска с нижеследующими успехами по предметам за 1942/43 учебный год :

Поведение .... отлично...
Закон Божий .... хорошо....
Русский язык........ отлично...
Немецкий язык........ удовлетвор.
Арифметика .... хорошо....
Геометрия .... хорошо...
География .... отлично...
Естествознание........ хорошо...
Пение .... удовлетвор.
Гимнастика .... отлично...
Рисование .... хорошо...

Переводится в V класс

М. [подпись]
Директор школы.

Гор. Бельск
дня ...26. VI. -1943.

учитель
[подпись]

Świadectwo Mikołaja Jakubiuka z Rosyjskiej Szkoły Początkowej w Bielsku, 1943 r.

БЕЛАРУСКАЯ ПАЧАТКАВАЯ ШКОЛА

У БЕЛЬСКУ ПАДЛЯСКІМ

=====ооо000ооо=====

ПАХВАЛЬНАЯ ГРАМАТА.

КІРАЎНІЦТВА БЕЛАРУСКАЙ ПАЧАТКАВАЙ ШКОЛЫ У БЕЛЬСКУ ПАДЛЯСКІМ АЗНАЁМІЎШЫСЯ З ГАДАВЫМІ ВЫНІКАМІ ПАСПЯХОВАСЦІ І ПАВОДЗІНАМІ ЗА 1944/45 НАВУЧАЛЬНЫ ГОД, ВЫРАЖАЕ ВУЧ VI КЛАСА Якубюку Мікалаю

ПАХВАЛУ ЗА ВЫДАТНУЮ ПАСПЯХОВАСЦЬ І ВЫДАТНЫЯ ПАВОДЗІНЫ.

БЕЛЬСК, ДНЯ 30 ЧЭРВЕНЯ 1945г.

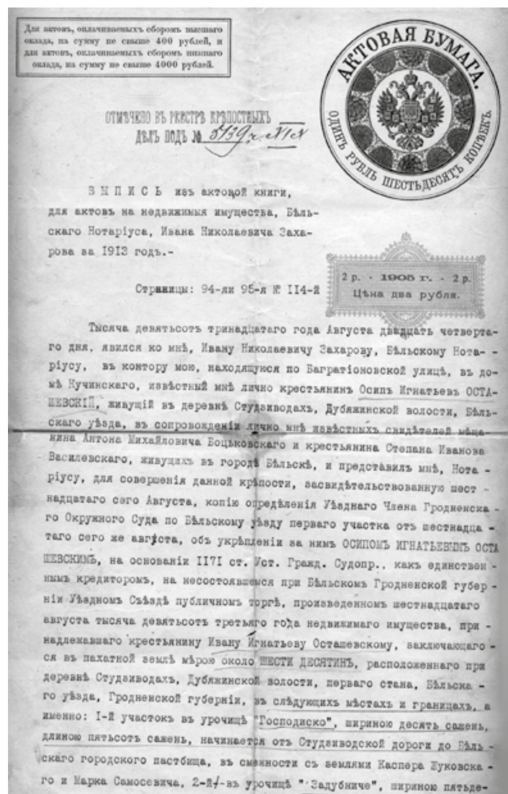
Ермакові Людмила [подпіс] Ермакові Люд[міла]

КЛАСНЫ КІРАЎНІК: КІРАЎНІК ШКОЛЫ:

List pochwalny Mikołaja Jakubiuka z Białoruskiej Szkoły Podstawowej nr 2 w Bielsku, 1945 r.

Na początku jej strona południowa, gdzie zabudowa istniała co najmniej od XVII wieku. Na mapie pruskiej z 1803 r. widzimy tu zaledwie cztery zabudowane posesje. Należały one do Gulewiczów, Pietruczuków-Panasiuków, Sacharewiczów oraz Ostaszewskich. Zapewne potem pojawili się tu Kirylukowie, których gniazdo rodowe znajdowało się przy drodze do dworu, czyli obecnym zbiegu ulicy Wiejskiej i Łąkowej.

Przed wyjazdem w bieżeństwo w 1915 r. opisywaną część ulicy Wiejskiej, idąc od wschodu, zamieszkiwali: Benedykt Kiryluk s. Romana, Zachariasz (Sachar) Kiryluk syn Romana, Jakim Gulewicz s. Jakima, Ignacy Onacewicz s. Daniela, Jakub Panasiuk s. Jakima, Łukasz Sacharewicz s. Iwana, Andrzej Sacharewicz s. Antoniego oraz Józef Ostaszewski s. Ignacego. Dalej była ziemia Zachariasza Jakubiuka z Bielska, który w 1896 r. zakupił tu 0,75 dziesięciny dawnej dworskiej ziemi. Grunt ten podarował synowi Romanowi, który postawił tu dom, w którym przebywał w okresie letnim. Sam pracował na kolei w Kielcach jako główny konduktor Kielecko-Petersburskiej Kolei Żelaznej. Mikołaj Jakubiuk, wnuk Romana, opowiadał: „Mój dziadek podzielił ten kawałek gruntu między swoje dzieci. Córka Zinaida swoją część sprzedała; tu powstał tartak. Zaś syn Włodzimierz, mój ojciec na swojej ziemi postawił dom. Wkrótce po ożenku z Katarzyną Kiryluk dołączył do swego półhektarowego pola 2 ha wniesione w posagu przez żonę. Po śmierci mego ojca całość gruntu przeszła na synów – Leona, Andrzeja i na mnie. Przy ulicy Wiejskiej wszyscy wybudowaliśmy sobie domy. Teraz na oddzielnych siedliskach mieszkają: Mikołaj, za nim Eugeniusz, syn Andrzeja i Leon. Na posesji Andrzeja stoi

Для актовъ, оплачиваемыхъ сборомъ высшаго оклада, на сумму не свыше 400 рублей, и для актовъ, оплачиваемыхъ сборомъ низшаго оклада, на сумму не свыше 4000 рублей.

АКТОВАЯ БУМАГА. ОДИНЪ РУБЛЬ ШЕСТЬДЕСЯТЪ КОПѢЕКЪ

ОТМѢЧЕНО ВЪ РЕЕСТРѢ КРѢПОСТНЫХЪ ДѢЛЪ ПОДЪ № 5139

ВЫПИСЬ изъ актовой книги, для актовъ на недвижимыя имущества, Бѣльскаго Нотаріуса, Ивана Николаевича Захарова за 1913 годъ.-

Страницы: 94-ая 95-я № 114-й

2 р. - 1905 г. - 2 р. Цѣна два рубля.

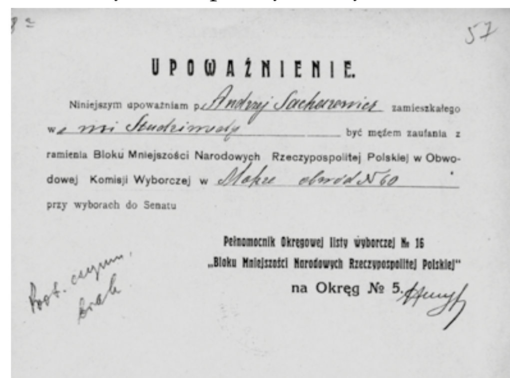
Тысяча девятьсотъ тринадцатаго года Августа двадцать четвертаго дня, явился ко мнѣ, Ивану Николаевичу Захарову, Бѣльскому Нотаріусу, въ контору мою, находящуюся по Багратіоновской улицѣ, въ домѣ Кучинскаго, извѣстный мнѣ лично крестьянинъ Осипъ Игнатьевъ ОСТАШЕВСКІЙ, живущій въ деревнѣ Студзиводахъ, Дубяжинской волости, Бѣльскаго уѣзда, въ сопровожденіи лично мнѣ извѣстныхъ свидѣтелей мѣщанина Антона Михайловича Боцьковскаго и крестьянина Степана Иванова Василевскаго, живущихъ въ городѣ Бѣльскѣ, и представилъ мнѣ, Нотаріусу, для совершенія данной крѣпости, засвидѣтельствованную шестнадцатаго сего Августа, копію опредѣленія Уѣзднаго Члена Гродненскаго Окружного Суда по Бѣльскому уѣзду перваго участка отъ шестнадцатаго сего же августа, объ укрѣпленіи за нимъ ОСИПОМЪ ИГНАТЬЕВЫМЪ ОСТАШЕВСКИМЪ, на основаніи 1171 ст. Уст. Гражд. Судопр., какъ единственнымъ кредиторомъ, на несостоявшемся при Бѣльскомъ Гродненской губерніи Уѣздномъ Съѣздѣ публичномъ торгѣ, произведенномъ шестнадцатаго августа тысяча девятьсотъ третьяго года недвижимаго имущества, принадлежавшаго крестьянину Ивану Игнатьеву Осташевскому, заключающагося въ пахатной землѣ мѣрою около ШЕСТИ ДЕСЯТИНЪ, расположеннаго при деревнѣ Студзиводахъ, Дубяжинской волости, перваго стана, Бѣльскаго уѣзда, Гродненской губерніи, въ слѣдующихъ мѣстахъ и границахъ, а именно: 1-й участокъ въ урочищѣ "Господиско", шириною десять саженъ, длиною пятьсотъ саженъ, начинается отъ Студзиводской дороги до Бѣльскаго городского пастбища, въ смежности съ землями Каспера Жуковскаго и Марка Самосевича, 2-й - въ урочищѣ "Задубниче", шириною пятьде-

Akt notarialny z 1913 r., dotyczący nabycia praw własności przez Józefa Ostaszewskiego do 6 dziesięcin ziemi w uroczysku Hospodisko, Zadubnicze i Stienka

jeszcze mały drewniany domek postawiony zaraz po bieżeństwie w 1921 r., z jedną izbą i kuchnią, gdzie niegdyś mieszkał Włodzimierz z całą rodziną."

Na wschód od gruntów Romana Jakubiuka, w okresie międzywojennym były dwa place z trzema domami „uczastkowych", zasiedziałych studziwodzkich gospodarzy – Antoniego, Jana i Józefa Ostaszewskich. Ich ojcem był Ignacy Ostaszewski, stąd nazywano ich Ihnaciukami. Była to zamożna rodzina, parafianie kościoła rzymskokatolickiego w Bielsku. Spis majątku Józefa Ostaszewskiego z 1915 r. wykazał, że posiadał on m.in. 11,5 dziesięciny ziemi, kryty dachówką dom z dość bogatym wyposażeniem, dwa konie, trzy krowy i osiem uli. Józef miał syna Józefa, a ten z kolei kilka córek. Franciszka (Frania) i Adela Ostaszewskie mieszkały w niewykończonym przez ojca domu, prowadząc gospodarstwo rolne; odeszły ku wieczności ok. 1990 r. Obecnie tylko ćwiartka dawnego placu Ostaszewskich jest własnością rodu (Władysław Ostaszewski). Plac po Adeli, Frani i Antku „Zdreku" jest własnością Stanisława Niewińskiego i Andrzeja Sacharczuka.

Sąsiadująca od wschodu z dawnym placem Ostaszewskich posesja, w okresie międzywojennym należała do Andrzeja Sacharewicza, który miał przydomek Wnuczko (był bezdzietny, wziął na wychowanie syna swej siostry). Obecnie ta posesja należy do Osmólskich. Andrzej Sacharewicz należał do ludzi aktywnych społecznie. W wyborach do parlamentu w 1922 r. był, z ramienia Bloku Mniejszości Narodowych RP, mężem zaufania w Obwodowej Komisji Wyborczej w Mokrym. Na tym „uczastkowym" placu znajdował się również drugi dom, należący do Łukasza Sacharewicza s. Jana, którego nazywano Łukasz Horbaty. Po nim plac odziedziczyli synowie: Afanazy oraz Mikołaj, zwani po ojcu bratami Łukaszonkami lub Łukaszyszynymi. Afanazy Sacharewicz ożenił się z Oksenią Kiryluk, córką Sachara. Zbudował drewniany dom z pięknymi, snycerskimi zdo-

57

UPOWAŻNIENIE.

Niniejszym upoważniam p. Andrzej Sacharewicz zamieszkałego we wsi Studziwody być mężem zaufania z ramienia Bloku Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej w Obwodowej Komisji Wyborczej w Mokre obwód № 60 przy wyborach do Senatu

Pełnomocnik Okręgowej listy wyborczej № 16 „Bloku Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej" na Okręg № 5.

Dokument z 1922 r. świadczy o zaangażowaniu Andrzeja Sacharewicza w kampanię wyborczą Białorusinów do parlamentu

Oksenia Sacharewicz, córka Sachara Kiryluka, 1992 r.

bieniami, który zachował się do dziś, niestety, w zmienionej formie.

Kolejna posesja należała do Jakuba Panasiuka s. Jakima, którego żona Tatiana pochodziła z rodu Walaszkiewiczów. Mieli oni córkę Natalię i Pelagię oraz synów: Andrzeja i Dymitra, którzy, jako pierwsi ze Studziwód, w okresie międzywojennym uczyli się w Gimnazjum im. T. Kościuszki w Bielsku Podlaskim. Andrzej Panasiuk, którego nazywano Jasny Pan lub Panasiuczok, zakupił w Studziwodach posesję Józefa Tarasiuka, zwanego Ogrodnikiem. Andrzej Panasiuk ożenił się z bielszczanką z ul. Dubicze Zofią Bielecką - Sonią, długoletnią nauczycielką liceum białoruskiego w Bielsku. Po sprzedaży kilkuhektarowej działki przez ich potomków, powstało tu osiedle kilkunastu domów przy ul. Studziwodzkiej. Dawny dom Panasiuków wraz zabudowaniami gospodarczymi są obecnie własnością Edmunda Dobrogowskiego, postępowego rolnika.

Od lewej: Pelagia Panasiuk, Zinaida Jakubiuk, Natalia Panasiuk, 1935 r.

Na rodowym placu Jakuba Panasiuka pozostała córka Natalia, która w 1940 r. wyszła za mąż za radzieckiego oficera Sobolewa. Do dziś zachował się dom, wzniesiony w 1927 r. przez Jakuba Panasiuka, należący do syna Natalii Panasiuk-Sobolew. Snycerskie ozdoby w domu wykonał majster z Kotłów. Brat Natalii – Dymitr Panasiuk w 1940 r. trafił dobrowolnie w głąb Związku Radzieckiego. W czasie wojny zaciągnął się do I Armii LWP gen. Berlinga, z którą przeszedł cały szlak bojowy do Berlina. Po wojnie był w czynnej służbie wojskowej, dochodząc do stopnia pułkownika. Około 1975 r. zbudował dom na rodowej ziemi na Zadnich Rezkach (obecnie ulica Myśliwska), który obecnie jest własnością jego córki. Siostra Dymitra Panasiuka – Pelagia, była żoną również wojskowego – sierżanta Pawła Panasiuka, z rodu Liwoniuków.

Pogrzeb Siergieja Żukowskiego w cerkwi Preczystieńskiej, z lewej o. Anatol Kiryk; 1950 r.

Pogrzeb córki Benedykta Kiryluka, 1935 r.; od lewej m.in.: Jan Kondrat, Natalia Panasiuk, Anna Kiryluk, Eugenia Panasiuk z d. Kiryluk, Kola Kiryluk, Melania i Benedykt Kirylukowie, Dymitr Panasiuk (pułkownik), Pelagia Panasiuk, Włodzimierz Gulewicz, Niutka i Ninka Kiryluk (córki Dymitra)

Za posesją Panasiuków znajdował się dom szewca Ignacego Onacewicza, pochodzącego z Bielska. Jego żonę Agatę nazywano Szewczychą. Kiedy suszyła żyto w piecu doszło do pożaru; Agata udusiła się dymem. Obecnie właścicielami placu są Puchalscy. Kolejny, wąski plac zajmowała rodzina Fadieja (Tadeusza) i Olgi Żukowskich. Fadiej pochodził z Pilik, a Olga była siostrą Jakima Gulewicza. Ich plac był wydzielony z uczastkowego placu Gulewiczów. Córką Fadieja i Olgi Żukowskich była Lidia, która wyszła za mąż za Szymona (Siomkę) Demianiuka; z mężem prowadziła zakład walonkarski i gręplarnię przy ul. Studziwodzkiej.

Kolejny plac zamieszkiwała rodzina Jakima Gulewicza s. Jakima. Był to zamożny gospodarz, w 1915 r. posiadający dwa konie, cztery krowy, dwie stodoły, trzy chlewy, spichrz oraz 14 ha gruntów. Jego siostrą była Sacharycha (żona sąsiada Sachara Kiryluka; zmarła ok. 1957 r.), a także Ksenia, żona Józefa Panasiuka oraz matka Płatonichi (żony Płatona Stepaniuka).

Za posesją Jakima Gulewicza był plac Zachariasza (Sachara) Kiryluka, dalej zaś plac jego brata Benedykta (Banadyka), synów Romana. Byli oni postawnymi mężczyznami. Banadyk przed 1915 r. pełnił rolę sędziego w gminie Dubiażyn. Jego żoną była Melania, córka Leona Grabowskiego. Mieli trójkę dzieci: Jefima (Juchima), Mikołaja i Niutkę (Annę). Siostra Sachara i Banadyka – Dominika, wyszła za mąż za Iwana Panasiuka. Sachar Kiryluk miał syna Dymitra, którego córki: Niutka i Ninka wyszły w 1945 r. za mąż za obywateli radzieckich i wyjechały do ZSRR. Niebawem za córkami wyjechał ojciec Dymitr. Na miejscu pozostały jego dwie siostry: Oksenia (żona Fanasa Sacharewicza) oraz Ustynka (wyszła za mąż za Michała Koryckiego, szewca z Bielska).

Północna strona zachodniej części ulicy Wiejskiej

Teraz przenieśmy się na północną stronę zachodniej części ulicy Wiejskiej. Jak widzimy na mapie z 1803 r. oraz planie Studziwód z 1896 r., nie ma tu jeszcze żadnych zabudowań. Pierwszy dom w tym rejonie zbudował Leon Kiryluk, ojciec Szymona (Semiyena) i Grzegorza (Hryszy) – obecnie posesja nr 7. Następny dom zbudował Ignacy Grabowski, ojciec m.in. Staśka „Czornoho" i Juozika „Kopyrki" – obecna posesja nr 3. Od ojca oddzielił się (chyba po ożenku) Juozik „Kopyrka", budując ok. 1930 r. dom na obecnej ul. Wiejskiej nr 5. Dom ten, bez specjalnych zmian, zachował się do dziś. Według relacji, był przeniesiony tu z Pilik. Posiada okiennice i narożne zdobienia.

Następny, czyli czwarty z kolei dom, zbudował Stasiek Grajewski „Bieyły", który oddzielił się od rodzinnego gniazda Grajewskich (dom na roku ul. Wiejskiej i Łąkowej). Obecnie właścicielami tej posesji są Halina i Sławomir Kuczyńscy, którzy prowadzą zakład stolarski. Halina jest córką Hryszy i wnuczką Harasima Kiryluka.

Piąty z kolei dom zbudował, a raczej przeniósł, w 1942 r. Juchim Kiryluk, ludowy skrzypek, humorysta i opowiadacz historii. Dom ten pierwotnie był zbudowany w 1938 r. na gruntach jego ojca Banadyka (uroczysko Puwłoczki I), przy granicy z gruntami miejskimi. Dom Juchima przeniesiono na plac zakupiony od niejakiego Oniśki z Pilik; stanowi obecnie posesję nr 9. Następna w kolejności została zabudowana posesja nr 17, należąca do rodziny Kłopotowskich. Istniejący obecnie dom zbudował po ostatniej wojnie Konstanty Kłopotowski, ojciec Iraidy (zmarła w 2009 r.). Pochodził z Orli i był w okresie międzywojennym urzędnikiem kolejowym. Służył m.in. w Trypuciach k. Łap i Grodnie. Do domu w Studziwodach wprowadził się

Antonina Jakimowna Gulewicz z sąsiadką Justyną Sacharową Kiryluk, 1930 r.

Antonina Jakimowna Gulewicz z sąsiadką Żenią Siemienowną Kiryluk, 1930 r.

ГІСТОРЫЯ

Jan i Maria Kirylukowie z przyjaciółmi, 1948 r. Jan Kiryluk (Wańka Semenow) był doskonałym stolarzem, twórcą drzwi, okien, mebli i ram do ikon

Koledzy ze Studziwód, 1951 r.; od lewej: Tosiek Kondrat, Andrzej Jakubiuk, Sierożka Sidorski, Franek Grajewski, Wacek Grajewski, Mikołaj Jakubiuk; siedzą: Lena Panasiuk, Irka Kłopotowska, Lońka Jakubiuk

z rodziną na początku 1951 r. Leon Grajewski urodził się tu w 1950 r.

W roku 1955 lub 1956 matka Iraidy Kłopotowskiej – Anastazja (Staraja Kłopotuowśka), „ściągnęła" swoją córkę Walę (Erfort) z rodziną ze Starych Juch k. Ełku. Tak powstała posesja nr 11. Jako ostatni, w końcu lat pięćdziesiątych, zbudowano dom na obecnej posesji nr 13, należący do rodziny Siniakowiczów. Posesja nr 15, niezabudowana, stanowiła własność Jana Kiryluka (Wańki Semenowoho).

Południowa strona wschodniej części ulicy Wiejskiej

Teraz powróćmy znowu na południową stronę ul. Wiejskiej. Na wschód od placu Banadyka Kiryluka (obecnie rodziny Zarębów) rozciągał się niezabudowany Wypust, gdzie po roboczym dniu pasano konie. Tu znajdował się drewniany krzyż prawosławny; w latach 1932-1937 wystawiono przy nim dwa krzyże cementowe. Pierwszy ufundowała Anastazja Kondratiuk wraz z synem Mikołajem, zaś drugi – Andrzej i Maria Sacharewiczowie. Krzyż drewniany przestał istnieć pół wieku temu; w 1981 r. mieszkańcy Studziwód wystawili trzeci krzyż betonowy w intencji „mira wo wsiem mire". W 1997 r. wyświęcono 5-metrowy krzyż drewniany.

Około 1955 r. na Wypuście w czynie społecznym zbudowano świetlicę wiejską, będącą miejscem spotkań towarzyskich i życia kulturalnego. Tu odbywały się zabawy na „Preczystą", projekcie filmów kina objazdowego, choinki, spotkania autorskie z literatami; pracownicy klubu „Ruch" prowadzili zajęcia edukacyjne z dziećmi.

W sąsiedztwie krzyży znajduje się dawna posesja Michała Panasiuka, od którego ród wziął nazwę – Michaliszynych. Do dziś jego zięć, najstarszy mieszkaniec Studziwód, Teodor Ostaszewski (ur. w 1923 r.) jest nazywany Fiedia Michaliszyn, a jego syn – Andrej Michaliszyn. Nie jest to jednak plac „uczastkowy". Do początku XX wieku plac należał do dworu. Znajdowała się tu kuźnia, w tyle zaś dom strażnika dworskiego lasu Michała Głowackiego. Jego potomkowie mieszkają tu do dziś. Dalej na południe, w miejscu skrzyżowania dawnego Wypustu (ob. ul. Sosnowa) z Zimową Drogą (Zimovaja Doroha)znajdowała się karczma. Rosła tu stara grusza. Kiedy jeszcze nie było tu asfaltu i chodników, ziemia odsłaniała resztki cegieł. Być może były to pozostałości kuźni lub dawnej cegielni, która funkcjonowała w Studziwodach na przełomie XVIII i XIX wieku. Oznaczona jest ona na mapie pruskiej z ok. 1800 r.

Na wschód od posesji Michała Panasiuka znajdował się plac jego brata Andrzeja, także nie „uczastkowy", zakupiony od dworu. Zachował się tu jeden z najstarszych domów w Studziwodach, zbudowany ok. 1930 r. Zarówno Michał, jak i Andrzej Panasiukowie należeli do gałęzi rodu zwanej Liwoniukami. Przydomek pochodził od Leona Pietruczuka-Panasiuka, Jego ojciec Wasil (ur. 1824) pracował jako woźnica u dziedzica dworu studziwodzkiego Erazma Zabielskiego. Plac, na którym potem zamieszkali jego potomkowie, otrzymał za swą sumienną pracę (podobnie jak Anna Głowacka – dworska kucharka).

Na uczastkowym placu Liwona Panasiuka mieszkają do dziś jego potomkowie – rodzina Michalczuków. Nestorka rodu Anna Olszewska, matka Raisy Michalczuk i Walentyny Piotrowskiej, to córka Fanasa Panasiuka, prawnuczka Leona. Miał on trzech synów:

Jaśka. W sumie Jaśko miał czworo dzieci: najstarszego Fanasa (mąż Panasichi), Pawła (zwano go sierżantem), jego siostrę Annę oraz Iljuszkę, który zmarł młodo; jego pogrzeb utrwalony został na zdjęciu;

Iwana, który miał dwóch synów: Andryeja (dziadek Włodzimierza Gulewicza) i Michała.

Wesele Eliasza Chomaniuka i Nadziei z Kondraciuków, 1960 r.

Koledzy na ulicy, 1950 r.; od lewej: Kazik Kondrat, Mikołaj Jakubiuk, Leon Jakubiuk, Szura Stepaniuk, Stefan Pryzowicz

Pogrzeb Ilji Panasiuka, 1930 r.; z lewej: o. Łukasz Plutowicz, Fanas Panasiuk, Michał Panasiuk, Paweł Panasiuk (Sierżant), Petro „Cyhan", Ontoch Grabowski, Polka Panasiuk, Cezia Ostaszewska, Juzik Grabowski, Zinka Jakubiuk, Kat'ka Kiryluk, Iwan Panasiuk, Wiktor Kondrat, Aleksander Kondrat (stary Mazur), Barwa Kiryluk (Semenicha), Michałko Panasiuk, żona Aleksandra Kondrata (Mazurczycha)

Jakuba, ojca pięciu synów: Antocha, Juzika, Koli, Andryja i Olka. Antoch wyjechał (uciekł?) do Związku Radzieckiego. Andrzej to ojciec Irki Siniakowicz. Kola to mąż Żeńki Panasiuk (zginął na wojnie w 1941 r.). Juzik, ożeniony z Ustynką Kondratiuk był ojcem m.in. Żorki i Andreja Panasiuków. Czwarty z braci – Olek, jest ojcem Michała i Raisy (Jakubiuk). Juzik oraz Olek przed 1935 r. zbudowali sobie domy na zahoruodiu (obecna ulica Sosnowa), stając się sąsiadami Krystyny i Hryszki Sidorskich. Ciekawa sprawa, że synowie Liwuona mieli takie same imię „Iwan". Dla odróżnienia młodszego nazywano „Jaśko", zaś w urzędowych dokumentach pisano: Iwan I i Iwan II.

Posesja, gdzie mieszkają potomkowie Leona weszła w posiadanie rodu Panasiuków jednak dość późno. Kiedy w 1887 r. Jaśko Panasiuk ożenił się z Antoniną Kondrat, wyznania rzymskokatolickiego, przeszedł mieszkać na plac swej żony. Ojciec Antoniny Józef wydzielił im pół placu, gdzie zbudowali własny dom. Antonina zmarła młodo i Jaśko ożenił się po raz drugi z mieszkanką Pilik. Dlatego więc, nieprzypadkowo plac Panasiszynych znajduje się w sąsiedztwie Mazurowych – byli oni ze sobą rodzinnie związani. W 1915 r. na placu Kondratów mieszkał Aleksander s. Antoniego, zapisany w dokumencie z 1915 r. pod nazwiskiem Kondratiuk. Była to rodzina rzymskokatolicka, raczej nie związana z Kondratiukami-Sacharewiczami; we wsi nazywano ich Mazurowymi.

Liwoniuki – Iwan, Jaśko i Jakub Panasiukowie stali się także na początku XX wieku właścicielami hektarowej działki, położonej między obecną ulicą Łąkową i cmentarzem wojskowym. Wcześniej była to działka dworska, którą po 1870 r. wykupił Grzegorz Kałużyński z Lewek. Część gruntów otrzymała w posagu jego córka Daria, po mężu Gulewicz, która przekazała go z kolei córce Agacie (wyszła za mąż do Kotłów). Tędy od ok. 1960 r. przebiega ul. Studziwodzka, u jej styku z ul. Wiejską. Na innej części opisywanego gruntu, we wrześniu 1915 r. Niemcy założyli cmentarz wojskowy, gdzie spoczywa 1010 poległych żołnierzy niemieckich i rosyjskich. Plac zakupiony przez braci Panasiuków przypadł w końcu synowi Jaśka – Pawłowi Panasiukowi – sierżantowi (był zawodowym wojskowym w okresie międzywojennym), który zbudował tu drewniany dom, istniejący do dziś. Jego żoną była Pelagia (Polka) Panasiuk c. Jakuba.

Teraz wróćmy do południowej strony wschodniej części ul. Wiejskiej. Za zabudowaniami Kondratów znajdował się plac Grabowskich. Tu w 1915 r. mieszkał Leon Grabowski s. Stanisława. Sam był rzymskim katolikiem i pochodził z Sobótki. Ale jego żona Maria c. Michała była prawosławna i dzieci: Melanię (późniejsza żona Banadyka Kiryluka) oraz Grzegorza (Ryhora) wychowywała w przywiązaniu do Cerkwi. Plac odziedziczył właśnie Ryhuor, dając początek dużemu rodowi Grabowskich; miał kilkanaścioro dzieci. Głównym zajęciem Ryhora był handel końmi, dlatego nazywano go Hendlarom. Obecnie mieszkają na tym placu państwo Dunikowscy, rodzinnie powiązani z córką Ryhora Grabowskiego – Olgą Juźwiuk.

Za posesją Grabowskich rozciąga się plac Ostaszewskich, którzy w odróżnieniu od Ostaszewskich z zachodniej części ul. Wiejskiej byli prawosławnymi. Pierwszymi, znanymi przedstawicielami rodu w tym miejscu są Andrzej i Anastazja Ostaszewscy (w spisach z lat 1843-1891 występuje jednak inna forma nazwiska – Ostaszewicz). W 1841 r. rodzi się im syn Wasil, który miał syna Jana i Grzegorza. Ostatni miał kilku synów: Maksima, Grzegorza, Józefa i Jana. Na rodowym placu pozostał Maksim oraz Józef; mieszkali oni wspólnie w zachowanym do dziś domu. Maksim Ostaszewski ożenił się z Darią, rodem z Knoryd, z którą miał kilkoro dzieci: znanego nam Teodora (Fiedia Michaliszyn), Marię (Grygoruk), Sierożkę, Piotra i Halinę (Korzun) oraz Katarzynę, która w 1945 r. wyszła za mąż za radzieckiego oficera.

Józef Ostaszewski, ożeniony z Zofią (Sońką) miał syna Siergieja (ur. 1928 r.; mąż, zmarłej w 2014 r. Wali z Korei) oraz dwie córki: Wierę (Siemieniuk) i Zinaidę (Migun). Grzegorz Ostaszewski ok. 1935 r. zbudował dom niedaleko rzeki Białej, dając początek nowej części Studziwód, nazwanej potem Koreją (ul. Bagnista). Czwarty z braci – Jan, miał córkę Walę (Owerczuk) oraz syna Jakuba (Jaszkę), prekursora studziwodzkiego walankarstwa. Ok. 1930 r. zbudował on na Horodach zakład walankarski, który, niestety, mu spalono. Potem przeniósł się z interesem do Ciechanowca.

Za posesją Ostaszewskich rozciąga się rodowy plac Pietruczuków-Panasiuków, jednego z najbardziej rozrodzonych studziwodzkich rodów. Pierwszym, znanym protoplastą rodu jest Iwan Pietruczuk (to dawne, oficjalne nazwisko), urodzony ok. 1770 r. Miał syna Wasila (ur. 1801 r.), a ten z kolei synów: Leona (ur. 1823 r.) i Piotra (ur. 1832 r.). Leon miał trzech synów: Jaśka, Iwana i Jakuba, o których pisaliśmy wyżej. Ich gałąź rodu nazwano Liwoniukami. Dziećmi Piotra byli: Mitrofan, Wassa, Helena i Józef. Ten ostatni ożenił się z Ksenią Gulewicz; miał z nią ponad dziesięcioro dzieci. Najstarsza Anna (ur. 1890 r.) wyszła w 1910 r. za mąż za Konstantego Sidorskiego z Pilik, z którym miała sześcioro dzieci: Hryszkę, Helenę (Zaremba), Annę (Kojluk), Ninę (Niczyporuk), Wołodię oraz Sierożę. Hryszka to dziadek

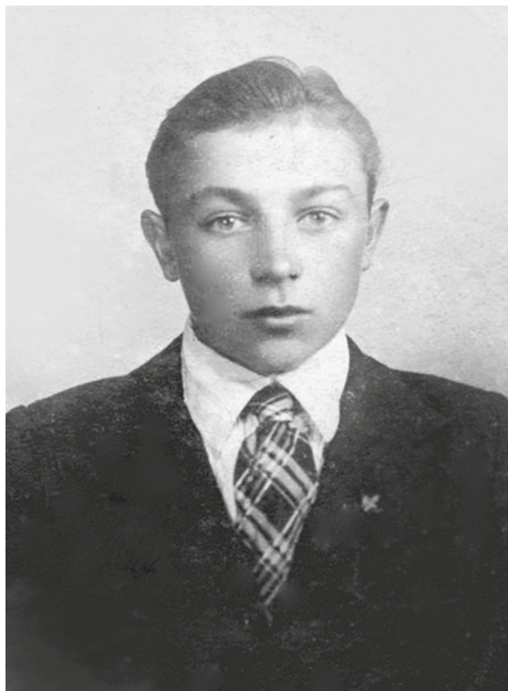
Anastazja Panasiuk i Anna Sidorska z kolegą na ulicy w Bielsku, 1938 r.

Maksim Wasiljewicz Ostaszewski

Maria Maksimowa Grygoruk z kuzynem Eugeniuszem Migunem oraz mężem Michałem 1970 r.

Teodor Maksimuw Ostaszewski, 1939 r.

ГІСТОРЫЯ

Mikołaj Panasiuk w Wojsku Polskim, 1930 r.; zginął na froncie niemiecko-radzieckim w 1941 r.

Helena Zaremba z d. Sidorska z mężem Karolem i synem Wincentym, 1937 r.

Hrysza Kostkuw Sidorski z żoną Krystyną z Kondratiuków, 1937 r.

Wołodia Kostkuw Sidorski z żoną Anastazją, 1948 r.

Doroteusza Fionika. Nina to matka Sergiusza Niczyporuka, twórcy Sioła Budy i babcia ihumeni Elżbiety (Niczyporuk), przełożonej monasteru św. Katarzyny w Zaleszanach.

W 1915 r. na rodowym placu zamieszkiwali: Ksenia z młodszym rodzeństwem Anny: Timofiejem, Andrejem, Marią, Antoniną, Olgą i Teklą, a także ich stryj Mitrofan Pietruczuk-Panasiuk. W bieżeństwo trafili do Orenburga. Tu Antonina i Olga wyszły za mąż za Bułgarów – ogrodników. Ostatnia po rewolucji, z mężem Petrem emigrowała do Bułgarii. Antonina z mężem była represjonowana, zesłana na Sybir; wróciła do Orenburga. Tu także pozostała jej matka Ksenia i siostra Tekla. Timofiej zmarł z głodu, zaś Mitrofan w drodze z bieżeństwa. W Studziwodach po Pietruczukach pozostał pusty plac i dom. Tu postanowiła przenieść się z rodziną Anna Sidorska. Jej siostra Maria wcześniej wyszła za mąż za Nestora Hołuba ze wsi Dydule.

Sąsiadami Anny i Konstantego Sidorskich byli od wschodu Kondratiukowie, w oficjalnych dokumentach sprzed 1915 r. zapisywani również jako Sacharewicze. Ich krewny związek z Sacharewiczami z zachodniej części ul. Wiejskiej jest na razie trudny do prześledzenia. Ale niewątpliwie takowy był.

Pierwszym, znanym przedstawicielem rodu jest Adam Sacharewicz (ok. 1810 – 1843), który wraz z żoną Agatą miał dwójkę dzieci: Onufrego (1837-1882) oraz Paraskiewę (ur. 1842). Onufry ożenił się z Julitą, z którą miał trzech synów: Stefana (ur. 1860), Pawła (1863-1916) i Iwana (ur. 1865) oraz córkę Marynę. Paweł ożenił się w 1886 r. z mieszkanką wsi Nałogi parafii Rajsk Anastazją Naumczuk (1867-1944), z którą doczekał się dziewięciorga dzieci: Anny (Hanuśka), Marii (Maryśka), Pawła (Pawluś), Aleksandra (Oleś), Mikołaja (Mikołajko), Aleksandry (Oleśka), Jakuba (Jakubko), Krystyny (Krysia) oraz Afanazego (Fanalko). W nawiasach podaliśmy zdrobnienia ich imion, które, nawet w dorosłości swych dzieci, używała matka Anastazja. Miłość rodzinna przekładała się na pobożność, przywiązanie do Cerkwi i tradycji. W Studziwodach rodzinę Pawluczyszynych Kondratiuków nazywano „Świateńkimi".

Wszyscy oni szczęśliwie przeżyli bieżeństwo w Bazarnym Karabułaku guberni saratowskiej. Tylko głowa rodziny – Paweł Sacharewicz-Kondratiuk pozostał tam na wieczność; zmarł 1916 r. Zachowała się fotografia z jego pogrzebu. Krystyna Kondratiuk, córka Pawła to babcia Doroteusza Fionika. W 1935 r. wyszła za mąż za sąsiada Hryszkę Sidorskiego.

Po powrocie z bieżeństwa, w 1921 r. zmarła na tyfus Oleśka Kondratiuk. Warunki bytowe początkowo były tragiczne. Dom został spalony; Anastazja zamieszkała z dziećmi w ziemiance. Z Grabowca, od najstarszej swej córki Anny Czerniawskiej, Anastazja przewiozła spichrz, gdzie zamieszkała. W 1926 r. syn Mikołaj zbudował stodołę; w tym samym czasie rozpoczął budowę domu. To obecny dom muzealny.

Brat Pawła Sacharewicza-Kondratiuka – Iwan (Jaśko), ożenił się z Barbarą, z którą miał troje dzieci: Antocha, Oksenię i Barbarę (Barwę). Oksenia wyszła w 1940 r. za mąż za radzieckiego żołnierza Mikołaja Akułowa, z którym miała syna Mikołaja. Mikołaj ożenił się z Aleksandrą Teresą Łopatiuk z Pilik; w ich rodzinie urodziło się dwoje dzieci: Ewa i Leszek. Druga córka Iwana Kondratiuka – Barbara wyszła za mąż za Romaniuka z Lewek. Córka Antocha Kondratiuka Zinaida wraz z męężem Stefanem Łukianiukiem zamieszkała na części placu Kondratiuków. Mają córkę Halinę oraz syna Andrzeja.

Ze względu na liczne potomstwo plac rodowy Sacharewiczów-Kondratiuków zo-

Mikołaj Pawlusiuw Kondratiuk w Wojsku Polskim, 1922 r.

Jakub Pawlusiuw Kondratiuk na odpuście w Podbielu, 1925 r.

Pogrzeb Raisy Sidorskiej, 1939r.; od lewej: Eugenia Panasiuk, Fanas i Maria Kondratiukowie, Nadia i Maria Pryzowicz, NN, Krystyna i Grzegorz Sidorscy, Włodzimierz Kondratiuk, Jan Kondraciuk, Melania Kiryluk, Anastazja Kondratiuk, Wiera Kondratiuk, Katia Ostaszewska

Jakub Kondratiuk na robotach przymusowych w Prusach, marzec 1944 r.

stał podzielony na kilka części. Zachodnia część przypadła Iwanowi, zaś wschodnia – Pawłowi. W domu wzniesionym po 1925 r. zamieszkali wraz z matką Anastazją: Mikołaj (1900-1942), Jakub (1904-1986) i Fanas (1911-1987). Ich siostry były zamężne w Grabowcu (Anna Czerniawska; jej wnukiem jest m.in. Jerzy Czerniawski, światowej sławy baloniarz) i Orzechowiczach (Maria Marczuk), zaś Aleksander był ożeniony w Strykach. Jego wnuczka to ś.p. Zinaida Nowicka, wybitna pedagog i dyrektorka liceum białoruskiego w Bielsku Podlaskim.

I w taki sposób doszliśmy do końca zabudowanej części ulicy Wiejskiej. Dalej były już wypusty i dolina rzeki Białej.

Północna strona wschodniej części ul. Wiejskiej

Tu znajdowała się długa i wąska posesja tylko jednej rodziny - Grajewskich. Pierwszy, znany przedstawiciel rodu to Jan Grajewski s. Jakuba, urodzony w 1794 r., którego bratem był Michał, ur. w 1812 r. Synem ostatniego był Jan, urodzony w 1847 r., który z żoną Magdaleną miał dzieci: Dymitra i Pawła. Interesujące, że przez cały XIX wiek cześć Grajewskich figuruje jako parafianie prawosławnej cerkwi Preczystieńskiej. W 1891 r. widzimy tu Jana i Magdalenę Grajewskich, którzy mieli syna Dymitra (ur. w 1876 r.) i Pawła (ur. w 1882 r.).

Rodowy dom Grajewskich znajdował się u zbiegu ul. Wiejskiej i Łąkowej. Tu mieszkał Józef Grajewski, zwany „Kopyrka", syn Jakuba, wnuk Wincentego (od jego imienia ród nazywano Wicentiukami). Juzik był rodzonym bratem Pawła, ojca Wacława (Wacka) Grajewskiego, który zbudował drugi dom drewniany, na wschód od stodoły Juzika. Wacek ożenił się z Ireną (Reginą) z Pilik. Na rodowej posiadłości mieszka obecnie ich córka Krystyna z mężem Józefem Kocem.

Na północ od Grajewskich znajduje się posesja Pryzowiczów, powiązanych rodzinnie z Grajewskimi. W 1915 r. mieszkał tu Aleksander Pryzowicz s. Leona, którego nazywano Parciukiem (pochodził z Parcewa). Z jego placem sąsiadowała rodowa posiadłość Kiryluków, których pierwszym, znanym przodkiem był Michał Kiryluk, urodzony ok. 1750 r. Miał on synów Iwana i Michała. Dzięki jednemu z ich potomków – Jakimowi, który posiadał synów: Jana, Romana i Lwa, ród studziwodzkich Kiryluków się rozradza. Potomkami Romana był m.in. Banadyk i Sachar, potomkiem Lwa – Semien, zaś Jana – Harasim. Od jego imienia ta część rodu nazywana jest Harasimiszynymi (wnuczką Harasima jest m.in. Halina Kuczyńska, która z mężem Sławomirem prowadzi zakład stolarski przy ul. Wiejskiej nr 1).

Za posesją Kiryluków na ul. Łąkowej rozciąga się posiadłość Stepaniuków – Płatoniszynych. Nazwa ich rodu pochodzi od

Na ulicy Wiejskiej w czasie wyjazdu do ślubu Zinaidy Antochowuj Kondratiuk, 1958 r.; od lewej w górnym rzędzie: Oksenia Sacharewicz, Rozalia Pawłowa Grajewska, Irena Grajewska z córką Haliną, Wiera Sacharewicz, Eugenia Panasiuk, Maria Stepaniuk z synem Wanią, Anastazja Stepaniuk z córką Lusią i synem Kolą, Maria Kondratiuk; u dołu: Lena Ostaszewska, Raja Olszewska, Marysia Kiryluk, Danka Kondrat, Jula Sidorska, Jula Ostaszewska, Sonia Gulewicz, Maria Stepaniuk, Maria Kondratiuk, Tamara Sidorska.

imienia Płatona Stepaniuka, który na początku XX wieku przybył do Studziwód w „prystupy" z Dubiażyna. Jego żoną jest siostra Jakima Gulewicza oraz Ksieni Pietruczuk-Panasiuk. Widzimy więc, że w niewielkich Studziwodach prawie wszyscy są powiązani rodzinnie: Gulewicze – Panasiukowie – Kondratiukowie – Stepaniukowie – Kirylukowie.

Zakończenie

Takie związki na pewno miały wpływ na solidaryzm społeczny, poczucie odpowiedzialności i szacunku do sąsiada. Kiedy jeszcze nici powiązań rodzinnych były mocniejsze, Studziwody zawsze aktywizowały się społecznie. Duże znaczenie w życiu mieszkańców miała dawniej tzw. hromada. Opowiadała o tym Anna Olszewska, córka Panasa Panasiuka: „Zebranie wiejskiej hromady było zawsze w większej chacie. Przed pierwszą wojną hromada zebrała się i kupiła las, który do dziś jest zwany Hromadnim. Opowiadała mi mama, aby wykupić swój udział, to tkała płótno, ręczniki i sprzedawała. Ciąć drzewa można było tylko za pozwoleniem hromady. Strażnikiem lasu wybrano Głowackiego. Do hromady należał nie tylko las, ale i wygony we wsi. Dziadek Jaśko poprosił hromadę, aby na hromadnim, tam gdzie kończy się nasz plac, zezwoliła zbudować stodołę synowi. Dziadek postawił garniec wódki dla hromady i ona zezwoliła wystawić stodołę".

Na tym zakończymy opowieść o ulicy Wiejskiej, najstarszej ulicy nie tylko Studziwód, ale i jednej z najstarszych w mieście Bielsku. Bo tylko ulice w ścisłym centrum wraz z Dubiczami i Hołowieskiem mogą się poszczycić XVI – wiecznym i wcześniejszym osadnictwem.

Socjotopograficzną opowieść o ulicy Wiejskiej można, oczywiście, poszerzać. I tu liczymy na Czytelników, którzy mogą dzielić się z nami swoimi uwagami i dodatkowymi informacjami.

Mikołaj Jakubiuk
Włodzimierz Gulewicz
Doroteusz Fionik

Студзівуодзкі родоводы П'етручукі - Панас'укі

Представл'ајем першу частку родоводув жытел'ув предміест'а Студзіводы. Напочаток одін со старыејшых родув, јакіје тепер пішуц'ц'е Панас'укамі. Однак, шче в XIX в. в церковных документах спотыкајем іх туол'кі јако П'етручукі. Родопочынал'ніком быв Іван П'етручук, роджоны коло 1760 р. в Студзіводах. Не знајем ім'ені јого жены. Міелі сына Васілија, которы оженівс'е з Магдаліноју. Воны нажылі двох сынуов – Лівуон'а і Петра.

Од Івана до тепер мінуло X коліен, которы выдалі на свіет за 200 л'уді. З каждым коліеном представнікув роду прыростало. Најбуол'ш лічне коліено VIII, роджоне в ліетах 1965-2000. З јого походіт коло 80 чоловіек, в тым лікові і моја особа. Хот'а веліка частка з іх вже добре доросла, однак мало тоје поколіен'е маје потомкув, коло 40. Коб демографіја роду Івана Панас'ука не шла на спад, треба, коб молодыје, нежонаты л'уде з VIII поколіен'а, которым коло 30 ліет, хутчеј закладалі здоровы с'емјі А тыје што вже пожен'оны, не бојаліс'е міеті не менш јак троје діті. Бо выходіт, што в теперышнім IX коліені мало буол'ш л'уді, чым в VI – роджоным в ліетах 1910-1950.

З даных IX коліена відно тоже, што одживаје родове назвіско – Панас'ук. Колі в VIII коліені носіт јого шче 9 л'уді, то в IX пока туол'кі 2 діті. Частка з іх роджона вже на еміграцыјі. Представл'оны спіс даје нам матерыјал таксамо до іншых аналізув. Ал'е то оставл'ам представнікам роду і всіем зацікавл'оным г'ен'еологам. В наступным нумерові преставім родоводы Кондрат'укув-Сахаревічув.

Коліено I
1. Іван П'етручук (к. 1760 -)

Коліено II
1. Васілиј Івановіч П'етручук (1801-)
жена Магдаліна Степановна (1806-)

Коліено III
1. Л'еон Васіліевіч П'етручук (1823-)
жена Марта Сім'еоновна (1834-)
2. Петро Васіліевіч П'етручук (1832-)
жена Анастасіја Івановна (1838- ; была прыхожанка Міколајевскуј церкві)
3. Ксеніа Васіліјевна П'етручук (1828-)

Коліено IV
1. Јаков Л'еонтіјевіч П'етручук (1866-)
жена Јулііанија
2. Іван I Л'еонтіјевіч П'етрчук (1864-)
I жена Антоніна Кондрат
II жена (з Пілік)
3. Іван II Л'еонтіјевіч П'етручук (1860-)
жена Домініка Романовна (1865-)
4. Іосіф П'етровіч П'етручук (1832-)
жена Ксен'а Јакімовна Гул'евіч (1835-)
5. Мітрофан П'етровіч П'етручук (1875-)
Васса П'етровна П'етручук (1874-)
6. Јел'ена П'етровна П'етручук (1870-)

Коліено V
1. Антон Јаковл'евіч П'етручук-Панас'ук (1898-к.1937, СССР)
2. Іосіф Јаковл'евіч П'етручук-Панас'ук (1900-1985)
жена Устынка Івановна Кондрат'ук (1899-1980)

3. Андреј Јаковл'евіч П'етручук-Панас'ук (1904-1941)
жена Јекат'ерына Семеновна Кірыл'ук ()
4. Ал'ександр Јаковл'евіч П'етручук-Панас'ук (1907-1984)
жена Ол'га Моіс'ејевна Сідорска з Пілік (1913-1954)
5. Міколај Јаковл'евіч П'етручук-Панас'ук (1909-1941, фронт)
жена Јевгіенија Семеновна Кірыл'ук (1912-2004)
6. Афанасіј Івановіч П'етручук-Панас'ук (1889-1928)
жена Марыја Бобрыцка з Грыневіч (1888-1970)
7. Павол Івановіч П'етручук-Панас'ук (-1975)
жена П'елагіја (Пол'ка) Панас'ук (-1995)
8. Анна Івановна П'етручук-Панас'ук (1890-)
муж ... Којло з Дубін
9. Ілија Івановіч Петручук-Панас'ук (-1930)
10. Міхаіл Івановіч Панас'ук (1888-1937)
жена Софија Роман'ук з Дубјажына (1903-1993)
11. Андреј Івановіч П'етручук-Панас'ук (1886-1943)
жена Васса Шум з Проневіч (1892-1970)
12. Анна Осіповна П'етручук (1890-1964)
муж Константін Івановіч Сідорскі з Пілік (1885-1957)
13. Тімофіеј Осіповіч П'етручук (1891-
14. Андреј Осіповіч П'етручук ()
15. Марыја Осіповна П'етручук (к. 1890-к. 1960)
муж Нестор Голуб з Дід'ул (к. 1895-к.1970)
16. Антоніна Осіповна П'етручук ()
муж С'емен Васіліејевіч (Булгар)
17. Ол'га Осіповна П'етручук ()
муж Петро (еміграцыја 1920 г., Болгарыја)
18. Текл'а Осіповна П'етручук (1906-1994, Оренбург)
муж Грыгоріј Міхајловіч Караулов (Оренбург)
19. Јемілијан Осіповіч П'етручук
20. С'ергіеј Осіповіч П'етручук
21. Максім Осіповіч П'етручук
22. Г'еоргіј Осіповіч П'етручук

Коліено VI
1. Г'еоргіј Іосіфовіч Панас'ук (1939-2005)
жена Марыја Гріторыјевна Міколајук (1945-)
2. Марыја Іосіфовна Панас'ук (1929-1950)
муж Мікола Кірыл'ук (1922-1952)
3. Андреј Іосіфовіч Панас'ук (1930-1985)
жена Ол'га
4. Ал'ександр Іосіфовіч Панас'ук (1928-1949)
5. Ірына Андрејевна Панас'ук ()
муж С'ергіеј Сін'акіевіч (1927-2014)
6. Раіса Ал'ександровна Панас'ук (1936-)
муж Л'еон Владіміровіч Јакубјук (1926-)
7. Міхаіл Ал'ександровіч Панас'ук (1941-)
жена Люба Андрејук з Кан'ук (1952-1979)
8. Міколај Міколајевіч Панас'ук (1939-1995)
жена Марыја Ліјушчына Степан'ук (1942-)
9. Анна Панасішына Панас'ук (1925-2014)
муж Віктор Ол'шевскі со Свірыд (1914-1984)
10. Л'ена Панасішына Панас'ук (1927-)
муж Андреј Јакубјук (1927-1974)
11. В'ера Панасішына Панас'ук (1922-1985)
муж Іван Гловацкі
12. Анастасіја Панасішына Панас'ук (1915-2003)
муж Владімір Антон'енко (1912-1985)
13. Вал'ентін Павловіч Панас'ук "Ба" (
14. Ал'ександр Павловіч Панас'ук (
жена Барбара
15. Владімір Којло
16. Наталија Којло
17. С'ергіеј Міхајловіч Панас'ук (1921)
18. Павліна (Пол'а) Міхајловна Панас'ук (1923)

19. Јевгієнија Міхајловна
Панас'ук (1924-2006)
муж Міколај Демјан'ук (1915-2007)
20. Марыја Міхајловна
Панас'ук (1929-1991)
муж Фјодор Максімовіч
Осташевскі (1923-)
21. Анна Міхајловна Панас'ук (1926-)
муж Іван Самусієвіч (1922-)
22. Зінаіда Андрејевна
Панас'ук (1925-1945)
23. В'ера Андрејевна Панас'ук (1927-)
муж Міколај Павловіч
Кондрат'ук (1925-2006)
24. Катерына Андрејевна
Панас'ук (1924-2004)
муж Владімір Јакімовіч
Гул'евіч (1915-2011)
25. Грыгоріј Константіновіч
Сідорскі (1911-1986)
жена Крыстіна Павловна з дому
Кондрат'ук (1907-1981)
26. Гал'ена Константіновна
Сідорска (1908-1976)
муж Карол' Заремба (1907-1981)
27. Анна Константіновна
Сідорска (1921-2003)
муж Іван Івановіч Којл'ук
з Сакув (1916-1998)
28. Ніна Константіновна
Сідорска (1923-2013)
муж Нікіта Максімовіч
Нічыпорук з Зал'ешан ()
29. Владімір Константіновіч
Сідорскі (1925 -)
жена Анастасіја Л'еончук (1928-)
30. С'ергієј Константіновіч
Сідорскі (1927-)
жена Ніна
31. Марыја Несторовна Голуб (1921-2003)
32. Грыгоріј Несторовіч Голуб (1926-)
33. Над'ежда Несторовна Голуб (1928-)
34. Міколај Несторовіч Голуб (1931-)
35. Анастасіја Несторовна Голуб (1934-)
муж Владімір Хмур (Павліново)
36. Іван Несторовіч Голуб (1943-2007)
жена Вал'ентына
37. Анна Семеновна (Оренбург)
38. Ніна Семеновна (Оренбург)
39. Міколај П'етровіч (Болгарыја)
40. Борыс П'етровіч (Болгарыја)
41. Владімір Караулов (Оренбург)
42. Віктор Караулов (Оренбург)
43. Генадіј Караулов (Оренбург)
44. Ніна Караулова (Оренбург)

Колієно VII

1. Георгіј Г'еоргієвіч Панас'ук
жена І Іоланта Грыгорук
2. Уршул'а Г'еоргієвна Панас'ук
муж Г'еоргіј Міколајевіч Јакончук
3. Тамара Міколајевна Кірыл'ук
4. Андрей Андрејевіч Панас'ук
жена Ева Маліновска
5. Јануш Андрејевіч Панас'ук
жена Ірына Грыгорук
6. Іван С'ергієјевіч Сін'акієвіч
жена з Крывуј
7. Ніна С'ергієјевна Сін'акієвіч
8. Аліна Л'еонтіјевна Јакубјук
муж Рышард Вышковскі з Пілік
9. Роман Л'еонтієвіч Јакубјук
жена Аліна ГріГорук з С'емјатіч
10. Андрей Міхајловіч Панас'ук
11. Петро Міхајловіч Панас'ук
жена Јелізавієта
12. Вјачеслав Міколајевіч Панас'ук
жена Јелізавієта Івановна Мус'ко
13. Раіса Вікторовна Ол'шевска
муж Стефан Але'ксандровіч Міхал'чук
14. Вал'ентына Вікторовна Ол'шевска
муж Л'еон Пјотровскі
15. Јевгієніј Јакуб'ук
жена В'ера Тывончук
16. В'ера Івановна Гловацка
муж Рышард Палашевскі
17. Борыс Владіміровіч Антон'енко
жена Данута

18. Јуры Владіміровіч Антон'енко
жена
19. Ігор Владіміровіч Антон'енко
20. Міхал Владіміровіч Антон'енко
жена
21. Галіна Владіміровна Антон'енко
муж Л'еонтіј Васіл'ук
22. Ніна Владіміровна Антон'енко
муж
23. Владыслав Вал'ентіновіч Панас'ук
24. Дар'јуш Ал'ександровіч Панас'ук
25. Божена Ал'ександровна Панас'ук
26. Ізаб'ела Ал'ександровна Панас'ук
27. Л'еонтіј Міколајевіч Демјан'ук
жена Данута Војц'еховска
28. Ніна Міколајевна Демјан'ук
муж Міколај Куз'міцкі
29. Л'ена Фјодоровна Осташевска
муж Јузэф Зазон'ук
30. Галіна Фјодоровна Осташевска
муж Вітол'д Корд'укієвіч
31. Андрей Фјодоровіч Осташевскі
жена І: Марыја Осташевска
жена І: Алла Гумієн
32. Міколај Міколајевіч Кондрат'ук
жена Крыстына
33. Анатол' Міколајевіч Кондрат'ук
жена Галіна Кондрат'ук
34. Софіја Владіміровна Гул'евіч
муж Владімір Івановіч П'еревој
35. Владімір Владіміровіч Гул'евіч
жена Барбара Фадієјевна Лос'
36. Галіна Владіміровна Гул'евіч
муж Петро С'ебастјан'ук
37. Раіса Грыгорјевна Сідорска
38. Марыја Грыгорієвна Сідорска
39. Јуліанија Грыгорјевна Сідорска
муж Іван Ал'ексієјевіч Фіонік
40. Тамара Грыгорјевна Сідорска
муж Грыгоріј Івановіч Шымковіч
41. Анатол' Івановіч Којл'ук
42. Фјодор Івановіч Којл'ук
жена Крыстына
43. Раіса Івановна Којл'ук
муж Міколај Грыгорјевіч Шаховіч
44. Марыја Івановна Којл'ук
муж Міколај Јан'ук з Кутувкі
45. Марыја Нікітінічна Нічыпорук
муж Јузеф Будал'евскі
46. Ол'га Нікітінічна Нічыпорук
муж Генрык Кондрат
47. С'ергієј Нікітініч Нічыпорук
жена Марыја Тарас'ук з Грабовц'а
48. Вал'ентін Нікітініч Нічыпорук
жена Галіна Ложецка
49. Ірына Нікітінічна Нічыпорук
муж С'ергієј Фјодоровіч Ф'едорчук
50. Петро Владіміровіч Сідорскі
жена Тереса Каніговска
51. Л'еонтіј Владіміровіч Сідорскі
жена Ірына Ал'ександровна Бондарук
52. Јуры Владіміровіч Хмур
жена Гражына
53. Галіна Владіміровна Хмур
муж Марјан Стефановіч
54. Јелізав'ета Івановна Голуб
муж ... Фал'ковскі
55. Вінценты Карловіч Заремба
жена Марыја
56. Марыја Карловна Заремба
муж Јан Шыковскі
57. Зофіја Карловна Заремба
муж Вацлав Базыл'ук
58. Станіслав Карловіч Заремба
жена Ел'жбієта Заремба

Колієно VIII

1. Лукаш Г'еоргіјевіч Панас'ук
жена Јекатерына Тереховіч
2. Марк Г'еоргіјевіч Панас'ук
жена Јекатерына
3. Артур Г'еоргіјевіч Јакончук
4. Мартына Г'еоргіјевна Јакончук
5. Петро Јанушовіч Панас'ук
жена Анна
6. Варвара Јанушовна Панас'ук
муж Марјуш
7. Андрей Јанушовіч Панас'ук

8. Ева Рышардовна Вышынска
муж Л'ех Даніловскі
9. Міра (Мірослава)
Рышардовна Вышынска
10. Јекат'ерына Романовна Јакубјук
11. Фома Романовіч Јакубјук
12. Лука Петровіч Панас'ук
13. Павол Петровіч Панас'ук
14. Јоанна Вјачеславовна Панас'ук
15. Марта Вјачеславовна Панас'ук
16. Анна Стефановна Міхал'чук
муж Петро Адамјук
17. Петро Стефановіч Міхал'чук
жена Анна Владіміровна Коровај
18. Артур Л'еонтіјевіч Пјотровскі
жена Анна Јарымовіч
19. Магдаліна Л'еонтіјевна Пјотровска
муж Марцін Лукашевіч
20. Іоанна Јевг'енијевна Јакубјук
21. Јекатерына Рышардовна Гловацка
муж Јевгеніј Владыславовіч Клочко
22. Анна Рышардовна Гловацка
муж Андрей Біел'ах
23. Катажына Борысовна Антон'енко
24. Јануш Борысовіч Антон'енко
25. Петро Борысовіч Антон'енко
26. Павол Борысовіч Антон'енко
27. Андрей Л'еонтіјевіч Васіл'ук
28. Томаш' сын Ніны Васіл'ук
29. Дјана Јурјевна Антон'енко
30. Анна Міхаіловна Антон'енко
31. Магдаліна Міколаjевна Кузміцка
муж Л'ешек Г'еско
32. Јацек Леонтіјевіч Демјан'ук
33. Анна Л'еонтіјевна Демјан'ук
34. Дан'ел' Зазон'ук
жена Јулија Пл'ешук з Зал'ес'а
35. Едыта Јузефовна Зазон'ук
муж Мірослав Соб'ешук
36. Бартломіеј Вітол'довіч Корд'укіевіч
37. Агн'ешка Андрејевна Осташевска
муж Пјотр Осмул'скі
38. Марјуш Андрејевіч Осташевскі
39. Маргарыта Міколаjевна Кондрат'ук
40. Томаш Анатоліјевіч Кондрат'ук
41. Петро Владіміровіч П'еревој
жена Анета Квјатковска
42. Маргарыта Владіміровна Гул'евіч
43. Мірослав Владіміровіч Гул'евіч
44. Іоанна П'етровна С'евастјан'ук
муж.
45. Јуры П'етровіч С'евастјан'ук
жена Івона Краснодемска
46. Дорофіеј Івановіч Фіонік
Жена Јелізавіета Јевгіенијевна Томчук
47. Анна Івановна Фіонік
48. Хрыстофор Грыгорієвіч Шымковіч
жена Јекат'ерына Бірыцка
49. Јелізавіета Грыгорјевна Шымковіч
муж I Мар'јуш С'ебјатынскі
муж II Јарослав В'ежба
50. Варвара Міколаjевна Шаховіч
муж Андрей Гречан
51. Л'удміла Міколаjевна Шаховіч
Муж Тадеуш Кок'ец'
52. Анна Міколаjевна Јан'ук
Муж Јан
53. Пјотр Міколаjевіч Јан'ук
жена Зінаіда
54. Адам Міколаjевіч Јан'ук
55. Мірослав Міколаjевіч Јан'ук
56. Малгожата Јузефовна Будал'евска
муж Пјотр Кос
57. Војцех Јузефовіч Будал'евскі
57. Анна Јузефовна Будал'евска
58. Роберт Генрыковіч Кондрат
59. монахін'а Јелізав'ета
С'ергієјевна Нічыпорук
60. Марк С'ергієјевіч Нічыпорук
жена I Сіл'віја Мартын'ук
61. Агн'ешка С'ергієјевна Нічыпорук (
62. Ал'ександр С'ергієјевіч Нічыпорук (
жена
63. Матф'еј Вал'ентіновіч Нічыпорук
64. Марта Вал'ентіновна Нічыпорук
65. Анна С'ергієјевна Ф'едорчук
муж Севастіан Јузвјук
66. Јуліта С'ерг'еjевна Ф'едорчук

67. Моніка П'етровна Сідорска
муж Лукаш Доброволс'кі
68. Томаш П'етровіч Сідорскі
69. Агн'ешка Л'еонтіјевна Сідорска
муж Петро Метен'ко
70. Павол Л'еонтіјевіч Сідорскі
жена Јустына Заброцка
71. Ева Л'еонтіјевна Сідорска
муж Томаш Міцкіевіч
72. Троје діті Јурыя Хмура
73. Двоје діті Галіны Стефановіч
74. Іол'анта Заремба
75. Адам Вінцентовіч Заремба
76. Томаш Вінцентовіч Заремба
77. Барбара Јановна Шыковска
78. Рышард Јановна Шыковскі
79. Богдан Јановна Шыковскі
80. Аліцыја Вацлавовна Базыл'ук
81. Данута Вацлавовна Базыл'ук
82. Маціеј Станіславовіч Заремба
83. Агніешка Станіславовна Заремба

Колі|ено IX

1. Габрыел' Марковіч Панас'ук
2. Кацпер П'етровіч Панас'ук
3. сын Івана С'ергієјевіча
Сін'акіевіча (Новы Јорк)
4. Ал'ександра Л'еховна Даніловска
5. Ал'ександра ... (Швецыја)
6. Марыја ... (Швецыја)
7. Ал'ександра Адамјук
8. Марта Петровна Міхал'чук
9. Анна Артуровна Пјотровска
10. Варфоломіеј Артуровіч Пјотровскі
11. Јакуб Марціновіч Лукашевіч
12. Ілія Марціновіч Лукашевіч
13. Анна Јевг'енијевна Клочко
14. Каміл' Јевг'енијевіч Клочко
15. діеті Анны і Андреја Біел'ах
16. Уршул'а д. Л'ешка Г'еско
17. Міхал с. Л'ешка Г'еско
18. Наталіја Даніел'овна Зазон'ук (Бел'гія)
19. Габрыел' Даніел'овіч Зазон'ук (Бел'гія)
20. Дарјуш Мірославовіч Соб'ешук
21. Вероніка Мірославовна Соб'ешук
22. Малгожата Петровна
Осмул'ска (Англія)
23. Двоје діті Іоанны С'евастјан'ук
24. Двоје діті Јурого С'евастјан'ука
25. Максім Дорофієјевіч Фіонік
26. Ілія Дорофієјевіч Фіонік
27. Таіса Дорофієјевна Фіонік
28. Сузанна Хрыстофоровна Шымковіч
29. Міл'ена Хрыстофоровна Шымковіч
30. Ілона Хрыстофоровна Шымковіч
31. Патрыцыја Марјушовна С'ебјатын'ска
32. Домініка Андрејевна Гречан
33. Вероніка Андрејевна Гречан
34. Павол Тадеушовіч Кок'ец'
35. Агн'ешка Тадуешовна Кіндз'ук
муж Томаш Кіндз'ук з Кнорыд
36. Троје хлопці Анны Міколаjевны Јан'ук
37. 1 хлопец' Петра Міколаjевіча Јан'ука
38. дочка Марка Нічыпорука
39. Евеліна П'етровна Кос
муж Рафаіл Вал'ентіновіч Галушевскі
40. дочка Марка Нічыпорука
41. Јакуб Марјуш Доброволс'кі (Варшава)
42. Јан Францішек
Доброволс'кі (Варшава)
43. Ал'ександра Петровна Метен'ко
44. Тімофіеј Севастіановіч
Јузвјук (Норвегія)

Колі|ено X

1. Маја Томашовна Кіндз'ук
2. Ігор Рафаіловіч Галушевскі
3. Агата Рафаіловна Галушевска

Doroteusz Fionik, pra-pra-pra-pra--prawnuk Iwana Pietruczuka-Panasiuka

Wszystkim osobom, które udzieliły informacji, serdecznie dziękuję i zachęcam do uzupełniania wykazu. Niech służy on naszej rodowej pamięci.

Sprawa Afanazego Kondratiuka i walonkarstwo

Kilkadziesiąt lat temu jednym z najbardziej chodliwych towarów w przededniu zimy były walonki, ciepłe obuwie z bitego filcu. Zrobić je dobrze potrafił daleko nie każdy, chociaż w wielu wsiach podlaskich, szczególnie białoruskich, było kilka osób, które tym rzemiosłem się parały. W okresie międzywojennym wyrób walonek kwitł jednak głównie w miastach i miasteczkach, a zajmowali się tym rzemiosłem przede wszystkim Żydzi. W Bielsku Podlaskim prosperowało wówczas co najmniej pięć walarni (zakładów wojłoków): Jochelczyka (powstał w 1907 r.), Jochelczyka-Mejera, Szlejmy, G. Bidera i Krasnogrudy.

Zatrudnienie w bielskich walarniach znajdowało blisko 100 mieszkańców Bielska i okolicznych wsi, w tym również kilkanaście osób ze Studziwód. Dla młodych ludzi był to dobry sposób na dorobienie paru groszy. W walarniach zaczęły pracować całe studziwodzkie rodziny: brat zapraszał siostrę, żona męża, sąsiad sąsiada. Rzemiosłem rodzinnym walonkarstwo pozostało przez następne dziesięciolecia. Trudnili się nim Ostaszewscy, Kondratiukowie, Panasiukowie, Kirylukowie, Stepaniukowie i inni.

W latach trzydziestych zakład walonkarski powstał w samych Studziwodach. Wybudował go na Horodach Jakub (Jaszka) Ostaszewski. Młody, ambitny człowiek wprowadził innowacje, które wydatnie wspomagały pracę. Zakład nie istniał jednak długo. Pewnej nocy zimowej został podpalony i doszczętnie spłonął. Chodziły pogłoski, że było to dzieło konkurencji. Potem Jaszka otworzył zakład w Brańsku, ale i stąd był zmuszony wyjechać. Ostatecznie osiadł w Ciechanowcu, gdzie na ulicy Kozarskiej z powodzeniem prowadził zakład walonkarski i sklep.

Walarnia Szlejmy, ok. 1925 r.

Pracownicy bielskiej walarni Jochelczyka, 1939 r.

W okresie okupacji niemieckiej, po likwidacji w Bielsku zakładów wojłoków należących do Żydów, okupanci otworzyli zakład o nazwie „Grünstok", produkujący na potrzeby frontu. Zatrudnionych było tam ok. 60 osób, w tym mieszkańcy Studziwód. Po wyzwoleniu większość studziwodzkich rzemieślników zaczęło wytwarzać walonki we własnych domach. Ich wyrób na sprzedaż, bez posiadania karty rejestracyjnej, wiązał się jednak z konsekwencjami karnymi.

Zakazany był nie tylko wyrób, ale nawet posiadanie większej ilości gręplowanej wełny czy samych walonek. Zaczęły się rewizje, posypały się donosy, nakładano wysokie grzywny, a nawet skazywano na więzienie. Chałupnicy starali się pracować w nocy. Jedynie trzy osoby zdecydowały się na rejestrację zakładów: Teodor Ostaszewski, Walentyna Owerczuk oraz Mikołaj Demianiuk; pozostali obawiali się wysokich opłat.

Jak niebezpieczne było zajmowanie się wyrobem walonek bez zezwolenia, świadczy sprawa Afanazego Kondraciuka s. Pawła. W 1951 r. został on zatrzymany przez milicję za posiadanie wełny oraz gotowych walonek. Prokurator Pawlak żądał skazania Fanasa, ojca dwójki dzieci, na zapłacenie niebagatelnej sumy 1000 zł grzywny z zamianą na dwa miesiące obozu pracy. Sprawa jest opisana w dokumentach urzędowych, przechowywanych w Archiwum Państwowym w Białymstoku. Warto je przytoczyć:

Wniosek z 5 II 1951 r.
o skierowanie podejrzanego do obozu pracy przymusowej i wymierzenie grzywny.

Prokurator Powiatowy w Bielsku Podlaskim po przeprowadzeniu śledztwa w sprawie Kondraciuka Afanazego s. Pawła i Anastazji, ur. 16. 01.1910 r. we wsi Studziwody, gm. i pow. Bielsk Podlaski, rolnika, pochodzenia chłopskiego, właściciela 3,5 ha gruntu, żonatego, ma 2 dzieci w wieku 7 i 13 lat, skończył 2 kl. Szkoły powszechnej, zam. we wsi Studziwody, gm. i pow. Bielsk Podlaski, środka zapobiegawczego nie zastosowano.

Podejrzanego o to, że: dnia 17 listopada 1950 r. w Bielsku Podlaskim kupił 6,6 kg wełny nie mając na to właściwego zezwolenia, t.j. o czyn z art. 11 dekretu z dnia 5 VIII 1949 r. o reglamentacji niektórych surowców.

Na zasadzie art. (...) wnosi o wymierzenie Kondraciukowi Afanazemu grzywny w wysokości 1.000 zł z zamianą w razie nieściągalności na obóz pracy na okres 2 miesięcy. Orzeczenie przepadku na rzecz Skarbu Państwa 6,6 kg wełny stanowiącej własność Kondraciuka Afanazego, a zdeponowanej dn. 30 XII 1950 r. w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska" w Bielsku Podlaskim.

Afanazy Kondraciuk (od lewej) żoną Marią, synem Janem, synową Serafimą i wnukiem Piotrem, 1970 r.

Uzasadnienie

Funkcjonariusz Posterunku Miejskiego Milicji Obywatelskiej w Bielsku Podlaskim w godzinach wieczornych dn. 16 XI 1950 r. zatrzymał Kondraciuka Afanazego zam. we wsi Studziwody, gm. ipow. Bielsk Podlaski, który wracał do domu mając przy sobie przeszło 6 kg wełny. Wełnę w ilości 6,6 kg zakwestionowano i złożono do depozytu w GS „Samopomoc Chłopska" w Bielsku Podlaskim.

Przesłuchany w charakterze podejrzanego Kondraciuk Afanazy przyznał się do winy i wyjaśnił, że zakwestionowaną wełną kupił tegoż dnia na rynku w Bielsku Podlaskim u nieznanej kobiety. Kondraciuk twierdził, że z zakupionej wełny miał zrobić wojłoki dla siebie i dla rodziny i jakoby nie wiedział, że nie wolno kupować wełny nawet na własne potrzeby.

Według wywiadu przeprowadzonego przez MO Kondraciuk Afanazy skupuje wełnę na wyrób wojłoków, który prowadzi bez karty rejestracyjnej.

Biorąc pod uwagę silne napięcie złej woli ujawnione przez Podejrzanego, który systematycznie skupował wełnę na wyrób wojłoków i jak wynika z jego wyjaśnień wiedział, że na ten cel trzeba uzyskać przydział wełny, a więc, że podlega ona reglamentacji, uważam proponowaną karę za słuszną i sprawiedliwą.

Prokurator B. Pawlak

Ostatecznie Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Białymstoku 31 III 1951 r. ukarała Afanazego Kondraciuka grzywną w wysokości 500 zł, z zamianą w razie nieściągalności na 1 miesiąc obozu pracy i przepadek na rzecz Skarbu Państwa 6,6 kg wełny.

Studziwodzcy walonkarze pracowali nie tylko na miejscu – jako dobrzy fachowcy cieszyli się wzięciem u właścicieli zakładów w całej wschodniej Polsce. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych jeździli na kontrakty do Węgrowa, Sokołowa Podlaskiego, Chełma, Hrubieszowa, Zamościa i Tarnowa. Ciężka praca, po kilkanaście godzin dziennie, była dobrze płatna. Zarobione pieniądze lokowano w budowę nowych domów, poszerzenie gospodarstw, kształcenie dzieci.

Podajemy, w kolejności alfabetycznej, spis mieszkańców Studziwód, którzy w latach 1920-1990, zarobkowo lub na własne potrzeby zajmowali się wyrobem walonek:

Mikołaj i Eugenia Demianiukowie
Szymon i Lidia Demianiukowie
Maria i Michał Grygorukowie
Wacław Grajewski
Włodzimierz Gulewicz
Józef Jarząbek
Anna Kiryluk
Grzegorz Kiryluk
Joachim Kiryluk
Elżbieta Kiryluk
Julian Kiryluk
Mikołaj Kiryluk

Walentyna i Borys Owerczukowie przy pszczołach

Urząd Skarbowy-~~Rewizyjny~~ w Bielsku-Podlaskim
Poz. dziennika 822.
№ 546923 Seria B

KARTA REJESTRACYJNA

...od 16-go Listopada do 31-go Grudnia 1951 r.
Rodzaj przedsiębiorstwa, zakładu, zajęcia, zatrudnienia, składu: Wyrób wojłoków
...
Opłata za kartę rejestracyjną zł 30
Dodatek za zwłokę zł
Razem uiszczono zł 30
słownie zł: Trzydzieści
...
Kasjer
Referent likwidacyjny
*) Niepotrzebne skreślić.

Karta rejestracyjna zakładu walonkarskiego Borysa Owerczuka

Natalia Kiryluk
Włodzimierz Kiryluk
Afanazy Kondraciuk
Paweł Kondraciuk
Antonina Łukianiuk
Zinaida Migun
Anna Olszewska
Antoni Ostaszewski
Maksym Ostaszewski
Józef Ostaszewski
Grzegorz Ostaszewski
Aleksander Ostaszewski
Teodor i Maria Ostaszewscy
Jakub Ostaszewski
Sergiusz Ostaszewski
Borys i Walentyna Owerczukowie
Anastazja Olszewska z d. Panasiuk
Natalia Panasiuk-Sobolew
Andrzej Panasiuk
Eugenia Panasiuk
Stefan Pryzowicz
Mikołaj Sacharewicz
Grzegorz i Krystyna Sidorscy
Anastazja Sidorska
Wiera Siemieniuk
Eliasz i Anastazja Stepaniukowie
Teodor i Maria Stepaniukowie
Aleksander i Antonina Stepaniukowie
Tadeusz Żukowski

Dobre czasy dla studziwodzkiego walonkarstwa skończyły się w końcu lat osiemdziesiątych, wraz z ustąpieniem kryzysu na obuwie. Chociaż obecnie nikt wyrobem walonek się tu nie zajmuje, nie możemy jednak zapominać, że rzemiosło to praktykowało ponad 40 osób. Studziwody były więc prawdziwym ośrodkiem walonkarstwa.

Doroteusz Fionik

W latach 1970-71 w Studziwodach, wówczas już wchodzących w obręb miasta Bielsk Podlaski, przeprowadzono komasację gruntów. Do tej pory ziemia ponad stu właścicieli znajdowała się w tzw. szachownicy. Działki były wąskie i długie. Przykładowo, pola w uroczysku Puwłoczki i Zahony ciągnęły się nieprzerwanie od obecnej ul. Wiejskiej i Grabniak do ul. Myśliwskiej (miejscami nawet Obozowej). Licząc ponad kilometr długości, miały tylko 5-7 metrów szerokości.

Taka struktura gruntów na pewno utrudniała racjonalne gospodarowanie, wymuszając stosowanie tradycyjnej trójpolówki (dwa działy pól gospodarze zasiewali, trzeci zaś ugorował – tu wypasano bydło). Działki niektórych gospodarzy znajdowały się w kilkunastu miejscach, co było reliktem formowania się własności ziemskiej w Studziwodach jeszcze przed uwłaszczeniem. Szachownica gruntów powodowała ich odpowiednie nazywanie. Uroczysk z nazwą Nadiełki było sześć, zaś Puwłoczki i Nadatki po trzy (nazwy terenowe przypominamy w słowniku).

W wyniku komasacji zewidencjonowano 117 właścicieli działek. Większość gruntów scalono, nie ruszono jednak lasu, położonego za rzeczką Bystrą, czyli części Nadiełków I, Puwłoczków III u Nadatków I oraz łąk i lasu na Szyrokiej. Do dziś zachowały się tu relikty przed komasacyjnych działek o szerokości 4-8 metrów.

Przedstawiamy wykaz właścicieli gruntów studziwodzkich, sporządzony w czasie komasacji. Przyszło mi w niej czynnie uczestniczyć. Geodeta Pańkowski (miejscowi tytułowali go inżynierem) poprosił mnie o przepisanie z maszynopisu, w trzech egzemplarzach, listy nowych właścicieli. Za tę pracę mi zapłacono. Podobnie, jak za prowadzenie za lejce konia, przy oborywaniu linii dróg, wytyczonych przy komasacji. Oborywaliśmy dosyć długo, gdyż nie można było wyorać drewnianych pali z zaznaczonymi numerami.

Na czas komasacji właściciele gruntów powołali komitet, w skład którego wchodził również mój Ojciec. Pamiętam, że przy tym było trochę kłótni. Najczęściej inicjowali je „etatowy mietieżniki" (etatowi buntownicy).

1. Ksenia Akułow, c. Jana, z domu Kondratiuk
2. Nadzieja Chomaniuk c. Pawła, z d. Kondratiuk
3. Eliasz Chomaniuk, s. Stefana
4. Władysław Chomaniuk, s. Stefana
5. Luba Chomaniuk, c. Stefana (vel Dmitruk)
6. Stefan Chomaniuk, s. Teodora (Chomaniuczok; pochodził z Kotłów)
7. Anna Chomaniuk, c. Stefana (vel Nikołajuk)
8. Mikołaj Demianiuk, s. Łukasza (Sadoweć; pochodził z Kozłów)
9. Jerzy Dziugiewicz, s. Floriana (pochodził z Wileńszczyzny)
10. Walentyna Erfort c. Aleksandra, z d. Kłopotowska (ojciec z Orli)
11. Wiera Głowacka c. Afanazego, z d. Panasiuk
12. Nadzieja Głowacka c. Grzegorza, z d. Siemieniuk (pochodziła z Rajek)
13. Józef Głowacki s. Józefa
14. Jan Głowacki, s. Józefa
15. Aleksander Grabowski, s. Grzegorza (Czach)
16. Konstanty Grabowski, s . Grzegorza
17. Grzegorz Grabowski, s. Grzegorza (Czach)
18. Leon Grabowski, s. Grzegorza
19. Józef Grabowski, s. Ignacego (Kopyrka)
20. Stanisław Grabowski, s. Ignacego (Stasiek-Czorny)
21. Jerzy Grabowski s. Leona (Ryhuor-Hendlar)
22. Irena Grajewska c. Józefa (żona Wacka, rodem z Pilik)
23. Cezaria Grajewska, c. Kazimierza (matka Wacka)
24. Józef Grajewski, s. Jakuba (Juozik-Kosołapy)
25. Stanisław Grajewski, s. Jakuba (Stasiek Biełу / Krykliwy)
26. Paweł Grajewski, s. Jakuba (ojciec Wacka)
27. Wacław Grajewski, s. Pawła
28. Franciszek Grajewski, s. Stanisława (syn Staśka Biełoho; zięć Jarząbka)
29. Maria Grygoruk, c. Maksyma, z d. Ostaszewska
30. Włodzimierz Gulewicz, s. Jakima
31. Włodzimierz Jakubiuk, s. Romana (Wołodia Mileńki; był kolejarzem)
32. Andrzej Jakubiuk, s. Włodzimierza
33. Leon Jakubiuk, s. Włodzimierza (Gilza)
34. Mikołaj Jakubiuk, s. Włodzimierza
35. Jadwiga Jakubowicz, c. Stanisława (córka Staśka Czornoho; ul. Koszarowa 3(1))
36. Olga Jóźwiuk, c. Grzegorza (Olga Ryhorowa)
37. Stefan Jóźwiuk, s. Ignacego (brat Jana – milicjanta; Jan mąż Oli)
38. Jefim Kiryluk, s. Benedykta
39. Mikołaj Kiryluk, s. Benedykta
40. Włodzimierz Kiryluk, s. Gierasima
41. Grzegorz Kiryluk, s. Gierasima
42. Gerasim Kiryluk, s. Jana
43. Maria Kiryluk, c. Mikołaja, z d. Sacharewicz
44. Benedykt Kiryluk, s. Romana
45. Maria Kiryluk, c. Stefana, z d. Pryzowicz (córka Parciuka)
46. Nadzieja Kiryluk, c. Stefana, z d. Chomaniuk
47. Jan Kiryluk, s. Szymona (Wańka Semenuow)
48. Paweł Kiryluk, s. Szymona (brat Wańki Semenowoho)
49. Walenty Kiryluk, s. Szymona (syn Katarzyny, poz 50)
50. Julian Kiryluk, s. Szymona (syn Katarzyny, poz. 50; zam. Bielsk P. ul. Batorego)
51. Katarzyna Kiryluk, c. Teodora (matka Darci, Lizy i Mańki Saluk)
52. Iraida Kłopotowska, c. Aleksandra (ojciec z Orli)
53. Wiera Kondraciuk, c. Andrzeja, z d. Panasiuk (siostra mamy)
54. Antoni Kondraciuk, s. Jana (Ontoch; brat Kseni Okułow oraz Ustynki, matki Żorki)
55. Paweł Kondraciuk, s . Pawła (Pawluś)
56. Jakub Kondraciuk, s. Pawła
57. Włodzimierz Kondraciuk, s. Pawła (syn Pawlusia)
58. Antoni Kondrat, s. Aleksandra (Antek Mazur)
59. Czesław Kondrat, s. Aleksandra
60. Wiktor Kondrat, s. Aleksandra (Wiktor Mazur)
61. Jan Kondrat, s. Aleksandra **(ul. Myśliwska 22 (2))**
62. Maria Kondratiuk, c. Jakima, z d. Gulewicz (żona Fanasa)
63. Afanazy Kondratiuk, s. Pawła (Fanas)
64. Justyna Korycka, c. Zachara, z d. Kiryluk
65. Halina Korzun, s. Maksyma, z d. Ostaszewska (mąż pochodził ze wsi Mikłasze)
66. Stefan Łukianiuk, s. Filipa (Lanciaj)
67. Zinaida Migun, c. Józefa, z d. Ostaszewska (Sończyna)
68. Bazyl Moczulski, s. Michała (zięć Benedykta Kiryluka, mąż Niutki)
69. Anna Olszewska, c. Afanazego, z d. Pa-

nasiuk (jej mąż Wiktor pochodził ze Świryd)
70. Franciszka Ostaszewska,
c. Józefa (siostra Adeli Ziarok)
71. Zofia Ostaszewska, c. Maksyma (Sońka)
72. Leokadia Ostaszewska,
c. Pawła (matka Gieni Swat, Matysiaki)
73. Teodora Ostaszewska
c. Zachara (żona Hryszki Marczuka)
74. Jerzy Ostaszewski,
s. Bazylego (Hryszka – Marczuk)
75. Maksym Ostaszewski, s. Bazylego
76. Aleksander Ostaszewski,
s. Grzegorza (Olek Marczukuow z Koreji)
77. Antoni Ostaszewski,
s. Jana (Antek Zdrek)
78. Sergiusz Ostaszewski, s. Józefa (Sończyn)
79. Teodor Ostaszewski,
s. Maksyma (Fiedia Maksimuow)
80. Borys Owerczuk, s. Bazyla (żona Wala Ostaszewska; pochodził z Dubiażyna)
81. Andrzej Panasiuk, s. Andrzeja (syn Panasiuczka; mieszkał w Katowicach)
82. Józef Panasiuk, s. Jakuba
(Chonena – Juozik Weliki)
83. Aleksander Panasiuk,
s. Jakuba (Olek Olanin)
84. Pelagia Panasiuk , c. Jakuba,
z d. Panasiuk (żona Sierżanta)
85. Andrzej Panasiuk,
s. Jakuba (Panasiuczok)
86. Dymitr Panasiuk, s. Jakuba (brat Panasiuczka – pułkownik)
87. Paweł Panasiuk, s. Jana (Sierżant)
88. Maria Panasiuk, c. Michała
89. Walenty Panasiuk,
s. Pawła (Ba; syn Sierżanta)
90. Aleksander Panasiuk (syn Sierżanta)
91. Katarzyna Panasiuk,
c. Szymona, z d. Kiryluk
92. Eugenia Panasiuk, c. Szymona (Żeńka)
93. Stefan Pryzowicz, s. Aleksandra (Parciuk)
94. Nadzieja Pryzowicz,
c. Dymitra (żona Parciuka)
95. Stefan Pryzowicz,
s. Stefana (syn Parciuka)
96. Adela Przyłucka,
c. Aleksandra, z d. Kondrat
97. Mikołaj Sacharewicz,
s. Łukasza (Łukaszonok)
98. Ksenia Sacharewicz,
c. Zachara, z d. Kiryluk
99. Mikołaj Saluk,
s. Mateusza (pochodzi z Dubiażyna)
100. Krystyna Sidorska, c. Pawła,
z d. Kondratiuk (żona Grzegorza)
101. Grzegorz Sidorski,
s. Konstantego (Hryszka Kostkuow)
102. Włodzimierz Sidorski,
s. Konstantego (Wołodia Kostkuow)
103. Sergiusz Sidorski, s. Konstantego
104. Olga Siemieniuk,
c. Gierasima, z d. Kiryluk (ul. Koszarowa)
105. Wiera Siemieniuk,
c. Józefa, z d. Ostaszewska (Sończyna)
106. Iraida Siniakowicz, c. Andrzeja,
z d. Kiryluk (jej mąż
Sergiusz „Puołtora Iwana)
107. Natalia Sobolew,
c. Jakuba, z d. Panasiuk
108. Olga Stepaniuk, c. Michała
(Płatonicha – matka Stepaniuków)
109. Aleksander Stepaniuk,
s. Płatona (Szurka Płatoniszyn)
110. Eliasz Stepaniuk,
s. Płatona (Lijuszka Płatoniszyn)
111. Teodor Stepaniuk,
s. Płatona (Fiedia Płatoniszyn)
112. Halina Wojdała, c. Andrzeja (córka Panasiuczka; mieszkała w Szczecinie)
113. Nadzieja Wyrkowska, c. Stefana
(córka Parciuka; **ul. Myśliwska 33 (4)**
114. Regina Zawadzka,
c. Antoniego, z d. Ostaszewska
(córka Zdreka; **ul. Myśliwska 23 (3)**
115. Adela Ziarok, c. Józefa,
z d. Ostaszewska (siostra Frani)

W 2001 r. nad Studziwodami wzbił się balon mistrza Jerzego Czerniawskiego, prawnuka Pawła Kondratiuka; wówczas wykonaliśmy zdjęcie północnej części ziem studziwodzkich (w oddali widnieją zabudowania Bielska)

116. Eugenia Ziniewicz, c. Mikołaja,
z d. Sacharewicz (**ul. Myśliwska**)
117. Olga Żukowska, c. Jakima, z d. Gulewicz (ciotka mego ojca; ul. Studziwodzka)

Posesje, których adresy zaznaczyłem pogrubionym drukiem to punkty północnej granicy gruntów studziwodzkich, na wschód od Hościńcia. Numeracja posesji, według ówcześnie obowiązującej. Tak więc można przyjąć, że orientacyjna granica z gruntami miejskimi, na wschód od Hościńcia przebiegała wzdłuż ul. Myśliwskiej i dochodziła do ul. Strzelniczej. Jednak kilka działek (uroczysko Puwłoczki) było trochę dłuższych, dochodząc do ul. Obozowej. Dlatego też posesja nr 22 jest po północnej – parzystej stronie ulicy. Na zachód od Hościncia granica biegła polną drogą do szosy siemiatyckiej. Droga ta stanowiła przedłużenie dzisiejszej ul. Myśliwskiej. Posesja 33 to „Zahony", pozostałe – graniczne to „Puwłoczki".

Chociaż w wyniku komasacji poszczególni gospodarze zazwyczaj zachowali swe areały, ale Studziwody na tym straciły. Około czterech hektarów ziemi przy Gościńcu Dubiażyńskim przejął, na potrzeby żwirowni, skarb państwa. Podobnie było z północną częścią Puwłoczków i Zahonów (w sumie ok. 10 hektarów), które przejęło miasto. Wytyczono tam nowe ulice (obecna ul. Bohaterów Września, Pronina, 30-go Lipca i Asnyka), podzielono na place i sprzedano pod zabudowę domów jednorodzinnych. Do dziś, między murowankami z epoki gierkowskiej, stoją tu pojedyncze, stare domy studziwodzkich kolonistów.

Włodzimierz Gulewicz

Studziwody
Słownik nazw terenowych

Historyczne Studziwody są unikalne pod względem nazewnictwa. Na całym obszarze miasta Bielska nie ma tylu nazw terenowych, jak w naszym rejonie. Niektóre nazwy uroczysk funkcjonowały w dokumentach urzędowych – notarialnych, geodezyjnych; część tylko w użytku mieszkańców wsi. Wystarczyło wypowiedzieć jedno słowo, by każdy wiedział o jakie miejsce chodzi. W nazwach można odczytać wiele informacji o historii miejscowości. Świadczą one o języku, którym posługiwali się jej mieszkańcy. Jako, że językiem komunikacji był język ruski, wszystkie nazwy były adekwatne. Mamy nadzieję, że dzięki publikacji chociaż część z tej naszej spuścizny powróci do praktycznego obiegu.

1. Alchaluoszczyna (Альхалюошчына), grunt orny – wspólnota; w okresie powojennym, do czasu komasacji gruntów – pastwisko; położony za „Hromadnim", na prawo od „Zimowuoj Dorohi" – zasiewana dawnymi czasy przez społeczność wiejską. Zebrany plon przeznaczano na cele hromady; Mikołaj Kondraciuk (Kola Pawlusiuow) mówił, że grunt ten zasiewali również Niemcy (stąd może pochodzić z niemiecka brzmiąca nazwa). Po komasacji grunt ponownie orny.

2. Bahno (Багно), niewielkie wzniesienie terenu nieopodal rzeczki Bystrej na łąkach „Puwłoczki III", mocno zabagnione, trzęsawisko; opowiadają, że w czasie II Wojny Światowej ugrzązł tu czołg niemiecki.

3. Bołoto (Болото), pastwisko-wspólnota; położone pomiędzy „Koreją" a łąkami „Lichaniowa". Wschodnią granicę uroczyska stanowi rz. Biała. Na jego terenie pochowano kilku żołnierzy radzieckich, ekshumacji dokonano po II Wojnie światowej.

4. Bruod Druhi (Бруод Другі), zagajnik po wschodniej i zachodniej stronie „Zimowei Dorohi", położony za „Brodom Perszym".

5. Bruod Perszy (Бруод Пэршы), zagajnik; po zachodniej stronie „Zimowei Dorohi" (pierwszy za wsią w kierunku południowym); po komasacji własność m.in. Grzegorza i Krystyny Sidorskich.

6. Brodka (Бродка), rzeczka-strumień; wypływa z „Hłybokoho Łuhu". Płynie przez „Druhi Bruod" oraz „Bołoto". Z realacji mojego ojca Włodzimierza Gulewicza (Wołod'ka Jakimiszyn) wynika, że na przełomie XIX i XX ww. miejscowi gospodarze, celem udrożnienia rz. „Brodki" przeprowadzili w jej rejonie prace o charakterze melioracyjnym (pogłębili jej koryto, urządzili przepusty). Nazwa po raz pierwszy była zamieszczona w publikacji inż. Borysława Rudkowskiego („Topografija Dorog i Pamiatnikow"), wśród mieszkańców jednak nie funkcjonowała. Poniżej ujścia „Brodki" do Białej na początku lat 90-tych bobry zbudowały tamę.

7. Budka (Будка), domek dróżnika kolejowego przy przejeździe kolejowym, który zamieszkiwał tu do czasów I Wojny Światowej; obecnie nie istnieje, rośnie tu dzika grusza, krzaki bzu, widoczne ślady podmurku.

8. Bystra (Быстра), rzeczka-strumień; początek bierze na zachód od wsi Dobromil. Przepływa przez Piliki, miejscowe uroczysko „Wouczucha". Na gruntach studziwodzkich płynie północnym obrzeżem lasu „Za Bystroju" przez łąki „Puwłoczki", „Nadatki", „Szyroka" i „Jasynuowka", gdzie wpada do rzeki Białej. W tym miejscu, od strony wschodniej, wpadała do rz. Białej wymieniona w publikacji B. Rudkowskiego rzeczka „Rudka"; jej źródło znajduje się na południe od wsi Spiczki. Obecnie „Rudka" gubi swój nurt w licznych tu rowach melioracyjnych. Pod koniec XX w. Bystra stała się ulubionym miejscem żerowania bobrów. Na kilometrowym odcinku, bezpośrednio przed jej ujściem do Białej, w lutym 2000 r. naliczono sześć tam zbudowanych przez te zwierzęta.

9. Dwuorszczyna I (Двуоршчына), dawne orne grunty dworskie; położone wzdłuż „Hościncia" (strona wschodnia). Od wschodu graniczyła z „Zahonami", od południa z drogą wieś-szosa, od północy zaś z gruntami miejskimi.

10. Dwuorszczyna II, dawne grunty dworskie, położone na zachód od „Hościncia", Działki miały kształt wydłużonych trójkątów, których podstawy graniczyły z drogą wieś-szosa.

11. Dwuorszczyna III, dawne grunty dworskie, działki sytuowane wschód-zachód; rozciągały się wzdłuż „Hościncia", na południe od drogi wieś-szosa. W większości własność gospodarzy z Pilik, stąd nazwa „Pilićki".

12. Haj (Гай), pas użytków zielonych (smuh); rozciąga się wzdłuż rzeczki „Sankty", na zachodzie dotyka „Hościncia", na wschodzie drogi miasto-Studziwody (obecnie ul. Studziwodzka). W tym rejonie w odległości 170 m na zachód od drogi znajdowało się źródło – krynicia.

13. Hłyboki Łuh (Глыбокі Луг), pastwisko-wspólnota (łuh); niecka pomiędzy „Serednimi Ryezkami" i Pilićkimi. Od „Hromadnioho Liesu" „Hłyboki Łuh" oddzielał pas „Nadiełkuow IV".

14. Horody / Weliki Horody (Вэлікі Городы), ogrody warzywne; działki położone na wschód od obecnej ulicy Łąkowej, pomiędzy dawnymi posesjami Eliasza (Lijuszki) Stepaniuka i Borysa (Borki) Owerczuka.

15. Hospodisko (Господіско), grunty orne, częściowo użytki zielone; obejmowały uroczyska Seredni Sztuki, Haj, Seredni Ryezki, Seredni Smuoh i Zadni Ryezki. Nazwa wywodzi się od Hospodina-Pana; przed uwłaszczeniem ten obszar gruntów był największym areałem ziemi uprawnej na terenie majątku Studziwody. Uroczysko odnotowano w dokumencie wystawionym w 1913 r. przez bielskiego notariusza Iwana Zacharowa dla Józefa Ostaszewskiego (akt w zbiorach Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach).

16. Hrabniak (Грабняк), grunta orne i użytki zielone położone na wschód od Hościncia, południe od drogi Studziwody – szosa i na północ od Stienki, w dokumentach nazywane również Zadubniczem. Nazwa Hrabniak obecnie funkcjonuje jedynie wśród mieszkańców wsi Piliki, którzy niegdyś posiadali tu swe grunta (w szachownicy z właścicielami z innych miejscowości); pokrywa się z Dwuorszczynoju III.

17. Hromadni Lies (Громадні Лиес), las iglasty, dawna wspólnota; część dawnego lasu dworskiego, który rozciągał się od ob. ul. Sosnowej do łąk nad rz. Bystrą, zakupiony przez studziwodzian na przełomie XIX/XX ww.

18. Hrud (Груд), pastwisko – wspólnota; wzniesienie ok. 141 m. n.p.m. górujące nad łąkami „Szyroka", „Jasynuowka", „Lichaniowa". Naprzeciwko, za rzeką Białą, lewkowskie uroczysko „Buhor" (domniemana lokalizacja średniowiecznej osady z cerkwią).

19. Jamka (Ямка), najgłębsze miejsce rzeki Białej w obrębie gruntów studziwodzkich; znajdowało się ok. 40 m. w górę od miejsca, gdzie do Białej wpada „Brodka", Głębia nie do zgruntowania. Nad „Jamką", na prawym brzegu rzeki znajdowała się okazała skarpa. Teren położony w widłach

„Brodki" i Białej stanowił malowniczy zakątek „Bołota". Dlatego też młodzież z Pilik od niepamiętnych czasów przychodziła tutaj korzystać z kąpieli w rzece.

20. Jamy (Ямы), nieużytek – wspólnota; w czasie pozyskiwania piasku pod budowę drogi miasto – Studziwody jeden z robotników wykopał szablę z ułamaną klingą. Jej wygląd wskazywał na orientalne pochodzenie. Odkopywano tu również szkielety. Przy ich ułożeniu powtarzała się pewna prawidłowość – nogami były skierowane na południe. Jak słyszałem od starych studziwodzian (m. in. Benedykta Kiryluka, zmarł ok. 1965 r. mając 98 lat), na wysokości obecnej posesji Romana Swata, po zachodniej stronie drogi w XIX w. stał pomnik (ruina?). „Jamy" bywały również nazywane: „Turećki Mohiłki", rzadziej „Szwedzki Mohiłki".

21. Jasynuowka (Ясынуовка), łąka w widłach rzek Białej i Bystrej; nazwa odnosi się również do łąk po drugiej stronie rz. Białej, należących do mieszkańców wsi Lewki.

22. Klimowo (Клімово), łąki położone na wschód od rzeki Białej, na południe od drogi Studziwody – linia kolejowa; niegdyś należały do studziwodzkiego majątku. Na przełomie XIX i XX w. wykupione, przeważnie przez mieszkańców Lewek i innych wsi. O uroczysku wspominają dokumenty Starszego Notariusz Grodzieńskiego; uroczysko występuje również pod nazwą „Bołoto".

23. Klin (Клін), grunta obszarowo pokrywające się z opisaną wyżej „Dwuorszczynoju" II oraz „Puwłoczkami" II. Nazwa występuje kilkakrotnie w dokumentach notarialnych z XIX/XX w, m.in. AP w Białymstoku, sygn. 11068, 11258, 11372.

24. Klinok (Клінок), uroczysko usytuowane we wschodniej części ur. „Stienka", graniczące bezpośrednio z uroczyskiem „Szyja".

25. Koreja (Корэя), część Studziwód, posesje przy ul. Bagnistej; pierwszy dom w latach 50. XX w. zbudował tu Michał Grygoruk (obecnie dziesięć zabudowanych posesji). Starą posesję Mikołaja Saluka, położoną po przeciwległej stronie wsi, nazywano „Koreją Zachodnią" (sporadycznie).

26. Krzyże za wsią (przed komasacją gruntów), krzyż prawosławny stał na wzniesieniu naprzeciwko zachodniej granicy posesji, na której znajduje się tartak. Prezentował się bardzo okazale, był o ok. 2 m wyższy od obecnego. Wieńczył go krzyż metalowy, ogrodzenie było drewniane. Po komasacji gruntów przeniesiono go na obecne miejsce (działka Juchima Kiryluka), skracając dłuższe, przegniłe ramię. Metalowy krzyż umieszczono na skrzyżowaniu ramion. W czasie ostatniej wojny żołnierze radzieccy próbowali strącić metalowy krzyż, organizując kuriozalne zawody strzeleckie. „Udało się" im odstrzelić jedynie ozdobę (stylizowany na sprężynkę promień). Krzyż rzymskokatolicki stał natomiast w okolicy dzisiejszego usytuowania krzyża prawosławnego. Po komasacji krzyż rzymskokatolicki przeniesiono na miejsce obecne - ówczesny grunt Stanisława Grajewskiego (Staśka Wićintiuka).

27. Krzyżowiska (miejsce, gdzie niegdyś stały krzyże prawosławne): 1. przy skrzyżowaniu drogi wieś – szosa z szosą (do Siemiatycz), po prawej stronie drogi; 2. przed mostem nad Bystrą (po lewej stronie „Hościncia"; 3. za stodołą Afanazego (Fanasa) Kondratiuka.

28. Kupjaśkie Bołoto (Куп'яське Болото), zajmujące ok. 0,30 ha torfowe obniżenie terenowe we wschodniej części „Starych Porubów". Do czasu komasacji porastał tu liściasty zagajnik, obecnie odradzający się; dawniej najwidoczniej było to małe, bezodpływowe jeziorko.

29. Kwatyry (Кватыры), dawne grunta dworskie (głównie łąki) leżące na wschód i północ od dworu. W końcu XIX w. sprzedane dla mieszkańców różnych wsi.

30. Lichaniowa (Ліханёва), grunt orny; część „Starych Porubów" – pomiędzy wschodnią częścią „Druhoho Brodu" i położonymi pod „Hromadnim Liesom" „Nadiełkami IV". Nazwa uroczyska mogła brzmieć pierwotnie „Licha Niwa", co oznacza słabej jakości ziemię, która się tu znajduje (grunta klasy piątej i szóstej).

31. Lichaniowa (Ліханёва), łąki nad rz. Białą, położone między „Bołotom" i „Hrudom", działki sytuowane wschód -zachód.

32. Mielnickij Hościneć (Мельніцкій Госьцінэць), droga (gościniec) do Mokrego; dawny, uczęszczany już w średniowiczu, trakt z Bielska do Mielnika; tędy niejednokrotnie przejeżdżali książęta ruscy, wielcy książęta litewscy i królowie polscy.

33. Mohiłki Nemećki (Могілкі Нэмэцькі), cmentarz z okresu I Wojny Św. położony w centrum wsi (spoczywa tu 810 niemieckich i 200 rosyjskich oficerów i żołnierzy). Powstał na gruntach mojego pradziadka Grzegorza Kałużyńskiego z Lewek, który od ok. 1870 r. był właścicielem działki położonej między ob. ul. Łąkową i Studziwodzką. Jedną czwartą tego gruntu otrzymała w posagu moja babcia Daria, resztę w ilości 1 dziesięciny (ok. 1,1 ha) odkupili studziwodzianie: Jan (I), Jakub i Jan (II) Panasiukowie. Babcia swój grunt przekazała córce Agacie (wyszła za mąż do Kotłów) – na terenie tej działki jest obecnie odcinek końcowy ul. Studziwodzkiej (wytyczony ok. 1960 r.). Ostatnim prywatnym właścicielem tej działki był Jan (Wańka) Głowacki. Sam teren cmentarza znajduje się obecnie w gestii rodziny Siniakowiczów. Na jednym z okalających cmentarz świerków zawieszony był zwuon (kawałek metalowej szyny i metalowy pręt - biło). Jego dźwięk zwoływał zebrania wiejskie (schod), w lecie nawoływał do wypędzania bydła na wypas, alarmował o niebezpieczeństwie itp.

34. Na Dubok Doroha (На Дубок Дорога), droga przez las „Hromadni", nazwa pochodzi od dębów rosnących na gruntach kol. Lewki; prowadziła do przeprawy (dla pieszych) przez Bystrą, użytkowana była w okresie braku możliwości przejścia „Zimoweju Dorohoju" do Rajek i Kozłów. Prowadziła od „Zimowei Dorohi" na płd – zach. przez las " Hromadni" i dalej przez łąkę „Nadatki", las „Za Bystroju" do gruntów kolonii Lewki.

35. Nadatki I (Надаткі), grunt orny, łąka i las; położony na wschód od „Puwłoczków III", od północy graniczyły z „Hromadnim Liesom". Od południa z gruntami kol. Lewki.

36. Nadatki II, grunt orny pomiędzy „Wyhonom"i „Druhim Brodom". Działki sytuowane wschód-zachód. Granicę zachodnią uroczyska stanowiła droga przebiegająca obok posesji, na której znajduje się obecnie skansen.

37. Nadatki III, grunty orne, usytuowane wzdłuż szosy do Siemiatycz, pomiędzy „Nadiełkami" II i VI.

38. Nadiełki I (Надіелкі) grunty orne, kilka działek leśnych za rz. Bystrą; usytuowane wzdłuż „Hościncia". Ciągnęły się na południe od „Stienki" do granicy z gruntami wsi Lewki.

39. Nadiełki II, grunta orne wzdłuż drogi wieś-szosa (równolegle do znajdujących się po południowej stronie drogi gruntów leśniczówki Piliki).

40. Nadiełki III (za sełom), grunty orne oraz pastwisko; graniczyły z „Zadubniczom", rozpoczynały się od obecnej posesji Eugenii Swat, od strony południowej graniczyły z zagajnikiem „Pilićki".

41. Nadiełki IV, byłe grunty orne, w latach powojennych użytkowane jako

wspólnota pastwiskowa i leśna; rozpoczynały się od „Szyi", ciągnęły się wzdłuż północnego obrzeża „Hromadnioho" do łąk „Lichaniowa".

42. Nadiełki V / Podoużnie (Подоўжне), grunty orne po wschodniej stronie „Zimowei Dorohi". Rozciągały się od wsi do „Druhoho Brodu"; część „Starych Porubów". Obecnie częściowo zabudowane (posesja Wowtoniuków i J. Panasiuka; ze względu na długość działek nazywane również „Podoużnie".

43. Nadiełki VI, grunty orne, usytuowane wzdłuż szosy, graniczyły z gruntami miejskimi. Rozpoczynały się od „Nadatków III".

44. Nowina (Новіна), ogrody warzywne, wschodnia część „Horodów"; pierwotnie była to łąka, którą zaorano, zwiększając powierzchnię ogrodów.

45. Osuszok (Осушок), państwowy las mieszany; w średniowieczu był własnością hospodarską (wielkoksiążęcą), potem królewską, należał do folwarku Hołowiesk; w okresie II Wojny Światowej miejsce kaźni, upamiętnia je memoriał.

46. Parciukowa Berezina (Парцюкова Бэрэзіна), zagajnik, należący do rodziny Pryzowiczów (część „Pilićkich"). „Parciukowa Berezina" znajdowała się również przy skrzyżowaniu drogi wieś-szosa z szosą do Siemiatycz w uroczysku „Nadiełki II" (do dziś zachowały się jej resztki).

47. Perehuon (Пэрэгуон), pas wspólnoty pastwiskowej; znajdował się pomiędzy łąką i gruntami ornymi „Lichaniowa"; ciągnął się od „Bołota" do „Hrudu", ułatwiał przepędzanie stada bydła (pohonu). Taki sam pas wspólnoty ciągnął się obok posesji tzw. „Korei".

48. Perejyezdy (Пэрэіезды), miejsca, w których możliwy był przejazd furmanką przez rzekę Białą; przeprawa możliwa była w czterech miejscach: l. dzisiejszy przejazd obok kładki, 2. ok. 120 m w dół od kładki, 3. w północnej części ur. „Bołoto" 4. przy ujściu rz. „Brodki" do rz. Białej.

49. Pilićki (Піліцькі), grunty orne, łąka, zagajnik; położone na południe od „Zadubnicza", sytuowane wschód – zachód, dochodziły do „Hłybokoho Łuhu" i „Nadiełkuow III". Nazwa pochodzi od właścicieli gruntów pobliskiego uroczyska „Dwuorszczyna III" albo „Hrabniak", którymi w znakomitej większości byli gospodarze z Pilik.

50. Pilićki Lies (Піліцькі Ліес), patrz: „Osuszok".

51. Puruwśka Zemla/Puruwszczyna (Пурувська Зэмля/Пурувшчына), grunta położone na południe od lasu „Za Bystroju", w granicach kolonii wsi Lewki.

52. Poruby Staryje (Порубы Старые), grunty orne, położone na wschód od Zimowei Dorohi; w skład uroczyska wchodzą działki zabudowane we wschodniej części ul. Sosnowej, „Nadiełki V" (Podoużnie), „Bruod Druhi" oraz „Lichaniowa" (pole). Użytkowane jako grunta orne już przed 1895 r.

53. Poruby Nowy (Порубы Новы), grunty orne, sytuowane na zachód od „Zimowei Dorohi"; w ich skład wchodzą zabudowane działki przy ul. Sosnowej oraz Leśnej, „Perszy" i „Druhi Bruod" oraz „Seredni Ryezki". Jeszcze w 1895 r. rósł tu stary las należący do dworu Studziwody; w 1899 r. wytrzebione z lasu grunty zostały zakupione przez „stowarzyszenie" dwudziestu czterech studziwodzkich gospodarzy.

54. Puwłoczki I (Пувлочкі), grunty orne, sytuowane północ-południe, położone bezpośrednio za wsią; rozpoczynały się od obecnej posesji Jana Kiryluka (Wańki Semenowoho). Z tego też wynika, że place przy ul. Wiejskiej pod nr 1, 3, 5 i 7 zostały zabudowane w okresie międzywojennym na gruntach „Puwłoczkuw". Na zachodzie graniczyły z uroczyskiem „Zahony". Na północy stykały się z gruntami miejskimi.

55. Puwłoczki II, grunty orne położone za „Hościnciom". Od wschodu graniczyły z „Dwuorszczynoju" (II), a od zachodu z rozciągającymi się wzdłuż szosy „Nadiełkami II", „Nadatkami III" i „Nadiełkami VI".

56. Puwłoczki III, grunty orne, łąka i las; rozciągały się od „Stienki" do granicy z gruntami kol. Lewki. Od „Hościncia" oddzielały je „Nadiełki"(I), od wschodu zaś graniczyły z „Szyją", „Hromadnim Liesom" i „Nadatkami"(I).

57. Sad (dwór), była posesja dworska; na jej terenie znajdowały się dwa stawy. Dwór usytuowany był na miejscu obecnych zabudowań gospodarczych (zachowały się zarysy fundamentu); rozebrany ok. 1955 r.

58. Sankta (Санкта), rzeczka – strumyk; początek bierze na terenie byłego lotniska. Przepływa na północ od wsi przez uroczysko „Haj". Nazwa w tradycji miejscowej nie funkcjonowała, odnotował ją natomiast w swej publikacji Borysław Rudkowski.

59. Seredni Ryezki (Сэрэдні Рыэзкі), grunty orne pomiędzy „Druhim Brodom" i „Hromadnim Liesom" - na zachód od „Zimowei Dorohi"; część „Porubuw Nowych".

60. Seredni Smuoh (Сэрэдні Смуог), użytek zielony (smuh), położony pomiędzy „Serednimi" i „Zadnimi Sztukami". Na tym terenie (za perszoho sowieta) od wybuchu miny podczas ćwiczeń zginęło kilku żołnierzy radzieckich.

61. Stienka (Стіенка), pas ziemi stanowiący granicę pomiędzy gruntami studziwodzkimi i zasadniczo pilickimi. Rozdzielała „Puwłoczki" (III) i „Dwuorszczynu"(III).

62. Szkuołka (Шкуолка), dawne grunta majątku Studziwody, w 1890 r. odsprzedane dla Warszawskiego Resortu Wojskowo-Inżynieryjnego (teren szkółki oraz ob. Zakładu Unasienniania Zwierząt). Po II Wojnie światowej powstała tu szkółka leśna, wzniesiono dwa budynki mieszkalne; w latach dziewięćdziesiątych teren przekazany przez Urząd Miasta pod budowę jednorodzinną. Na terenie szkółki znajdowało się najbardziej charakterystyczne miejsce w Studziwodach – aleja topoli włoskich. Decyzją Zarządu Miejskiego w końcu stycznia 2000 r. wszystkie drzewa, stanowiące piękny element krajobrazowy, zostały wycięte.

63. Sztuki Peredni (Штукі Пэрэдні), grunty orne, południowa część „Puwłoczkuw" (I); nazwa obejmuje również „Zahony" „Dwuorszczynu"; rozciąga się od drogi wieś – szosa do uroczyska „Haj".

64. Sztuki Seredni (Штукі Сэрэдні), grunty orne, środkowa część „Puwłoczkuw"(I), rozciągająca się od uroczyska „Haj" do uroczyska „Seredni Smuoh".

65. Sztuki Zadni (Штукі Задні), grunty orne, północna część „Puwłoczkuw"(I); rozciągają się od uroczyska „Seredni Smuh" do granicy gruntów miejskich (w przybliżeniu linia obecnej ul. Myśliwskiej). Do dziś sklep PSS-u przy tejże ulicy zwany jest przez studziwodzian - na polu.

66. Szyja (Шыя), pastwisko – wspólnota, położone pomiędzy „Pilickimi" i „Puwłoczkami"(III); stanowi połączenie nieistniejącej dziś drogi polnej z lasem „Hromadnim".

67. Szyłouka (Шылоўка), rzeczka biorąca swój początek w okolicach wsi Wólka (za Parcewem) i wpadająca do Białej 300 m na płn. – wsch. od zabudowań Studziwód. Nieopodal ujścia, za przepustem kolejowym jeszcze niedawno była dwumetrowej głębokości jama, tzw. jeziorko, ulubione miejsce kąpieli studziwodzkiej młodzieży. Nazwa rzeczki funkcjonuje głównie wśród właścicieli łąk tu położonych (z Parcewa, Spiczków, Augustowa). Występuje również na dokładnych mapach topograficznych jako rz. Szydłówka.

68. Szyroka (Шырока), łąka i wschodnia część lasu „Za Bystroju"; rozciąga się wzdłuż rz. Bystra od uroczyska „Nadatki" I do „Zimowei Dorohi". Droga stanowiła granicę z uroczyskiem „Jasynuowka". Pomiędzy ur. „Szyroka" (na całej jego szerokości) a lasem „Hromadnim" rozciągała się wspólnota pastwiskowa „Alchaluowszczyna".

69. Tryba (Трыба), droga leśna, biegnąca południowym obrzeżem lasu „Za Bystroju"; stanowi obecnie granicę (orientacyjną) gruntów Studziwód i kol. Lewek (jednocześnie miasta i gminy Bielsk Podlaski).

70. Wouczucha (Воўчуха), łąki i zarośla nad rzeczką Bystrą, położone w całości na gruntach wsi Piliki.

71. Wyhuon (Выгуон), pastwisko, położone w obrębie wschodniej części ul. Sosnowej; po jej południowej stronie obejmowało teren od posesji Konstantego Sidorskiego do obecnej ul. Bagnistej, po północnej zaś teren poza stodołami Pawła Kondratiuka (Pawlusia), Zenaidy Łukianiuk (Zinki Antochowuj) i Afanazego Kondratiuka (Fanasa), tu dotykał do ul. Wiejskiej.

72. Za Bystroju (За Быстрою), las mieszany, nadany po uwłaszczeniu w 1861 r. (uczastkowy); obejmuje „Nadiełki", „Puwłoczki", „Nadatki" oraz „Szyroku".

73. Za Kuźnioju (За Кузнёю), grunty orne, część „Starych Porubów"; położone na wschód od „Zimowei Dorohi", ich położenie pokrywa się z „Nadiełkami V" (Podoużnim). Nazwa uroczyska pochodzi od dworskiej kuźni, która znajdowała się w obrębie obecnych posesji Teodora Ostaszewskiego (Fiedi Maksimowoho) i Mikołaja Kondratiuka (Koli Pawlusiowoho) w dokumentach wzmiankowana jeszcze w 1904 r., kowalem był wówczas Grzegorz Dulewicz

74. Zabudy (Забуды), brzozowy zagajnik, położony za rzeką Bystrą na gruntach wsi Piliki.

75. Zadubnicze, Za dubnikom (Задубнічэ, За дубніком), pastwisko – wspólnota; niegdyś wypasano tu owce. Nazwa pochodzi od dębowego zagajnika, który tam się znajdował. W latach 50. XX w. można było dostrzec resztki pni po dorodnych dębach (o lesie majątkowym wspominają jeszcze zachowane dokumenty z 1895 r.; w 1913 r. teren ten występuje już pod nazwą Общественные Студзиводские Вырубы). W czasie ostatniej wojny Niemcy urządzili tut aj rejon przechowywania paliw pędnych dla potrzeb pobliskiego lotniska. W obwałowanych wykopach ziemnych składowane były zbiorniki z paliwem. Większość znajdowała się w południowej części uroczyska, na obrzeżach zagajnika. Schron wojskowej administracji rejonu zlokalizowano we wschodniej części „Zadubnicza" (obecnie działka-pastwisko R. Swata). Pozostałości wykopów i lej po wysadzonym w powietrze schronie zachowały się do dnia dzisiejszego.

76. Zahony (Загоны), – grunty orne pomiędzy „Puwłoczkami" (I) i Dwuorszczynoju (I); zakupiona przez studziwodzian ziemia dworska.

77. Zahoruodie (Загоруоде), pastwisko – wspólnota; obecny pas ul. Sosnowej od posesji Anny Jakubiuk do „Wyhonu" (do wysokości dawnej posesji Konstantego (Kostka) Sidorskiego, obecnie Fioników.

78. Zimowaja Doroha (Зімовая Дорога), droga do Rajek (Rejpicz), Kozłów i Podbiela; szczególnie wiosną i jesienią przejazd przez dolinę Białej był bardzo trudny, najlepiej było pokonać ten odcinek drogi zimą na saniach, stąd nazwa.

Napisano z pameti ny tuolki mojei – dla Pameti.
Władimir Władimirowicz Gulewicz

Біеженство Студзівуодцув

Веснoју 1915 року сітуацыја на німец'ко-російскім фронті ставалас'е штораз буол'ш напјата. З каждым міесец'ом прыбывало л'уді, которы потребовалі матерыјал'нуј помошчы. Многі мужчыны булі в арміі, браковало рук до роботы на господарках. А тут почавс'е час посіевув, сіенокосув. В предміесцi Біел'ска, јакім булі Студзівоцы, де многі займаліс'е роботoју на земліе, таксамо одчувалас'е таја проблема. Матерыјал'но забесп'ечыті треба было і біеженцув, которы прыбывалі до Біел'ска з Корол'ества Пуол'ского.

Коб допомогчы потребујучым "Комитет Ея Императорскаго Высочества Татіаны Николаевны для оказанія временной помощи пострадавшим от военных действій", організовав грошовы зборы і доброчынны концерты. Такаја веліка, доброчынна акцыја прошла 29-31 маја 1915 р., котору в Біел'скові коордыновав старшын'а Біел'ского Комітету помошчы насіел'ніцтву в војенны час А. Богданов. Грошы збіралі на гуліц'ах, в церквах, косц'олові і сінагогах, демонстроваліс'е філ'мы, проходілі концерты. Жытелі Студзівуод моглі тоже браті в тым удіел.

Колі в половіні червца німец'ка армія перервала фронт за Варшавоју, стало вјадоме, што вујна на Пудл'аше раніеј чы пузніеј загл'ане. В Біел'скові почалас'е подготовка до евакуацыјі урадув. На початкові ліпца почаліс'е в Студзівоцах жніва. Ал'е не было вже дане л'уд'ам натіешытіс'е іх пл'оном.

12 ліпца 1915 р., по решенију влад, в Студзівоцах провелі опіс возув, коні, быдла, овечок і свіні, з іх оценкоју. Влады хотіелі зорјентоватіс'е, на што моглі бы лічыті на евентуал'ны потребы вуојска. Оценшчыкамі мајонтку булі выбраны: сіел'скі староста Лука Сахаревіч і Іосіф Осташевскі.

Студзівоцы лічылі тогды 25 господарув. Міелі воны 37 коні, 74 штук быдла, 87 свіні і 21 овечок. Было 25 возув. Кошт вс'ого того добытку вылічылі на суму 11916 рубл'ув. Прыгадајмо імієна всіех студзівоцскіх господарув сперед біеженства:

1. Павол Онуфрієвіч Кондрат'ук
2. Іна Онуфрієвіч Кондрат'ук
3. Тімофієј Іосіфовіч Панас'ук
4. Јакуб Л'еонтієвіч Панас'ук
5. Мітрофан П'етровіч Панас'ук
6. Рыгор Васілієвіч Осташевскі
7. Л'еонтіј Станіславовіч Грабовскі
8. Ал'ександр Антонієвіч Кондрат'ук
9. Іван Л'еонтієвіч Панас'ук І
10. Іван Л'еонтієвіч Панас'ук ІІ
11. Јакуб Вікієнтієвіч Грајевскі
12. Ал'ександр Л'еонтієвіч Прызовіч
13. Стефан Івановіч Кірыл'ук
14. Јатіерына Кірыл'ук
15. М'еланіја Кірыл'ук
16. Захар Романовіч Кірыл'ук
17. Јакім Јакімовіч Гул'евіч
18. Јакуб Јакімовіч Панас'ук
19. Лука Івановіч Сахаревіч
20. Андрей Антонієвіч Сахаревіч
21. Іосіф Ігнатієвіч Осташевскі
22. Ігнат Даніловіч Онацевіч
23. Рыгор Л'еонтієвіч Кірыл'ук
24. Семен Л'еонтієвіч Кірыл'ук

Fragment spisu mienia mieszkańców Studziwód, sporządzony na potrzeby wojenne 12 lipca 1915 r.

Фронт набліжавс'е до Біел'ска штораз бліжеј. В другуј половіні ліпца до господарок прышлі новы оценшчыкі. Тым разом, з доручен'а вуојта гміны Дубјажын міелі опісаті ціелы рухомы і нерухомы мајонток каждого господара. То всіем усвјадоміло, што незадовго треба буде ім покінуті обжыты і задбаны господаркі. Оценшчыкі міелі подготовјоны спецыјал'ны, друкованы формул'ары дл'а Дубјажынскуј гміны. Такіх орыгінал'ных актув со Студзівуод, подпісаных дубјажынскім вуојтом Філіпјуком, заховалос'е два – Павла Кондрат'ука і Іосіфа Осташевского. Трет'е, заховане опісаніе нал'ежыт до Јакіма Гул'евіча, але то копіја.

Акты опісанія міелі быті основоју дл'а отрыман'а рекомпенсаты за страчоны в час вујны мајонток. Оценшчыкамі і свіедкамі в Студзівоцах вызначылі Іосіфа Осташевского, Антона Кондрат'ука, Јакуба Грајевского, Івана Осташевского, Луку Сахаревіча, Афанасіја Панас'ука і Васіл'а Андрејука. Представім тепер спіс трох мајонткув студзівуодскіх господарув, коб усвјадоміті, јак велікі метерыјал'ны страты прынесла нашым продкам вујна.

Напочатку мајонток Павла Онуфрієвіча Кондрат'ука. Быв спісаны і оцен'оны 29 ліпіен'а 1915 р. і лічыт 48 пунктув. Ціелы мајонток быв оцен'оны на 8108 рублі, з того:

1. Вуоз желіезны – 50 руб.
2. Два коні – 250 руб.

АКТЪ.

1915 года іюля 29 дня. Я. Предсѣдатель оцѣночной комиссіи, старшина Дубяжинской волости Бѣльскаго уѣзда Гродненской губ. вслѣдствіе предписанія Г. Земскаго Начальника 3 участка Бѣльскаго уѣзда, о составленіи описи и оцѣнки движимаго и недвижимаго имущества принадлежащаго крестьянамъ Дубяжинской волости прибылъ сего числа совмѣстно съ выборными понятыми и оцѣнщиками въ деревню Студзиводы гдѣ въ присутствіи владѣльца и нижеподписавшихся добросовѣстныхъ понятыхъ и оцѣнщиковъ произвелъ опись всего движимаго и недвижимаго имущества, принадлежащаго крестьянину Павлу Онуфріеву Кондратюку занято его мѣстожительство непріятелемъ

1) Все имущество, согласно нижеслѣдующей описи, оцѣнено на сумму рублей*).

№ по порядку	Наименованіе предметовъ (живой, мертвый инвентарь, постройки и т. п.)	Количество предм.	На сумму Руб.	К.	ПРИМѢЧАНІЕ.
1,	Повозка железная одна	1 пов.	50		
2,	Лошадей двѣ	2 лош.	250		
3,	Коровъ три	3 кор.	240		
4,	Теленокъ одинъ	1 тел.	25		
5	Овецъ шесть	6 овецъ	24		
6,	Свиней семъ	7 свин.	20		
7,	Куръй десять	10 кур.	10		
8,	Утокъ десять	10 утк.	10		
9,	Ржи двѣ с половиной	2½ дес.	330		
10,	Пшеницы одна третья	1/3 дес.	60		
11,	Овесъ одна с половиной дес.	1½ дес.	120		
12,	Ячмень одна седьмая десят.	1/7 дес.	20		
13,	Горохъ пол десятины десят.	1/2 дес.	25		
14,	Ленъ одна восьмая десят.	1/8 дес.	30		
15,	Сѣнокоса одна десятина	1 дес.	120		
16,	Конопель одна двадцатая дес.	1/20 дес.	10		

Dokument opisu mienia Pawła Kondratiuka, podpisany przez wójta Gminy Dubiażyn 29 lipca 1915 r.

№ по порядку	Наименованіе предметовъ (живой, мертвый инвентарь, постройки и т. п.).	Количество предм.	На суммму Рубли.	К.	ПРИМѢЧАНІЕ.

Мы нижеподписавшиеся крестьяне деревни [illegible] удостоверяемъ что имущество Павла Онуфріева Кондратюка уничтожено нашими войсками при наступлении непріятеля Яковлевъ Миронъ. Тимофей Черняевскій [illegible]

Я Дубяжинскій волостной старшина свидетельствую собственноручные подписи съ приложениемъ казенной печати и подписью

6 Августа Дубяжинскій волостной

1915 года Старшина Филипюкъ

О вышеизложенномъ ПОСТАНОВИЛЪ: составить настоящій актъ, который по скрѣпѣ надлежащими подписями и выдать на руки владѣльцу вышепоименованнаго имущества Павлу Онуфріеву Кондратюку

Предсѣдатель Комиссіи, Волостной Старшина Дубяжинской волости, Бѣльскаго уѣзда Филипюкъ

Понятые: Иванъ Остапшевски
[illegible] Захаръ [illegible]
Афанасій Панасюкъ
Осипъ Остапшевскій

Dokument opisu mienia Pawła Kondratiuka, podpisany przez wójta Gminy Dubiażyn 29 lipca 1915 r.

3. Тры коровы – 240 руб.
4. Одне тел'а – 25 руб.
5. Шест' овечок – 24 руб.
6. С'ем свіні – 70 руб.
7. Десет' куры – 10 руб.
8. Десет' качок – 10 руб.
9. Жыта 2,5 дестіны (2,8 га) – 330 руб.
10. Пшеніці 0,3 дес. – 60 руб.
11. Овса 1,5 дес. – 120 дес.
12. Јачмен'у 1,5 дес. – 20 руб.
13. Гороху 0,5 дес. – 25 руб.
14. Л'ну 0,15 дес. – 30 руб.
15. Сіена з 1 дес. – 120 руб.
16. Коноплі 0,05 дес. – 10 руб.
17. Картофлі 0,75 дес. – 250 руб.
18. Городу з варывом 0,5 дес. – 100 руб.
19. Сад з 25 дервамі – 250 руб.
20. Сіечкарн'а – 35 руб.
21. Ткацкі варштат – 16 руб.
22. Рол'нічы прылады – 25 руб.
23. Домовы прылады – 30 руб.
24. Плуот з остроколув 100 саж. – 300 руб.
25. Дерва будовл'аного 100 сажні – 150 руб.
26. Досок 50 сажні – 100 руб.
27. Дров одна саж. – 45 руб.
28. Посціел' з подушкамі – 75 саж.
29. Два довгі кожухі – 40 руб.
30. Два пулкожушкі – 20 руб.
31. Два довгі і одно коротк'е пал'та – 45 руб.
32. Двіе буркі довгі – 25 руб.
33. Шест' пал'тув дамскіх – 90 руб.
34. Дуом крыты соломоју – 500 руб.
35. Клун'а крыта соломоју – 300 руб.
36. Два хліві – 200 руб.
37. Два столы – 12 руб.
38. Два луожка – 14 руб.
39. Тры сундукі з полотном - 250 руб.
40. Двіе дубовы бочкі – 10 руб.
41. Часы на стіну – 5 руб.
42. Кухонны прылады – 20 руб.
43. Шест' шкур овечых, выробјоных – 12 руб.
44. Тры хомуты – 15 руб.
45. Ліес сосновы і березовы 1 дес. – 800 руб.
46. Лонкі 1 дес. – 1000 руб.
47. Орнуј землі 5 дес. – 1750 руб.
48. Пастевніка 1 дес. – 230 руб.

Того самого дн'а, 29 ліпіен'а 1915 р. быв спісаны і выцен'оны мајонток Іосіфа Ігнатіевіча Осташевского. Быв вуон троху богатшы од Павла Кондрат'ука. Јого мајонток выценілі на суму 10467 рубл'ув:

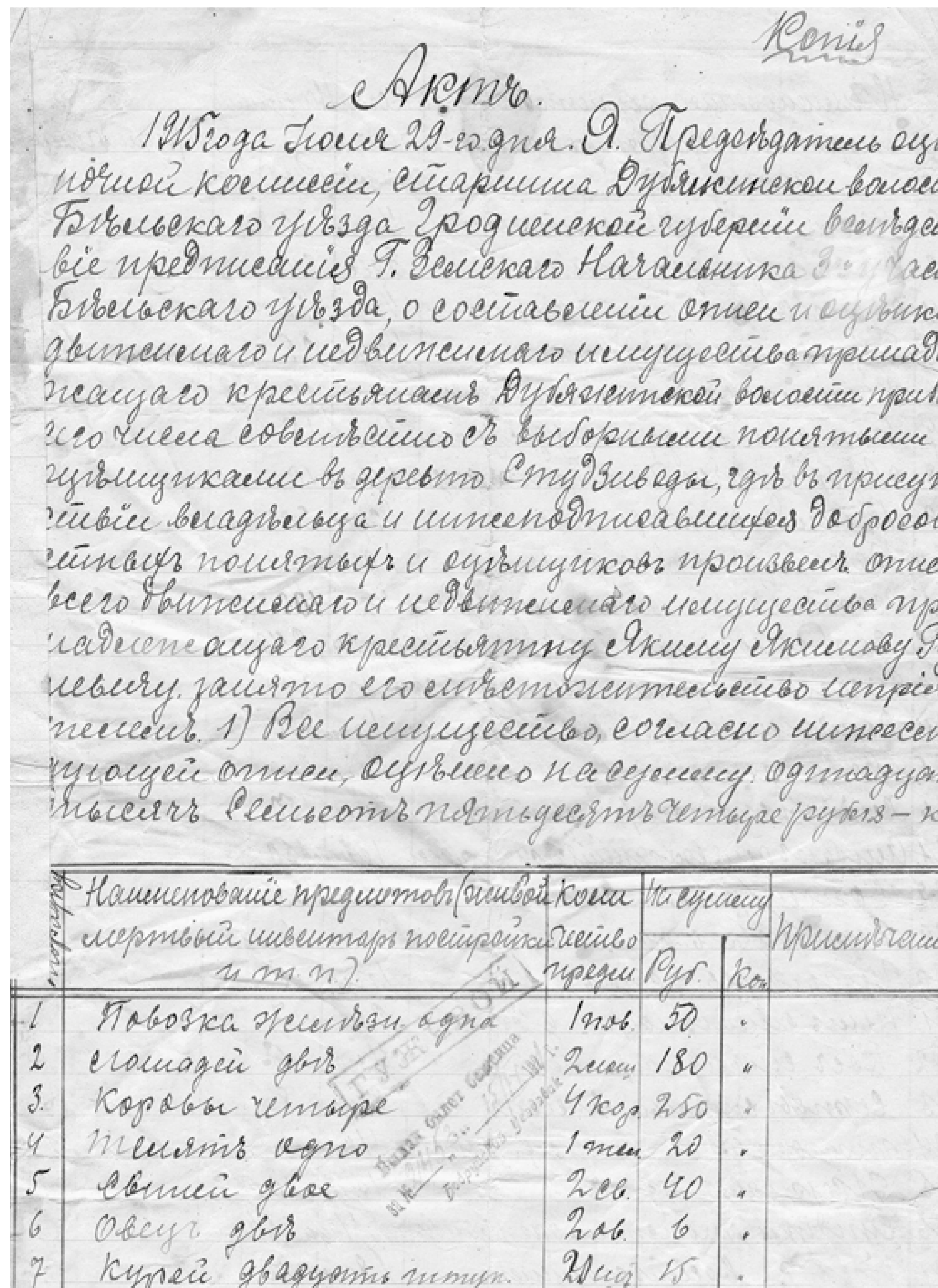
1. Желіезны вуоз – 35 руб.
2. Два коні – 180 руб.
3. Тры коровы – 230 руб.
4. Двоје тел'ат – 60 руб.
5. Двоје свіні – 10 руб.
6. 18 куры – 15 руб.
7. Жыто 2, 5 десетін – 448 руб.
8. Пшеніц'а 0,5 дес. – 72 руб.
9. Сіена з 0,5 дес. – 0,5 руб.
10. Јачмен'у 0,5 дес. – 30 руб.
11. Овес 1,5 дес. – 216 руб.
12. Л'он 0,15 дес. – 15 руб.
13. Гороху 0,25 дес. – 20 руб.
14. Коноплі 0,05 дес. – 10 руб.
15. Бобу 0,05 дес. – 15 руб.
16. Вікі 0,75 дес. – 60 руб.
17. Картофлі 0,75 – 250 руб.
18. Городу з варывом 0,15 дес. – 40 руб.
19. Сад з 60 дервамі – 300 руб.
20. Плуот 100 сажні – 300 руб.
21. Дуом крыты дахуовкоју – 1000 руб.
22. Клун'а крыта соломоју – 400 руб.
23. Два хліві – 140 руб.
24. Дрова дубовы 1 саж. – 25 руб.
25. Дерво заготовјоне на будову 75 саж. – 100 руб.
26. Доскі 80 штук – 160 руб.
27. Січкарн'а – 35 руб.
28. Жорна – 10 руб.

29. Сані деревјаны окованы желіезом – 40 руб.
30. Двіе бороны деревјаны – 6 руб.
31. Плуг деревјаны – 15 руб.
32. Двіе сокіеры – 4 руб.
33. Піла – 2 руб.
34. Тры косы – 6 руб.
35. Вусіем серпув –8 руб.
36. Троје вілув – 3 руб.
37. Двіе жыліезны лопаты – 2 руб.
38. Ткацкі варштат - 15 руб.
39. Тры сундукі з полотном – 180 руб.
40. Шест' штук постіелі – 100 руб.
41. Тры суконны колдры – 15 руб.
42. Тры пал'та на ваті – 30 руб.
43. Пал'то суконне – 15 руб.
44. Тры пулкожушкі – 30 руб.
45. Кожух – 40 руб.
46. Пјат' пал'тув на ваті – 50 руб.
47. Часы на стіену – 6 руб.
48. Два столы – 12 руб.
49. Два луожка– 16 руб.
50. Двіе шафы – 60 руб.
51. Комода – 10 руб.
52. Шест' крес'ол – 12 руб.
53. Овеча вовна 60 фунтув – 36 руб.
54. Прылады реміесніцкі – 20 руб.
55. Столова посуда – 25 руб.
56. Два хамуты – 10 руб.
57. Наузнікі 6 штук – 8 руб.
58. Два набедренікі - 10 руб.
59. Вусіем улі з пшчоламі – 120 руб.
60. Сосновы ліес 1 дес. – 1400 руб.
61. Лонкі 1 дес. – 1000 руб.
62. Землі орнуј – 9,5 дес. – 2850 руб.

Акты опісу мајонткув з 1915 р. дајут нам мнуого цікавых інформацыі про зан'аткі студзівуодц'ув до І вујны, іх од'ожу, будынкі і огул'ны стан господаркі. Павол Кондрат'ук муоцно зајмавс'е огородніцтвом – варыва міев буол'ш за пув гектара, што могло јому прыносіті додатковы доходы. Јого дуом находівс'е бліско урочышча Огороды. За тоје Іосіф Осташевскі, которы жыв по заходн'уј стороніе вјоскі, міев векікі сад в 60 дервув, а таксамо 8 улі з пшчоламі. Сад давав напевно немалы прыбыток. Іосіф Осташевскі быв прогресівным рол'ніком - сіејав мнуого віејкі, што тогды было новінкоју. Таксамо јого дуом быв одным з немногіх, јеслі не одіным, крытым дахуовкоју.

Представім шче треті з захованых, передбіеженскіх опісув мајонтку - Јакіма Јакімовіча Гул'евіча:

1. Вуоз жыліезны – 50 руб.
2. Двоје коні – 180 руб.
3. Штыры коровы – 250 руб.
4. Тел'а – 20 руб.
5. Двіе свіні – 40 руб.
6. Двіе овечкі – 6 руб.
7. Куры 20 штук – 15 руб.
8. Штыры качок – 4 руб.
9. Жыта 3 дес. – 400 руб.
10. Пшеніці 0,5 дес. – 40 руб.
11. Сіена 1 дес. – 160 руб.
12. Јачмен'у 0,25 дес. – 20 руб.
13. Овса 3 дес. – 240 руб.
14. Гороху 0,5 дес. – 25 руб.
15. Коноплі 0,05 дес. – 10 руб.
16. Бобу 0,05 дес. – 15 руб.
17. Лубік 0,25 дес. – 10 руб.
18. Віка 0,5 дес. – 30 руб.
19. Картофлі 1 дес. – 350 руб.
20. Огород з варывом 0,5 дес. – 100 руб.
21. Сад 40 дервув – 240 дес.
22. Плуот з остроколув 80 саж. – 240 руб.
23. Дуом крыты соломоју 800 руб.
24. Двіе клуні крыты соломоју – 300 руб.
25. Тры хліві крыты соломоју – 150 руб.
26. Шпіхіер крыты соломоју – 150 руб.
27. Січкарн'а – 35 руб.
28. Двіе бороны деревјаны – 6 руб.
29. Плуг деревјаны – 15 руб.

Копія

Актъ.

1915 года Іюня 29-го дня. Я, Председатель оцѣночной комиссіи, старшина Дубяжинской волости Бельскаго уѣзда Гродненской губерніи вслѣдствіе предписанія Г. Земскаго Начальника 3 уч. Бельскаго уѣзда, о составленіи описи и оцѣнки движимаго и недвижимаго имущества принадлежащаго крестьянамъ Дубяжинской волости прич... его числа совмѣстно съ выборными понятыми оцѣнщиками въ деревнѣ Студзиводы, гдѣ въ присутствіи владѣльца и нижеподписавшихся добросовѣстныхъ понятыхъ и оцѣнщиковъ произвелъ опис[ь] всего движимаго и недвижимаго имущества принадлежащаго крестьянину Якиму Якимову Гулевичу, занято его [illegible] неприсутствіе... 1) Все имущество, согласно нижеследующей описи, оцѣнено на сумму одиннадцать тысячъ семьсотъ пятьдесятъ четыре рубл[я] – к...

№ по порядку	Наименованіе предметовъ (живой и мертвый инвентарь постройки и т. п.)	Количество предметовъ	На сумму Руб.	Коп.	Примѣчаніе
1	Повозка железн[ая] одна	1 пов.	50	.	
2	Лошадей двѣ	2 лош.	180	"	
3	Коровы четыре	4 кор.	250	"	
4	Телятъ одно	1 тел.	20		
5	Свиней двое	2 св.	40		
6	Овецъ двѣ	2 ов.	6		
7	Куръ двадцать штук.	20 шт.	15		

Fragment kopii opisu mienia Jakima Gulewicza, sporządzonego przed wyjazdem w bieżeństwo 29 lipca 1915 r.

ГІСТОРЫЈА

30. Двіе пілы – 7 руб.
31. Штыры косы – 6 руб.
32. Серпы штук 8 – 8 руб.
33. Штыры сокіеры – 6 руб.
34. Жорна – 10 руб.
35. Сундукі з полотном штук 4 – 260 руб.
36. Подушкі штук 8 – 80 руб.
37. Колдры ватовы і суконны 4 – 20 руб.
38. Ватовы пал'та 5 – 90 руб.
39. Суконны пал'та 6 – 90 руб.
40. Дамскі пал'та на ваті 10 – 150 руб.
41. Пулкожушкі 8 – 120 руб.
42. Дрова нарубаны 2 саж. – 50 руб.
43. Деревјаны матерыјал на будову - 100 саж. – 150 руб.
44. Доскі порезаны – 30 штук – 30 руб.
45. Два ткацкі варштаты – 20 руб.
46. Двоје санок окованых желіезом – 25 саж.
47. Вс'акіх реміесніцкіх прылад – 35 руб.
48. Разных речув – 50 руб.
49. Тры хамуты – 15 руб.
50. Штыры наузнікі – 8 руб.
51. Два набедренікі – 8 руб.
52. Два столы – 10 руб.
53. Шафа – 30 руб.
54. Два складаных ложка – 15 руб.
55. Луожко желіезне – 10 руб.
56. Іконы в рамах за шклом, 6 штук – 10 руб.
57. Кухонна і столова посуда – 35 руб.
58. Ліес сосновы 1 дес. – 1200 руб.
59. Лонкі 2 дес. – 2000 руб.
60. Орнуј земліе 11 десетін – 3300 руб.

Ціелы мајонток Јакіма Гул'евіча выценілі на суму 11754 рубл'ув. Буол'шост' з того опісаного добра треба было Студзівуодц'ам, тыжден' посл'а опісанія покінуті. Бо справы тепер пушлі вел'мі хутко. 29 ліпца (10 сіерпн'а по новому стыл'ові) фронт стојав вже 50 км на захуд од Біел'ска. Од стороны Замброва і Ц'ехановца наступала німец'ка армія генерала вон Гал'вітза. Ім дорогу заступала 2 російска армія. Наповзало страшне і невјадоме – одкрыта вујна.

І в такуј атмосферы наступіло біеженство. Тоје, што можна было, л'уде паковалі на возы, забіралі всіех с'еміејнікув. Ставалі на коліена, моліліс'е, ціловалі земл'у своіх дворув і выјжджалі. Остатні раз спогл'адалі на своіе село і пол'а, з такім трудом загосподарованы. 20 сіерпн'а 1915 р., колі біеженцы былі дес' за Біеловіежскоју Пушчоју, німец'ка армія зан'ала Доброміл' і Пілікі. Російска армія окопалас'е на полуден' од біел'скіх могілок і тут затрымувала Ніемц'ув. В т'ажкіх бојах згінуло мнуого солдатув з двух бокув. Того самого дн'а Ніемці зан'алі Студзіводы і сам Біел'ск.

Тымчасом біеженці јехалі даліеј на сход. Тымі самымі дорогамі перемішчалос'е і вуојско, а јому давалос'е пернынство. Біеженцы мусілі кочоваті на побочах. Брак варункув до захован'а гігієны спрыјав хворобом. Слабшы л'уде почалі хворыеті і уміраті. Санітарны пункты не справл'аліс'е з помошчу тыс'ачным толпам народа.

Особліво т'ажко было мамам з мал'енкімі, грудными діт'міма. Владімір Јакімовіч Гул'евіч, сын Јакіма родівс'е в марцові 1915 р. і міев вс'ого пув року, колі јого бат'кі појехалі в біеженство до Базарного Карабулаку.

Јак јехалі студзіводзкі біеженці? Стараліс'е трыматіс'е разом, або долучалі до сіемјув з іншых вјосок. Так, напрыклад Јакуб Панас'ук-П'етручук з женоју і 5 діті јехав разом з котлувц'амі, тому што в Котлах была јого сіемја. Дојехавшы до важных узловых станцыјі, такіх јак Барановічы, Мінск чы Орша, біеженці продавалі возы і коні і перес'адаліс'е до вагонув. Моглі выбіраті кірункі даліејшуј дорогі. Буол'шост' студзівуодцув выбрала

Bieżeńcy w punkcie żywieniowym w Słucku, wrzesień 1915 r.

Саратовскују губерн'у. Там находівс'е городок Базарныј Карабулак.

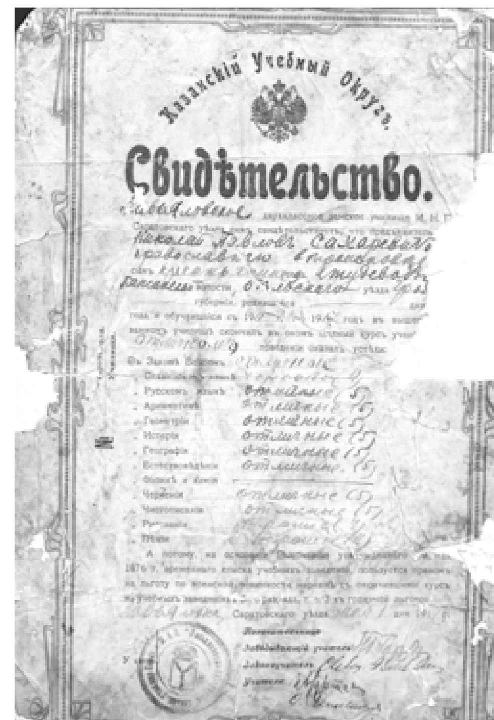
В Базарным Карабулакові (од татарского кара – чорны, булак – ручај) раніеј жылі мордвіны, посл'а татары. Од 1692 р. была тут стражніца московскуј державы, з назвоју Никольское. Карабулак славівс'е базарамі, на которы штоден' зјіжджалос'е з Поволжа коло 10 тыс'ач подвод. На початку XX в. было тут 7 тыс'ач жытел'ув і коло 170 гарбарскіх і кушніерскіх мајстерн'ув. Початок тому далі пересел'енці з Ніжн'ого Новгороду. Од 1895 р. до Базарного Карабулаку доходіла жыліезна коліеја.

До Базараного Карабулаку трафілі сіемјі: Павла і Івана Кондрат'укув, Л'еона Грабовского, Івана Панас'ука І і Івана Панас'ука ІІ, Бенедыка і М'еланіі Кірыл'ук, Лукі і Андреја Сахаревічув, Іосіфа і Јана Осташевского і Ігната Грабовского. За Урал – до Оренбурга, дојехалі родніе Тімофіеја, Јакуба і Мітрофана Панас'укув, а до Уфы – Јакуб ІІ Панас'ук з женоју і діт'міма: Андрејом, Наташкоју і Дмітром.

Шче віедаjем про біеженску дорогу братув Рыгора і Семена Кірыл'укув – воны былі в Таганрогу.

Најдаліеј – в Оренбург, дојехалі појездом браты Мітрофан і Јакуб Панас'укі з женоју іх двојуродного брата Іосіфа – Ксеніјој Панас'ук. Јакуб захворыев і помер в дорозі. Захворыев тоже јого 8-ліетні сын Ал'ександр, јакого удалос'е выратоваті.

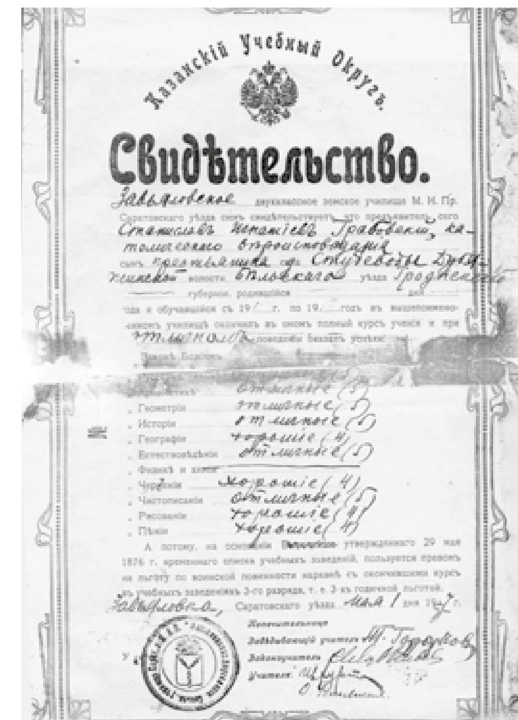
Ксен'а Панас'ук јехала з дочкамі: Антоніној, Ол'гој і Текл'ој, а таксамо сыном Тімофіејом з женоју і дочкоју. Ніхто з перелічоных осуоб до Студзівуод не вернувс'е. Антоніна і Ол'га вышлі замуж за Булгарув Семена і Петра, которы в Оренбургові трымалі огороды. Ол'га поревол'уцыјі выјехала з мужом до Булгарыјі. А Антоніну з мужом репресовалі, сославшы на Сібір, одкул', вернуліс'е до Оренбурга. Текл'а вышла тут замуж за жыхара Оренбурга Караулова. Іх мама, Ксеніа П'етручук-Панас,ук умерла в Оренбургові в 1942 р. Діверык Тімофіеј П'етручук – Панас'ук помер з голоду.

Казанскій Учебный Округъ.

Свидѣтельство.

Świadectwo Mikołaja Sacharewicza ukończenia Zawiałowskiej Szkoły Ziemskiej w 1917 r.

Казанскій Учебный Округъ.

Свидѣтельство.

Świadectwo Stanisława Grabowskiego ukończenia Zawiałowskiej Szkoły Ziemskiej w 1917 r.

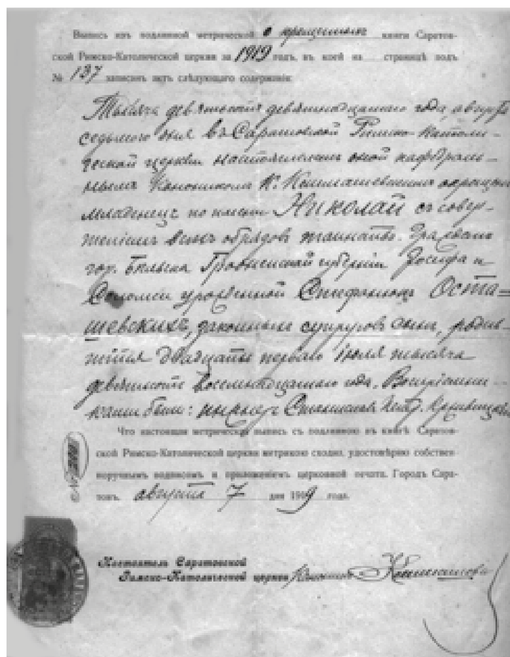
Старшы двіе дочкі Ксені – Марыја Голуб і Анна Сідорска былі тогды вже замужом.

Најбуол'ш біеженц'ув со Студзівуод трафіло, јак вже было сказано, до Базарного Карабулаку. Заховалос'а таксамо стул' најбуол'ш документув. Родніе Павла і Івана Кондрат'укув (Сахаревічув) спочатку поселіліс'е тут в зајезным домі (трактир), а посл'а нашлі кватеру у господара Халова. Весноју 1916 р. умер Павол Кондрат'ук – заховаліс'а фотографіі з јого похован'а.

Сыны Павла – Јакуб і Міколај, пошлі вже в 1915 р. учытіс'е в Завяловское двухкласное земское училище (Завяловка то частка Карабулаку). З імі разом ходів до школы іншы студзіводзіец Станіслав Ігнатіевіч Грабовскі. Школ'ны Свидительства Міколы Сахаревіча-Кондрат'ука і С. Грабовского з 1917 р. Предміетув было немало і вымаган'а высокі. Тоје дало јому можлівосц', посл'а закончен'а школы, затрудніті с'е јако бухгалтер (ксенговы) в "Правленіи Завялово-Карабулакского Союза Кооперативов". З 1918 р. заховалос'е табл'о, де серед працовнікув кооператыва знаходім і Міколаја Кондрат'ука-Сахаревіча. В управі кооператыву робів таксамо Іосіф Осташевскі, которы в 1921 р. закончыв спецыјал'ны курс для бухгалтерув.

В Базарным Карабулакові у студзіводскіх біеженцув роділіс'е діеті. В марцові 1918 р. прышла на свіет Анна, дочка Бенедыка і М'еланіі Кірыл'укув. Запісалі јеjі до кніг Базарно-Карабулацкого ЗАГСУ. В 1919 р. родівс'е сын Іосіфа і Соломіејі Осташевскіх – Міколај. Охрысцілі јого в рымско-католіцкім косціелі в Саратові.

Велікоју драмоју дл'а молодых

Выпись изъ подлинной метрической ... книги Саратовской Римско-Католической церкви за 1919 годъ, въ коей на ... страницѣ подъ № 137 записано ниже слѣдующаго содержанія:

Что настоящая метрическая выпись съ подлинною въ книгѣ Саратовской Римско-Католической церкви метрикою сходна, удостовѣряю собственноручнымъ подписомъ и приложенiемъ церковной печати. Городъ Саратовъ. августа 7 дня 1919 года.

Настоятель Саратовской Римско-Католической церкви

Metryka chrztu Mikołaja Ostaszewskiego z kościoła w Saratowie, 1918 r.

біеженцув со Студзівуод была смерт' іх рувіеснікув – родніе Грабовскіх. Было то перед 1920 роком. Напочатку умерла невістка (сынова) Ігнацого Грабовского. Зараз потуом јеjі дочка, а посл'а і сам бат'ко. Сіротамі зостало четверо діті: Станіслав, Анна, Кароліна і Јузік. Годовав тепер іх діедко Ігнацы, которы в 1921 р. вернувс'е до Студзівуод. Тут Ігнацого Грабовского звалі "Положымјуком", такоjе міев прымовіско.

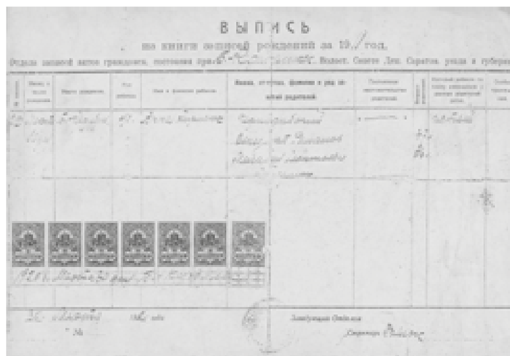
Разом со студзівуодцамі, в Базарным Карабулакові былі в біеженстві і іншы л'уде з Біел'шчыны, часто кузыны. З Кондрат'укамі јехала і жыла в Карабулакові с'емја Тімофіеја і Анны Черн'авскіх з Грабувц'а (Анна была дочкоју Павла Кондрат'ука-Сахаревіча). Іх дочка Наталіја Фал'ковска вспомінала, што в Карабулакові былі в біеженстві таксамо л'уде з Пілік і Орехвіч. Знајем, што былі таксамо з Рејпіч.

Представім тепер троху орыгінал'ных вспомінув біеженцув со Студзівуод.

Наталіја Јаковл'евна Собол'ев з дому Панас'ук, род. в 1910 р.

Своjеі вjоскі до б'еженства зувсіем не помн'у, бо было мніе вс'ого пjат' ліет, јак мы выjехалі. Выjежджалі разом з котлувц'амі, бо в Котлах была замужом мамы сестра. Зајехалі аж в Косу, уфімскуј губерні, саме коло Сібіра. Татові удалос'е знајті роботу на коліеjе, спочатку кондуктором, а потуом шчепшчыком. З того мы міелі трошку гроша, ал'е і міестны л'уде ділiліс'е з намі, былі барзо добры. Часто прыходілі пуод хату і клалі на загату тіесто, булкі. Хот' самі жылі не богато. Там де мы былі, не было садуов, јаблык, варыва. Јак хто хотіев јого міеті, то возів гнуоj, робів такі оцепл'ач і на туом саділі варыво. По ліесі збіралі черемху і каліну. Сушылі, товклі і на туом пеклі пірогі.

По революцыjі запановала у нас біда, голод, народ страшн'е умірав, тіф і хол'ера запановала... Моја мама была барзо зарадна. Јак выходілі на двуор, не давала нам выjті без чосныку. Завше рукі нашмароувалі, жебы не заразітіс'е. Од голоду ратовалiс'е трускалкамі, малінамі і јагодамі, јакіх збіралі в ліесі. А нашы котлувці прац'овіты былі. Была ў нас тоже корова, нам чут' јеjі не забралі. Одного дн'а выгналі мы з мамоју

ВЫПИСЬ

Metryka urodzenia Anny Kiryluk w Bazarnym Karabułaku, 1918 r.

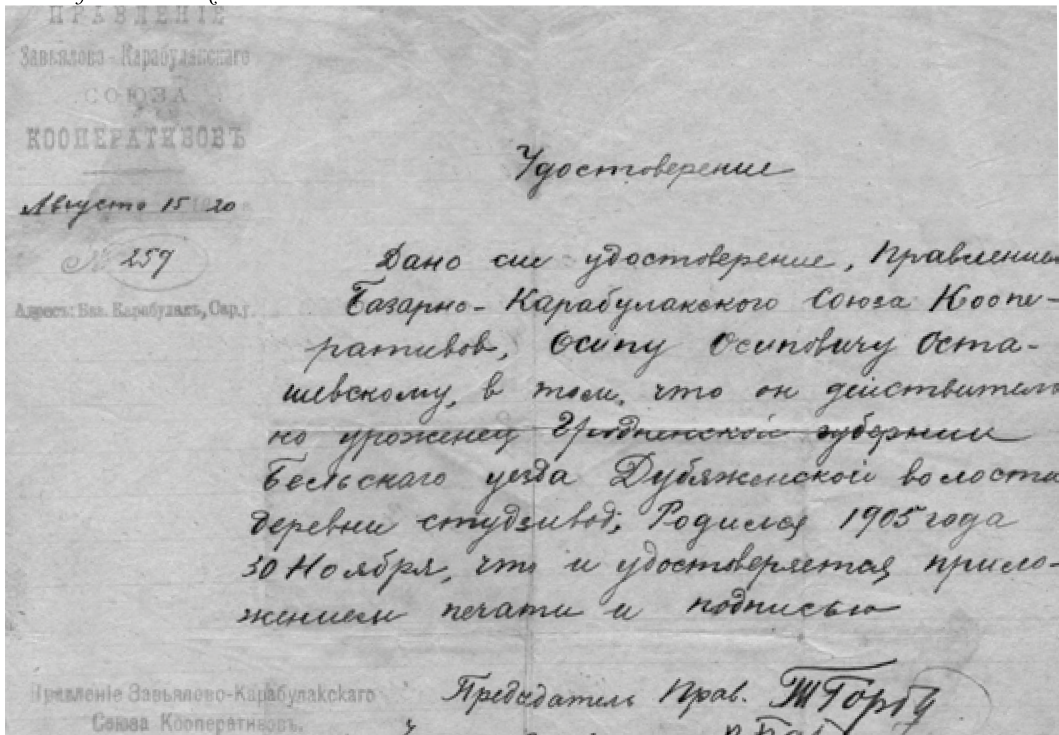
Pogrzeb Pawła Sacharewicza-Kondratiuka, Bazarnyj Karabułak 1916 r.

Pogrzeb siostry Józefa i Stanisława Grabowskich, Bazarnyj Karabułak, 1916-1917; od lewej m.in. Juchim Kiryluk, Stanisław Grabowski, Józef Grabowski, Maria Grabowska, Grzegorz Grabowski (Ryhuor)

Tablo z pracownikami spółdzielni w Bazarnym Karabułaku, drugi z prawej w dolnym rzędzie Mikołaj Sacharewicz

Правленіе Завьялово-Карабулакскаго Союза Кооперативовъ

Августа 15 1920

№ 257

Адресъ: Баз. Карабулакъ, Сар. г.

Удостоверение

Дано сие удостоверение, Правлени Базарно-Карабулакского Союза Кооперативов, Осипу Осиповичу Осташевскому, в том, что он действител но уроженец Гродненской губернии Бельского уезда Дубяжинской волости деревни Студзивод; Родился 1905 года 30 Ноября, что и удостоверяется приложением печати и подписью

Председатель Прав.

Правленіе Завьялово-Карабулакскаго Союза Кооперативовъ.

Zaświadczenie tożsamości wydane Józefowi Ostaszewskiemu przez Związek Spółdzielczy w Bazarnym Karabułku, 1920 r.

јеji пасті, а тут почалас'е стрел'аніна. Коса почала горыеті, мама заблуділа, б'егајем з коровоју. А тут перепын'ајут нас "белыје". – Куда ты ведёш эту корову, для комунистов, для красных... Чут' вернуліс'е.

До Студзівуод вернуліс'е мы в 1922 рокові. Оказалос'е, што не всіе выјежджалі в біеженство, напрыміер Јакуб Грајевскі. Вуон казав, што тут была веліка бітва, а дл'а погібшых зробілі спецыјал'ны могілкі. За ніемц'а, на пол'у коло крыжа росла вел'мі дородна капуста. Дозналіс'е мы тоже, што Дміт'ор Сахаруов Кірыл'ук, наш сусіед через пару хат, быв в пл'ену у ніемц'а і шчасліво вернув'се.

Јевгенија Семеновна Панас'ук з дому Кірыл'ук, род. в 1912 р.

В біеженстві былі спочатку в Разані, потуом в Таганрогу. Пометају – на могілках "карантін" быв. Јак revол'уцыја настала – ворочаліс'; чыкалі в Барановічах на карантіні. Јелі косці куонскі. Прыјехалі с'уды до Студзівуод – не было буол'ш јак до с'емі хатуов. Осталіс'а хаты у Віцент'укуов (Јакуба Грајевского), Парц'укова (Ал'ександра Прызовіча), Бенедыкова (Бенедыка Кірыл'ука) і Андреја Сахаревіча. За віоскоју пол'е было заложено капустоју – Ніемці посаділі.

Надіеја Рыгоровна Марціновіч з д. Грабовска, род. в 1912 р.

В біеженство со Студзівуод не выјехав Міхалко Панас'ук (называлі јого Рахумскі). Наша родн'а в біеженство дојехало до Базарного Карабулака. Былі там шче в час, колі цара скідалі. Ходілі мы там жеброваті по хліеб. Ворочаліс'е ліетом фуроју, з Карабулаку аж до самых Студзівуод.

Наталија Тімофіејевна Фал'ковска, дочка Анны Черн'авскуј з дому Кондрат'ук, род. в 1910 р.

Јак в біеженство мы выјжджалі, мніе было 5 ліет. Моја мама была родом со Студзівуод, а тато з Грабувц'а – Тімофіеј Черн'авскі. То мы в біеженство јехалі разом со студзівудзкімі. Дојехалі до Базарного Карабулаку. Там таксамо трафілі л'уде з Пілік і Орехвіч. В Карабулакові ја в діетскіј сад пошла. Былі там малыје діеті по 5-6 ліет. Воны на мене крычалі "гродненка-беженка", а ја на іх – "ты кацап".

Тато робів в Базарным Карабулакові в потребительском кооперативе склеповым. Тут робів таксамо Міколај Кондрат'ук, мамы брат. Мама там шыла дл'а вуојс'ка черевікі, чоботы. Бабка ніц не робіла.

Дес' хіба в 1918 р. умер муој тато, а посл'а і діед. В 1919 р. мы выјехалі назад додому. Јехалі кун'мі, мусілі оддыхаті. Јакраз на граніц'у прыјехалі – перемір зробілі. Там Пол'акі стојат, а тут Рускі. По тымчасовым мосткові переіжджалі. Мы міелі всіе документы, ал'е одін Пол'ак не міев. Мы за јого заступіліс'е і перепустілі. Јак прыјехалі, Грабувец' быв не рушоны, оно одна клун'а спал'она.

Анна Івановна Ол'шевска з дому Панас'ук, род. в 1925 р.

Так јак буол'шосц' л'уді со Студзівуод, наша родн'а выјехала в біеженство в Базарныј Карабулак Саратовскуј губерні. Бат'ко быв там сторожом в школі, пајкі доставав, не кіепс'ко было. Л'уде розбіралі до роботы. У мамы ціелы сундук было мукі, кашы. В revол'уцыју то была там біда, јакуој свіет не бачыв...

Со вспомінув Текլі Іосіфовны Карауловој, дочкі Іосіфа П'етручука-Панас'ука, род. в 1902 р. (спісав Павел Ішков з Оренбурга, правнук Теклі)

Деревню Студиводы разбомбили. Жителей эвакуировали. Мария

Ubezpieczenie mienia Jakima Gulewicza zawarte po powrocie z bieżeństwa w 1921 r.

с семьёй уехала в Минск, потом вернулась. Анна с детьми и мужем тоже на лошади уезжали, потом возвратились в Польшу. А у кого не было лошадей, шли пешком с узелками до станции. Ксения эвакуировалась с сыном Тимофеем, невесткой Еленой, внучкой, дочерьми - Тосей, Ольгой и Фёклой. С ними уехала семья брата Иосифа - Митрофана. Поезд привёз их в Россию, в Оренбург. Неделю стояли на станции. Чтобы прокормиться, ходили к болгарам-огородникам копать картошку. Молодой болгарин Семён (который оказался здесь в поисках счастья с другими болгарами) увидел Тосю, и стал упрашивать Ксению, чтобы отдала за него за муж. Тосе не было ещё семнадцати лет. Она с матерью босяком ездила на извозчике к архиерею за разрешением на венчание. А тот разрешил. Их венчали. Семён всё купил для невесты и Тося осталась жить в Оренбурге. Остальных через неделю отправили в село Егорьевка Саракташского района. Но старшие - Тимофей и Ольга - вскоре вернулись в Оренбург и стали работать на болгарских огородах.

В 1921 году был голод. В деревнях люди пухли с голода, трупы валялись на улицах. Семён Васильевич пригласил к себе Ксению Акимовну с Фёклой жить и работать на огородах. Три дня шли они пешком до города. У Тоси было несколько коров, хозяйство и свой дом. Когда болгар обязали вернуться на родину, Петр увёз Олю с детьми - Колей и Борей в Болгарию. Семён рискнул остаться, но подданства не принял. Во время раскулачивания у Семёна Васильевича отняли дом и всё, что он нажил. А его самого, Тосю и детей - Аню и Нину - сослали в Сибирь, откуда они бежали. Теперь его реабилитировали. Пострадал напрасно. Семён Васильевич и Тося уже умерли. Их дочь Анна умерла в 1994 году. От голода умер Тимофей (ему было 60 лет). Прямо на дороге упал и умер от голода Митрофан - брат Иосифа. Ганя - его дочь - умерла от рака. У неё осталась дочь - Верочка - живёт в Егорьевске. У Тоси жива дочь - Нина Семёновна, внучка Милочка и правнуки.

Ліст Јакуба Павловіча Кондрат'ука (1904-1986), пісаны до Базарного Карабулаку к. 1960 р.

Привет от Якова Павловича Кондратюка, двоюродного брата Устинии Ивановной Панасюк. Проживавшаго в селе Базарный Карабулак с 1915 года до 1920 года.

В начале нас привезли в Ниеловку на вокзал, потом з Ниеловского вокзала перевезли в село Базарный Карабулак в трактир. Проживши в трактире недельку или больше мы подыскали квартиру идучи в Карабулак около родника у Халова. Не помню сколько месяцы проживали на квартире у Халова, помер мой отец, где остался почевать до сего дня.

З начатієм учения в школе, я тоже пошол учится в школу в Завяловское двухкласное училище. Первые четыре года

W 1960 r. Studziwody odwiedziła bułgarska rodzina Petra i Olgi z Sidorskich; od lewej: Julianna Sidorska, Jan Kojluk, Peter z Bułgarii, Krystyna Sidorska, Olga z Sidorskich, Anastazja Sidorska, Anna Kojluk (siostrzenica Olgi), Włodzimierz Sidorski (siostrzeniec Olgi)

учил меня Андрей Алеексеевич. Потом я перешел в пятое отделение и тогда учили меня (?) Алексеевич, Иван Адамович, Александр Яковлевич, (...). Жили мы на квартире у Халова, у Китова на верху идучи ... по левую руку перед Халовым около речки, на против веровочника. Потом у Белова, где жил Андрей Алексеевич. Прошу вас пришлите мне фотографію какой нибудь улицы, где я жил. Напишите мне в письме, кто еще живет из дома Халова, из дома Китова, из дома Полянина, из дома Белова...

опрацовав ***Дорофіej Фіонік***

Bieżeństwo mieszkańców Studziwód było jednym z największych dramatów w historii miejscowości. Na początku sierpnia 1915 r. prawie wszyscy mieszkańcy opuścili wieś, by powracać tu dopiero w latach 1919-1922. Jednakże wrócili daleko nie wszyscy. Część osób zmarło w głębi Rosji (szczególnie w czasie rewolucji) lub w drodze powrotnej. Niektórzy założyli tam rodziny; ich potomkowie mieszkają do dziś w Rosji lub innych krajach (m.in. Bułgaria). Około połowy mieszkańców Studziwód trafiło do miejscowości Bazarnyj Karabułak guberni saratowskiej. Tu również rodziły się u nich dzieci, a młodzi ludzie się żenili. Przykłado-wo, w Bazarnym Karabułaku urodziła się Anna, córka Benedykta Kiryluka oraz Mikołaj, syn Józefa Ostaszewskiego. Zaś Agata, córka Aleksandra Pryzowicza, wyszła tu w 1920 r. za mąż za Grzegorza

Siemieniuka, pochodzącego ze wsi Rajki (Rejpiczy).

Oto wykaz studziwodzkich gospodarzy z lipca 1915 r., z oznaczeniem znanego ich miejsca pobytu w bieżeństwie:

1. Paweł Kondratiuk – Bazarnyj Karabułak
2. Iwan Kondratiuk – Bazarnyj Karabułak
3. Timofiej Panasiuk – Orenburg
4. Jakub Panasiuk i Mitrofan Panasiuk – Orenburg
5. Grzegorz Ostaszewski - Kaługa
6. Leon Grabowski – Bazarnyj Karabułak
7. Aleksander Kondratiuk
8. Iwan Panasiuk II – Bazarnyj Karabułak
9. Iwan Panasiuk I – Bazarnyj Karabułak
10. Jakub Grajewski – nie wyjechał w bieżeństwo
11. Aleksander Grajewski
12. Stefan Kiryluk
13. Aleksander Pryzowicz – Bazarnyj Karabułak
14. Stefan Kiryluk
15. Katarzyna Kiryluk
16. Benedykt i Melania Kirylukowie – Bazarnyj Karabułak
17. Sachar Kiryluk –
18. Jakim Gulewicz – Bazarnyj Karabułak
19. Jakub Panasiuk – Kosa, gubernia ufimska
20. Łukasz Sacharewicz – Bazarnyj Karabułak
21. Andrej Sacharewicz – Bazarnyj Karabułak
22. Józef Ostaszewski – Bazarnyj Karabułak
23. Jan Ostaszewski – Bazarnyj Karabułak
24. Ignacy Onacewicz
25. Ignacy Grabowski – Bazarnyj Karabułak
26. Grzegorz Kiryluk – Riazań, Taganrog
27. Semen Kiryluk – Riazań, Taganrog

Po powrotach z bieżeństwa, w latach 1923-1926, urodziło się w Studziwodach wiele dzieci. Nie minęło 20 lat, jak pokolenie pobieżeńskiego wyżu demograficznego, w dużej części zostało zabrane na roboty przymusowe do Rzeszy Niemieckiej.

Wymienimy te osoby:
1. Juchim Kiryluk, s. Benedykta
2. Daria Kiryluk
3. Włodzimierz Sidorski, s. Konstantego (zabrano go w kwietniu 1942 r.; pracował w dorf Ludwigswalde k. Konigsberga; w latach 1945-47 w armii radzieckiej)
4. Grzegorz Kiryluk, s. Harasima (podobnie jak W. Sidorski)
5. Józef Głowacki, s. Jana (podobnie, jak W. Sidorski)
6. Walenty Panasiuk, s. Pawła (podobnie jak W. Sidorski)
7. ... Pryzowicz (podobnie jak W. Sidorski)
8. Włodzimierz Grabowski s. Grzegorza (podobnie jak W. Sidorski; zginął na froncie pod Königsbergiem)
9. Nina Sidorska, c. Konstantego (siostra Włodzimierza)
10. Nina Kiryluk c. Dymitra (po powrocie w 1945 r. wyszła za mąż za radzieckiego żołnierza i wyjechała do ZSRR; podobnie uczyniła jej siostra Nina; po córkach do ZSRR wyjechał ich ojciec)
11. Afanazy Ostaszewski (zginął w Niemczech w czasie bombardowania)
12. Anna Panasiuk c. Afanazego
13. Jakub Kondratiuk s. Pawła
14. Mikołaj Kondratiuk s. Pawła (bratanek Jakuba)

Забытая вайна...

Забытая вайна ... Часам так называюць Першую Сусветную. Гучыць неяк дзіўна для памяці больш за мільён па-геройску загінуўшых салдат і афіцэраў Расійскай арміі. Яны цаной свайго жыцця баранілі сваю Айчыну. Для кагосьці гэта была Расійская Імперыя, для кагосьці проста родная зямля - Аўгустоўскі лес, Смаргонь, Баранавічы, родная хата, мама, тата, жонка, дзеці ...

Гадоў трыццаць таму, калі нам выкладалі ўсю нашу гісторыю з ідэалагічным падтэкстам, гэту вайну называлі няйначай як імперыялістычнай, і кшталту таго, нібы яна не тычылася самога народа, а яе развязалі буржуі. «Такая» гісторыя з цягам часу дала свой плён. Я памятаю, як мае аднакласнікі ў 1970-х шукалі патроны і ўзнагароды на вайсковых могілках каля царквы Св. Марыі Магдаліны ў Мінску, і дзеля забавы гулялі ў футбол знойдзенымі там выбеленымі ад часу чарапамі. Яшчэ цьмяна памятаю аповеды майго дзеда Іосіфа аб нямецкім газавым атаку пад Баранавічамі і аб раненні штыком ў руку. У нашай сям'і гэтую вайну ведалі і памяталі.

Калі ў сталым узросце я самавукам стаў сур'ёзна вывучаць гісторыю Беларусі, то не губляў ўвагі і да тэмы Першай Сусветнай вайны. Гадоў дзесяць таму назад, мне ў рукі трапіла вялікая пачка старых фотаздымкаў. Іх было больш за семдзесят. Усе яны былі надрукаваныя на тон-

Фатограф і селянін-бежанец на вакзале ў Баранавічах, фота са збораў аўтара

Адступленне Расійскага войска з Сувалкаў, 1915 г.; фота са збораў аўтара

кай фотапаперы кантактным спосабам, са шкляных негатываў і былі аднаго памеру. Першае, што мяне вельмі ўзрадавала - гэта фатаграфіі нашых мястэчак: Смаргоні, Бярозы Картускай, вакзал у Баранавічах. Было відаць, што аўтар адзін, таму што ўсе фатаграфіі з адваротнага боку былі падпісаны алоўкам рукапісным почыркам у арфаграфіі пачатку ХХ стагоддзя. Гэтыя хуткія, а часам дакладныя да дробязяў, надпісы аўтара далі мне ключ да разгадкі, што было адлюстравана на кожным фатаздымку і, у рэшце рэшт, прывялі да зразумення - чый архіў трапіў мне ў рукі.

Дарэчы, праз некалькі гадоў мая калекцыя папоўнілася яшчэ многімі фотаздымкамі з гэтай жа партыі. Іх агульная колькасць дасягнула да 150 штук. Што яшчэ звярнула маю ўвагу ў гэтым фотаархіве, то гэта прафесійны падыход аўтара да кампазіцыі і да тэматыкі, наколькі гэта было магчыма ў экстрэмальных умовах ваенага часу. На фотаздымках адлюстравана не толькі штодзённае пачуццё смерці, але і радасць быцця: рамантычны далягляд з навальніцай ў маёнтку Нарач, ціхія вечары ў маёнтку Белая Вака на памежжы з Літвой, вось падлеткі гурбой гуляюць у вёсцы Маркава, дажынкі ў Высокаўшчызне, світанак на рацэ Вілія, непасрэдныя размовы баявых сяброў ў кароткія хвіліны адпачынку...

Геаграфія подпісаў была вельмі вялікая. Тут былі: Галіцыя, Польшча, Беларусь. Шмат партрэтаў. З назваў польскіх гарадоў (Гольдан, Апінагура, Сахачаў, Уладава, Сувалкі, Цеханув) доўга не мог зразумець - гэта фатаграфіі адной баявой часці арміі ці цэлага фронту. Адзін подпіс прыўзняў заслону таямніцы: «ген. Бенескулъ застр. въ Великодную ночь. Выносъ тела изъ штаба на поездъ». Гэта ўдакладненне

Ваенны час у Дуброве Беластоцкай, фота са збораў аўтара

аўтара распавяло пра жахлівую трагедыю, якая адбылася ў велікодную ноч 2 красавік 1917 у штабе II Каўкаскага армейскага корпуса ў Маладзечне. Салдаты, адурманеныя лютаўскім ветрам свабоды з Пецярбурга, адмовіліся выйсці на пазіцыі. Рэвалюцыйны салдацкі камітэт нават змяніў камандуючага II Каўкаскага АК генерала ад артылерыі Бека Мехмандрова на генерал-лейтэнанта Бенескула В.О. Апошні атрымаў вымову з штаба і, бароняючы афіцэрскі гонар, застрэліўся ў Велікодную ноч. Яшчэ адна фатаграфія і яшчэ адзін лёс: «Комендантъ палков. Прогульбицкий зъ сыномъ». Доўга я не мог разгадаць: хто такі Камендант II Каўкаскага АК, пакуль не знайшоў палкоўніка Прагульбіцкага В.К., карпуснога інтэнданта II Каўкаскага АК, начальніка Сухумскай ваеннай акругі, начальніка Тыфлікай ваенна-фельчарскай школы. Гэтыя два супадзенні па II Каўкаскім АК прымусілі мяне больш пільна вывучыць геаграфію баявога шляху Каўкаскага злучэння. На пошук мемуараў і літаратуры пайшоў месяц, але не дарма. Усе фотаздымкі выразна выстраіліся па геаграфічных пунктах, дзе праходзілі каўказцы.

Пачатак майго архіва адкрылі фотаздымкі з Галіцыі 1914 года. Баявое хрышчэнне каўказцы атрымалі ў баях 1914-1915 гг. пад Аўгустовам (Гольдан, Маркграбава, Сувалкі) у складзе 10-й арміі. Вось як апісвае той бой палкоўнік Сергіеўскі: «Здесь кавказские гренадеры получили от потрясенных танненбергских победителей почетное имя желтых дьяволов. В этих проклятых лесах русские показали свои волчьи зубы, — писал (впоследствии убитый) восточнопрусский гренадер, — мы думали сначала, что это — японцы, потом оказалось, что это были кавказские черкесы. Никаких черкес в 10-й армии не было, а были стальные полки II Кавказ-

Салдаты ля помніка 1812 г. у Кобрыню, 1915 г., фота са збораў аўтара

ского корпуса». У «Гісторыі Рускай арміі" пра гераізм каўказцаў аўтар Керсноўскі А.А. піша так: «На долю II Кавказского корпуса генералов Мищенко и Бека Мехмандорова выпали самые трудные бои германского фронта — Сувалки, Сохачев, Бзура, Прасныш, Любачев на Сане, Холм, Влодава, Вильна. И во всех этих сражениях, как и вообще за всю войну, II Кавказский корпус не оставил неприятелю ни одного трофея, не потерял ни одного орудия. Явление, неслыханное ни в одной армии, ни союзной, ни неприятельской».

У 1916-1917 гадах II Каўказскі АК ўдзельнічаў у кровапралітных доўгіх пазіцыйных баях пад Смаргонню і Крэвам. Там жа каўказскія грэнадзёры, гонар корпуса, трапілі пад газавую атаку і каля 4000 салдат было атручана. Штаб корпуса ў гэты час размяшчаўся ў Маладзечна, таму не дзіўна, што шмат фотаздымкаў было зроблена ў Маладзечанскім раёне. Там жа адбыліся трагічныя падзеі пасля Лютаўскай рэвалюцыі са зняццем самага дасведчанага з генералітэту Бек Мехмандорова, які не раз ратаваў цэлы фронт ад неймавернай бяды. У маладзечанскім штабе застрэліўся генерал-лейтэнант Бенескул У.А.

Страта вопытных камандзіраў і байцоў, агітацыйная праца рэвалюцыйных салдацкіх камітэтаў прывялі да таго, што да сярэдзіны 1917 г. корпус зусім страціў баявы дух. Камандуючы Заходнім фронтам генерал-лейтэнант ад інфантэрыі Дзянікін А.І. так апісвае сваю інспекцыйную паездку перад летнім наступленнем 1917: «Из Сурамского полка я поехал, по настойчивому приглашению особой делегации, на корпусный съезд того же 2-го Кавказского корпуса. Там собрались выборные люди, и поэтому разговоры их были рассудительнее, стремления реальнее: в разных группах делегатов, среди

ГІСТОРЫЯ

Расійскія салдаты ў французскіх шлемах, станцыя Пруды к. Маладзечна, 1916 г.

которых замешалась свита, шла беседа о том, что здесь вот главнокомандующий, командующий, корпусный, штабы и все начальство; хорошо бы прикончить их тут же всех разом, вот и конец наступлению...».

Геаграфія фотаархіва абрываецца ў Мінску. Далейшы лёс II Каўказскага АК закруціўся ў віхуры гісторыі: Рэвалюцыя, Брэсцкі мір, Грамадзянская вайна, Белая Армія, Чырвоная Армія, эміграцыя ...

Дзе хаваецца пачатак нітачкі знойдзеннага фотаархіва мне, на жаль, не ўдалося даведацца. Неаднойчы блукаючы па сусветнай інфармацыйнай сетцы, на адным з форумаў, прысвечаных генеалогіі, я наткнуўся на фотаздымак, дзе былі адлюстраваны "знаёмыя» афіцэры і салдаты II Каўказскага АК. Уладальнік старога фотаздымка, гісторык-энтузіяст адгукнуўся з Украіны. Ён распавёў, што некалькі год назад у Кіеве фотаздымкаў з гэтага архіва было шмат і «ўкраінскія» здымкі разышліся па калекцыянерам. Частка "польскіх» сышла ў Варшаву, а большая частка прыйшла да мяне. Увесь фотаархіў, на маю думку, складаўся з 300 фотаздымкаў. У мяне значыць - палова. Не так і мала, каб прыадчыніць «забытую» гісторыю Першай сусветнай вайны.

Ігар Сурмачэўскі
(Мінск)
фота са збораў аўтара

Гэты матэрыял прысвечаны памяці дзядоў аўтара, якія ўдзельнічалі ў змаганнях І Сусветнай вайны: радавога 169 Нова-Трокскага палка Сурмачэўскага І.І. ды малодшага унцер-афіцэра Гвардзейскага Імператарскага палка Балтынскага П.А.

Rok 1915 we wspomnieniach generała Maxa von Gallwitza

W lutym, a potem latem 1915 r. północno-wschodnia Polska stała się teatrem niebywałych w historii tych ziem, ogromnych i krwawych działań wojennych. Po stu latach od czasów wojen napoleońskich, kiedy to Wielka Armia przemaszerowała na Wschód, nie tocząc w tym rejonie znaczących bitew, nad Wielkimi Jeziorami Mazurskimi oraz Bugiem, Biebrzą i Narwią rozegrały się niezwykle zaciekłe i toczone na niespotykaną dotychczas skalę "walki o hegemonię nad światem".

Zagłada jaka spotkała te tereny była skutkiem innowacji wdrożonych na początku XX wieku do różnego rodzaju broni, głównie artylerii i lotnictwa. Spustoszenie siały karabiny maszynowe. Ponadto taktyka „spalonej ziemi", zastosowana przez carską armię, miała pozbawić Niemców zaplecza. W praktyce nawet na tych terenach gdzie nie doszło do bezpośrednich walk frontowych region został wyniszczony pod względem demograficznym, materialnym i kulturalnym.

Efekty tych tragicznych wydarzeń odczuwalne są do dziś, a Polska Wschodnia należy do najsłabiej zaludnionych obszarów kraju. Rodzima historiografia była i jest w tym względzie bardzo uboga. Zjawiska takie jak „bieżeństwo" – exodus setek tysięcy ludzi na Wschód - do tej pory nie doczekały się swojej monografii. Wyjątkowo skromnie wyglądają też badania nad militarnym aspektem wydarzeń 1915 roku w regionie. Białą plamą pozostają wciąż walki z lata tego roku. Pewne światło rzucają na tę lukę niepublikowane nigdy w Polsce, pisane lakonicznym, żołnierskim stylem wspomnienia jednego z głównych bohaterów tych wydarzeń generała artylerii Maxa von Gallwitza. Prezentują one punkt widzenia niemieckiego dowódcy najwyższego szczebla, zaufanego marszałka Hindenburga. Paradoksalnie stają się jednym z najważniejszych dokumentów pozwalających na odkrywanie zapomnianej historii

Generał Artylerii Max von Gallwitz dowódca 12 Armii, która zdobyła Bielsk w sierpniu 1915 r.; zbiory własne M. Tomkiel

województwa podlaskiego z okresu I Wojny Światowej. Pozwolę sobie zatem w telegraficznym skrócie przedstawić sylwetkę generała Gallwitza.

Max Karl Wilhelm von Gallwitz urodził się 2 maja 1852 roku we Wrocławiu w katolickiej rodzinie urzędników. W 1870 r. wstąpił do wojska. Dwa lata później awansował na porucznika. Był uczestnikiem wojny francusko-pruskiej 1870 – 71. W roku 1882-im awansował na szefa sztabu 11 Brygady Artylerii Polowej. Służył w Sztabie generalnym – potem w Ministerstwie Wojny. Dowodził 76-ym pułkiem artylerii, od 1901 r. 29. Brygadą Artylerii Polowej. 4 listopada 1911 r. Max von Gallwitz mianowany został generałem i wyznaczony na inspektora artylerii polowej. W czasie mobilizacji przed I wojną światową wyznaczony na dowódcę Rezerwowego Korpusu Gwardii w składzie 2 Armii.

Max von Gallwitz rozpoczął swoją karierę podczas I wojny światowej jako dowódca korpusu na froncie zachodnim. Prawie natychmiast po objęciu tego stanowiska został przeniesiony na front wschodni i przydzielony do 8 Armii Niemieckiej dowodzonej wówczas przez Paula von Hindenburga. Z jego rozkazu został później wyznaczony do dowodzenia własną grupą armijną w bitwie przasnyskiej. W 1915 r. Max Gallwitz objął dowództwo 12 Armii, która wzięła udział w ofensywie na Wschód walcząc z sukcesami w lutym i latem na obszarze obecnego Podlasia. Potem przeniesiony został na front serbski, a następnie w 1916 r. powrócił na front zachodni, gdzie objął stanowisko dowódcy wojsk niemieckich w Bitwie nad Sommą.

Pomiędzy rokiem 1916 a 1918 r. Gallwitz był dowódcą 5 Armii Niemieckiej na froncie zachodnim. Najsłynniejszą bitwą, w jakiej brała udział 5 armia pod dowództwem Gallwitza, była bitwa w okolicach francuskiego miasteczka Saint-Mihiel, gdzie toczył krwawe walki z Amerykanami. Po wojnie von Gallwitz odszedł w stan spoczynku, rozpoczynając zarazem karierę polityczną. W latach 1920-24 był posłem Reichstagu z ramienia Niemieckiej Narodowej Partii Ludowej. Zmarł 18 kwietnia 1937 r. w Neapolu w wieku 85-u lat, podczas wycieczki do Włoch. Swoje wspomnienia z Wielkiej Wojny opublikował jedenaście lat po jej zakończeniu, ale są one dość precyzyjne, ponieważ w trakcie działań frontowych skrupulatnie notował je w dzienniku rozkazów.

Szlak bojowy armii gen. Gallwitza na Podlasiu

Przejdę teraz do omówienia genezy szlaku bojowego 12 Armii na terenie obecnego woj. podlaskiego. Kierunek ofensywy, a w konsekwencji zagładę regionu północno-wschodniej Polski wyznaczono podczas spotkania najwyższych czynników politycznych i wojskowych Prus i Austro - Węgier 2 lipca 1915 r. w Poznaniu. Uczestniczyli w nim: naczelny dowódca armii niemieckiej Erich Falkenhayn, reprezentujący monarchię habsburską feldmarszałek, szef sztabu generalnego Conrad von Hötzendorf, Paul von Hindenburg, Erich von Ludendorf, oraz cesarz Wilhelm II. Hindenburg i Ludendorf optowali za ofensywą na Wilno i Kowna na północy, obawiając się ataku na linii Narwii, ze względu na podmokły teren i rozbudowane pozycje obronne Rosjan. Ich zdaniem taki atak byłby bardziej wyczerpujący dla ścigających niż ściganych.

Odrzucono także pomysł uderzenia 8 Armii niemieckiej skierowanego na Białystok i Grodno, a następnie skręcającego na bardzo ważny węzeł kolejowy Brześć Litewski. Tu 8 Armia miałaby się spotkać z nacierającą od południa armią Mackensena. Oprócz przewidywanych kłopotów logistycznych (dostępna była tylko jednotorowa linia z Ełku do Białegostoku) obawiano się również ataku na terenie działań twierdzy Osowiec. Ostatecznie więc upadł pomysł przeprowadzenia „wielkich kleszczy" z ofensywą na północ od Niemna [Falkenhayn obawiał się, że będzie to wymagało sprowadzenia posiłków z frontu zachodniego], a zdecydowano się na wariant „małych kleszczy" – ataku nad dolną Narwią.

Wskutek kompromisu ustalono, że główne uderzenie na „polski występ" na południu weźmie na siebie 16 lipca 1915 r. Grupa Armii Mackensena, a na północy 13 lipca operacyjnie podlegająca Ober-Ostowi Grupa Armijna Maxa von Gallwitza z Prus. W początkowym okresie składała się ona z XI, XVII i XIII Korpusów – łącznie 7 dywizji i trzy w odwodzie. Generał Gallwitz miał do dyspozycji 500 dział i zapas 400 tysięcy pocisków artyleryjskich. To więcej niż armia Mackensena przed znaną z historiografii wielką ofensywą gorlicką. Na początku uderzenia w sztabie Gallwitza byli osobiście Hindenburg i Ludendorf. Rosyjska 1 Armia generała A.I. Litwinowa zaczęła odwrót. W zaledwie 2 dni cofnęła się o 14 kilometrów i straciła ponad 7 tysięcy jeńców.

O sukcesie Niemców decydowała przewaga w artylerii. Sąsiednie Armie, czyli 8 i 9 nie odnotowały tak wyraźnych postępów. Victoria Gallwitza pod Przasnyszem przedzieliła rosyjskie 1 i 12 Armię. Po początkowej euforii, wydawało się, że szybko dojdzie do założonego celu, czyli okrążenia Rosjan w dawnym Królestwie Polskim. Na przeszkodzie stanęły jednak linie obrony nad bagnistą Narwią i Biebrzą. Podejście Grupy Armijnej Gallwitza i 8 Armii Belowa nad Narew zagroziło bezpośrednio zdobyciem Warszawy. Stąd już 22 lipca Rosjanie zdecydowali o opuszczeniu miasta.

Od tamtej pory tereny obecnego Mazowsza i Podlasia znaczył szlak spalonej ziemi. Rosjanie powtórzyli bowiem taktykę z roku 1812. W swoim dzienniku bojowym z 7 sierpnia 1915 r. generał Gallwitz z dumą podkreśla, że „ukoronowaniem sukcesów tego dnia był fakt, że Grupa Armijna „Gallwitz" została podniesiona do rangi armii i otrzymała numer 12. Swoją liczebnością i obszarem działania już wcześniej przewyższała wiele innych armii – liczyła 300 tysięcy żołnierzy". Ten fakt w połączeniu z liczbą artylerii liczącą po uzupełnieniach blisko 1300 armat uzmysławia jak ogromne siły wojskowe przetoczyły się przez region!!!

Według opracowania G.P. Grosa grupa armijna Gallwitza zanim w sierpniu została podniesiona do rangi samodzielnej armii liczyła 177 tysięcy żołnierzy. Nacierała na obszarze około 140 kilometrów. Lewą flanką od dopływu Narwi rzeki Rozoga koło Myszyńca, aż po Wisłę w okolicach Płocka. Po prawej stronie miała 9 Armię Leopolda von Bayern, a po lewej 8 Armię gen. Von Scholza. Naprzeciw stały: 1 Armia gen. Litvinova i 12 Armia [IV Syberyjski Korpus]. Dysponowały znacznie skromniejszym potencjałem 107 tysięcy żołnierzy i niespełna 400 armat. Ponadto terenów Kurpiowszczyzny, a następnie Białostocczyzny broniła 2 Armia rosyjska.

Po walkach pościgowych wzdłuż Narwi, a następnie z kierunku Łomży na południe w stronę Nowych Piekut i Wysokiego Mazowieckiego XI i XIII korpus szykowały się do walk o Bielsk, który był ważnym węzłem kolejowym i został wyznaczony przez samego Ludendorfa jako strategiczny punkt decydujący o ewentualnym zamknięciu kleszczy wokół Rosjan. Na południowym odcinku 12 Armia Gallwitza wspierana 9 Armią starła się następnie z 4 armią rosyjską w walkach o Puszczę Białowieską, którą zdobył 2 Gwardyjski Korpus Rezerwy. Jego żołnierze pochowani są m.in.: na zaniedbanym obecnie cmentarzu w Orli.

Straty Generała Gallwitza od początku ofensywy, czyli od 13 lipca do 30 lipca wyniosły 30 tysięcy żołnierzy, zaś łupem padło 160 rosyjskich oficerów, ponad 44 tysiące jeńców, 14 dział i ponad 130 karabinów maszynowych. W drugiej połowie sierpnia, czyli po przejściu frontu przez Białostocczyznę generał szacuje swoje straty po 40 dniach walk na 1400 oficerów i 60 tys. żołnierzy. Te gigantyczne ubytki wynikały z frontalnych ataków piechoty oraz z faktu, że cofający się z ziem polskich front rosyjski stawiał największy opór właśnie 12 Armii Gallwitza. Nie przeszkodziło to jednak, aby już 5 sierpnia żołnierze m.in. tej armii zajęli Warszawę.

Pod względem operacyjnym gen. Gallwitz wraz ze swym szefem sztabu Gottfriedem Matthiasem Marquardem znajdowali się w bardzo trudnej sytuacji. Formalnie podlegali Ober-Ostowi, jednak często musieli korygować swoje plany i strategie po opinii głównodowodzącego Falkenhayna. Nie krył on swej niechęci do okrytego sławą zwycięzcy spod Tannenbergu Hindenburga. Gallwitz w swoich wspomnieniach wyraziście krytykuje plany zwierzchników, zaznacza, że często miał inne zdanie, ale zaakceptowaną przez Ludendorfa i Hindenburga strategię kwestionował Falkenhayn.

W początkowej fazie ofensywy w lipcu 1915 r. większość Grupy Armijnej Gallwitz sformowana była z jednostek Obozu Warownego Graudenz [Grudziądz]. Później, po podwyższeniu jej rangi do samodzielnej 12 Armii zasiliły ją m.in. korpusy wywodzące się z rodzinnego miasta Gallwitza, Breslau czyli Wrocławia – między innymi: Korpus Landsturmu Breslau, w skład którego wchodziła dywizja Menges przemianowana na Podlasiu na 88 Dywizję Piechoty.

Mało znanym jest fakt, że oprócz aeroplanów i balonów obserwacyjnych wykorzystywanych bezpośrednio podczas walk, już od końca 1914 roku nad północno-wschodnią Polską pojawiały się sterowce obu walczących stron. Eskapady te zauważała białostocka prasa, donosząc, że wywoływały panikę wśród mieszkańców. Takie zdarzenie miało m.in. miejsce 8 sierpnia 1915 r. kiedy to w nocy nad Białymstokiem przeleciał niemiecki Zeppelin przywitany salwą z armat i pocisków szrapnelowych („Gazeta Białostocka"). Zanim umknął zrzucił 12 bomb.

W białostockim lesie Pietrasze stacjonowała baza carskich podniebnych kolosów. Jej betonowe pozostałości można oglądać do tej pory. W rosyjskim mundurze służył tam przyszły współtwórca polskiego lotnictwa Hipolit Łossowski. Carskie sterowce kupione przed wojną od Francji atakowały na przełomie 1914/15 r. m.in. Ełk, dokonując nocnych zrzutów bomb. Niemcy odpłacili się w późniejszym okresie, jeszcze przed wkroczeniem frontu na Białostocczyznę, atakiem na dworzec w Starosielcach oraz dworzec i most kolejowy w Łapach.

Nieznanym epizodem są ataki zeppelinów w trakcie letniej kampanii 1915 r. Fakt taki miał miejsce m.in. w okolicy Bociek, gdzie odpoczywającą rosyjską piechotę zaatakował niemiecki sterowiec zrzucając bomby. Fakt ten odnotował w kronice parafialnej miejscowy proboszcz. Wiemy, że w 12 Armii walczyły 3 sterowce: LZ 39, LZ 79 i Zeppelin Z XII – jeden z najskuteczniejszych niemieckich sterowców, który miał już za sobą służbę w wojsku od grudnia 1914 roku. Ich widok na niebie musiał wywoływać przerażenie nie tylko wśród zwykłej ludności, ale też szeregowych żołnierzy nieprzyzwyczajonych do takich nowinek technicznych. Wszystkie 3 sterowce były imponujących rozmiarów: od 160 do 171 metrów długości i 16 - 18 metrów średnicy. Osiągały pułap 2,5 – 3 kilometry, a ich udźwig wynosił od 11 do 17 ton.

W oparciu o wspomnienia generała Gallwitza skupię się teraz na wycinku szlaku bojowego 12 Armii na terenie obecnego woj. podlaskiego. Na stronach 320-321, opisujących pierwsze dni sierpnia 1915 r. wspomina:

„Mój nowy front, z lewej skierowany czołem na wschód, z prawej na południe, tworzył niemal kąt prosty. Ludendorff uwa-

Okolice Bielska na niemieckiej mapie sztabowej z 1915 r.

żał jednak armię za dość silną, by skierować siły zarówno na wschodni odcinek frontu, jak też na południe dla obsadzenia Bugu i jeszcze wydzielić wystarczające siły na południowym wschodzie, na kierunku Ciechanowca. Dostrzegłem w owym pomyśle, że szansa na pochwycenie wycofującego się przeciwnika bardzo blaknie i umyka. Jednak w razie gdyby Łomża została zajęta, Ludendorff przewidywał silniejsze współdziałanie ze strony 8 Armii na południowym brzegu Narwi. XIII KA nacierał na północny zachód od Ostrowi na tamtejszą strzelnicę koszarową…".

„Nieprzyjacielskie dowództwa armijne pozostawały niezmiennie na dawnych stanowiskach: 1 [Armia] w Sokołowie, zaś 12 [Armia] - w Wysokiem Mazowieckiem. W Ostrowi stał rosyjski IV KA, na kierunku Czyżewa - IV Korpus Syberyjski, na północny wschód od Zambrowa - V KA. I Korpus Turkiestański i XXVII KA obsadziły południowy brzeg Bugu, podczas gdy na północ, od Małkini do Ostrowi rozpoznano stacje [nadawcze] XXI KA i I Korpusu Syberyjskiego. Przed moim lewym skrzydłem wciąż pojawiały się też pojedyncze dywizje: oprócz znanych już 68, 78 i 59 także 69, 70 i 74. Od jeńców dowiedzieliśmy się, że przybyły one pieszo spod Białegostoku.."

Oprócz suchych, żołnierskich detali generał Gallwitz wciela się sporadycznie we wnikliwego obserwatora. Opisuje rosyjskich jeńców jako barwną mieszaninę nacji i kultur, innym razem narzeka na biadolących nad swym losem Polaków i Żydów, którym wojna zniszczyła dobytek. Stan dróg i zamożności włościan określa jako pół-Azję.

Trzeba tu zaznaczyć, że oprócz przymusowych wcieleń do carskiego wojska, miejscową ludność dotknęła materialna bieda jeszcze zanim pojawił się tutaj front. Specjalna komisja rekwizycyjna zabierała bydło, konie, rowery i motocykle na potrzeby armii. Dokumenty opisujące skalę zjawiska znajdują

się w Archiwum Państwowym w Białymstoku. Mieszkańców obecnego powiatu bielskiego pozbawiono dobytku na rzecz m.in.: 12 Armii rosyjskiej. To była zapowiedź nadchodzącej zagłady jaką zgotowały miejscowej ludności dwa walczące ze sobą imperia.

Opisując dalszy przebieg operacji militarnej 10 sierpnia na stronie 325 gen. Gallwitz relacjonuje: „Została stworzona podstawa dla dalszego natarcia na wschód od Bugu. Wprawdzie sytuacja ta stała w sprzeczności z dalszym marszem mojego lewego skrzydła na wschód, a co dopiero na północ, gdzie perspektywa utrzymania połączenia z 8 Armią wciąż była przedmiotem nalegań. Co do tej kwestii mieliśmy z moim szefem sztabu odmienne zdania. Chciałem utrzymać od dawna obrany cel natarcia w kierunku południowo-wschodnim w nadziei na dalszą destrukcję wycofującego się przeciwnika lub chociaż odcięcie mu połączenia z armiami na północnej części frontu. Duże siły przeciwnika znajdowały się nadal na południe i zachód od Bugu.

Zgrupowanie Księcia Leopolda von Bayern znajdowało się w porównaniu do nas daleko z tyłu. Także kierunek biegu rzeki - z wyłączeniem leżącego w dół biegu Nurca - zdawał się sprzyjać dalszemu natarciu w tym kierunku. Natomiast Marquard [szef sztabu 12 Armii] był zdania, że nad Bugiem nie osiągniemy już zbyt wiele. Był za natarciem na wschód, nawet z silniejszym lewym skrzydłem. Musiałem jednak przyznać, że zamysł, leżący u podstaw całej operacji - "kleszcze" od północy i od południa - doznał znacznego osłabienia: zarówno przez wczesne opuszczenie linii Wisły ze strony Rosjan (ich nad wyraz skuteczna taktyka obronna - byli starymi mistrzami odwrotów), jak też przez to, że południowe ramię "kleszczy", armia Mackensena, nie zbliżyła się do nas zbytnio w ostatnich dniach. Ostatecznie były to jednak rozważania i pytania, co do których nie mogliśmy podjąć samodzielnych decyzji, podobnie także Oberkommando Ost nie było za nie samodzielnie odpowiedzialne, bowiem Mackensen nie podlegał pod nie. Chodziło tu bowiem o kwestię dotyczącą całości prowadzenia wojny na wschodzie.

W związku z tym zadzwoniłem do Oberkommando Ost, tam jednak generał Ludendorff nie mógł rozmawiać, zasugerowałem więc podpułkownikowi Hoffmanowi, by naczelne dowództwo teraz przekazało, jaki jest ich dalszy plan…". O 10.30 wieczorem przysłana została przez Ludendorffa następująca decyzja, jak mogłem przypuszczać, nie dająca się zakwestionować: „12 Armia pozostanie a prawym brzegu Bugu i nacierać będzie na linię Ciechanowiec – Sokoły. Punkt ciężkości natarcia na razie pozostaje na prawym skrzydle. 8 Armia utrzymuje połączenie z 12 Armią i przejmuje odcinek rzeki Śliny. „Rozkaz jawił mi się jako zarządzenie pośrednie między natarciem na południowy wschód i zdecydowanym zwróceniem się na wschód. Nie zmieniłem nic w swoich rozkazach na rano. W moim dzienniku bojowym zapisane było: „Do jutrzejszego wieczora na pewno nastąpią zmiany. Szkoda jednak, gdy trudności personalne hamują jednolite działania. Teraz Falkenhayn musi już powiedzieć, czego chce." Obok naszej wsi, za ogrodzeniem znajduje się 1045 Rosjan, wziętych do niewoli wczoraj, wśród nich jest 3 oficerów. Szczególną sensację wzbudziła wzięta do niewoli 16-letnia dziewczyna - żołnierz, taka mała rosyjska Joanna D'Arc…".

Generał Gallwitz osobiście jeździł i oglądał miejsca potyczek. Z patosem wspominał miejsca najkrwawszych bitew, zachowując obiektywizm i pisząc o własnych stratach. 11 sierpnia czytamy: „…Rosjanie podpalali i pustoszyli za sobą wszystko, nie mając skru-

pułów. Obraz ten uzupełniały meldunki lotników, napływające w ciągu przedpołudnia. Z kolei I Korpus Turkiestański i rosyjski XXVII KA wciąż pozostawały na południe od Bugu. Cztery mosty, odkryte w Nurze i na południe od niego, pozwalały jednak na zorganizowane przekraczanie rzeki. W narożniku u zbiegu Bugu i Nurca znajdował się jeszcze I Korpus Syberyjski. Na północ od Nura znajdowała się jedna jedyna pozycja obronna.

Poważniejszej obrony należało oczekiwać na Nurcu, na którego lewym brzegu rozpoznano silną pozycję. W ciągu dnia odzywały się stacje łączności wszystkich stojących naprzeciw nas korpusów, wśród nich na wschód od Bugu także ta XXVII KA, który najwyraźniej przyspieszył swe przesuwanie się przed naszym frontem wschodnim. Takie rozmieszczenie stacji łączności nie potwierdzało otrzymanej rano informacji o dalszym odmarszu, co potwierdzał też wzrastający opór nieprzyjaciela, walczącego z nową wytrwałością. I KA miał pozostać długo przed Zambrowem. Miał on 2 DP na prawo obok 83 DP. Zajęły one las na zachód od płonącego Osowca. XI KA również natrafił na opór. 94 pułk odparł nawet przeciwnatarcie 6 batalionów. Korpus wprowadził też 54 DP do pierwszej linii, między obydwie pozostałe dywizje. 95 pułk zajął Ołdaki. 4 DGw. walczyła pod Pieńkami Wielkimi na zachód od Czyżewa, zaś 26 DP na nasypie kolejowym pod folwarkiem Helenowo przeciwko silnemu przeciwnikowi…".

11 sierpnia okazał się przełomowy dla losów kampanii 1915 r. Naczelne dowództwo wytyczyło bowiem 12 i 8 Armii ostateczne kierunki natarcia: „Rozpoczęły się w naszym sztabie żywe rozważania na temat możliwości rozwiązania sytuacji. Dla mnie najbardziej opłacalne ciągle jeszcze wydawało się natarcie na południowy wschód. Następnie zwrot w kierunku na linię Ciechanowiec - Bielsk, dalej na Siemiatycze - Czeremcha. Konieczne było jednak spełnienie dwóch warunków wstępnych: zabezpieczenie flanki w okolicach Białegostoku przez 8 Armię i dalsze wspieranie systemu zaopatrzenia, który, przy dotychczasowych środkach, w wyniku szybkich postępów stał się niewydolny. Przedstawiłem więc o 5:30 po południu swoją prośbę generałowi Ludendorffowi. Nie wierzył on, mimo iż wczoraj sam rozkazał nam utrzymywać silne prawe skrzydło, ani w zamknięcie małego kotła na wschód od Bugu, ani też w założenie wielkich kleszczy pod Brześciem Litewskim. Zakładał, że Rosjanie odejdą znad Bugu. Dlatego na pierwszy plan wysunął nam cel leżący jeszcze dalej na wschód, w kierunku Bielska. Przedstawiłem generałowi raz jeszcze, że nad całością musi stać spójna idea, i poprosiłem go, by stworzyć okazję do jej realizacji. Doprowadziło to do niechętnego zwrotu: "tak czy inaczej coś takiego nie może być osiągnięte".

Ten front wyglądał imponująco jeśli chodzi o skalę i liczbę żołnierzy. Między zakolem Nurca, a błotami Wizny stało 13 i pół niemieckich dywizji. Na pocieszenie generałowi Gallwitzowi, któremu wbrew woli narzucono kierunek ataku na Bielsk, została przekazana dobra wiadomość: 37 Dywizja Piechoty (ta sama, która za kilkanaście dni zajmie Białystok) wygrała krwawą bitwę o Zambrów i 11 sierpnia wkroczyła do miasta. Rozpoznanie lotnicze, oraz przechwytywane drogą radiową meldunki ułatwiały 12 Armii ataki. Po nocnej bitwie o dworzec w Czyżewie, miasto zajęła 4 Dywizja Gwardii. Jeńcy Korpusu Turkiestańskiego donosili, że formacja ta kieruje się w stronę Białegostoku. Szlak bojowy znaczyły też rekwizycje żywności, gdyż zaczęło brakować zaopatrzenia. 14 sierpnia sztab 12 Armii otrzymał meldunek o nagromadzeniu wojsk w okolicy Bielska i Białegostoku,

Żołnierze 12 Armii Niemieckiej w Koszkach, 22.08.1915 r.; foto z albumu Dywizji Piechoty „Marwitz": „Offensive in Polen und Westrusland, 13. Juli bis 23 September 1915."

oraz o oznakach odwrotu Rosjan. Wtedy też front dotarł do okolic Wysokiego Mazowieckiego i Piekut Nowych, gdzie przy linii kolejowej Warszawa-Białystok nieprzyjaciel przygotował linię obrony.

Ważny węzeł kolejowy Łapy otoczony był bagnami Narwi i przez to nie ryzykowano tam próby przeprawy. Ta miała miejsce w okolicy Topilca i dalej w kierunku Białegostoku. Prawa flanka ominęła bagna Suraża i kierowała się na Bielsk tocząc potyczki, m.in. pod Falkami-Filipami. Generał Gallwitz wspomina, że łuk Narwi pod Białymstokiem stworzył rodzaj wielkiej twierdzy, do której zostały wycofane ciężkie działa z Iwanogrodu [czyli Dęblina]. XIII korpus Gallwitza w sile 6 dywizji podobnie jak XI korpus został skierowany na umocniony Bielsk i tam miała się rozegrać obecnie zupełnie zapomniana, a prawdopodobnie największa bitwa w dziejach Białostocczyzny. Ze strony niemieckiej brało w niej udział 10 dywizji [plus 3 w odwodzie]. Kierunek natarcia wyznaczył sam Ludendorff.

Bitwa o Bielsk

Generał Galwitz pisze w swym pamiętniku: „16 wieczorem zostało zarządzone: XVII KA odrzuci V Korpus Syberyjski i siły stojące pod Boćkami. Przeprawa musi odbyć się w tej miejscowości, do czego wyznaczone następnie zostaną 3 i 35 DP. 36 DP pozostanie dla osłony flanki nazachód od Nurca. XIII KA wysunie dalej 1 DRez. Gw., ruszy swoim pasem naprzód i zajmie przeprawę na południe od Olszewa. XI KA naciera z punktem ciężkości (schwerpunkt) w kierunku na Bielsk".

O bojach w rejonie Bociek pisze w swym dzienniku chorąży Aleksander Todorski, którego fragment drukujemy w tym numerze. Generał Gallwitz tymczasem wspomina, że 19 sierpnia 1915 r.: „…mieliśmy Boćki i staliśmy zwarci przed Bielskiem. Jak wynikało z zeznań jeńców, na obronę miasta powinien być [położony] duży nacisk. Nasze zdobycze wyniosły: 2700 jeńców i

12 karabinów maszynowych. Na rano postawiłem jako zadanie: zdobyć całą linię

Jeńcy rosyjscy w Koszkach; foto z albumu Dywizji Piechoty „Marwitz": „Offensive in Polen und Westrusland, 13. Juli bis 23 September 1915."

Oddziały 12 Armii w Krzywcu k. Narwi; foto z albumu Dywizji Piechoty „Marwitz": „Offensive in Polen und Westrusland, 13. Juli bis 23 September 1915."

kolejową z Bielskiem i teren na łuku między linią kolejową a [rzeką] Orlanką. Wyznaczone do tego zostały oba południowe korpusy, z północnymi prącymi dalej do tej samej wysokości... . Grupa Armii wydała nowe rozkazy, według których należało dążyć do zamknięcia w kotle przeciwnika na północy. 12 Armia miała naciskać na północny wschód, w głównym kierunku na Bielsk – Narew – Michałowo, zaś 8 Armia iść na Tykocin i Knyszyn… Tak więc stało przede mną interesujące zadanie: na lewo trudna Narew, na prawo wielki obszar leśny Białowieży…".

Nieznana w regionalnej i polskiej historiografii bitwa o Bielsk wymieniana jest z wielką estymą w wielu niemieckich publikacjach z okresu międzywojennego, dotyczących zwycięstw na Wschodzie - m.in.: „Die Siege im Osten" – kronice wydanej w Stuttgarcie przez Juliusa Hoffmana. Chwali ona najbardziej spektakularne niemieckie bitwy, m.in. o Osowiec, Grodno, Kowno i Bielsk właśnie. Dziesiątki różnych niemieckich jednostek wymieniają walkę o Bielsk w swoich szlakach bojowych. Także listy poległych poszczególnych dywizji pełne są informacji o żołnierzach poległych pod tym ważnym strategicznie miastem, broniącym w 1915 roku dostępu do linii kolejowej Białystok – Brześć. Po blisko 6 tygodniach bojów, w okolicy Bielska 12 Armia była już mocno wyczerpana, ale zanotowała spektakularny sukces. Wzięła do niewoli kilka tysięcy jeńców i sporo karabinów maszynowych.

O działaniach wojennych na zachód od Bielska generał Galwitz pisał: „Na froncie głównym początkowo [natarcie] szło żwawo naprzód. Centrum - 50 DRez. - dotarła na kierunku Bielska na odległość 13 kmod niego i zajęła Augustowo. XIII KA pozostawał z tyłu. Jego prawe skrzydło, 1 DRez. Gw., dotarło tylko do miejscowości Bodaki nad Nurcem. W Olszewie i Zawadach nie stwierdzono nieprzyjaciela. XI KA zajął Bańki i Stołowacz. Dywizja "Menges", nazwana teraz 88 DP, zajęła Husaki i Strablę nad Narwią. Oddziały zdawały się stopniowo ulegać wykończeniu. Ostrzał artyleryjski dominował. Nadal meldowano o obecności wszystkich rosyjskich armijnych stacji łączności. W Białymstoku stały 12 i 1 Armie, w Bielsku 2, w Kleszczelach 4, z tyłami w okolicy wielkiej Puszczy Białowieskiej, pod Brześciem Litewskim [były] 3 i 13 Armia. Wzmogło się moje przypuszczenie, że napotkamy na nowy opór na linii Białej, później Orlanki".

Dalej generał Gallwitz wspominał 22 sierpnia: „…Tymczasem u Rosjan, sądząc po więźniach, listach i ich nadzwyczajnych stratach, wyglądało to jeszcze gorzej. Byli skłonni do załamania, gdybyśmy tylko użyli odpowiednich sił. Wszędzie u nich widać było beznadziejność, zwłaszcza z powodu naszej artylerii. We wczorajszym natarciu w okolicy Haciek przeciw XI KA skierowali oni dwie dywizje do przełamania, wypuszczając zbite masy [żołnierzy], przeważnie rekrutów, z których każdy miał po 15 nabojów! Mieli przerażające straty... Zdobycie Wzgórz na rzece Orlance jednak nie powiodło się. 8 Armia zajęła Tykocin nad Narwią, Twierdza Osowiec, długo oblegana, została przez Rosjan opuszczona…"

Co ciekawe Rosjanie obawiając się okrążenia opuścili Twierdzę Osowiec właśnie po przegranej bitwie o Bielsk 23 sierpnia 1915 r.

W przededniu jego zajęcia przez Niemców gen. Galwitz pisał: ... 1 DRez. Gw. dotarła do Knorydów, pozostałe dywizje XIII KA zajęły Dobromil i Piliki. Przed Bielskiem nieprzyjaciel trzymał się na dobrze obsadzonej pozycji. Została ona zajęta przez XVII KRez. około południa. Od zachodu nacierała tu 50 DRez., od północy - w mieście - 86 DP. Tymczasem 2 DP zajęła punkt oporu na południe od wzgórza z cmentarzem przy-

Oddziały 12 Armii koło Starego Berezowa; foto z albumu Dywizji Piechoty „Marwitz": „Offensive in Polen und Westrusland, 13. Juli bis 23 September 1915."

Oddziały 12 Armii koło Starego Berezowa; foto z albumu Dywizji Piechoty „Marwitz": „Offensive in Polen und Westrusland, 13. Juli bis 23 September 1915."

ГІСТОРЫЈА

Oficerowie niemieccy we wsi Budy w Puszczy Białowieskiej, 1916 r.; foto ze zbiorów Doroteusza Fionika

Jeńcy rosyjscy w okolicach Puszczy Białowieskiej, 1916 r.; foto ze zbiorów Doroteusza Fionika

Oficer niemiecki z ustrzelonym krukiem, wieś Budy w Puszczy Białowieskiej, 1916 r.; foto ze zbiorów Doroteusza Fionika

kościelnym. W czołowych natarciach przez strumień Biała zajęto jeszcze Studziwody i Dubicze".

Wygrana pod Bielskiem okupiona była jednak bardzo wysokimi stratami Niemców: „W XI KA niezwykle dzielna 86 DP (Wernitz) straciła wczoraj [20 sierpnia – M.T.] dalszych 1300 ludzi, lecz także dziś dzielnie walczyła i przelała krew. Od 39 dni byliśmy w boju i straciliśmy od tego czasu 1400 oficerów i 60 000 ludzi…" – napisał poruszony tym faktem generał.

Szlak bojowy w granicach obecnego Podlasia 12 Armia zakończyła na przełomie sierpnia i września 1915 r. kilka dni wcześniej zajmując bez poważniejszych walk Białystok. Dokonała tego m.in. siłami 37 dywizji piechoty 26 sierpnia o 12.45. Tego samego dnia przyszła wiadomość, że wcześniej zajęto Brześć Litewski. „…Z gen. Ludendorffem rozmawiałem o natarciu na Białystok. Myślał on o zajęciu miasta przez cztery skrzydłowe dywizje obu armii: dwie z 8 Armii i dwie z I KA i oczekiwał wsparcia I KA na południe stamtąd. Swoboda działania tutaj była jednak absolutnie wykluczona bez wcześniejszego przerwania pozycji Orlanki…".

Zadaniem dla armii jest natarcie w kierunku północno-wschodnim między liniami kolejowymi Brześć Litewski - Wołkowysk i Białystok - Grodno. Zmiana sprowadzała się do tego, że armia straciła swój charakter głównej szpicy uderzenia, która to rola przeszła na północne skrzydło grupy armii. W naszym położeniu taktycznym zmieniło się wprawdzie niewiele: mieliśmy prawdopodobnie prowadzić dalsze natarcie podobnie jak do tej pory - od odcinka do odcinka i w zasadzie zdobywać je we frontalnych atakach, tak jak to układało się w ostatnim czasie. Nowy kierunek [natarcia] stawiał jednak przed armią zadanie by jej gros przeprowadzić przez Narew na północ i by jej prawym skrzydłem przekroczyć położoną na północ od Puszczy Białowieskiej strefę leśną…"

Podsumowanie

Marsz wojsk Państw Centralnych na wschód przyniósł militarne sukcesy, ale nie zapewnił założonego celu: rosyjskich armii zgromadzonych w Królestwie Polskim nie udało się oskrzydlić i zniszczyć, a taka była główna rola 12 Armii dowodzonej przez generała Gallwitza. Rosjanie ponieśli znaczące straty w ludziach i sprzęcie, ale główne siły cofnęły się za Wisłę i Narew. Zwycięstwo nie przyniosło także korzyści politycznych. Rosja nie chciała zgodzić się na odrębny pokój i trwała przy sojuszniczych zobowiązaniach.

Jak wynika z dokumentów znajdujących się w Reichsarchiv w Poczdamie, 8 i 12 Armie walczące latem 1915 roku na terenie obecnego województwa podlaskiego w ciągu 6,5 tygodnia działań frontowych wzięły do niewoli 125 tysięcy żołnierzy i oficerów armii rosyjskiej, zdobyły 350 karabinów maszynowych i 23 działa. Straty 12 Armii na terenie obecnego Podlasia według wspomnień gen. Gallwitza można szacować na 30 tysięcy żołnierzy, przy czym podczas największej bitwy Białostocczyzny o Bielsk Podlaski w dniach 19-26 sierpnia, tylko Dywizja „Wernitz" w okolicy Proniewicz straciła jednego dnia 1300 ludzi.

Na cmentarzach w okolicach Bielska spoczywa blisko 10 tysięcy rosyjskich i niemieckich żołnierzy, przeważnie we wspólnych, bratnich mogiłach, w tym na nekropoliach w Studziwodach i wsi Augustowo ponad 2 tysiące żołnierzy. Większość cmentarzy jest oznaczonych i zewidencjonowanych. Niestety są też zdewastowane i zapomniane. Wystarczy spojrzeć na polskie mapy WIG z lat 30, które pokazują np. I wojenny cmentarz między Haćkami a Proniewiczami. Obecnie nie ma o tym pojęcia ani miejscowa ludność, ani władze, a polna mogiła przylega wręcz do trasy nr 19. Po jej remoncie zniknie zapewne bezpowrotnie. Z 500 cmentarzy wojskowych, jakie znajdują się w ewidencji podlaskiego, wojewódzkiego konserwatora zabytków, aż 225 zidentyfikowanych jest jako I wojenne.

Wydarzenia z lata 1915 r. są w regionie zupełnie zapomniane. Często współcześni potomkowie osób, które były naocznymi świadkami krwawych walk mylą je z faktami z II wojny światowej. Z kolei w przypadku tysięcy „uchodźców - bieżeńców", którzy uciekli przed frontem i wrócili na te tereny po kilku latach, w sposób naturalny rodzinne opowieści skupiły się na okresie pobytu w Rosji i wyniszczającej podróży. Pamięć pokoleniowa minęła i w tej chwili okres ten wymaga intensywnych badań, zarówno w archiwach niemieckich, jak i rosyjskich. Skalę tragedii uchodźców oddaje statystyka. Według dokumentów z dawnej guberni grodzieńskiej (w skład której wchodziła obecna Białostocczyzna) wyjechało blisko 900 tysięcy osób. Blisko 30 procent już nie wróciło... To demograficzna i materialna katastrofa.

Dla przykładu przywołam dwie wsie z gminy Bielsk Podlaski. W 1900 r. duża wieś Augustowo liczyła 1216 mieszkańców. I wojna światowa znacznie uszczupliła liczbę ludności. Wiadomo, że wycofujące się wojska carskie stosowały taktykę „spalonej ziemi". Przypuszczalnie większość mieszkańców Augustowa przemieściła się lub została ewakuowana w głąb Rosji, co wyjaśniałoby gwałtowny spadek liczby ludności po wojnie - w 1921 roku wieś zamieszkiwało 387 osób w 159 budynkach mieszkalnych. Z kolei Haćki według danych z 1900 r. liczyły 39 domów z 218 mieszkańcami . W 1921 roku wieś miała 37 domów i 243 mieszkańców. Wieś ucierpiała wskutek krwawej bitwy z sierpnia 1915 r. jak i bieżaństwa. Dane pochodzą z fragmentu opracowania: „Historia Gminy Bielsk Podlaski" - Avalon, Lublin 2008.

Tym krótkim artykułem starałem się przywrócić zainteresowanie tematem zarówno historyków, pasjonatów oraz mieszkańców powiatu bielskiego. Doskonałym pretekstem jest niepublikowany w Polsce pamiętnik generała Gallwitza, oraz 100 rocznica wybuchu Wielkiej Wojny i zagłady która dotknęła wówczas Podlasie. Pozostaje nam walka o pamięć i utraconą tożsamość.

Marcin Tomkiel
POLSKIE RADIO BIAŁYSTOK

Z dziennika chorążego Aleksandra Todorskiego

30 lipca (11 sierpnia) nasz oddział był oddany pod dowództwo kapitana Kantorowa, wycofując się z nim za rzekę Bug, zaś 31 lipca dołączył do pozostającego w odwrocie 2. batalionu podpułkownika Zgóry i szedł za nim, w miarę możliwości barykadując drogę. Gdy doszliśmy do folwarku Franopol, gdzie batalion zajął pozycję, nasz oddział z oddziałem pieszych zwiadowców chorążego Muntianowa przeszedł Bug, wkroczył do guberni grodzieńskiej i rozlokował się na północno-wschodnim brzegu rzeki Bug we wsi Kłyzówka. Przy czym, dla zasilenia 2. batalionu, do kierowania pracami nad stworzeniem przedmostowego umocnienia, zostało wydzielonych 16 saperów.

1 sierpnia (14 sierpnia) oddział przeszedł do miasta Drohiczyna, gdzie pozostawał do 3 sierpnia, pracując nad umocnieniem pozycji, położonych na zachodnim skraju miasta. 3 sierpnia, razem z 3. batalionem odstąpiliśmy do wsi Lipiny, Wólka, Birsz(?) i dalej przez wieś Żurobice, razem z 15 i 16 rotami rezerwy dotarliśmy do sztabu dywizji we wsi Hornowo. Stąd nocą 4 sierpnia roty rezerwy udały się na wsparcie pozycji, a nasz oddział ze sztabem pułku, na skraj lasu, na północny-wschód od Żurobic. Sztab pułku otrzymał rozkaz dla oddziału saperów, aby udał się on w celu przygotowania drogi do przemieszczenia się do miasteczka Boćki. Do nocy pracowaliśmy na drodze, a nocowaliśmy w folwarku Kalejczyce.

5 sierpnia (18 sierpnia), dołączając do wycofującego się pułku, oddział wszedł do wsi Dubno, gdzie zatrzymał się. Pułk ustawił się na pozycjach przy miasteczku Boćki. Na wschód od wsi Dubno rozciągała się nasza druga linia okopów, gdzie rankiem 6 sierpnia odział zaczął przygotowywać pozycje strzeleckie i okopy, jak również z rotami 4. batalionu blindaże dla artylerii. Wieczorem Niemcy wyparli naszych z Bociek, a nacierające kilka razy w kontratak nasze 1. i 2. bataliony bardzo ucierpiały.

7 sierpnia (20 sierpnia) w ciągu dnia wycofaliśmy się do Krasnowsi, gdzie oddział saperów, na podstawie osobistego rozkazu dowódcy pułku był przydzielony do ochrony 2. baterii 1 dywizjonu 1. ciężkiej brygady artyleryjskiej (dowódca brygady kapitan Malewicz). Razem z nią, przez wieś

Mikołaj Bagiński z Ogrodnik k. Bielska Podlaskiego na froncie Wielkiej Wojny, majątek Proce k. Nowogródka, 12.08.1916 r.; ze zbiorów M. Bagińskiego

Duchowny błogosławi przed bojem pod Szczytnem, zima 1915 r.; ze zbiorów I. Surmaczewskiego

Oddział kawalerii, w której służył Mikołaj Bagiński z Ogrodnik; ze zbiorów M. Bagińskiego

Bracia Nazarukowie z Krzywej w armii rosyjskiej; ze zbiorów G. Strelczuka

Żołnierze z Krzywej i Zbucza w armii rosyjskiej; ze zbiorów B. Grygoruk

Żołnierze z Krzywej i Zbucza w armii rosyjskiej; ze zbiorów B. Grygoruk

Gredele, Szpitale, Topczykały i miasteczko Orla, przyszliśmy do wsi Krywiatycze, na zachodnim skraju której bateria zajęła pozycje.

10 sierpnia (24 sierpnia) z rana oddział był wezwany do sztabu pułku, stacjonującego w Orli, gdzie otrzymał rozkaz umacniać okopy na wschód od miasteczka. Do tych okopów, z zachodniego skraju miasteczka, wycofały się nasze bataliony. W nocy oddział dyslokował się w brzozowym zagajniku między Orlą i Krywiatyczmi.

11 i 12 sierpnia oddział umacniał pozycję pod mocnym obstrzałem niemieckiej artylerii. 12 sierpnia, o trzeciej godzinie po południu, przemieściliśmy się z zagajnika do Krywiatycz. Wieczorem, pod naporem Niemców (ci byli już we wsi) odeszliśmy do kolejowej dróżniczówki, gdzie znajdowały się tyły, następnie zaś na kolonię Karolin. Tu, razem z 265 Wyszniewołockim pułkiem przygotowywaliśmy nowe pozycje. W nocy, wspólnie z batalionem kapitana Kantorowa przeszliśmy do wsi Kuraszewo. Na zachodnim skraju wsi, pod silnym obstrzałem, przez cały dzień 13 sierpnia umacnialiśmy pozycje. Tu od dowódcy pułku otrzymaliśmy polową notatkę następującej treści:

„Do chorążego Todorskiego. Pozycja. Od dowódcy 24 Syberyjskiego pułku strzeleckiego. 1915 r. 13 sierpnia. godz. 6, min. 5 wieczoru. Nr 184. Ze wsi Wólka.

Rozkazuję Panu, aby każdego razu przy wyjściu pułku pozostawać z tyłami w celu zniszczenia mostów, uszkodzenia dróg wszelkimi środkami, którymi dysponuje Pańska oddział. Do Pańskiego oddziału, przy wycofywaniu, proponuję dawać do Pańskiej dyspozycji kozaków. Dodatkowych rozporządzeń odnośnie tego nie będzie. Pułkownik Radzymiński.

W nocy wycofywaliśmy się do Puszczy Białowieskiej (do północnej części pod nazwą Puszcza Ladzka). Byliśmy tam około siedmiu godzin, po czym odeszliśmy przez rzekę Narew i miasteczko Narewkę na północno-wschodni brzeg rzeki Świsłocz. Tam zajęliśmy pozycję przy drodze, prowadzącej ze wsi Bursowszczyzna do wsi Kołosy, ale tylko do zakrętu rzeki Świsłocz przy pańskim dworze Łukowicze. Oddział rozlokował się we wsi Bursowszczyzna.

14 sierpnia, według rozkazu dowódcy pułku, z Puszczy Ladzkiej było wysłanych 10 saperów do naprawienia drogi z folwarku Podwaśki do domu leśnika w Porosłem oraz 5 ludzi do ulepszenia brzegu rzeki Narewki przy tym domu.

15, 16 i 17 sierpnia umacnialiśmy pozycje na rzece Świsłocz, zaś 17-go wieczorem oddział był wezwany do sztabu korpusu, na kolonię Lewszowo, i stąd z inżynierem korpusu przez wieś Horbacze i Żylicze przyszliśmy do dróżniczówki kolejowej na linii Wołkowysk – Białystok, gdzie zanocowaliśmy.

18 sierpnia (31 sierpnia) rano przygotowaliśmy okopy między wsią Czaplicze i wschodnim brzegiem rzeki Świsłocz. Stąd jednak o ósmej wieczorem, razem z przybyłymi rotami pułku odstąpiliśmy do dworu pańskiego Jaryłówka, z którego odeszliśmy o trzeciej po południu 19 sierpnia. Dołączyliśmy do rezerw dywizjonu w folwarku Cholawicze i rozlokowaliśmy się w miejscu sztabu 41 dywizji.

Aleksander Todorski
Dowódca oddziału saperskiego
24 Syberyjskiego pułku strzeleckiego

Tłumaczenie z rosyjskiego ***D. Fionik***

W hołdzie bohaterom

Zupełnie czym innym jest uczyć się historii z książek, a czym innym przeżyć ją samemu. Chcę Wam o tym przypomnieć, bo sam przeżyłem lata II wojny światowej. Wprawdzie we wrześniu 1939 r. miałem 8 lat, ale do dzisiaj pamiętam krążące na niebie samoloty i pojawiające się wokół nich małe obłoczki z rozrywających się pocisków artyleryjskich.

Potem przyszły okupacje sowiecka i niemiecka, straszny terror i wyzwolenie Bielska, który po wojnie jakże inaczej wyglądał niż dzisiaj. Całe centrum miasta wypalone. Wiele obiektów tak ważnych do funkcjonowania naszego grodu zostało zniszczonych. W gruzach legły cenne zabytki m.in. cerkiew św. Mikołaja. Pociski artyleryjskie uszkodziły kościół parafialny NMP i pokarmelicki. Wiele XIX- wiecznych domów mieszczańskich, szkoła przy ulicy Zamkowej oraz gmach Gimnazjum i Liceum im. T. Kościuszki znikły z powierzchni ziemi. Resztki gruzów zostały po szpitalu i dworcu kolejowym.

W roku 1944 zaraz po wojnie Bielsk liczył tylko 5085 mieszkańców, osiągając około 60% stanu ludności z 1938 roku.

W okresie PRL diametralnie zmienił się wygląd miasta. Przebudowane zostało całe centrum Bielska. Powstały nowe osiedla mieszkaniowe, wiele obiektów szkolnych, zakładów przemysłowych i świątyń. Zaś liczba mieszkańców przekroczyła już dawno 25 tys.

Walczyli i umierali

Chciałbym młodym bielszczanom przedstawić bliżej lata 1939-1945, kiedy to wielu naszych obywateli z bronią w ręku zginęło na różnych frontach, walcząc z najeźdźcami z Zachodu i Wschodu. Również masowe deportacje do Związku Radzieckiego godziły we wszystkie warstwy Bielska. Ciężki los spotkał tych, którzy musieli porzucić dorobek własnego życia, rodzinne strony, krewnych i znajomych. Pod konwojem musieli udać się w kierunku Archangielska, Nowosybirska, Irkucka czy republik środkowoazjatyckich Kraju Rad. A za nimi na bezdrożach wyrastały świeże mogiły tych, którzy z głodu i wycieńczenia nie znieśli trudu morderczego marszu.

Przystanią dla nich stały się kołchozy, gdzie musieli przez kilka lat żyć i pracować ponad siły. Do kołchozów i sowchozów trafiały kobiety i dzieci. Droga mężczyzn na Wschód wiodła najczęściej przez więzienia, skąd byli wywożeni do najdalej położonych obozów pracy karnej nazywanych łagrami. Pracowali ponad 12 godzin dziennie w kopalniach węgla w rejonie mroźnej Workuty, przy budowie dróg i linii kolejowych na dalekiej północy.

Okres okupacji niemieckiej, trwający od czerwca 1941 r. do lipca 1944 był jeszcze straszniejszy. Nastąpiła masowa eksterminacja ludności żydowskiej, potem wszystkich Polaków, którzy stanowili zagrożenie rządom okupanta.

W obozach zagłady zorganizowanych w Oświęcimiu, Majdanku, Treblince, Ravensbruck, Sobiborze i Stuthowie zamordowano kilka milionów obywateli Polski. Na terenach zajętych przez Niemców szalało gestapo, które niejednokrotnie paliło całe wsie, masowo rozstrzeliwało ludność polską. W więzieniach, zorganizowanych prawie każdym mieście przebywało tysiące ludzi, którzy bestialsko byli torturowani, zmuszani

Mauzoleum "Ofiarom Barbarzyństwa" na bielskim cmentarzu; autor projektu Zachariasz Szechowicz

do niewolniczej pracy.

Surowe rozporządzenie Ericha Kocha, prezydenta i gauleitera na okręg białostocki m.in. doprowadziło do wywozu w głąb Rzeszy siły roboczej z całej Białostocczyzny. Wszelki sprzeciw wobec okupanta był karany pozbawieniem wolności lub karą śmierci.

Największą zbrodnią w bielskim powiecie było całkowite spalenie wsi Rajsk. 16 czerwca 1942 r., po zamordowaniu 149 mieszkańców – dzieci, kobiet i mężczyzn, hitlerowcy wszystkich zakopali w jamach, służących rolnikom do przechowywania ziemniaków, a całą wieś zrównano z ziemią. Wówczas została również spalona miejscowa cerkiew p.w. św. Paraskiewy.

W listopadzie 1942 r. z bielskiego getta, gdzie skupiono około 5 000 Żydów z całego powiatu, rozpoczęto ich deportację do obozu w Treblince, gdzie zostali wszyscy straceni.

Masową zbrodnią, do jakiej dopuścili się hitlerowcy w stosunku do inteligencji bielskiej, było rozstrzelanie 15 lipca 1943 r. w Lesie Pilickim siedmiu rodzin nauczycielskich (22 osoby). Rozstrzelano również wieloletniego burmistrza Bielska Alfonsa Erdmana, trzech księży i lekarza Feliksa Osmólskiego (razem 50 osób). 15 lipca 1945 r. ekshumowane ciała pomordowanych spoczęły przed Mauzoleum „Ofiarom Barbarzyństwa”, którego autorem projektu jest technik budowlany Zachariasz Szachowicz. Odtąd w rocznicę tej tragedii odprawiana jest Msza św. z udziałem duchowieństwa i mieszkańców miasta. W miejscu zbrodni w Lesie Pilicki stanął pomnik ku czci pomordowanych, przed którym corocznie składane są wieńce. Podczas tych uroczystości harcerze wystawiają warty honorowe.

Ostatnia wojna światowa spowodowała, że setki mieszkańców Bielska zostało rozproszonych nie tylko po całej Europie, ale i wielu krajach Azji. W Krasnojarskim Kraju znalazła się rodzina Jankowskich, Russelów i Barchatów. Do Kazachstanu wywieziono

Batowskich, Boćkowskich, Dawidziuków, Guzowskich, Krukowskich, Narbuttów, Tworkowskich i wielu, wielu innych. W Kraju Ałtajskim znaleźli się: Adam i Wojciech Czyżowski, którzy potem w I Dywizji Polskiej T. Kościuszki walczyli pod Lenino, tak jak Edmund Puchalski i Krzysztof Sobota.

W obozach pracy przymusowej w Związku Radzieckim pracowali: Stanisław Mercik – zmarł w obozie, Witold Milewski – zmarł przy budowie Biełomorkanału, Mieczysław Odyniecki – skazany na zesłanie do Workuty na 8 lat. W obozach jenieckich przebywali: Władysław Dąbrowski, Zygmunt Ksepko, Władysław Wysocki (zginął pod Lenino), prof. Franciszek Kulesza – zginął w obozie. Do Armii Czerwonej zostali wcieleni i zginęli m.in. Adolf Koszade i Stefan Tomaszuk.

W obozach koncentracyjnych w Niemczech przebywali: prof. Stanisław Sadowski – Stutthof, prof. Sobieszczańska – Oświęcim, Stanisław Krajewski – Gross-Rosen, Romualda Łukaszwiczówna – Rovesbrück.

Oddali swe życie walcząc na różnych frontach II wojny światowej: Igor Błoszczew, Paweł i Władysław Dąbrowscy, Józef Guzowski, Zygmunt Nieścior, Bazyl Sidor, Władysław Wysocki, Edmund i Kazimierz Zalewscy. Zaś w obozach zmarli: Józef Dobkowski, Franciszek Kulesza, Jan Mieczkowski, Wanda Marcinkiewicz, Antoni Pronin, Mirosław Tomaszewski i inni.

W walkach w różnych formacjach armii podziemnej zginęli: Ludwik Olszewski, Janina i Zbigniew Adamus, Jerzy Hencko, Paweł Ksepko, Jan Kulczycki, Zbigniew Maciaszek, Tadeusz Prażmo, Danuta i Ryszard Walter, Władysław Ziemczonek i inni.

W Powstaniu Warszawskim na Starym Mieście, w harcerskim batalionie „Miotła", zgrupowanie „Radosław" walczyła Halina Awramienko-Węgorek, która w dobrym zdrowiu mieszka obecnie w Poznaniu, mjr Romuald Radziwiłłowicz, który uczestniczył w wojnie 1939 r. Po amputacji ręki zmarł i został pochowany na Powązkach.

Wśród bielskich Żydów zamordowanych w Treblince należy wymienić Hałłajównę Różę i Lenartowskiego Mojżesza – członków dowództwa powstania w getcie białostockim.

Szczególną czcią od lat 70-tych otacza się w naszym mieście bohatera spod Lenino kpt. Władysława Wysockiego, przedwojennego oficera, który najkrótszą drogą ruszył znad Oki, by nieść wyzwolenie uciemiężonej przez hitlerowców Ojczyźnie.

Władysław Wysocki
Dzieciństwo i lata szkolne

Przodkowie Władysława od dawna byli związani z ziemią bielską. Jego pradziadek za udział w powstaniu styczniowym został zesłany na Syberię i tam zmarł. Syn Kazimierz był komornikiem przy sądzie pokoju. W latach 1903-1906 pełnił funkcję burmistrza Bielska. Miał pięcioro dzieci – syna Kazimierza i cztery córki. Po śmierci ojca w 1906 r. Kazimierz ożenił się z Zofią Łobanowską, z którą zamieszkał w długim, drewnianym budynku nieopodal ratusza. Tutaj 24 kwietnia 1908 r. urodził się ich syn Władysław.

Kilka lat później ojciec wyjechał do Rosji w poszukiwaniu pracy i już nie powrócił do rodziny. Kilkuletni wówczas Władek mieszkał wraz z matką i siostrami, które prowadziły znany w Bielsku zakład krawiecki. Zofia Wysocka samotnie wychowywała syna. Uczyła go czytać i pisać.

W 1915 r. matka, siostry i Władzio wyjechali na 4 lata do Rosji, gdzie chłopiec rozpoczął naukę w szkole podstawowej w Tambowie koło Kirsanowa.

Do Bielska powrócili w 1920 r. Władek został przyjęty do trzeciej klasy Gimnazjum im. T. Kościuszki. Przejawiał szczególny talent do przedmiotów ścisłych. W piątej klasie uczestniczył w działalności chóru gimnazjalnego. Grał na fortepianie. Uprawiał sport. Uwielbiał grę w siatkówkę i piłkę nożną. Rzucał oszczepem i biegał na długich dystansach. W 1928 r. zdał maturę i otrzymał świadectwo dojrzałości. Mimo sugestii nauczycieli nie mógł podjąć kosztownych wówczas studiów wyższych.

Świadectwo gimnazjalne z 1927 r.

Żołnierska służba

Jesienią 1928 r. rozpoczął naukę w Szkole Podchorążych Piechoty w Komorowie koło Ostrowi Mazowieckiej. Był jak zawsze systematyczny i zdyscyplinowany. W 1930 r. Władek jak kapral podchorąży został wysłany na kurs narciarski w okolice Zakopanego pod Jaszczorówką. W szkole był jednym z czołowych organizatorów życia kulturalnego i sportowego. Wzorem dla Władka stał się kapitan Henryk Sucharski.

15 sierpnia 1931 r. młody kapral został mianowany podporucznikiem Wojska Polskiego. Zawodową służbę wojskową rozpoczął w 48 Pułku Piechoty w Białymstoku

Legitymacja oficerska 42 Pułku piechoty

ГІСТОРЫЯ

jako dowódca plutonu strzeleckiego. Po sprawdzeniu się na tym etapie służby podporucznik Wysocki został przeniesiony do pułkowej szkoły podoficerskiej, gdzie był dowódcą 1 plutonu dywizyjnego kursu podchorążych rezerwy.

Pewnego wiosennego wieczoru w roku 1934 wybrał się na podwieczorek do białostockiej „Resury obywatelskiej" i tam poznał przyszłą żonę Leokadię. Ślub odbył się w połowie stycznia 1936 r. Był on już wówczas porucznikiem.

Z rozkazu dowództwa W. Wysocki został przeniesiony do 77 Pułku Piechoty w Lidzie. 13 kwietnia 1937 r. przyszła na świat córka państwa Wysockich – Wiesława Maria. Poświęcał teraz więcej czasu rodzinie i wszystkie wolne chwile spędzał w domu z żoną i córeczką, ale w godzinach służbowych całkowicie pochłaniała go praca zawodowa, szkolenie i wychowywanie podchorążych.

W połowie 1938 r. został mianowany dowódcą kompanii karabinów maszynowych, z którą wyruszył na front. Walkę z hitlerowskim najeźdźcą rozpoczął w lasach piotrkowskich. Walczył w okolicach Tomaszowa Mazowieckiego i Tomaszowa Lubelskiego w składzie 19 DP Armii „Prusy". Pod koniec września 1939 r. za Brześciem i Kobryniem, przedzierając się głównie nocami i bocznymi drogami aż do Puszczy Białowieskiej, oddział Wysockiego został rozwiązany, a jego dowódca por. Wysocki w grudniu 1939 r. dotarł do Lidy, do swej żony i ukochanej córeczki Wiesi. Od razu został aresztowany przez Sowietów i umieszczony w obozie dla internowanych, a rodzinę wywieziono na Sybir.

W I Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki

Władysław początkowo przebywał w więzieniu w Mińsku, a następnie w obozie w Kozielsku. Cudem nie zginął w Katyniu. Nie zdążył dotrzeć do armii gen. Andersa, więc wstąpił do I Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki.

Oto wspomnienia chorążego Winawera, jednego z najbliższych przyjaciół i towarzysza broni Władka Wysockiego: „Przybył do dywizji jako jeden z pierwszych. Pamiętam trochę komiczną scenę, kiedy stojąc na baczność w obdartej wiejskiej fufajce, w butach, z których wyłaziły palce, wysmarowanej czapie zimowej zameldował się dowódcy batalionu: Obywatelu poruczniku, porucznik Wysocki melduje się na rozkaz." Ten krótki żołnierski meldunek zdradził w nim prawdziwego żołnierza.

Szybko mianowany na dowódcę 1 plutonu 3 kompani cekaemów 1 pułku piechoty. Jego wytężona praca szkoleniowa, jak też dobre wyniki żołnierzy zyskały uznanie dowództwa. W lipcu 1943 r. awansowany został do stopnia kapitana i objął dowództwo 3 kompani moździerzy.

1 września 1943 r. wyruszył wraz z dywizją na front. W tym czasie objął stanowisko zastępcy dowódcy do spraw liniowych 3 batalionu 1 pułku piechoty.

Pułk Wysockiego zatrzymał się niedaleko drogi wiodącej do Smoleńska, tuż przy linii frontu wojsk niemieckich, które powoli cofały się przed naporem Rosjan. Wkrótce Armia Radziecka wyzwoliła Smoleńsk. W kierunku tej miejscowości wyruszyły nocą z 2 na 3 października oddziały polskie, a wśród nich batalion Wysockiego.

Rano, gdy opadła mgła, rozpoczęto atak na pozycje niemieckie. Polacy przeprawili się przez błotnistą rzekę Miereję i ustawili się nieopodal wsi Trygubowa. W walce tej ponieśli wielkie straty.

Nie dane było Władysławowi spotkać się z rodziną, która w 1946 r. wróciła do ojczyzny. W czasie bitwy pod Lenino, po śmierci dowódcy 3 batalionu objął dowództwo

Karta pocztowa z wizerunkiem kpt. Władysława Wysockiego i Józefa Guzowskiego

two i bohatersko walczył w obronie szkoły w Trygubowej. Śmiertelnie ranny zmarł 12 października 1943 r.

O przebiegu bitwy pod Lenino i śmierci kpt. Wysockiego korespondentka wojenna Janina Broniewska relacjonowała: „Padł na polu bitwy kapitan Wysocki. Padł na smoleńskiej ziemi, w czasie szturmu na niemieckie okopy, zagradzając drogę do Polski. Cześć i wieczna chwała Twojej pamięci za bezprzykładne męstwo w tej szarży na Niemca. Twoje imię, kapitanie Wysocki obiegnie Polskę, jak wicher wolności, gdy wzniesiemy nad naszą ziemią umęczoną sztandar Pierwszej Dywizji."

W uznaniu męstwa i waleczności kpt. Władysław Wysocki został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari i Orderem Lenina oraz wyróżniony tytułem Bohatera Związku Radzieckiego.

Ku czci naszego bohatera

Z okazji 30-lecia Liceum Ogólnokształcącego im. T. Kościuszki 12 października 1968 r. odsłonięto tablicę pamiątkową ku czci kpt. Władysława Wysockiego, absolwenta szkoły. Na uroczystość m.in. przybyli: gen. Aleksander Jankowski (wychowanek szkoły) i delegacje uczestników bitwy pod Lenino. W uroczystości wzięła również udział żona Władysława Leokadia Wysocka. Na plac przed ratuszem przybyły poczty sztandarowe oraz młodzież bielskich szkół. Wszystkich powitał przewodniczący Prezydium MRN Józef Rezler. Następnie zebrani w manifestacyjnym pochodzie przemaszerowali ulicami Bielska pod gmach liceum. Tu zebranych powitał dyrektor szkoły – Stanisław Janucki, kreśląc biografię kapitana Wysockiego. Odsłonięcia tablicy pamiątkowej umieszczonej na fasadzie gmachu szkolnego dokonał gen. A. Jankowski. Zaś prezes Zarządu Okręgu

Tablica pamiątkowa na ścianie LO im. T. Kościuszki

ZBoWiD przekazał młodzieży liceum symboliczną urnę z prochami spod Lenino.

Wspaniała uroczystość miała miejsce 28 października 1975 r. w Szkole Podstawowej nr 2, usytuowanej przy ulicy W. Wysockiego, której nadano imię kpt. Władysława Wysockiego. Uroczystość zaszczyciły władze partyjne na czele z I sekretarzem KW PZPR Władysławem Juszkiewiczem, Minister Oświaty i Wychowania Jerzy Kuberski oraz Kurator Oświaty i Wychowania Białostockiego Okręgu Szkolnego – Edward Kryński. Ze szczególnym szacunkiem młodzież szkolna powitała żonę kpt. Wysockiego – Leokadię i jej córkę Wiesławę.

Krótki życiorys kapitana przedstawił dyrektor „dwójki" Stanisław Dąbrowski. Akt nadania szkole zaszczytnego imienia wręczył dyrektorowi St. Dąbrowskiemu Kurator Oświaty Edward Kryński.

Kulminacyjnym akcentem uroczystości

Goście uroczystości odsłonięcia tablicy; od lewej: W. Wójcicka, L. Wysocka, gen. A. Jankowski

Prezydium uroczystości z 1975 r. w Sz. P. nr 2, od lewej: J. Kuberski, E. Kryński, L. Wysocka, J. Sadowski, W. Wysocka

było przekazanie szkole sztandaru ufundowanego przez rodziców i bielskie zakłady pracy. W towarzystwie żony i córki naszego bohatera aktu wręczenia dokonał Minister Oświaty i Wychowania – Jerzy Kuberski. Część oficjalną uroczystości zakończyło ślubowanie uczniów, złożone na sztandar szkolny.

Podczas III Zjazdu Wychowawców i Wychowanków Liceum Ogólnokształcącego im. T. Kościuszki zorganizowanego w październiku 1978 r. rozkazem Komendanta Hufca ZHP w Bielsku Podlaskim harcmistrza Jana Masłowskiego nadano szczepowi harcerskiemu szkoły imię Władysława Wysockiego i prawo posiadania sztandaru. Sztandar został przekazany harcerzom, na który członkowie harcerskiej drużyny złożyli uroczyste ślubowanie: „My członkowie Szczepu Harcerskiego imienia Władysława Wysockiego świadomi roli, jaką w historii II wojny światowej odegrał nasz patron ślubujemy uczynić wszystko, by działania w naszej harcerskiej organizacji przyniosły chlubę Ojczyźnie i zbliżyły nas do postaci syna ziemi bielskiej i wychowanka tej szkoły".

Sztandar szczepu harcerskiego ZHP przy Szkole Podstawowej nr 2

Leokadia Wysocka przemawia w czasie odsłonięcia pomnika kpt. W. Wysockiego, 1983 r.

Od 11 do 12 czerwca 1983 r. odbył się kolejny IV Zjazd Wychowanków szkoły. Uczestnicy spotkania ofiarowali społeczeństwu miasta i szkole: dwie płyty imienne umieszczone na pomniku „Ofiarom Barbarzyństwa”, tablicę poświęconą pamięci Wychowawców i Wychowanków poległych w latach II Wojny Światowej, portret Patrona szkoły dłuta prof. Ludwiki Nitschowej.

Została również wydana okolicznościowa koperta z podobiznami wychowanków szkoły Władysława Wysockiego i Józefa Guzowskiego.

Z okazji 40-lecia Ludowego Wojska Polskiego 11 października 1983 r. w Bielsku Podlaskim odsłonięto pomnik kpt. Władysława Wysockiego. W uroczystości uczestniczyło wiele osobistości Wojska Polskiego, polskich organizacji młodzieżowych i delegacji z Białorusi. Wśród nich zastępca dowódcy Warszawskiego Okręgu Wojskowego gen. Brygady dr Jan Socha i delegacje miasta Słonima (Białoruska SSR). Przybyła również żona Wysockiego – Leokadia i wojewoda białostocki Kazimierz Dunaj. Licznie przybyli mieszkańcy Bielska. Przybyłych powitał przewodniczący komitetu organizacyjnego obchodów 40-lecia LWP Leoncjusz Parafiniuk.

Uroczystość nadania imienia kpt. Władysława Wysockiego hufcowi ZHP w Bielsku Podlaskim, 1987 r.

Tablica pamiątkowa z kościoła pokarmelickiego

Wystąpił również przedstawiciel delegacji ze Słonimia – Piotr Rybakow oraz żona bohatera - Leokadia Wysocka. Ze wzruszeniem podziękowała społeczeństwu miasta za inicjatywę wzniesienia pomnika.

Aktu odsłonięcia pomnika dokonali Leokadia Wysocka i gen. brygady Jan Socha. Uchwałą Rady Państwa kpt. Wysocki został odznaczony pośmiertnie medalem „Za udział w wojnie obronnej 1939 roku” .

Pomnik wykonany z granitu, usytuowany w miejskim parku przedstawia popiersie kapitana. Jego autorem jest artysta rzeźbiarz z Białegostoku Jerzy Grygoruk. Tablica na postumencie pomnika głosi: Kapitanowi Polakowi Wojska Polskiego Bohaterowi Związku Radzieckiego Poległemu pod Lenino Mieszkańcy Bielska Podlaskiego 1983.

Imię Władysława Wysockiego otrzymał bielski Hufiec ZHP. Uroczystość odbyła się pod pomnikiem naszego bielszczanina 9 maja 1987 roku przy udziale licznej rzeszy harcerzy z całego powiatu bielskiego i sztandarów hufców Białostockiej Chorągwi ZHP.

- Nadaję Hufcowi ZHP w Bielsku Podlaskim imię kapitana Władysława Wysockiego – czyta w specjalnym akcie zastępca Naczelnika ZHP Władysław Gut. Bielscy harcerze uhonorowani zostali Złotą Chorągwianą Odznaką Instruktorską. Wśród gości jest żona wychowanka bielskiego liceum Leokadia, Kurator Oświaty i Wychowania Edward Kryński, Komendant Chorągwi Białostockiej ZHP – Stefan Pawłowski. Cokół pomnika pokrywają wieńce i wiązanki kwiatów. W uroczystości uczestniczyło 111 pionierów z Grodna, którzy przyjechali aby razem z bielskimi przyjaciółmi uczestniczyć w uroczystościach i zabawie, turniejach sportowych i kominku harcerskim. Wszyscy z zaciekawieniem oglądali wystawy: „Z dziejów bielskiego harcerstwa” i filatelistyczną „Echa Przeszłości”, zorganizowane w BDK.

Podczas V Zjazdu Wychowanków i Wychowawców Liceum T. Kościuszki, który miał miejsce w dniach 25 - 26 czerwca 1988 r., uczestnicy ofiarowali dla szkolnego kościoła pokarmelickiego dwie płyty marmurowe wyszczególniające imiona wychowawców i wychowanków poległych bądź pomordowanych w II Wojnie Światowej. Wśród nich widnieje nazwisko Władysława Wysockiego.

Wiesław Falkowski
foto ze zbiorów autora

Чаму ў Бельску адбыўся Вялікі Сойм?

У гэтым годзе адзначалі мы ўрачыста 450-гадавіну сойму вальнага вялікага, які праходзіў у Бельску з чэрвеня па палову ліпеня 1564 г. Святкаванні пачалі "Чуда св. Мікалая" пра якія мы пісалі ў мінулым нумары. Пасля была навуковая канферэнцыя, адукацыйныя заняткі ды разбярскі пленер, у час якога стварылася вялікая кампазіцыя "Сойм Вялікі"; разьба стане у бельскім парку. Урэшце, стараннем Генадзя Семянчука ды Дарафея Фіоніка была апрацавана і падрыхтавана да друку кніга пра бельскі сойм. Яе фрагмент прапануем увазе нашых чытачоў.

Сойм быў галоўным прадстаўнічым органам у Вялікім Княстве Літоўскім ў XV - першай палове XVI стст. Гэтая інстытуцыя прайшла доўгі шлях станаўлення ад агульназемскіх сходаў да з'ездаў, якія прадстаўлялі прывілеяваныя станы. У аснове шляхецкіх з'ездаў ляжала разуменне аб роўнасці ўсёй шляхты, бо князёў, паноў і іншае рыцарства аб'ядноўвала права ўласнасці на зямлю на рыцарскім праве. Змена з'ездаў ваеннаслужылых людзей у прадстаўнічы орган шляхецкага саслоўя адбылася ў выніку працяглага працэсу фармавання правоў і прывілеяў шляхты, пры гэтым пастановы соймаў адначасова вызначалі межы ўлады вялікага князя.

Першапачаткова толькі ад гаспадара залежала, ці будзе ён абмяркоўваць нейкае пытанне ў коле найбліжэйшых дарадцаў, якія аб'ядноўваліся ў Раду Вялікага Княства Літоўскага (скарочана "Паны-Рада"), ці звернецца да шырэйшага кола асоб, скліканых спецыяльна альбо прыбылых на сойм па ўласным жаданні. З узнікненнем перад дзяржавай праблем, вырашэнне якіх патрабавала ад гаспадара падтрымкі і адабрэння прадстаўнікоў рыцарства, вялікі князь пачаў склікаць агульнадзяржаўныя з'езды- соймы.

Вялікі князь Жыгімонт Аўгуст на разьбе "Бельскі Сойм Вялікі", аўтар Анатоль Туркоў, 2014 г.

Да пачатку XVI ст. у ВКЛ канчаткова сфармаваўся сэнс вальных соймаў, як нарады вялікага князя не толькі з панамі-радай, але і з прадстаўнікамі ўсіх станаў, у першую чаргу шляхты, прычым не мела значэння ці падзяляўся сойм на палаты, ці не, былі ўдзельнікі ў ім прызначаны альбо выбраныя. Усе яны мелі быць не толькі сведкамі альбо прасіцелямі, а менавіта дарадцамі, нават калі іх голас быў не такім істотным, як голас паноў-рады.

Разьба "Бельскі Сойм Вялікі", побач Жыгімонта II князь Юрый Юр'евіч Слуцкі

Дэлегаты Бельскага Сойму Вялікага; разьба Анатоля Туркова

З гэтага часу баяры-шляхта ўвесь час заклікаліся на соймы. Першапачаткова сістэмы прадстаўніцтва не было і на Соймы запрашалася ўся шляхта. Натуральна, што на практыцы адбывалася гэта інакш. Часцей за ўсё прадстаўнікамі рэгіянальнай павятовай шляхты на соймах былі мясцовыя ўраднікі, ў першую чаргу харужыя, старасты і дзяржаўцы, а таксама прадстаўнікі найбольш заможных родаў князёў і паноў. Вялікі князь асабіста прымаў рашэнне пра час і месца склікання сойма і яго склад.

Не існавала прававых абмежаванняў працягласці соймавых паседжанняў. Час сойма залежаў ад супольнай волі гаспадара і паноў-рады, прапарцыянальна да колькасці справаў, якія чакалі на сваё вырашэнне, а таксама ад палітычнай сітуацыі ў краіне і, нават, ад здароўя вялікага князя. Некаторыя соймы былі даволі кароткімі, а іншыя непраўдападобна доўгімі, як напрыклад адзін з Віленскіх, які засядаў ад красавіка 1528 да лютага 1529 года. Утрыманне ўдзельнікаў соймаў адбывалася выключна за ўласны кошт, што пры даўгатэрміновых паседжаннях было вялікім клопатам.

Таму ў тыя часы, калі шляхту прадстаўлялі харужыя, удзел іх ў соймах адносіўся да ўрадавых абавязкаў і трактаваўся таксама як вайсковая служба. Неаднаразовыя спробы шляхецкіх паслоў патрабаваць фінансавую дапамогу ад гаспадара і дзяржаўнага скарба канчаліся катэгарычнымі адмовамі. Жыгімонт Аўгуст прынцыпова перакладаў цяжар ўтрымання на саму шляхту, час ад часу згад-

жаючыся на дапамогу пад час падзелу гаспод для пражывання. Гэта відавочна мела моцны ўплыў на колькасць удзельнікаў на вальных соймах і на іх сацыяльны і маёмасны стан.

На віленскім сойме 1547 г. бельская шляхта дамаглася ў Жыгімонта Аўгуста захавання абавязковага, але да гэтага не заўсёды выкарыстанага прынцыпа, на які ён згадзіўся. Ідзе гаворка пра скарачэнне земскага прадстаўніцтва на соймах да двух асобаў – харужага і аднаго шляхціча выбраннага супольнасцю.

Кампетэнцыя вальнага Сойма не была дакладна вызначана. На ім вырашаліся любыя пытанні, што прапаноўваліся гаспадаром альбо Панамі-Радай, а з часам і прадстаўнікамі шляхецкага стану. Да спраў, якія вырашаліся выключна на вальных Соймах адносіліся: абранне вялікага князя, пытанні ўніі з Каронай Польскай, пытанні аб пачатку вайны і заключэнні мірных пагадненняў з суседнімі дзяржавамі, устанаўленне новых абавязкаў і падаткаў, у тым ліку на вядзенне вайны. На соймах вялікі князь выдаваў і зацвярджаў найважнейшыя заканадаўчыя акты і разглядаў гучныя судовыя справы. Прадстаўнікі ад зямель, паветаў, местаў падавалі просьбы і скаргі, адказы на якія даваў гаспадар, параіўшыся з панамі-радай.

Сталага месца правядзення паседжанняў вальнага сойма ў ВКЛ не існавала. Найчасцей яны збіраліся ў сталіцы Вільні, але некалькі паседжанняў адбылося ў Горадні, Берасці, Наваградку, Менску і Бельску Падляшскім. Паседжанні праводзіліся як у закрытых памяшканнях – замках, гаспадарскіх дварах, так і на плошчах гарадоў альбо спецыяльна вызначаных пляцоўках, асабліва ў летні час. Кіраваў паседжаннямі, звычайна, маршалак земскі. Ён жа абвяшчаў прынятыя рашэнні і адказы гаспадара на просьбы і скаргі.

Бліжэй да сярэдзіны XVI ст. ва ўнутранным жыцці Вялікага Княства Літоўскага назіраецца актывізацыя шляхты ў пытаннях пашырэння сваіх палітычных правоў і замацавання гаспадарчых выгодаў.

Пачынаючы ад 1544 г., для ўнутраннага жыцця Вялікага Княства Літоўскага, найбольш актуальнымі праблемамі было ўпарадкаванне судовых ўзаемадносінаў паміж вайскова-служылай часткай грамадства – шляхтай. Зямельныя спрэчкі, спадчынныя адносіны і падзел маёмасці, гвалтоўныя захопы, службовыя абавязкі - вось той няпоўны спіс штадзённых клопатаў улады. На гэты час нормы Статута Вялікага Княства Літоўскага 1529 г. шмат у чым ужо не адпавядалі рэчаіснасці і не дапамагалі вырашэнню шматлікіх пытанняў, ствараючы казусныя і спрэчныя сітуацыі.

Сацыяльная структура вайскова-службовага стану ВКЛ у сярэдзіне XVI ст. падзялялася на дзве выразныя групы. Меншай была магнатэрыя, якая сканцэнтравала ў сваіх руках максімум адміністрацыйнай і судовай улады. Напрыклад, ў 1564-1569 гадах, 11 з 12 найважнейшых пасадаў Вялікага Княства знаходзіліся ў руках прадстаўнікоў трох родаў – Радзівілаў, Хадкевічаў і Валовічаў. Быў гэта менавіта: Мікалай Радзівіл “Чорны”, Мікалай Радзівіл “Руды”, Рыгор Аляксандравіч Хадкевіч, Ян Геранімавіч Хадкевіч, Юры Аляксандравіч Хадкевіч і Астафей Багданавіч Валовіч.

Большай часткай была аднак шляхта, якая выконвала цяжкасці вайсковай службы, але моцна залежала ад магнатаў у вырашэнні шматлікіх мясцовых судовых і маёмасных пытанняў. Гэтая супярэчнасць, натуральна, ўвесь час правакавала жаданне шляхецкай большасці выраўняцца ў правах з магнацкай меншасцю, і асабліва атрымаць права на самастойнае вырашэнне штадзённых праблем на мясцовым ўзроўні, праз прадстаўнікоў імі ж абраных сярод сябе. Карацей кажучы, жадалі такога сацыяльнага ладу і судовай арганізацыі, якая на той час была натуральнай у жыцці шляхты Польскай Кароны.

Гэтыя важныя для жыцця служылага насельніцтва ВКЛ праблемы, з часу Берасцейскага Сойма 1544 г. сталі пастаяннымі на агульнастановых зборах. У канцы 50-х гадоў XVI ст. больш менш кансалідаваны шляхецкі стан ВКЛ пачаў рашуча патрабаваць ад вялікага князя і паноў-рады рэальных зменаў ва ўнутранным жыцці дзяржавы. Рэформы, якіх цярпліва і настойліва дамагалася шляхта, павінны былі закрануць у першую чаргу павялічэнне іх правоў і вольнасцяў, а з іншага боку ўсталявання прававой роўнасці ва ўласным асяроддзі і ліквідацыі асаблівых пераваг, якімі карысталіся так званыя “старэйшыя браты” – магнаты, князі, ураднікі.

У гэтым накірунку шляхта выпрацавала цэлую праграму зменаў, з якой безперапынна звярталася да вялікага князя на вальных соймах. Па-першае, яна дамагалася вызвалення не толькі ад непасрэдных, але і ад пасрэдных падаткаў, змяншэння судовых і канцэлярскіх пошлін і выдаткаў, зацверджвання выбарнага суда, якому бы падлягалі без выключэння ўсе землеўласнікі шляхецкага звання; патрабавала прыцягнення святарства і мяшчанства да большага ўдзелу ў выкананні дзяржаўных павіннасцяў, наданне ўрадаў і дастоінств (ганаровых званняў) толькі асобам шляхецкага саслоўя і захавання гэтых урадаў у іх папярэднім значэнні і “пажытках”.

Выкананне ўсіх пералічаных патрабаванняў павінен быў даць новы Статут, ў які шляхта прасіла ўпісаць як старыя прывілеі, так і новыя правы і вольнасці. Але выкананне шляхецкай праграмы патрабавала вялікіх ахвяр як ад гаспадара, так і ад пануючай арыстакратыі і, натуральна, што выкананне патрабаванняў шляхты адкладалася па розных прычынах да апошняга. Справы зрушыліся з месца з пачаткам Інфлянцкай вайны ў 1558 г., калі ў цяжкіх умовах вялікі князь і паныРады павінны былі ўвесь час звяртацца да патрыятычных пачуццяў і матэрыяльных магчымасцяў шляхецкага саслоўя.

Ужо на Вялікім Віленскім сойме 1559 г., калі вырашалася пытанне аб прыняцці Лівоніі пад абарону вялікага князя, была задаволена адна з просьбаў. Гаспадар вызваліў ад мытнай аплаты на памежных мытнях лясныя тавары, хлеб і скот, якія адпускаліся са шляхецкіх маёнткаў за мяжу. Умова была толькі такая, што служэбнікі, якія суправаджалі тавар, пад прысягай паказвалі на мытных каморах, што ён сапраўды шляхецкі і падрыхтаваны да продажу на сродкі самога ўладальніка. На наступным сойме ў Вільні 1563 г., па просьбе станаў, гаспадар чарговы раз пацвердзіў гэты прывілей шляхты і пашырыў яе на “гробельнае”, якое пабіралася прыватнымі ўладальнікамі пры пропуску караблёў праз тамы і загародкі пры млынах. Другі Статут (раздзел 1, арт. 26) пацвердзіў гэтыя правы шляхты і пашырыў іх у тым сэнсе, што вызваліў уласныя прадукты шляхты ад мыта і на ўнутраных шляхах, а падводы з хатнімі рэчамі і жыўнасцю для ўласнага ўжывання шляхты ад выплаты “маставога”.

Яшчэ на Віленскім сойме 1551 г.

Васіль Тышкевіч у час Бельскага Сойму Вялікага быў падляшскім ваяводай

шляхта дамагалася ад Жыгімонта Аўгуста, каб той не ўзвышаў над яе простых халопаў і каб урадаў не трымалі таксама простыя халопы альбо сумніўныя шляхцічы. У той час вялікі князь ухіляўся ад прынцыповых заяваў на гэты конт, а прасіў толькі прадстаўлення фактаў падобных дзеянняў. У другім Статуце было дадзена ўжо прамое ўказанне і завярэнне, якое тлумачыла абяцанне старога статута не павышаць простых асобаў над шляхтаю, гэта значыць Гаспадар не будзе надаваць урадаў і дастоінств простым людзям.

Найбольш значнай перамогай шляхецкага стану перад Бельскім соймам 1564 г. стала адмена абмежаванняў, якія былі ўсталяваны ў земскіх прывілеях для асобаў не каталіцкага веравызнання. Адбылося гэта на Віленскім сойме 1563 г. Праўда, яшчэ на сойме 1551 г. названыя абмежаванні па просьбе "станаў" былі пацверджаны вялікім князем. Такім чынам літоўская арыстакратыя спрабавала пазбаўляцца канкурэнцыі з боку ўплывовай і магутнай рускай шляхты. Праўда, за 12 гадоў рэлігійная сітуацыя ў ВКЛ моцна змянілася. Пэўны дух апазіцыйнасці ў адносінах да рымска-каталіцкага Касцёла падштурхнуў значную частку шляхты да пратэстантызму, які вельмі хутка распаўсюджваўся на тэрыторыі ВКЛ, асабліва сярод магнатаў – Радзівілаў, Валовічаў і інш. З іншага боку, адбылося збліжэнне паміж шэраговай шляхтай розных зямель і веравызнанняў, якія збіраючыся на вальных соймах супольна дамагаліся для сябе правоў і вольнасцяў і вызвалення ад дамінавання магнатаў і княжаскіхураднікаў.

У гэтай сітуацыі на сойме 1563 г., ад імя ўсіх станаў, на імя Гаспадара была пададзена просьба зусім іншая ад той, з якой звярталася шляхта на сойме 1551 г. Вялікі князь выканаў жаданне шляхты і выдаў прывілей, у якім пакідаючы ў моцы ўсе артыкулы Гарадзельскага прывілея адносна баяр-шляхты рымскага закону, продкі якіх пабралі гербы ў палякаў, дадаваў, што тымі ж правамі і вольнасцямі павінны карыстацца і ўсе іншыя "стану рыцерского і шляхетского", як рускія, так і літоўцы. Не бралася пад увагу веравызнанне, каб толькі былі хрысціянамі, нават калі продкі не бралі сабе гербоў ў палякаў. Абмежаванні, якія ўтрымліваліся ў Гарадзельскім прывілеі не мелі ўжо моцы ў адносінах да іх і Гаспадар цяпер быў забавязаны надаваць ім усялякія ўрады і дастоінствы і дапускаць іх да рады, згодна з заслугамі кожнай асобнай асобы.

Лагічным вынікам выраўноўвання ў правах падданых вялікага княства рымскага і грэцкага закону павінна было стаць ўвядзенне праваслаўных епіскапаў ў гаспадарскую раду. Але калі на Гарадзенскім сойме 1568 г. пасьля пацверджання прывілея 1563 г. мітрапаліт Іона пачаў клапаціцца, каб яму і іншым праваслаўным архіепіскапам былі адведзены месцы ў гаспадарскай радзе, Жыгімонт Аўгуст адклаў адказ да іншага разу і праваслаўная іерархія, ні ад яго, ні ад яго пераемнікаў не атрымала задавальнення сваёй просьбы.

Асабліва настойліва шляхта дамагалася зацверджання выбарнага земскага суда з юрысдыкцыяй, якая ахоплівала не толькі шляхту, але таксама князёў і паноў. Гэтае пытанне адкладалася з агаворкай "да выпраўлення Статута". Менавіта, гэтае выпраўленне доўгі час зацягвалася як па тэхнічных цяжкасцях, так і па прычыне скрытага супрацьдзеяння з боку гаспадара і магнатэрыі. Вялікаму князю з усталяваннем земскіх судоў па польскаму ўзору чакала абмежаванне магчымасцей ўлады і памяньшэнне даходаў. Князям і панам трэба падзяліцца правамі намесніцкай улады, прыбыткамі ад суда і сваёю прывілеяванай падсуднасцю.

Для ВКЛ новы змест унутрыпалітычным працэсам надала Інфлянцкая вайна, асабліва яе першы этап у 1558-1570 гадах. Кіруючая эліта добра ўсведамляла, што вайна сталася вельмі сур'ёзным выклікам для дзяржавы, якая звычайна прытрымлівалася пасіўна-абарончай знешнепалітычнай дактрыны. На той час дзяржава не мела дастатковых рэсурсаў для вядзення пасьпяховых ваенных дзеянняў.

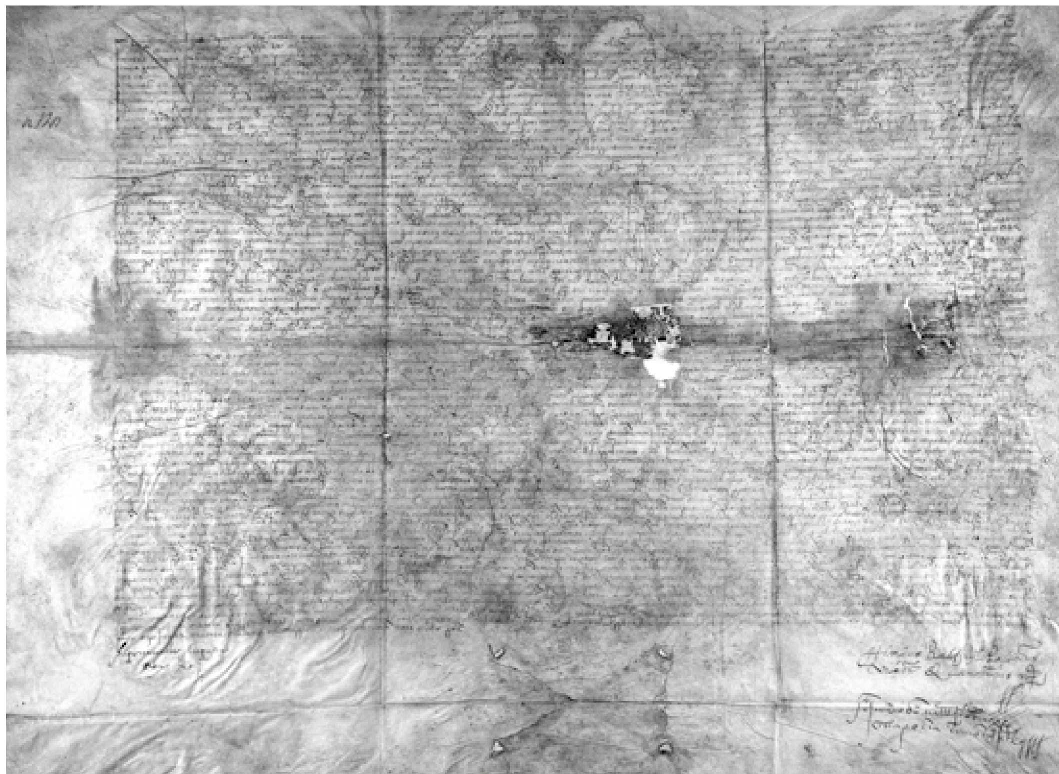
За першыя гады Інфлянцкай вайны пазіцыя Жыгімонта Аўгуста адносна галоўных праблем знешняй і ўнутранай палітыкі ВКЛ перажыла значныя змены. З 1562-1563 гг. ён рашуча звярнуўся да ажыцяўлення шляхецка-дэмакратычных рэформ і заключэння новай уніі паміж ВКЛ і Польшчай. Прычынай такіх перамен стала патрэба атрымання вайсковай і фінансава-матэрыяльнай падтрымкі ад Польскай Кароны для пасьпяховага ўдзелу ў Інфлянцкай вайне. У гэтых варунках змянілася і размеркаванне палітычных сіл у ВКЛ. На фоне пагаршэння адносінаў з лідэрамі магнацкай алігархіі, у першую чаргу Радзівіламі, фаварытамі гаспадара становяцца новыя асобы. Апорай вялікаму князю сярод палітычнай эліты ВКЛ у гэты час зрабілася асоба Яна Геранімавіча Хадкевіча.

І калі, пад час Інфлянцкай вайны, літоўска-руская шляхта рашуча павярнула ў бок Польшчы, ні вялікі князь ні магнаты не змаглі ўжо супрацьстаяць яе жаданням мець новы статут і ўласны выбарны земскі суд па польскаму ўзору. Вялікі князь не хацеў згубіць саюзніка ў справе усталявання ўніі з Польшчай, а магнаты – каб не штурхаць рыцарства – шляхту яшчэ ў большае збліжэнне з Польшчай.

Дыскусіі па пытаннях адміністрацыйна-тэрытарыяльных і судавых рэформаў Вялікага Княства Літоўскага завяршыліся на Сойме Вялікім Вальным у Бельску ў 1564 г.

Бельскі Прывілей

Найважнейшым дакументам, які быў тут зацверджаны гэта Бельскі Прывілей. У ім заложаны асновы судавой рэформы дзяржавы ды іншыя, важныя для грамадзян рэгуляцыі, м.інш. пацверджанне гарадам магдэбурскіх правоў. У Прывілею яшчэ раз пацвярджалася роўнасць рыма-каталікоў і праваслаўных ў прававых адносінах. Пад дакумантам, побач вялікага

Арыгінал Бельскага Прывілею 1564 г.; у зборах Галоўнага архіва даўніх акт у Варшаве

князя Жыгімонта Аўгуста падпісаліся усе найважнейшыя асобы ў дзяржаве, м.інш. князь Юрый Слуцкі, князь Канстанцін Астрожскі, ваявода Фёдар Сапега, ваявода падляшскі Васіль Тышкевіч, Мікалай Радзівіл, Астафей Валовіч і шмат іншых.

Прывядзем фрагмент "Бельскага Прывілею":

Жикгимонт Август Божию милостию Король Польский, Великий Князь Литовский, Руский, Пруский, Жимоитский, Мазовецкий, Ифлянтский и иных.

Чиним знаменито симъ нашимъ привильемъ всем посполите нинешним и на потом будучим, кому того потреба будет ведати, або чтучи его слышети; паметаючи то ижъ речи и справы людския, бы тежъ и наименьшие на свете оказовалисе, с часом сполом зъ людьми съ паметей людскихъ сплываютъ и в забытие бы приходити мусели, где бы писмомъ на пришлый часъ всемъ по нас будучим ознаймены и утвержены не были; а естли меншие речи въ звычай отъ почтаку вековъ для помененыхъ причынъ писмомъ опатровати звыкли, тогды большъ таковую, которая з обудву сторон подле воли и приказанья Божьего, што Господарю и пану Християнскому противко верныхъ подданыхъ ку пану, подлежитъ полнится.

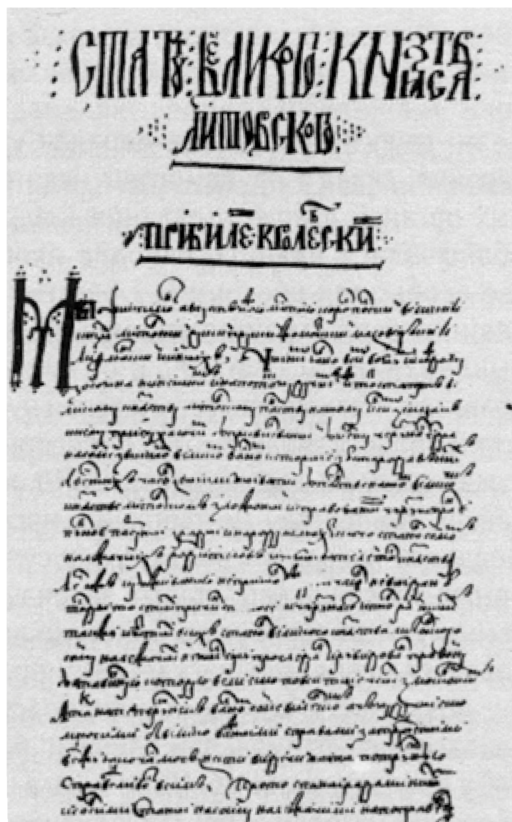
А про то мы досведчивши не одного через весь часъ панованья нашого, але зъ давныхъ часов веков щастливого панованья продковъ нашихъ Королей Польскимъ и Великихъ Князей Литовскихъ, велебныхъ въ Бозе велможных шляхетне врожоныхъ князей панов шляхты бояр и всего рицерства обывателей Великаго Князства Литовскаго и всехъ земль того панства, не только зъ особъ теперешнихъ, але и з вечных продков целое веры статечное цноты правдивых значныхъ и пожиточных заслуг ку нам, паном их, от их же самых волне, яко от людей волных выбранныхъ, и ку речи посполитой того панства не в частех особливых, але во всем чиненыхъ и выполненых, не виличаючи траченья маетности, а што болшого выливанья крове, выношенья горл и животовъ противко дому неприятелеви мужне а стале, яко належало на правых рыцеров шлякецского народу и крове в потребах речи посполитое того панства и в службах нас, господарей их, немней теж не опущаючи, але ни в чом стороны нашое и продков наших великих князей литовских, а звлаща з особы нашое досыть звыклости добротливости пристойное, а присяжоный з милостью повинности нашое ку тому панству нашому и обывателей вышей менованым, межи которою повиностью тая иж меншая есть справедливость чинити, постерегати и розмножати ее звирхностью а належностью вряду нашего господарскаго.

Про то отец наш, славное памети Жикгимонт, король польскій великій князь литовскій, часу щастливаго панованья своего и при подношеню парсуны нашого маестату на тое панство, за валнымъ обраньемъ тых же всех панов и обывателей Великого Князства Литовскаго, з уфалы постановенья и прозбы их же всех выдати и утвердити рачил ку справованью и захованью, то есть справедливости светое, статут прав и поступков хрестиянских, которая справедливость ач и пред тым в том панстве нашом Великом Князстве Литовском звычаем стародавнымъ была, ведже писмом не объяснена была ани утвержона. Который статут тот же светое, годное и фалебное памети отец наш и мы по вдорослыхъ летех наших не толко привильями споможеньем иных вольностей хрестиянских, здавна тому панству наданых, але присегами нашими утвердили; и тым жо статутом парадок правный шол и тепер идет в том панстве межи всеми, аж до сих мест, то пак же въ справах бегу правного мало не шкоден на розныхъ местцах и урядех поправляют речы и артыкулы новые а розные, которые в том статуте не были, и не суть описаны, одно противные статутови, а ку понетю и уфале годные, других теж, як час и потреба принесет, надобе есть поправити и еще новыхъ прибавити, згожаючи и примножаючи их прав выбраных и уфалы годных хрестиянских, а з добрых лепших обираючи допустивши(...)

II Статут Вялікага Княства Літоўскага

Бельскі Прывілей, побач двух Віленскіх, пачынае II Статут Вялікага Княства Літоўскага. На Бельскім Сойме Вялікім тэкст Статуту быў менавіта зацверджаны.

Працу над II Статутам спецыяльная камісія з 10-ці чалавек пачала нашмат раней. Вялікі князь Жыгімонт Стары прызнаў неабходнасць "поправенья Статуту и прычыненья многих артыкулов", і для гэтай працы прапанаваў станам абраць камісію з 10 членаў. „Яко з латинского, так и Греческого закону", г.зн. з католікоў і праваслаўных, якія павінны адны артыкулы „водлуг потребы и водлуг Бога и речы справедливое поправити", а іншыя „прычынити" г.зн. дадаць, скласці зноў. Сваю працу камісія павінна была

Тытульная старонка II Статуту Вялікага Княства Літоўскага 1566 г.

прадставіць на бліжэйшы Сойм і, на што „вся земля" дасць сваю згоду „через посполитый съем", а таксама, што дазволіць з гэтага вялікі князь, то і будзе зацверджана.

Што тычыцца ўнясення ў Статут земскіх прывілеяў, то Жыгімонт Стары не даў на гэта сваёй згоды "для многих прычын". Ён пры гэтым дадаў, што „будеть ли оных прывильев потреба земская вказывати, тогды тым прывилья суть пры панех радах их милости и ку потребе земской завжды могуть быти вказываны". У новы Статут павінны быць унесены таксама земскія прывілеі „вольнасцей", станаў, каб „всим, яко скарб посполитый был ведом, и для тэж того, абы через старость, моль и иным прыгоды, каторых много есть на свете, не были скажоны". Такім чынам, ужо ў сярэдзіне 40–х гадоў XVI ст., праз якія небудзь 15 год пасля зацверджання Статута 1529 года, неабходнасць яго выпраўлення і дапаўнення была прызнана і станамі ВКЛ, і самім Вялікім князем, які гэты Статут зацвердзіў.

Калі рыхтаваўся другі Статут ВКЛ, некаторыя сябры рэдакцыйнай камісіі, і ў першую чаргу Аўгусцін Ратундус, настойвалі на неабходнасці ўхвалення толькі лацінскай версіі Статута. Аднак на Віленскім сойме пратэстанцкая і праваслаўная шляхта ўхваліла толькі старабеларускі варыянт. У сувязі з гэтым і новымі патрабаваннямі шляхты (у тым ліку аб утварэнні асобных падкаморскіх судоў у паветах, на што быў дадзены станоўчы адказ вялікага князя), неабходна было прывесці тэкст Статута ў адпаведнасць з прынятымі ў апошні момант рашэннямі. Гэта стала прычынай таго, што прывілей на ўвядзенне Статута ў дзеянне датаваны не 26 студзеня, а 1 сакавіка 1566 года. З гэтага дня Статут набывае юрыдычную сілу.

Па сваёй структуры Статут складаўся з 14 раздзелаў.

Раздзелы I, II і III ахоплівалі нормы дзяржаўнага, ваеннага і адміністрацыйнага права,

Раздзел IV - судовага ладу і судовага працэсу,

Раздзелы V і VI - сямейнага і апякунскага права,

Раздзелы VII, VIII і IX - цывільнага права,

Раздзел X - ляснога і паляўнічага права,

Раздзелы XI, XII, XIII і XIV - крымінальнага права. Найбольш істотныя змены былі ўнесены ў нормы дзяржаўнага, судова-працэсуальнага і цывільнага права.

Генадзь Семянчук
Дарафей Фіонік

Студзіводы
500 Гадоў пісанай гісторыі

Калі ў 1514 г. Іван Сегеневіч атрымліваў ад Жыгімонта I прывілей на Студзіводы, не ведаў, што 500 гадоў пасля ягонае імя тут узвелічыцца. А помнік заснавальніка будзе сустракаць кожнага, уваходзячага ў наш музей.

Іван Сегеневіч са сваімі братамі – Пафнуціем і Цімафеем ды сынамі – Фёдарам і Васілём несумненна заслужылі нашай памяці. Гэтым гаспадарчым, грамадскім і духоўным дзеячам Бельск і Падляшша ўдзячныя шмат. Яны, перш за ўсё, палажылі падмурак пад усебаковае развіццё горада і рэгіёна. Былі сутворцамі багатага і культурнага Бельска ды жамчужыны падляшскай праваслаўнай духоўнасці – Супраскай лаўры.

Усім студзіводцам вялікі гонар што родапачынальнікамі мясцовасці з'яўляюцца Сегеневічы. Таму яны любяць сваю гісторыю і традыцыі. Паважаюць таксама Студзіводы і іншыя більшчане, для якіх гэта цікавае, прыгожае і самабытнае прадмесце. Нездарма, шмат людзей сабралася на Прэчысту 21 верасня 2014 г., каб адзначыць 500-гадовы юбілей. Усё пачалося малебнам да Багародзіцы пры часоўні на тэрыторыі музея. Адслужыў яго а. Іаан Шмыдкі, настаяцель Пакроўскага прыходу. А пасля прайшоў вялікі канцэрт гасцей – калектываў "Магдаліна" і "Зараніца" з Кобрына. У святочным настроі ўсе жадалі наступных 500 гадоў родным Студзіводам.

Чытачам прапануем фотарэпартаж з гэтай ўрачыстасці аўтарства **Юрыя Дэмбоўскага.**

Малебень пры каплічцы з Бельскай іконай Багародзіцы

Айцец Іаан Шмыдкі, настаяцель Пакроўскай царквы з Бельска

Алена Букач, кіраўнік калектыва "Заранiца" з Кобрына

Калектыў "Магдаліна" з "Заранiцай" спявае песню Багародзіцы

Дарафей Фіонік

Госці з Кобрына са студзіводскімі музыкантамі пры музейным доме Кандрацюкоў-Панасюкоў

Калектыў "Магдаліна" з "Заранiцай" танцуе

Студзіводцы і бяльшчане

Калектыў "Магдаліна" з "Заранiцай" спявае